

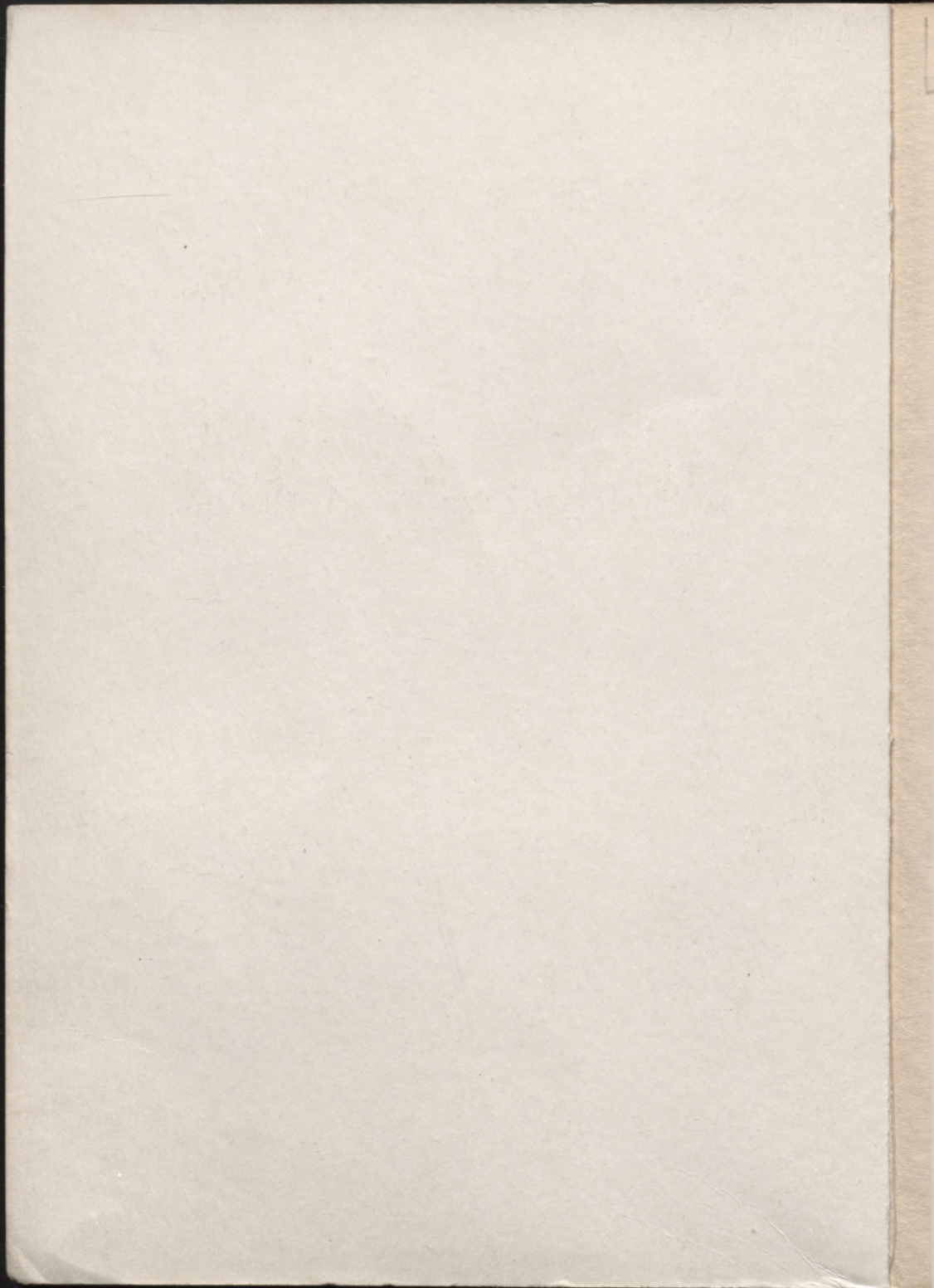
B. Ceplīte, L. Ceplītis

Latviešu valodas
praktiskā

GRAMATIKA

ZVAIGZNE ABC

98-3

146

L

B. Ceplite, L. Ceplītis

**Latviešu valodas
praktiskā
GRAMATIKA**

ZVAIGZNE ABC

808.83-5(036)
Ce 687

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-4.354~~
0202042038

Recenzenti — Dr. h. filol. *Jānis Rozenbergs*
un Dr. fil. *Gunta Smiltniece*

© 1991, B. Ceplīte, L. Ceplītis
© 1997, pārstrādāts izdevums, B. Ceplīte, L. Ceplītis
ISBN 9984-04-641-9

PRIEKŠVārDS

«Latviešu valodas praktiskā gramatika» sniedz pārskatu par mūsdienu latviešu literārās valodas morfoloģiskajām un sintaktiskajām formām, kā arī par raksturīgākajiem vārddarināšanas līdzekļiem.

Šāds pārskats nepieciešams visiem, kas runā un raksta latviešu valodā, lai pilnveidotu savas teksteides iemaņas; bez tam tas būs noderīgs arī tiem, kas mācās vai māca latviešu valodu.

Ievērojot šīs grāmatas praktisko ievirzi, tajā ir tikai paši nepieciešamākie gramatikas jēdzieni, kas vajadzīgi valodas formu apzinātai izvēlei un lietošanai.

Autori galvenokārt izmantojuši akadēmiskās gramatikas un akadēmiskās vārdnīcas teorētisko un faktoloģisko materiālu (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, 1.—2. daļa. — R., 1959, 1962; Latviešu literārās valodas vārdnīca, 1.—8. sēj. — R., 1972—1992.). Bez tam ņemtas vērā arī jaunākās skolu mācību grāmatas.

Gramatikas un vārddarināšanas normas izriet no attiecīgajiem Latvijas ZA Valodas institūta Pareizrakstības komisijas atzinumiem, kā arī no «Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcas» (R., 1981.) un «Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīcas».

Piemēri šajā grāmatā ņemti no literārās valodas tekstiem un no valodnieciskajiem darbiem; grāmatas ierobežotā apjoma dēļ ilustratīvajam materiālam avotu norādes nav dotas. Gadījumos, kad ir jārāda vienas un tās pašas gramatiskās formas varianti (it īpaši sintaksē), izmantoti autoru pašu konstruēti piemēri.

«Latviešu valodas praktisko gramatiku» ievada īss pārskats par gramatiku. Galvenais saturs ietverts divās pamatdaļās «Morfoloģija» un «Sintakse». Vārddarināšanas un daži svarīgākie pareizrakstības jautājumi atrodami vārdšķiru apskatos.

Pielikumos sniegts ieskats vārdu savienojumu veidos, darbības vārdu pamatformu saraksts, svarīgākie pieturzīmju lietošanas noteikumi.

Tekstā īpaši norādīts uz gramatiskajām formām, kuru lietošanā valodas praksē reizumis vērojamas kļūmes.

SAISINĀJUMI

N. — nominatīvs

Ģ. — ģenitīvs

D. — datīvs

A. — akuzatīvs

I. — instrumentālis

L. — lokatīvs

V. — vokatīvs

R. — Rīga

sk. — skatīt

u. c. — un citi

u. tml. — un tamlīdzīgi

utt. — un tā tālāk

JĒDZIENS PAR GRAMATIKU

Gramatika ir valodniecības nozare, kas pēti vārdari-
nāšanas modeļus, vārdu formas, teikumus. Par gramatiku sauc
arī vārdu formu un teikumu uzbūves modeļu kopumu, kas ob-
jektīvi pastāv valodā. Šie modeļi ir jāapzinās valodas lietotā-
jiem, lai varētu pareizi veidot izteikumus konkrētās runas si-
tuācijās.

Literārās valodas gramatikā ietverti normēti gramatiskie
modeļi. To ievērošana nepieciešama, lai nodrošinātu skaidru
un viegli uztveramu runas saturs izteiksmi, kas it īpaši vaja-
dzīga mūsdienu kultūras dzīvē, kurai raksturīga bagātīgas in-
formācijas uzkrāšanās un pārraide.

Valodas attīstības gaitā ir izveidojusies visai sarežģīta gra-
matisko formu sistēma. Samērā lielais gramatisko formu dau-
dzums un vairāku nozīmju piemītība vienai un tai pašai formai
radījusi nepieciešamību izstrādāt gramatisko jēdzienu sistēmu,
kas valodnieciski atspoguļo stāvokli valodas gramatikā.

Gramatiku iedala divās apakšnozarēs — morfoloģijā un
sintaksē.

Morfoloģijā ietverta mācība par vārdu sastāvu, vārd-
darināšanu un vārdu formām. Lai labāk uztvertu morfoloģiskās
īpatnības, kas raksturīgas vārdu grupām, viss vārdu krājums ir
sadalīts vārdšķirās.

Sintakse aplūko teikuma veidošanas paņēmienus. Mēdz
šķirt teikuma sintaksi, kas pievēršas teikuma uzbūvei, un vārdu
savienojumu sintaksi, kas pēti nosacījumus, kā teikumā savienot
divus, retāk trīs vai vairākus vārdus.

Katra no šīm gramatikas apakšnozarēm atkarā no valodas
parādību īpatnībām izvirza attiecīgus jēdzienus un klasifikācijas
paņēmienus.

MORFOLOĢIJA

VĀRDDARINĀŠANA

VĀRDA SASTĀVS

Vārda sastāvu veido **morfēmas** — vismazākās valodas vienības, kam ir noteikta nozīme.

Galvenie morfēmu veidi ir sakne, piedēklis, piedēklis un galotne.

Sakne ir morfēma, kurā ietverta vārda nozīme: **god-s**, **god-īgs**, **pa-god-ināt**; **krās-a**, **krās-ains**, **krās-ot**. Vienā un tai pašā saknē ir iespējamās fonētiskas pārmaiņas: **snig-t**, **snieg-s**; **daļ-a**, **dal-īt**; **zirg-s**, **zirdz-iņš**, **zirg-elis**.

Piedēklis (prefikss) ir morfēma, kas atrodas saknes priekšā: **aiz-iet**, **ap-iet**, **pār-lidot**, **pie-saule**, **ie-sarkans**, **pie-pa-līdzēt**.

Latviešu valodā ir šādi piedēkļi: **aiz-**, **ap-**, **at-**, **bez-**, **ie-**, **iz-**, **ne-**, **no-**, **pa-**, **pār-**, **pie-**, **sa-**, **uz-**.

Piedēklis (sufikss) ir morfēma, kas atrodas starp sakni un galotni: **vald-īb-a**, **savald-īg-s**, **vald-ī-t**, **vald-niek-s**, **vald-niec-e**.

Bezgalotnes vārdos vai vārdu formās sakne vai piedēklis var būt to pēdējā morfēma: **tēv!** **drusc-iņ**, **las-ot**.

Galotne ir morfēma, kas atrodas vārda beigās un mainās tā locījumos, personu formās: **kok-s**, **kok-a**, **kok-am**; **las-u**, **las-ī**, **las-a**.

Ir arī vārdu bezgalotnes formas: nominatīvs **tēvs**, vokatīvs **tēv**; **es dzirdu**, **tu dzirdi**, **viņš dzird**.

Vārda sastāva raksturošanai izmanto arī jēdzienus «celms» un «izskaņa».

Celms ir vārda daļa, kam atmesta galotne: **saul-e**, **pasaul-e**, **strādniek-s**, **skaidro-t**.

Izskaņa ir vārda daļa, kurā ietilpst pēdējais piedēklis kopā ar galotni: **skaišt-ums**, **saul-ains**, **saulain-ums**, **kur-ināt**.

Galvenokārt pareizrūnas vai pareizrakstības sakarā lieto terminu **fināle**. Ar to apzīmē vārda beigu daļu, kas no kāda viedokļa ir svarīga skaņu sastāva vai rakstījuma ziņā: **zin-ātne**, **jaun-atne**, **im-ūns**, **geo-grāfija**.

VĀRDDARINĀŠANAS PAŅĒMIENI UN LĪDZEKĻI

Vārdarināšanas paņēmieni un līdzekļi ir vārdu atvasināšana, salikteņu veidošana, vārdšķiras maiņa, saknes skaņu mija.

Vārdu atvasināšanai izmanto

1) priedēkļus: *saule* — *pa-saule*, *sārts* — *ie-sārts*, *braukt* — *at-braukt*,

2) piedēkļus: *labs* — *lab-um-s*, *lab-īb-a*, *lab-o-t*, *lab-inā-t*, *kalns* — *kaln-iņ-š*, *kaln-ain-s*.

3) galotnes: *skolotāj-s*, *skolotāj-a*, *skāb-s* — *skāb-e*.

4) priedēkļus, piedēkļus un/vai galotnes vienlaikus: *kakls* — *ap-kakl-e*, *ātrs* — *pa-ātr-inā-t*.

No atvasināšanas viedokļa šķir pirmatnīgus un atvasinātus vārdus. Pirmatnīgiem vārdiem ir tikai sakne (*driz*, *ka*) vai tikai sakne un galotne (*koks*, *labs*, *nest*). Atvasinātiem vārdiem ir ne tikai sakne, galotne, bet arī priedēkļi un/vai piedēkļi (*pie-būve*, *bērn-išķ-ig-um-s*).

Izsenis darina vārdu (salikteni), kurā savienotas divas vai vairākas saknes, celmi vai arī vārdi: *rindkopa*, *aizsarg-apgērbis*, *gadalaiks*, *saldskābmaize*, *brīvprātīgs*, *gandarīt*.

Lai veidotu salikteni, parasti jābūt noteiktai nozīmes motivācijai — saliktenim salīdzinājumā ar attiecīgo vārdu savienojumu jāiegūst nozīmes pārveidojums: *lielgabals* — *liels gabals*, *melnraksts* — *melns raksts*, *māteskoks* (botānikā) — *mātes koks* ('koks, kas pieder mātei'), *miežgrauds* ('iekaisums') — *mieža grauds* ('sēkla') u. tml.

Reizumis sastopami salikteņi blakus tādas pašas nozīmes vārdu savienojumiem: *mātesbrālis* (arī *mātes brālis*), *rotaslieta* (arī *rotas lieta*), *transportlīdzeklis* (arī *transporta līdzeklis*) u. tml.

Vārdšķiras maiņa (konversija) ir vārda pāreja no vienas vārdšķiras citā. Vārds iegūst jaunu nozīmi, kā arī attiecīgās vārdšķiras īpatnības.

Parastākie šādas pārejas veidi ir substantivācija, adjektivācija, adverbivācija.

Substantivācija ir īpašības vārdu un lokāmo divdabju pāreja lietvārdos: *vecāki*, *nabags*, *brīvprātīgais*, *pilnvarotais*, *sabiedrotais*, *kurināmais*.

Adjektivācija ir lokāmo divdabju pāreja īpašības vārdos: *ievērojams*, *nepieciešams*, *pazīstams*.

A dverbivācija ir vārda pāreja apstākļa vārdos. Tā notiek, kādai vārda formai atraujoties no savas vārdšķiras formu sistēmas un kļūstot par patstāvīgu vārdu: *brīžam, mūžam, ārā, iekšā, pilnām, beidzot, palaikam.*

Saknes skaņu miju izmanto kombinācijā ar vārdu atvasināšanu: *ūdens — ūdeņains, brālis — brāļoties, cilvēks — cilvēce, vilkt — apvalks.*

VĀRDŠĶIRAS

Galvenās pazīmes, ko izmanto vārdu grupējumam vārdšķirās, ir 1) vispārīga nozīme, t. i., nozīme, kas piemīt vārdiem līdzās to konkrētajām nozīmēm, 2) vārdu morfoloģisko formu īpatnības un 3) vārdu sintaktiskā lietojuma iespējas.

Pēc šīm pazīmēm latviešu valodā izdala 10 vārdšķiras. Tās ir

- 1) lietvārds jeb substantīvs,
- 2) īpašības vārds jeb adjektīvs,
- 3) skaitļa vārds jeb numerālis,
- 4) vietniekvārds jeb pronomens,
- 5) darbības vārds jeb verbs,
- 6) apstākļa vārds jeb adverbs,
- 7) prievārds jeb prepozīcija,
- 8) saiklis jeb konjunkcija,
- 9) partikula,
- 10) izsaukmes vārds jeb interjekcija.

Pēc vārdu nozīmes īpatnībām un to izmantojuma teikumā izšķir divas vārdšķiru grupas: patstāvīgos vārdus un palīgvārdus.

Patstāvīgie vārdi ir lietvārdi, īpašības vārdi, skaitļa vārdi, vietniekvārdi, darbības vārdi un apstākļa vārdi. Tie apzīmē priekšmetus, parādības, darbības, procesus, pazīmes. Teikumā patstāvīgie vārdi var būt par teikuma locekļiem.

Palīgvārdi ir prievārdi, saikļi un partikulas. Tie norāda uz vispārinātām attieksmēm starp priekšmetiem, parādībām, darbībām, procesiem, pazīmēm. Palīgvārdi teikumā parasti nevar būt par teikuma locekļiem.

Ārpus šāda vārdšķiru iedalījuma paliek izsaukmes vārdi.

Pēc vārdu formu specifikas un arī pēc sintaktiskā lietojuma iespējām mēdz izdalīt vārdšķiru grupu — *nomenus*. Šajā grupā ietilpst lietvārdi, īpašības vārdi, skaitļa vārdi un vietniekvārdi.

LIETVĀRDS

Lietvārdam kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) priekšmetiskuma nozīme, 2) deklinācija, 3) plašas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Priekšmetiskuma nozīme saistīta ar abstraktu priekšmeta jēdzienu. Par priekšmetu šajā gadījumā sauc objektīvās realitātes daļu, ko dažādu iemeslu un ieskatu dēļ īpaši izdala no realitātes: *galds, akmens, mežs, prieks, skaistums, godbijība, skrējiens, skriešana, domāšana*.

Lietvārdu deklinācijā (locīšanā) izpaužas to locījumi, skaitļi, dzimtes. Par deklināciju sauc arī lietvārdu grupu ar līdzīgām galotnēm un dzimtēm.

Tā kā lietvārds apzīmē priekšmetus, tas teikumā var būt par jebkuru teikuma locekli; vienīgi izteicēju lietvārds veido nevis «patstāvīgi», bet kopā ar saitiņu, t. i., ar darbības vārdu *būt, kļūt, tikt, tapt* u. tml. formām.

Lietvārda raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: sugasvārdi un īpašvārdi, dzimte, skaitlis, locījums, deklinācija.

Lietvārda darināšana aplūkota 25. lpp.

SUGASVĀRDI UN IPAŠVĀRDI

Sugasvārdi apzīmē vai nu kādu priekšmetu klasi kopumā, vai arī konkrētu priekšmetu no šīs klases. Piemēram, sugasvārdu *sieviete* var attiecināt gan uz attiecīgo cilvēku dzimumu, gan uz kādu no šī dzimuma pārstāvēm.

Pēc nozīmes sugasvārdi ir daudzveidīgi. Nosacīti var izdalīt dažas to grupas:

1) priekšmetu, lietu nosaukumi — *galds, nazis, grāmata, glezna, māja, tilts*,

2) vielu nosaukumi — *ūdens, sāls, sudrabs*,

3) cilvēku nosaukumi — *ļaudis, zinātnieks, strādnieks, inteliģents, brālis, māsa*,

4) dzīvnieku un augu nosaukumi — *kaķis, vanags, roze, liepa*,

5) organizāciju, uzņēmumu, pasākumu nosaukumi — *biedrība, rūpnīca, svētki, sapulce*,

6) vispārinātu īpašību nosaukumi — *skaistums, gudrība*,

7) darbību, procesu, to rezultātu nosaukumi — *skriešana, skrējiens, apgāde, degšana, degums, prieks, rakums, krāsojums*.

Īpašvārdi apzīmē kādu atsevišķu priekšmetu, lai atšķirtu to no citiem tās pašas klases priekšmetiem.

Īpašvārdus raksta ar lielo sākumburtu.

Pie īpašvārdiem pieder

1) personvārdi, uzvārdi, pseidonīmi, iesaukas, segvārdi — *Jānis, Kļava, Rainis,*

2) dzīvnieku vārdi — *Reksis, Brūnaļa, Kļukste,*

3) vietvārdi (valstu, pilsētu, apgabalu, upju, kalnu, ezeru, jūru u. tml. nosaukumi) — *Šveice, Rīga, Zemgale, Daugava, Urāli, Baikāls, Vidusjūra,*

4) iestāžu, uzņēmumu, organizāciju nosaukumi — *Latvijas Universitāte, Valsts elektrotehniskā fabrika, Dzintars,*

5) grāmatu, laikrakstu, žurnālu nosaukumi — *Zaļā zeme, Karogs,*

6) debess spīdekļu, to grupu nosaukumi — *Saule, Mēness, Galaktika, Zeme* (šie vārdi rakstāmi ar lielo burtu, ja runa ir par mūsu Galaktiku vai mūsu Saules sistēmu un to sastāvdaļām), *Marss, Venera, Piena Ceļš,*

7) dievību, mitoloģisku būtņu nosaukumi — *Dievs, Dievmāte, Svētais Gars, Zevs, Jupiters, Marss, Allahs, Afrodite, Venera, Ūsiņš, Veļu māte;* vārds *Dievs* uzskatāms par īpašvārdu un rakstāms ar lielo sākumburtu, ja tas apzīmē noteiktu, parasti augstāko būtņi kādā reliģiskā vai mitoloģiskā sistēmā.

Ja īpašvārds sastāv no diviem vai vairākiem vārdiem, lielo sākumburtu lietošanā šķirami divi gadījumi: 1) ar lielajiem sākumburtiem rakstāmi visi vārdi, izņemot palīgvārdus, 2) lielais sākumburts ir vienā vārdā vai dažos vārdos.

1. Visos vārdos, izņemot palīgvārdus, lielos sākumburtus raksta

1) vietvārdos, it īpaši valstu nosaukumos, kā arī astronomisku objektu nosaukumos — *Lielie Kangari, Augstie Tatri, Tuvie Austrumi, Latvijas Republika, Lietuvas Republika, Francijas Republika, Zviedrijas Karaliste, Amerikas Savienotās Valstis, Lielie Greizie Rati, Piena Ceļš,*

2) Latvijas Republikas augstāko likumdevēju, varas orgānu, karaspēka nosaukumos — *Latvijas Republikas Saeima, Latvijas Republikas Ministru Kabinets, Latvijas Republikas Nacionālie Bruņotie Spēki, Latvijas Republikas Jūras Spēki,*

3) latviešu periodisko izdevumu nosaukumos — *Rīgas Balss, Lauku Avīze, Tēvijas Sargs,*

4) ļoti nozīmīgu starptautisku organizāciju nosaukumos — *Apvienoto Nāciju Organizācija, Nāciju Līga (Tautu Savienība).*

2. Vienā vārdā vai dažos vārdos lielle sākumburti lietojami pēc vairākiem nosacījumiem.

1) Vietvārdos (bet ne valstu nosaukumos!) ar mazo sākumburtu rakstāms vārds, kas apzīmē ģeogrāfisko objektu, bet pārējie vārdi — ar lielajiem sākumburtiem — *Ziemeļu Ledus okeāns, Juglas ezers, Egļu kalns, Salas purvs.*

2) Grāmatu, brošūru u. tml. iespieddarbu nosaukumos lielais sākumburts ir pirmajā vārdā: *M. Ziverta Kamerlugas, Aspazijas Kopoti raksti, A. Upiša romāns «Zaļā zeme».* (Protams, ja nosaukumā ir personvārds, vietvārds u. tml., tas rakstāms ar lielo sākumburtu: *«Stāsti par Daugavu un Lielupi».*)

3) No citām valodām transliterētajos periodiskajos izdevumos ar lielo sākumburtu rakstāms tikai pirmais vārds — *Naš dom.*

4) Ordeņu nosaukumos visus vārdus raksta ar lielo sākumburtu, izņemot vārdu *ordenis*: *Triju Zvaigžņu ordenis.* Turpretim medaļu, krūšu nozīmju nosaukumos lielais sākumburts ir tikai pirmajā vārdā: *Mātes medaļa, medaļa «Par drošsirdību ugunsgrēkā», Barikāžu dalībnieku piemiņas zīme, Latgales artilērijas pulks.*

5) Goda, apbalvojumu nosaukumos lielais sākumburts ir pirmajā vārdā: *Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris.*

6) Uzņēmumu, iestāžu, organizāciju, to struktūrvienību nosaukumos lielais sākumburts parasti ir tikai pirmajā vārdā: *Krāsaino metālu lējumu rūpnīca, Latvijas Mākslinieku savienība, Hidrometeoroloģiskā dienesta pārvalde, Kultūras fonds, Zinātņu akadēmijas Fizikas institūts, NBS Speciālo uzdevumu vienība.*

Kultūras iestāžu nosaukumos ar lielo sākumburtu mēdz rakstīt vārdu aiz vietas apzīmējuma: *Latvijas Universitāte, Latvijas Nacionālā opera, Latvijas Nacionālais teātris.*

7) Ar lielo sākumburtu parasti ir rakstāmi svētku, svinamu dienu nosaukumi: *Ziemassvētki, Lielā Piektdiena, Lieldienas, Vasarsvētki, Ligo diena, Jāņu diena, Mātes diena, Pirmais Maijs, Darba svētki.*

Jāievēro lielo sākumburtu lietojums nosaukumos: *Augstākā Tiesa, Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālā Asambleja.*

LIETVĀRDA DZIMTE

Lietvārdam ir vīriešu dzimte un sieviešu dzimte. Bez tam ir arī kopdzimtes lietvārdi.

Dzimte ir uzskatāma par motivētu, ja tā attiecas uz cilvēku vai dzīvnieku dzimumiem: *tēvs, māte, strādnieks, strādniece, gailis, vista.* Vairumā gadījumu šādas motivācijas nav.

Vīriešu dzimtes lietvārdiem vienskaitļa nominatīvā ir galotne *-s, -š, -is* vai *-us*: *galds, tēvs, vējš, ceļš, brālis, kurmis, medus, tirgus*.

Dažiem vīriešu dzimtes lietvārdiem ir galotne *-a*: *lauva, puika, Janka, Ješka*.

Pie vīriešu dzimtes parasti pieder nelokāmie sugasvārdi: *metro, kino, depo, ragū*. Vīriešu dzimte ir arī nelokāmiem īpašvārdiem: vīriešu personvārdiem (*Bruno, Karlo, Verdi*) un vietvārdiem, ja ģeogrāfiskā objekta nosaukums (nomenklatūras vārds) latviešu valodā ir sugasvārds vīriešu dzimtē (*Ontario, Ēri* — ezeri).

Sieviešu dzimtes lietvārdiem vienskaitļa nominatīvā ir galotne *-a, -e* vai *-s*: *māja, māsa, egle, zeme, klints, sirds*.

Pie sieviešu dzimtes pieder nedaudzie nelokāmie sugasvārdi: *cece, kanoe, mis, mīsis, pieta, pueblo* u. c. Sieviešu dzimte ir arī nelokāmiem īpašvārdiem: sieviešu personvārdiem (*Marlo, Kristi*) un vietvārdiem, ja ģeogrāfiskā objekta nosaukums (nomenklatūras vārds) latviešu valodā ir sugasvārds sieviešu dzimtē (*Haiti* — valsts, *Baku, Kalē* — pilsētas, *Ili, Po* — upes).

Kopdzimtes lietvārdiem vienskaitļa nominatīvā parasti ir galotne *-a*, retāk *-e*. Tie attiecas gan uz vīriešu, gan sieviešu dzimuma personām: *auša, badmira, bende, bezkauņa, gulšņa, ložņa, muldoņa, nejēga, nelga, nepraša, paziņa, plikadīda, pļāpa, plukata, tiepša, slepkava, varmāka*.

Kopdzimtes vārdi ir arī sieviešu un vīriešu uzvārdi ar galotni *-a* vai *-e* (*Auza, Laiva, Liepa, Egle, Priede, Reņģe*), nelokāmi uzvārdi (*Kiri*), kā arī nelokāmi profesiju nosaukumi (*konferansjē*).

LIETVĀRDA SKAITLIS

Lietvārdam ir divi skaitļi — vienskaitlis un daudzskaitlis: *galds* — *galdi*, *putns* — *putni*, *kurmis* — *kurmji*, *tirgus* — *tirgi*, *māja* — *mājas*, *zeme* — *zemes*, *klints* — *klintīs*.

Ir lietvārdi, ko parasti vai vienmēr lieto tikai vienā skaitlī.

Lietvārdus, ko parasti lieto vienskaitlī, sauc par vienskaitliniekiem. Vienskaitlinieki apzīmē priekšmetu, parādību, cilvēku grupu u. tml., ko valoda atspoguļo kā kaut ko vienu vienotu: *piens, gaļa, medus, zelts, sirsnība, attīstība, dzīvošana, vienatne, egoisms, fizika, materiālisms, jaunatne, artīlērija, āboliņš, virza, timotiņš, cituriene, kuriene*.

Vienskaitliniekiem ir iespējami daudzskaitļa locījumi, tikai tos reti izmanto, piemēram, *pastāv dažādi materiālisti* (paras-

tāk — materiālisma skolas, virzieni); greznoties vienos zeltos; diou sirsnību nav.

Lietvārdus, ko parasti vai vienmēr lieto daudzskaitlī, sauc par daudzskaitliniekiem. Ir divas daudzskaitlinieku grupas:

1) daudzskaitlinieki, kam nav vienskaitļa formu, — *durvis, milti, rudzi, ļaudis, alimenti, kāzas, svētki, iesnas, masalas, meli, Cēsis, Talsi*,

2) daudzskaitlinieki, kam ir vienskaitļa formas, bet kuras reti lieto, — *putraimi, dūmi, spaļi, izdedži, slūžas, audi*.

LIETVĀRDA LOCĪJUMI

LOCĪJUMU NOSAUKUMI

Latviešu valodā ir septiņi locījumi:

- 1) nominatīvs — atbild uz jautājumu *kas?*,
- 2) ģenitīvs — atbild uz jautājumu *kā?*,
- 3) datīvs — atbild uz jautājumu *kam?*,
- 4) akuzatīvs — atbild uz jautājumu *ko?*,
- 5) instrumentālis — atbild uz jautājumu *ar ko?*,
- 6) lokatīvs — atbild uz jautājumu *kur?*,
- 7) vokatīvs — bez jautājuma.

LOCĪJUMU NOZĪMES

Locījumi konkretizē vārda saistījumu ar kādu citu vārdu teikumā. Teikumos *Ezers ir liels, Zvejojam zivis ezerā, Zvejojam ezera zivis* vārds *ezers* parādās trīs atšķirīgos saistījumos atkarībā no locījuma.

Vārdu saistījumus nereti nodrošina ne tikai locījumi paši par sevi, bet arī locījumi kopā ar prievārdiem. Vietas nozīmi izsaka gan lokatīvs *ezerā* (*Zivis dzīvo ezerā*), gan prievārdiski savienojumi ar lietvārdu citā locījumā (*Mēs dzīvojam pie ezera, Mēs ejam uz ezeru, Putni lidinās virs ezera* u. tml.).

Katram locījumam ir vairākas nozīmes. Visbagātākais nozīmju ziņā ir ģenitīvs.

Nominatīvs saistās ar darbības vārdiem, lietvārdiem, īpašības vārdiem.

1. Darbības veicējs: *skolēni raksta; meitenes dzied; vīri strādā*.

2. Tas, kas izjūt darbību, norisi, stāvokli, tas, uz ko attiecas darbība, norise, stāvoklis: *galva sāp; māja tiek celta; diena ir pagājusi*.

3. Tas, kam ir kāda pazīme, īpašība: *meitene ir maza; ziedi bija krāšņi; rudens būs bagāts.*

4. Tas, ar kuru ko raksturo, identificē u. tml.: *zēns bija labs palīgs; rudens ir bagāts gadalaiks; tas ir ezers.*

5. Darbības objekts, ja darbības vārds ir vajadzības izteiksmē: *jālasa grāmata; jāpērk piens; jānoskatās filma.*

Ģenitīvs saistās ar lietvārdiem, īpašības vārdiem, vietniekvārdiem, skaitļa vārdiem, darbības vārdiem.

1. Piederība, piemītība (piederības ģenitīvs): *māsas grāmata; koka zari; pilsētas centrs; skolas direktors; upes ūdens; sirds gudrība.*

2. Viela, materiāls, no kā kas sastāv, ir gatavots (vielas ģenitīvs): *dēļu grīda; zelta gredzens; melhiora karote; smilšu valnis; niedru jumts.*

3. Izmantojamība, lietojamība (noderības ģenitīvs): *piena kanna; siena šķūnis; kāpostu muca; putnu ferma.*

4. Tas, no kā izriet lietvārda nosauktā darbība, stāvoklis (subjekta ģenitīvs): *bērna raudāšana (sal.: bērns raud); pērkonas spēriens (sal.: pērkonas sper); suņa rejas (sal.: suns rej).*

5. Objekts, uz ko attiecas lietvārda nosauktā darbība (objekta ģenitīvs): *bērna audzināšana (sal.: bērnu audzina); saistību izpilde (sal.: saistības izpilda); veļas mazgāšana (sal.: veļu mazgā).*

6. Tas, kas norāda uz lietvārda nosauktā priekšmeta, parādības kvalitāti vai kvantitāti (īpašības ģenitīvs): *goda vīrs; svētku laiks; pienākuma cilvēks; liela apjoma detaļa.*

7. Tas, ar ko raksturo lietvārda nosaukto priekšmetu, parādību, norādot uz tās konkrēto paveidu, apakšgrupu u. tml. (pasugas jeb pielikuma ģenitīvs): *Daugavas upe; latviešu tauta; liepas koks; dienas laiks; Kaudzītes Matīss; Kalniņa kungs; Kalniņas kundze.*

8. Tas, kas tiek pakļauts mērīšanai ar lietvārda nosaukto mērvienību, mēru (dalāmais ģenitīvs): *kilograms sviesta; ducis karošu; maiss cukura; kukulis maizes; vezums malkas.*

9. Pastiprinājums saistījumā ar tās pašas saknes lietvārdu (pastiprinājuma ģenitīvs): *gadu gadiem; grēdu grēdām; juku jukām; kaudžu kaudzes.*

10. Tas, uz ko attiecas ar īpašības vārdu nosauktā īpašība, pazīme. Šāda nozīme ģenitīvam parasti ir saistījumā ar *bagāts, cienīgs, kārs, pilns, vērts*: *panākumu bagāts; uzslavas cienīgs; slavas kārs; sniega pilns vai pilns sniega.*

11. Darbības mērķis — saistījumā ar darbības vārdiem, kas izsaka tiekšanos pēc kā (*alkt, kārot, ilgoties, slāpt, tvikt*

u. tml.): *alkt laimes; alkt skaistuma*. (Blakus šādiem saistījumiem izmantojami arī prievārdiski savienojumi ar *pēc*: *alkt pēc laimes; ilgoties pēc draudzības*.)

12. Objekts, uz ko attiecas darbības vārda nosauktā darbība, stāvoklis (pieverba objekta ģenitīvs). Mūsdienu valodā biežāk sastop nevis šādu objekta ģenitīvu, bet gan akuzatīvu.

Ģenitīva formas ar objekta nozīmi mēdz lietot atkarā no darbības vārda nozīmes.

1) Ģenitīvs var būt saistījumā ar noliegtu pārejošu darbības vārdu, it īpaši, ja teikumā ir divkāršs noliegums: *neņemt žurnāla; nedzert piena; neredzēt neviena putna*. Literārajā valodā ir spēcīga tendence šādos gadījumos lietot akuzatīvu: *neņemt žurnālu; nedzert pienu; neredzēt nevienu putnu*.

2) Ģenitīvam pie darbības vārda līdz ar objekta nozīmi var parādīties arī daudzuma nozīme: *ēst siera; gribēties augļu*. Arī šādos saistījumos mūsdienās bieži sastopams akuzatīvs: *ēst sieru; gribēties augļus*.

3) Ģenitīvs vai — biežāk — akuzatīvs sastopams pie darbības vārdiem *gaidīt, gribēt, lūgt, meklēt, prasīt, vajadzēt*: *gaidīt vakara vai gaidīt vakaru; gribēt ogu vai gribēt ogas; lūgt padoma vai lūgt padomu; meklēt zīmuļa vai meklēt zīmuli; prasīt palīdzības vai prasīt palīdzību*.

4) Ģenitīvs vai konstrukcija ar prievārdu *no* sastopama pie darbības vārdiem *baidīties, bēgt, bities, kaunēties, kautrēties, sargāties, vairīties*: *baidīties suņa vai baidīties no suņa; bities soda vai bities no soda; kautrēties sveša cilvēka vai kautrēties no sveša cilvēka; vairīties slimības vai vairīties no slimības*.

13. Tas, no kā izriet darbības vārda nosauktā darbība, stāvoklis (pieverba subjekta ģenitīvs). Šādā nozīmē ģenitīvs lietojams saistījumā ar darbības vārdiem *nebūt, trūkt, netrūkt, pietikt, nepietikt; nav sniega; trūkst drosmes; netrūkst izejoielu; pietiek līdzekļu; nepietiek spēka*.

Datīvs saistās ar darbības vārdiem, lietvārdiem un īpašības vārdiem.

1. Darbības netiešais objekts, t. i., objekts, ko labvēlīgi vai nelabvēlīgi ietekmē darbība, stāvoklis vai kam ir paredzēta darbība, stāvoklis. Datīvu ar šādu nozīmi mēdz saukt par objekta datīvu, arī par nolūka datīvu: *veltīt dzejoli māmuļai; sniegt roku tēvam; pastāstīt draugam; palīdzēt bērniem; kalpot zinātnei; kaitēt veselībai; gatavoties pārbaudījumiem*.

2. Tas, kam kas pieder, ir tā rīcībā, arī tas, kas atrodas kādā stāvoklī, attiecībās ar ko (subjekta datīvs): *zēnam ir grāmatas; mātei pieder glezna; tēvam patik; meitenei ir brālis*;

vāverei ir kupla aste; draugam ir žēl; ceļiniekam slāpst; cilvēkam jāstrādā.

3. Adresāts, t. i., tas, kam kas ir paredzēts, domāts, nolemts: *dāvana dēlam; atbilde draugam; ticība nākotnei; līdzīgs zeltam; kaitīgs veselībai.*

Akuzatīvs saistās ar darbības vārdiem, īpašības vārdiem.

1. Darbības tiešais objekts, t. i., objekts, uz ko iedarbojas tieši (piemēram, to gatavojot, pārveidojot) vai ko tieši iekļauj kādās attiecībās, situācijā u. tml. (objekta akuzatīvs): *cept maizi; celt māju; rakstīt vēstuli; iepriecināt tēvu; apciemot draugu; gaidīt bērnus; izgaidīties vilcienu; uzlabot veselību; atcerēties pasaku.*

2. Laikposms (laika akuzatīvs): *strādāt gadu; gaidīt stundu; braukt dienu; mirkli domāt; gadu vecs; mēnesi garš atvaļinājums; brīdi aizturēt elpu.*

3. Telpas daļa, posms (vietas akuzatīvs jeb izplatījuma akuzatīvs): *iet garu ceļu; nobraukt lielu gabalu; nākt mazu gabaliņu.*

4. Masa, mērs — savienojumā ar darbības vārdiem *svērt, liet, griezt, bērt* u. tml.: *iekārta sver trīs tonnas; ieliet vienu litru; nogriezt divus metrus; iebērt maisu kartupeļu.*

5. Mērs — savienojumā ar īpašības vārdiem *augsts, plats, dziļš, garš, resns, biezs* u. tml.: *piecus stāvus augsts; metru plats; trīs metrus dziļš; kilometru garš.*

6. Darbības saturs — savienojumā ar tās pašas saknes darbības vārdu vai nozīmē tuvu darbības vārdu (satura akuzatīvs): *darīt darbu; dziedāt dziesmu; domāt domu; runāt nopietnu vārdus; gulēt dziļu miegu.*

7. Izsaukums: *to prieku! tādu neapdomīgu rīcību! tavu traku skriešanu!*

Instrumentālis saistās ar darbības vārdiem, lietvārdiem, īpašības vārdiem, vietniekvārdiem.

Instrumentāļa nozīmes izveidojušās no divām pamatnozīmēm: 'kopība ar ko' un 'līdzeklis kā veikšanai'.

1. Pavadonis, darbības vai stāvokļa līdzdalībnieks (pavadoņa instrumentālis): *pastaigāties ar bērnu; pastaiga ar bērnu; draudzēties ar kolēģām; draudzība ar kolēģām; rotaļāties ar suni; sarunāties ar kaimiņu.*

2. Īpašība (pazīmes jeb īpašības instrumentālis): *elpot ar pilnu krūti; sagaidīt ar sirsnīgu smaidu; zēns ar gaišiem matiem; pils ar augstiem torņiem.*

3. Līdzeklis (līdzekļa instrumentālis): *rakt ar lāpstu; rakstīt ar zīmuli; skatīties ar acīm; apklāt ar segu; piepildīt ar ūdeni; barot ar pienu; apstādīt ar kokiem.*

4. Veids (veida instrumentālis): *klausīties ar interesi; uzklausīt ar nepatiku; kustēties ar mokām; iet lieliem soļiem; ziedēt sārziem ziediem.*

5. Laikposms (laika instrumentālis): *sākt darboties ar ritdienu.*

6. Cēlonis — savienojumā ar darbības vārdiem *slimot, vārgt, mirt* u. tml. (cēloņa instrumentālis): *slimot ar angīnu; vārgt ar iesnām; mirt ar tīfu.*

Lokatīvs saistās ar darbības vārdiem, lietvārdiem, īpašības vārdiem, apstākļa vārdiem.

1. Vieta (vietas lokatīvs): *ieiet mežā; atrasties istabā; nomest zemē; vilkt mugurā; ieraksts apliecībā; atspulgs ūdenī; kalnā kāpējs.*

2. Veids (veida lokatīvs): *runāt skaļā balsī; dzīvot bēdās un asarās; laiks paiet darbā.*

3. Rezultāts (rezultāta lokatīvs): *sasalt ledū; samest kau dzē; saplēst druskās; pārvērsties šķidrumā.*

4. Nolūks (nolūka lokatīvs): *iet ogās un sēnēs; doties viesos; braukt medībās.*

5. Laikposms, laika moments (laika lokatīvs): *pārnākt vakarā; reizī gadā; nekad mūžā; kādreiz jaunībā; sprādziens notika vienā mirklī.*

6. Cēlonis (cēloņa lokatīvs): *apklust pārsteigumā; apstāties izbrīnā; samelot bailēs; locīties smieklos.*

7. Tas, uz ko attiecas ar īpašības vārdu vai lokāmo divdabi nosauktā īpašība, pazīme (ierobežojuma lokatīvs): *nepārspējams asprātībā; straujš dusmās; siks augumā; spēcīgs matemātikā.*

8. Darbības norises saturs — savienojumā ar tās pašas saknes darbības vārdu (satura lokatīvs): *augt augumā; ples ties plašumā.*

Vokatīvu lieto, uzrunājot dzīvas būtnes, priekšmetus, parādības: *tēv! brālī! saule!*

LIETVĀRDA DEKLINĀCIJAS

Lietvārdi ir iedalīti sešās deklinācijās. Iedalījuma pamatā ir lietvārda dzimte un vienskaitļa nominatīva, dažiem lietvārdiem arī ģenitīva galotne.

Ātsevišķi tiek aplūkoti atgriezeniskie lietvārdi un nelokāmie lietvārdi.

I deklinācija — vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nominatīva galotni *-s* vai *-š* un vienskaitļa ģenitīva galotni *-a*:

galds, tēvs, gans, kārkls, lakats, krēsls, celms, kanāls, kombains, buldozers, gruzīns, partizāns, biedrs, vējš, ceļš, varš, teļš, mežs.

II deklinācija: 1) vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nominatīva galotni *-is*: *brālis, kurmis, spainis, kaķis, zutis, vēzis, mēnesis* (laika mērvienība),

2) vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nominatīva un vienskaitļa ģenitīva galotni *-s*: *akmens, asmens, mēness* (debess spīdeklis), *rudens, sāls, ūdens, zibens,*

3) lietvārds *suns*.

II deklinācijas lietvārdiem raksturīga līdzskaņu mija. Lietvārdiem ar vienskaitļa nominatīva galotni *-is* un lietvārdam *suns* līdzskaņu mija ir vienskaitļa ģenitīvā un daudzskaitlī visos locījumos. Saīs locījumos galotnes priekšā mijas noteikti līdzskaņi vai to grupas (piemēros parādītas vienskaitļa nominatīva, vienskaitļa ģenitīva un daudzskaitļa nominatīva formas).

p — pj: ūpis, ūpja, ūpji,

b — bj: gulbis, gulbja, gulbji,

m — mj: kurmis, kurmja, kurmji,

v — vj: cirvis, cirvoja, cirvi,

t — š: zutis, zuša, zuši,

d — ž: briedis, brieža, brieži,

c — č: lucis, luča, luči,

dz — dž: dadzis, dadža, dadži,

s — š: lasis, laša, laši,

z — ž: āzis, āža, āži,

n — ņ: līnis, liņa, liņi; suns, suņa, suņi,

l — ļ: brālis, brāļa, brāļi,

sn — šņ: sliekšnis, sliekšņa, sliekšņi,

zn — žņ: lauznis, laužņa, laužņi,

sl — šļ: kāpslis, kāpšļa, kāpšļi,

zl — žļ: zizlis, zižļa, zižļi,

ln — ļņ: alnis, aļņa, aļņi.

Lietvārdiem *akmens, asmens, mēness, rudens, sāls, ūdens, zibens* līdzskaņu mija ir tikai daudzskaitļa locījumos: *akmeņi, akmeņu, akmeņiem, ar akmeņiem, akmeņos.*

Līdzskaņu mijas nav:

1) vārdiem *viesis, tētis,*

2) vārdiem, kas beidzas ar *-astis (strupastis), -jis (simt-kājis), -ķis (kaķis), -ģis (skauģis), -matis (gaišmatis, tumšmatis), -ris (mūris, stūris), -skatis (tālskatis),*

3) divzīlību personvārdiem ar *-tis, -dis (Aldis, Andis, Antis, Atis, Centis, Gatis, Guntis, Madis, Raitis, Rūdis, Uldis, Valdis,*

Zintis); ja personvārdiem ar *-tis, -dis* ir vairāk par divām zilbēm, var būt mija (*Visvaldis — Visvalža*),

4) uzvārdiem ar *-skis, -ckis* (*Caikovskis, Beļinskis, Janševskis, Hmeļņickis, Savickis, Visockis*).

III deklinācija — vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nominatīva galotni *-us*: *alus, apvidus, dienvidus, klepus, ledus, lietus, medus, tirgus, vidus, viltus, Edžus, Ingus, Krišus, Mikus, Saldus*.

Pie III deklinācijas pieder arī trīs novecojuši vārdi: *dzirņus, pelus, ragus*. Tie ir sieviešu dzimtes daudzskaitlinieki. Locīšanas paraugs: *dzirņus, dzirņu, dzirņūm, dzirņus, ar dzirņūm, dzirņūs*.

IV deklinācija — sieviešu dzimtes, arī vīriešu dzimtes vai kopdzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nominatīva galotni *-a*: sieviešu dzimtes vārdi — *māja, lapa, māsa, laiva, mala, krāsa, sala*, vīriešu dzimtes vārdi — *puika, lauva, Janka, Dauka, Aļoša*, kopdzimtes vārdi — *Liepa, auša, bezkauņa, nejēga, plēsoņa, plukata, tiepša*.

IV deklinācijas vīriešu dzimtes lietvārdiem vienskaitļa datīva galotne ir *-am*: *puikam, Jankam*.

Kopdzimtes vārdiem datīva galotne ir *-ai* (sieviešu dzimtē) vai *-am* (vīriešu dzimtē): *aušai — aušam, plēsoņai — plēsoņam*.

V deklinācija — sieviešu dzimtes, arī vīriešu dzimtes vai kopdzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nominatīva galotni *-e*: sieviešu dzimtes vārdi — *māte, zeme, pasaule, egle, laime, meitene*, vīriešu dzimtes vai kopdzimtes vārdi — *bende, Egle, Roze, Bērce, Apse*.

V deklinācijas vīriešu dzimtes lietvārdiem (tie ir vīriešu personvārdi) vienskaitļa datīvā ir galotne *-em*: *Ēgļem, Rozem, Apsem*.

Kopdzimtes vārdam *bende* datīva galotne ir *-em* (vīriešu dzimtē) vai *-ei* (sieviešu dzimtē): *bendem — bendei*.

V deklinācijas lietvārdiem raksturīga līdzskaņu mija daudzskaitļa ģenitīvā.

p — pj: stepe — stepju,

b — bj: piekabe — piekabju,

m — mj: zeme — zemju,

v — vj: dzērve — dzērvoju,

c — č: sliece — slieču,

t — š: māte — māšu, paleta — palešu, aspirante — aspiranšu,

d — ž: sliede — sliežu, epizode — epizožu, sekunde — sekunžu,

dz — dž: kaudze — kaudžu,
s — š: lāse — lāšu, adrese — adrešu, narcise — narcīšu,
z — ž: vāze — vāžu, devīze — devīžu, diagnoze — diagnožu,
n — ņ: sēne — sēņu,
l — ļ: pile — piļu,
sn — šņ: loksne — lokšņu,
zn — žņ: zvaigzne — zvaigžņu,
kst — kš: rikste — rikšu, sacikstes — sacikšu, zebiekste —
zebiekšu.

Līdzskaņu mijas nav

1) vārdiem, kas beidzas ar *-aste* (*strupaste*), *-fe* (*žirafe*), *-ģe* (*skauģe*), *-ķe* (*zeķe*), *-mate* (*gaišmate*, *tumšmate*), *-pēde* (*logopēde*, *ortopēde*), *-re* (*biedre*, *iecere*, *trenere*), *-ste*, ja pirms *s* nav *k* (*ārste*, *aste*, *hercogiste*, *piekraste*, *tūriste*, *veste*, *žurnāliste*),

2) vārdiem *apaļmute*, *apšaude*, *balamute*, *balle* (mērvienība), *bāze*, *bise*, *bote*, *brīze*, *flote*, *fronte*, *gāze* (vielas stāvoklis), *gide*, *kase*, *kušete*, *mise*, *mute*, *pase*, *piešaude*, *planšete*, *rase*, *sarakste*, *šprote*, *takse*, *tirāde*.

Paralēlformas ar līdzskaņu miju vai bez tās ir vārdiem: *cunfte* — *cunfšu* vai *cunftu*, *čakste* — *čakšu* vai *čakstu*, *čurkste* — *čurkšu* vai *čurkstu*, *finanses* — *finanšu* vai *finansu*, *sekste* — *sekšu* vai *sekstu*, *torte* — *toršu* vai *tortu*.

VI deklinācija: 1) sieviešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nominatīva galotni *-s*: *ācs*, *asins*, *ass*, *azots* (biežāk *azote*), *auss*, *avs*, *balss*, *birzs* (mežs), *blakts*, *cilts*, *dakts*, *debess*, *dūkstis*, *dzelzs*, *gouvs*, *ilkss*, *izkaptis*, *kārsts*, *klēts*, *klints*, *krāsns*, *krūts*, *kūts*, *liksts*, *lecektis*, *maksts*, *nāss*, *nakts*, *olekts*, *pāksts*, *palts*, *pils*, *pirts*, *sirds*, *smilts*, *šalts*, *takts* (mūzikā), *telts*, *uguns*, *uts*, *uzacs*, *valsts*, *vāts*, *vēsts*, *zivs*, *zoss*, *žults*; daudzskaitlinieki ir *aktis* (dokumenti), *brokastis*, *Cēsis*, *durvis*,

2) vīriešu dzimtes lietvārds (daudzskaitlinieks) *ļaudis*.

VI deklinācijas lietvārdiem raksturīga līdzskaņu mija daudzskaitļa ģenitīvā.

v — *vj*: *zivs* — *zivoju*,

t — *š*: *nakts* — *nakšu*,

d — *ž*: *sirds* — *siržu*,

s — *š*: *ilkss* — *ilkšu*,

z — *ž*: *birzs* — *biržu*,

n — *ņ*: *uguns* — *uguņu*,

l — *ļ*: *pils* — *piļu*,

sn — *šņ*: *krāsns* — *krāšņu*,

st — *š*: *pāksts* — *pākšu*.

Līdzskaņu mijas nav vārdiem: *acs, aktis* (dokumenti), *ass, auss, balss, brokastis, Cēsis, dakts, debess, dzelzs, kūts, maksts, pirts, šalts, takts* (mūzikā), *uts, uzacs, valsts, vēsts, zoss, žults*.

Paralēlformas ir vārda *dūksts* daudzskaitļa ģenitīvam: *dūkšu* vai *dūkstu*.

Lietvārdu deklinācijas paraugi

Skaitlis un locījums	Pirmā deklinācija			Otrā deklinācija	
vsk. N.	galds	vējš	ceļš	brālis	akmens
G.	galda	vēja	ceļa	brāja	akmens
D.	galdam	vējam	ceļam	brālim	akmenim
A.	galdu	vēju	ceļu	brāli	akmeni
I.	galdu	vēju	ceļu	brāli	akmeni
L.	galdā	vējā	ceļā	brālī	akmenī
V.	galds	vējš	ceļš	brāli	akmens
dsk. N.	galdī	vēji	ceļi	brāļi	akmeņi
G.	galdu	vēju	ceļu	brāļu	akmeņu
D.	galdiem	vējiem	ceļiem	brāļiem	akmeņiem
A.	galdus	vėjus	ceļus	brāļus	akmeņus
I.	galdiem	vējiem	ceļiem	brāļiem	akmeņiem
L.	galdos	vējos	ceļos	brāļos	akmeņos
V.	galdī	vēji	ceļi	brāļi	akmeņi

Skaitlis un locījums	Trešā deklinācija	Ceturrtā deklinācija	
vsk. N.	lietus	salā	puika
G.	lietus	salas	puikas
D.	lietum	salai	puikam
A.	lietu	salu	puiku
I.	lietu	salu	puiku
L.	lietū	salā	puikā
V.	lietus	salā	puikā
dsk. N.	lieti	salas	puikas
G.	lietu	salu	puiku
D.	lietiem	salām	puikām
A.	lietus	salas	puikas
I.	lietiem	salām	puikām
L.	lietos	salās	puikās
V.	lieti	salas	puikas

Skaitlis un locījums	Piektā deklinācija		Sestā deklinācija	
vsk. N.	egle	mute	pils	bals
G.	egles	mutēs	pils	bals
D.	eglei	mutei	pilij	balsij
A.	egli	mutī	pili	balsī
I.	egli	muti	pili	balsi
L.	eglē	mutē	pilī	balsī
V.	egle	mute	pils	bals
dsk. N.	egles	mutēs	pilis	balsis
G.	egļu	mutu	piļu	balsu
D.	egļēm	mutēm	pilīm	balsīm
A.	egles	mutēs	pilis	balsis
I.	egļēm	mutēm	pilīm	balsīm
L.	egļēs	mutēs	pilis	balsis
V.	egles	mutēs	pilis	balsis

Daži normu jautājumi deklinācijā. Samērā sarežģīts ir vokatīvs, jo tam var būt formas varianti. Dažkārt atkāpes no normas rada vārdu pāreja no vienas deklinācijas citā. Bez tam iespējamās kļūdas dažu deklināciju locījumos.

Vokatīvam var būt bezgalotnes forma, īpaša galotne vai nominatīvam līdzīga galotne.

1. Bezgalotnes formas vienskaitļa vokatīvam parasti ir visiem deminutīviem, kā arī vārdiem ar piedēkli *-tāj-, -āj-, -ēj-, -niek-*: *brālīt, puisīt, meitiņ, māsiņ, skolotāj, arāj, kalēj, skolniek, skolniec.*

Bezgalotnes formas var būt I, II, IV, V deklinācijas vārdiem (nereti paralēli nominatīva formai): *Aivar, akmen* vai *akmens, Astrid* vai *Astrīda, cilvēk, Ilz* vai *Ilze, Jēkab, kaimiņ, Kristīn, Pēter, māt, siev* vai *sieva, tēv* vai *tēvs.*

2. Īpaša vienskaitļa vokatīva galotne *-i* mēdz būt II deklinācijas vārdiem, kas beidzas ar *-is* (*brāl-i, Lāčplēs-i*), III deklinācijas vārdiem — galotne *-u* (*Edž-u, Mik-u*). Galotne *-i* ir vārda *biedrs* vokatīvam: *biedri.*

3. Vairumam vārdu vienskaitļa vokatīvā ir tāda pati galotne kā vienskaitļa nominatīvā: *karogs, liepa, laime, uguns.*

Daudzskaitļa vokatīvs visās deklinācijās neatšķiras no daudzskaitļa nominatīva: *cilvēki, kaimiņi, brāļi, māsas, mātes, sirdis.*

Vārdu pāreja no vienas deklinācijas citā var radīt grūtības pareizās formas izvēlē. Šaubu gadījumos izvēle jāpārbauda jaunākajā pareizrakstības vārdnīcā.

Seit iespējams atzīmēt tikai dažus vārdus, kuru deklinācija literārajā valodā ir stabilizēta pēdējā laikā: I deklinācija — *krogs, partizāns, strids*, II deklinācija — *sāls, tesmenis*, VI deklinācija — *birzs*.

Locījumu formas īpaši jāievēro šādos gadījumos:

1) vienskaitļa ģenitīvs un nominatīvs ir vienāds II deklinācijas vārdiem *akmens, asmens, mēness, rudens, sāls, ūdens, zibens*, kā arī visiem III un VI deklinācijas vārdiem (*alus, medus, birzs, pils, vēsts* u. c.),

2) II deklinācijas vārdiem vienskaitļa datīva galotne ir *-im* (*brālim, briedim, kāpslim, akmenim, ūdenim* u. c.), nevis *-am*.

ATGRIEZENISKIE LIETVĀRDI

Atgriezeniskie lietvārdi beidzas ar *-šanās, -tājies, -tājās, -ējies, -ājies, -umies*: *klausīšanās, pārvēršanās, saprašanās; klausītājies, klausītājās; smējējies, smējējās; vēlējumies*. Šiem vārdiem nav dažu locījumu formu.

Vienskaitlis		
N. sarakstīšanās, klausītājies	klausītājās	vēlējumies
G. sarakstīšanās, klausītājās	klausītājās	—
D. — —	—	—
A. sarakstīšanos, klausītājos	klausītājos	vēlējumos
I. sarakstīšanos, klausītājos	klausītājos	vēlējumos
L. — —	—	—
Daudzskaitlis		
N. sarakstīšanās, klausītājies	klausītājās	vēlējumies
G. sarakstīšanos, klausītājos	klausītājos	—
D. — —	—	—
A. sarakstīšanās, klausītājos	klausītājās	vēlējumos
I. — —	—	vēlējumos
L. — —	—	—

NELOKĀMIE LIETVĀRDI

Nelokāmajiem lietvārdiem nav skaitļa un locījumu formu. Skaitlis un locījums tiem atklājas teikumā.

Nelokāmi ir aizgūti sugasvārdi un citvalodu cilmes īpašvārdi, kas beidzas ar:

1) *-ā* — *bakarā, pā, pietā, Hiumā, Petipā, Zolā,*

2) *-ē* vai *-e* — *ateljē, foajē, frotē, komunikē, Bizē, Kalē, Merimē, kanoē,*

3) *-i* vai *-ī* — *haki, Debisi, Deli, Gori, Kapri, Karači, Kiri, Komi, Lametri, Navoji, Nizamī,*

4) *-o* — *auto, bordo, domino, fiasko, foto, indigo, kino, laso, radio, rokoko, skerco, solo, Ako, Didro, Hugo, Igo, Koredžo, Koroŕenko, Medeo, Montekarlo, Oslo, Po, Riodežaneiro, Romeo, Ruso, Ševčenko, Tobago,*

5) *-u* vai *-ū* — *ragū, Baku, Čurdžou, Honsju, Peru, Tartu.*

Bez tam nelokāmas ir aizgūtās angļu pieklājības formas *mis, misis.*

LIETVĀRDU DARINĀŠANA

LIETVĀRDU ATVASINĀŠANA AR IZSKAŅĀM

Atvasinot lietvārdus ar izskaņām, tās pievieno vai nu pie saknes (*skola* — *skol-nieks*, *egle* — *egl-ājs*), vai pie celma (*skolo-tājs*, *pārbaudij-ums*).

Ar izskaņām lietvārdus atvasina

1) no lietvārdiem: *skola* — *skolnieks*,

2) no īpašības vārdiem: *labs* — *labums*,

3) no darbības vārdiem: *klausities* — *klausīšanās, dalāms* — *dalāmība*,

4) no skaitļa vārdiem: *viens* — *vienatne*,

5) no apstākļa vārdiem: *tagad* — *tagadne*.

Ar visbiežāk sastopamajām izskaņām atvasinātie lietvārdi tiks aplūkoti grupās pa nozīmēm, ko lietvārdam piešķir izskaņa. Vienai un tai pašai izskaņai var būt vairākas nozīmes.

Personu nosaukumi

Personu nosaukumus (vārdus, kas apzīmē cilvēkus pēc to profesijas, veiktās darbības, piederības pie kādas teritorijas, sociālas grupas u. tml.) parasti atvasina ar izskaņām: *-ājs*, *-āja*, *-ējs*, *-ēja*, *-ene*, *-ēns*, *-iene*, *-ietis*, *-iete*, *-iķis*, *-iķe*, *-(i)nieks*, *-(i)niece*, *-onis*, *-one*, *-oņa*, *-tājs*, *-tāja*, *-ulis*, *-ule*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-ājs -āja	no I konjugācijas darbības vārdu pagātnes celma	<i>pārcēla — pārcēlājs, pārcēlāja</i> <i>ēda — ēdājs, ēdāja</i>
-ējs -ēja	no I konjugācijas darbības vārdu, kā arī no <i>iet, dot</i> pagātnes celma	<i>pārdeva — pārdevējs, pārdevēja</i> <i>apmeta — apmetējs, apmetēja</i> <i>gāja — gājējs, gājēja</i> <i>deva — devējs, devēja</i>
-ene	no vīriešu dzimtes lietvārdiem	<i>draugs — draudzene</i> <i>vecis — vecene</i>
-ēns	no lietvārdiem	<i>brālis — brālēns</i> <i>skola — skolēns</i>
-iene	no vīriešu dzimtes lietvārdiem	<i>kalējs — kalējiene</i> <i>Zemītis — Zemītiene</i>
-ietis -iete	parasti no lietvārdiem	<i>vīrs — vīrietis</i> <i>sieva — sievietē</i> <i>Varšava — varšavietis, varšaviete</i>
-iķis -iķe	no īpašības vārdiem, darbības vārdiem	<i>klibš — klibiķis, klibiķe</i> <i>junt — jumiķis</i>
-(i)nieks -(i)niece	no lietvārdiem, īpašības vārdiem, skaitļa vārdiem, apstākļa vārdiem, darbības vārdiem (no to saknes, retāk no nenoteiksmes)	<i>zeme — zemnieks, zemniece</i> <i>Rīga — rīdzinieks, rīdziniece</i> <i>gudrs — gudrinieks, gudriniece</i> <i>tris — trijnieks</i> <i>preti — pretinieks, pretiniece</i> <i>mērit — mērnieks, mērniece</i> <i>jāt — jātnieks, jātniece</i>
-onis -one	no darbības vārdu saknes, retāk no lietvārdiem	<i>varēt — varonis, varone</i> <i>dziedāt — dziedonis, dziedone</i> <i>tumsa — tumsonis, tumsone</i>
-oņa	no darbības vārdu saknes	<i>plēst — plēsoņa</i> <i>muldēt — muldoņa</i>
-tājs -tāja	no II un III konjugācijas darbības vārdu nenoteiksmes celma	<i>dejoj — dejojājs, dejojāja</i> <i>darīt — darītājs, darītāja</i> <i>peldēt — peldētājs, peldētāja</i>

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-ulis -ule	no īpašības vārdiem, darbības vārdu saknes vai celma	<i>mazs</i> — <i>mazulis</i> , <i>mazule</i> <i>skops</i> — <i>skopulis</i> , <i>skopule</i> <i>brēkt</i> — <i>brēkulis</i> , <i>brēkule</i>

Dzīvnieku nosaukumi

Dzīvnieku nosaukumus parasti atvasina ar izskaņām *-aļa*, *-ene*, *-ulis*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-aļa	no lietvārdiem, īpašības vārdiem, kārtas skaitļa vārdiem	<i>zieds</i> — <i>Ziedaļa</i> <i>brūns</i> — <i>Brūnaļa</i> <i>piektā</i> — <i>Piektaļa</i>
-enis -ene	mūsdienās nelieto atbilstošo vārdu	<i>sisenis</i> , <i>circenis</i> , <i>glodene</i> , <i>lapsene</i> , <i>kamene</i>
-ulis	mūsdienās nelieto atbilstošo vārdu	<i>sermulis</i> , <i>zvirbulis</i> , <i>grundulis</i> , <i>ķivulis</i>

Augu nosaukumi

Augu nosaukumus parasti atvasina ar izskaņām *-ājs* un *-ene*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-ājs	no lietvārdiem	<i>avene</i> — <i>avenājs</i> <i>brūklene</i> — <i>brūklenājs</i>
-ene	no lietvārdiem, īpašības vārdiem	<i>celms</i> — <i>celmene</i> <i>dzērve</i> — <i>dzērvene</i> <i>zils</i> — <i>zilene</i> <i>skābs</i> — <i>skābene</i>

Priekšmetu nosaukumi

Priekšmetu nosaukumus parasti atvasina ar izskaņām *-eklis*, *-ēklis*, *-īklis*, *-īkla*, *-kl(i)s*, *-nīca*, *-nieks*, *-(s)lis*, *-tava*, *-tuve*, *-ulis*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
<i>-eklis</i> <i>-ēklis</i> <i>-īklis</i> <i>-īkla</i> <i>-kl(i)s</i>	parasti no darbības vārdiem (to saknes vai celma)	<i>grābt</i> — <i>grābeklis</i> <i>tēmēt</i> — <i>tēmēklis</i> <i>adīt</i> — <i>adīklis</i> <i>šaudīt</i> — <i>šaudīkla</i> <i>irt</i> — <i>irklis</i> <i>art</i> — <i>arkls</i>
<i>-nīca</i>	no lietvārdiem	<i>pavārs</i> — <i>pavārnicā</i> <i>sāls</i> — <i>sālnicā</i>
<i>-(i)nieks</i>	no lietvārdiem	<i>bagāža</i> — <i>bagāžnieks</i> <i>bura</i> — <i>burinieks</i>
<i>-(s)lis</i>	no darbības vārdu saknes	<i>kāpt</i> — <i>kāpslis</i> <i>degt</i> — <i>degls</i>
<i>-tava (s)</i> <i>-tuve (s)</i>	parasti no I konjugācijas darbības vārdu nenoteiksmes celma	<i>šķilt</i> — <i>šķiltavas</i> <i>sēt</i> — <i>sētuve</i> <i>nest</i> — <i>nestuves</i> <i>pārbraukt</i> — <i>pārbrauktuve</i>
<i>-ulis</i>	no darbības vārdu saknes	<i>zīmēt</i> — <i>zīmulis</i> <i>vēstīt</i> — <i>vēstule</i>

Vietu nosaukumi

Vietu nosaukumus parasti atvasina ar izskaņām *-aine*, *-ājs*, *-iena*, *-iene*, *-iens*, *-ija*, *-nīca*, *-tava*, *-tuve*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
<i>-aine</i>	no lietvārdiem	<i>smiltis</i> — <i>smiltaine</i>
<i>-ājs</i>	no lietvārdiem	<i>purvs</i> — <i>purvājs</i>

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-iena -iens	no lietvārdiem	<i>skaida — skaidiena, skaidiens</i>
-iene	no lietvārdiem, īpašības vārdiem, apstākļa vārdiem	<i>augsts — augstiene tur — turiene egle — egliene</i>
-ija	no lietvārdiem	<i>polis — Polija anglis — Anglija</i>
-nīca	no lietvārdiem, īpašības vārdiem	<i>darbs — darbnīca slims — slimnīca</i>
-tava -tuve	no darbības vārdu nenoteiksmes celma	<i>lasīt — lasītava cept — ceptuve</i>

Darbību nosaukumi

Darbību nosaukumus parasti atvasina ar izskaņām *-iens*, *-oņa*, *-šana*, *-ums*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-iens	no darbības vārdu pagātnes, re- tāk tagadnes celma	<i>sauca — sauciens izteica — izteiciens</i>
-oņa	no darbības vārdu saknes	<i>ņirbēt — ņirboņa klaudzēt — klaudzoņa</i>
-šana	no darbības vārdu nenoteiksmes celma	<i>augt — augšana iet — iešana mācīt — mācīšana</i>
-ums	no darbības vārdu pagātnes celma vai no darbības vārdu saknes	<i>jautāju — jautājums lasīju — lasījums lūgt — lūgums spīdēt — spīdums</i>

Īpašību nosaukumi

Īpašību nosaukumus parasti atvasina ar izskaņām *-iba* un *-ums*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-ība	parasti no īpašības vārdiem, lietvārdiem, darbības vārdiem (divdabjiem)	<i>tīrs — tīriba</i> <i>draugs — draudzība</i> <i>dīgt — didzība</i> <i>dalāms — dalāmība</i> <i>saliedēts — saliedētība</i>
-ums	no īpašības vārdiem	<i>ass — asums</i> <i>rūgts — rūgtums</i> <i>vecs — vecums</i>

Pamazinājuma, mīlinājuma, nievājuma nozīmes

Lietvārdus ar pamazinājuma, mīlinājuma, nievājuma nozīmēm atvasina ar izskaņām *-elis, -ele, -ene, -ēns, -iņš, -iņa, -ītis, -īte, -sniņa, -tiņš, -tiņa*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-elis -ele	no vīriešu un sieviešu dzimtes lietvārdiem	<i>suns — šunelis</i> <i>roka — roķele</i>
-ene	no dažiem sieviešu dzimtes lietvārdiem	<i>meita — meitene</i>
-ēns	no vīriešu un sieviešu dzimtes lietvārdiem	<i>dēls — dēlēns</i> <i>teļš — telēns</i> <i>pīle — pīlēns</i>
-iņš -iņa	no I, IV, arī no dažiem III deklinācijas lietvārdiem	<i>dēls — dēliņš</i> <i>māsa — māsiņa</i> <i>tirgus — tirdziņš</i>
-ītis -īte	no II un V deklinācijas lietvārdiem	<i>brālis — brālītis</i> <i>karte — kartīte</i> <i>upe — upīte</i>
-sniņa	no dažiem VI deklinācijas lietvārdiem	<i>sirds — sirsniņa</i>

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-tiņš -tiņa	no dažiem I, II, III, VI deklinācijas lietvārdiem	<i>gredzens — gredzentiņš</i> <i>akmens — akmentiņš</i> <i>alus — alutiņš</i> <i>lietus — lietutiņš</i> <i>medus — medutiņš</i> <i>zoss — zostiņa</i>

Dažu abstraktu nojēgumu nosaukumi

Abstraktas nozīmes lietvārdus atvasina ar izskaņām *-atne*, *-enis*, *-ība*, *-klis*, *-tne*, *-ums*.

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-atne	parasti no īpašības vārdiem	<i>jauns — jaunatne</i>
-enis	no darbības vārdiem	<i>likt — liktenis</i> <i>plūst — plūdenis</i>
-ība	no īpašības vārdiem, darbības vārdiem (parasti divdabjiem)	<i>pelēks — pelēcība</i> <i>uzskatāms — uzskatāmība</i> <i>nomākts — nomāktība</i> <i>būt — būtība</i>
-(e)klis -(ē)klis -(o)klis	no darbības vārdu saknes vai celma	<i>jukt — juceklis</i> <i>kavēt — kavēklis</i> <i>stāvēt — stāvoklis</i>
-tne	no darbības vārdu nenoteiksmes vai pagātnes celma	<i>zināt — zinātne</i> <i>pagāja — pagātne</i>
-ums	no īpašības vārdiem, darbības vārdu pagātnes celma, retāk no darbības vārdu saknes	<i>cēls — cēlums</i> <i>dīzs — dīzums</i> <i>atradu — atradums</i> <i>pārsteigt — pārsteigums</i> <i>mirdzēt — mirdzums</i>

Nozīmē vai skaņu sastāvā tuvas izskaņas. Svarīgi ir šķirt izskaņas (fināles), kurām nozīmes ir tuvas vai skanējums maz atšķiras.

! -ājs — -ējs. Ja ar šīm izskaņām lietvārdi ir atvasināti no viena un tā paša darbības vārda, tad *-ājs*, *-āja* galvenokārt apzīmē tādu darītāju, kas pamatvārda nosaukto darbību veic pastāvīgi, bieži, intensīvi vai kam ir tieksme veikt darbību: *cēlājs*, *dzērājs*. Turpretī izskaņas *-ējs*, *-ēja* galvenokārt apzīmē tādu darītāju, kas tikai kādu laiku vai patlaban veic pamatvārda nosaukto darbību: *cēlējs*, *dzērējs*.

-tne — -atne. Izskaņas *-tne* priekšā ir garais *ā* vārdos *atklātne*, *pagātne*, *piestātne* un *zinātne*. Pārējos gadījumos lietvārdiem ir izskaņa *-atne* (ar īso *a*): *jaunatne*, *senatne*, *vienatne*.

-eklis — -ēklis. Izskaņa (fināle) *-eklis* ir lietvārdiem, kas atvasināti no darbības vārdiem, kuriem tagadnes 3. personā ir galotne *-ē*: *audzē* — *audzēklis*, *kavē* — *ka-vēklis*, *mērķē* — *mērķēklis*, *perē* — *perēklis*, *traucē* — *traucēklis*. Pārējos gadījumos lietojama izskaņa *-eklis*: *jauneklis*, *māceklis*, *piemineklis*, *puteklis*, *skābeklis*, *staipeklis*, *sūneklis*.

-inieks — -nieks. Izskaņas *-inieks*, *-iniece* pievieno vienžilbes celmiem un galvenokārt tad, ja *-nieks*, *-niece* priekšā var rasties grūti izrunājamas līdzskaņu kopas: *darbinieks* (bet *bezdarbnieks*), *laucinieks*, *liecinieks*, *talcinieks*, *bundzinieks*, *ridzinieks*, *kuģinieks*, *mākslinieks*, *salinieks*, *ceļinieks*, *vaļinieks*, *dziesminieks*, *posminieks*, *vaininieks*, *vieninieks*, *bruņinieks*, *bērinieks*, *gudrinieks*, *drošinieks*, *klaušinieks*, *laivinieks*, *nāvinieks*, *mantinieks*, *ostinieks* u. tml.

-nieks — -enieks — -inieks — -ietis — -ēns. Ar izskaņām *-nieks*, *-niece*, *-ietis*, *-iete* atvasina iedzīvotāju nosaukumus no vietvārdiem. Latvijas rietumdaļas iedzīvotāju nosaukumus parasti atvasina ar izskaņām *-nieks*, *-niece*: *Dobele* — *dobelnieks*, *dobelniece*; *Liepāja* — *liepājnieks*, *liepājniece*; *Ventspils* — *ventspilnieks*, *ventspilniece*. Šādos vārdos izskaņas *-nieks*, *-niece* priekšā var būt *e* vai *i*: *Saldus* — *saldenieks*, *saldeniece*; *Skrunda* — *skrudenieks*, *strundeniece*; *Rīga* — *ridzinieks*, *ridziniece*. Dažos iedzīvotāju nosaukumos parādās skaņu mija (*g—dz*, *k—c*, *sk—šķ*): *Kuldīga* — *kuldīdznieks*, *kuldīdzniece*; *Kolka* — *kolcenieks*, *kolceniece*; *Bauska* — *baušķenieks*, *baušķeniece*.

Pārējos personu nosaukumos, kas atvasināti ar izskaņu *-nieks*, *-niece*, izskaņas priekšā var atrasties vienīgi patskanis *i*: *darbinieks*, *darbiniece*, *laucinieks*, *lauciniece*.

Ar izskaņām *-ietis, -iete* mēdz atvasināt Latvijas austrumdaļas iedzīvotāju nosaukumus. *Daugavpils — daugavpiliētis, daugavpiliete; Madona — madonietis, madoniete; Rūjiena — rūjienietis, rūjieniete*. Šādos vārdos izskaņas *-ietis, -iete* priekšā var būt skaņu kopa *-ēn-*: *Ērgļi — ērgļēnietis, ērgļēniete; Ogre — ogrēnietis, ogrēniete; Rauna — raunēnietis, raunēniete*.

Dažos iedzīvotāju nosaukumos parādās skaņu mija (*g—dz, k—c*): *Vildoga — vildodzietis, vildodziete; Valka — valcēnietis, valcēniete*.

! Dažkārt Latvijas ziemeļdaļas iedzīvotāju nosaukumi ir atvasināti ar izskaņu *-nieks, -niece*: *Ādaži — ādažnieks, ādažniece; Cēsis — cēsnieks, cēsniiece; Lēdurga — lēdurdznieks, lēdurdzniece; Suntaži — suntažnieks, suntažniece*.

Nedaudzu Vidzemes iedzīvotāju nosaukumus atvasina ar izskaņu *-ēns*: *Nitaurē — nītaurēns, Piebalga — piebaldzēns*.

-tava — -tuve. Ar izskaņu *-tava* parasti atvasina vietu nosaukumus no II un III konjugācijas darbības vārdiem: *dzēsina — dzēsinaštava, dziedina — dziedinaštava, gludina — gludinaštava, lasī — lasīštava, mazgā — mazgāštava, peld — peldštava, šķiro — šķiroštava, tīr — tīrštava*.

Ar izskaņu *-tuve* parasti atvasina vietu nosaukumus no I konjugācijas darbības vārdiem: *liet — lietuve, rakt — raktuve, siet — sietuve, vērpt — vērptuve*.

-ība — ums. Parasti atvasinājumiem ar *-ums* ir konkrētāka nozīme, turpretī atvasinājumiem ar *-ība* ir augstāka abstrakcijas pakāpe.

Pamazām iestājās pilnīgs aklums. Laikam viņu bija pārņēmusi aklība, ka nespēja vairs novērtēt pareizi pēdējos notikumus.

Matu cietums un rupjums ir atkarīgs no iedzimtības. Šādi apstrādāts tērauds nezaudē savu cietību.

Citvalodu cilmes lietvārdu izskaņas (fināles). Ieskatām sniegtas biežāk sastopamo citvalodu cilmes lietvārdu izskaņas (fināles).

-ācija: *amputācija, deklamācija, gaziifikācija, elektrizācija, racionalizācija, radiofikācija*

-āde: *dekāde, fāsāde, olimpiāde, parāde, šarāde*

-āgs: *arhipelāgs, landtāgs, poliņāgs*

-aks: *konjaks, salmiaks, zodiaks*

- ānis: *afrikānis, amerikānis, republikānis*
- ants: *aspirants, debitants, disertants, konsultants*
- ārijs: *akvārijs, planetārijs, terārijs*
- ārs: *antivārs, kolekcionārs, komunārs, reakcionārs, revolucionārs, sanitārs*
- āte: *aktivitāte, autoritāte, ģenialitāte, produktivitāte*
- (at)ors: *aviators, dekorators, ekspluatators, pulverizators, racionalizators; diktors, donors, motors, režisors, traktors*
- āts: *agregāts, akrobāts, advokāts, aparāts, demokrāts, kandidāts*
- āze, -ēze, -īze: *ekstāze, emfāze, enklīze, ģenēze, katalīze*
- āža: *instruktāža, masāža, metrāža, montāža, pasāža*
- ēma: *fonēma, leksēma, teorēma*
- īds: *celuloīds, indivīds, oksīds*
- ieris: *brigadieris, komandieris, kontrolieris*
- eris: *bokseris, snaiperis, šoferis*
- ers: *dokers, geizers, greiders, karjers, kurjers, okers*
- ija: *direkcija, matērija, partija, režija*
- ijs: *embrijs, epitēlijs, ģēnijs, morfijs, opijs*
- īka: *grafika, gramatika, keramika, kritika*
- ilis: *automobilis, bacilis, reptilis, ventilis*
- ils: *daktīls, hlorofīls, krokodīls, profīls, slavoīls*
- ings: *dempings, kempings*
- īns: *aspirīns, hinīns, margarīns, nikotīns, penicilīns, vazelīns, želatīns*
- isms: *egoisms, feodālisms, materiālisms, naturālisms, reālisms*
- ists: *ideālists, humānists, pianists, portretists, seminārists, sociālists, velosipēdistis*
- īts: *dinamīts, dolomīts, grafīts, granīts*
- īvs: *aktīvs, masīvs, pasīvs, reaktīvs*
- oma: *fibroma, glaukoma, lipoma, mioma*
- ons: *bekons, buljons, feļetons, odekolons*
- orija: *akvatorija, auditorija, krematorija, sanatorija*
- ors, sk. -(at)ors
- oze: *diagnoze, glikoze, hipnoze, neuroze, skleroze*
- ūra: *arhitektūra, aspirantūra, kultūra, literatūra*

LIETVĀRDU ATVASINĀŠANA AR SUFIKSĀLAJĀM GALOTNĒM

Lietvārdus var atvasināt arī ar galotnēm *-a, -e, -is*. Šajā gadījumā galotnēm ir piedēkļa (sufiksa) funkcija, tāpēc tās mēdz saukt par sufiksālām galotnēm.

Ar sufiksālajām galotnēm visbiežāk ir atvasināti

1) darbību nosaukumi — *atvadas, čala, duna, pļauja, saruna, apgāde, apskate, apstrāde, atprase, ieguve, izdale, jaunrade, pārbūve, pārveide,*

2) personu nosaukumi — *nekauna, neprašā, braucēja, ēdēja, vadītāja, kandidāte, režisore, Briede, Gaile, pārgalvis, nerātnis,*

3) priekšmetu nosaukumi — *apakle, ierīce, smaile, spuldze, skrāpis, režģis, urbis,*

4) īpašību nosaukumi — *brīve, kāre, liksme.*

Sufiksālās galotnes izmanto lietvārdu darināšanā kopā ar priedēkļiem, kā arī salikteņu veidošanā (*apmetnis, gaišmatis* u. tml.).

LIETVĀRDU ATVASINĀŠANA AR PRIEDĒKĻIEM UN PUSPRIEDĒKĻIEM

Nodaļā sniegtas raksturīgākās priedēkļu un puspriedēkļu nozīmes. Priedēkļi *aiz-, ap-, at-, bez-, ie-, ne-, no-, pa-, pār-, pie-, uz-* un puspriedēkļi (priedēkļiem līdzīgas morfēmas) *apakš-, ār-, caur-, iekš-, līdz-, pakal-, pēc-, pirms-, pret-, priekš-, starp-, virs-, zem-* aplūkoti vienkopus alfabētiskā secībā.

aiz- Norāda uz vietu, kas atrodas aiz kā: *aizdurve, aizkrāsne, aizmugure, aizdegune.*

ap- Norāda uz to, kas atrodas kam apkārt: *apakle, ap-roce, apmērs, apkārtne, apgaita.*

apakš- 1. Norāda uz to, kas ir kam apakšā, zemāk par ko: *apakšstāvs, apakšlūpa, apakšžoklis, apakšmala, apakšpuse, apakšzeme.*
2. Norāda uz kādu pakļautības pakāpi: *apakšnodaļa, apakširnieks, apakšvienība, apakšvirsnieks.*

ār- Norāda uz to, kas atrodas ārpus kā, ārā no kā: *ārzemnieks, ārvalstnieks, ārzemes, ārpilsēta.*

at- 1. Norāda uz to, kas ir vērsts atpakaļ: *atceļš, atnādzis, atskabārga.*
2. Norāda uz kā atkārtojumu: *atbalss, atkāzas, atmiēgs, atvasara.*

bez- Norāda uz kā trūkumu: *bezbārdis, bezkājis, bezsirdis, bezprātis, bezvējš, bezrūpība, bezdarbība, bezveidība.*

- caur-** Norāda uz kā virzību kam cauri: *caurbraukšana, caurgājējs, caurspīdība, caurtece, caurlaidība.*
- ie-** Norāda uz to, kas atrodas kur iekšā: *iemutis, ierocis, ieradzis.*
- iekš-** Norāda uz to, kas atrodas kur iekšā, kā iekšpusē: *iekšdurvis, iekšlogs, iekšpuse, iekškabata, iekšdarbi.*
- līdz-** Norāda uz to, kas darbojas, pastāv kopā, ir savstarpēji: *līdzbraucējs, līdzdalībnieks, līdzjūtība, līdzdalība, līdztiesība.*
- ne-** 1. Norāda uz kā noliegumu, arī uz kā pilnīgu vai daļēju trūkumu: *necieņa, neizpratne, nekārtība, nelabvēlis, nelaime, nespēks, neuzmanība, neveiksme.*
2. Norāda uz to, kam piemīt kas nevēlams, arī uz to, kas nav piemērots, izdevīgs: *necilvēks, nedarbs, negadījums, nelaiks, nestunda, neraža, nezvērs.*
- no-** 1. Norāda uz izplatību leju, atrašanos kā lejas daļā, zem kā: *nokalne, nokraste, nokāje, nojume.*
2. Norāda uz attālu, nomaļu vietu: *nomale, nostūris.*
3. Norāda uz nodalītu vietu: *nogabals.*
4. Norāda uz laikposmu, kas pastāv neilgi pirms kā: *novakars.*
- pa-** 1. Norāda uz vietu, telpu zem kā, arī uz atrašanos zem kā: *pagalde, pagulte, paklēte, pakrāsne, patilte, pagalvis, paliktnis, palodze.*
2. Norāda uz kā līdzīgumu, atbilstību, arī uz pamažinājumu vai pakārtojumu: *pamāte, pameita, pamiers, pakalns, pasuga, paveids.*
3. Norāda uz tuvību kam laikā: *pavakare, pavasaris.*
- pakaļ-** 1. Norāda uz to, kas atrodas kā pakaļējā daļā, aizmugurē: *pakaļdaļa, pakaļdurvis, pakaļkāja, pakaļpuse, pakaļritenis, pakaļnācējs.*
2. Norāda uz to, kas ir atdarināts, viltots, arī uz ko saistītu ar atdarināšanu, viltošanu: *pakaļdarinājums, pakaļdarinātājs.*
- pār-** Norāda uz kā pārākumu, arī pārmēru: *pārcilvēks, pārgudrinieks, pārgalvība, pārspēks.*
- pēc-** Norāda uz to, kas pastāv, notiek vēlāk par ko, arī kā pēdējā posmā: *pēcapstrāde, pēcdarbība, pēcmaksa, pēceksāmens, pēcaltēšana, pēcvārds, pēcspēle.*

- pie-** 1. Norāda uz vietu blakus, tuvu kam: *piekalne, piekraste, piepilsēta, pierobeža, pievārte*.
2. Norāda uz laikposmu, kas ir neilgi pirms cita laikposma: *pievakare*.
3. Norāda uz to, kas ir pievienots kam, papildina ko: *piegarša, piekrāsa, piesakne, pieskaņa*.
- pirms-** Norāda uz to, kas pastāv, notiek pirms kā: *pirmskara, pirmsrevolūcijas, pirmssvētku*.
- pret-** 1. Norāda uz kā novietojuma, darbības pretēju virzienu: *pretatspere, pretķīlis, pretmala, pretvirzulis*.
2. Norāda uz pretdarbību kam, vēršanos pret ko: *pretdarbība, pretpakalpojums, pretuzbrukums, pretviela*.
- priekš-** 1. Norāda uz to, kas atrodas priekšējā daļā, priekšā: *priekšdaļa, priekšdurvis, priekškāja, priekšnams, priekšpilsēta, priekšpuse*.
2. Norāda uz to, kas pastāv, notiek pirms kā: *priekšsacīkstes, priekšslodze*.
- starp-** Norāda uz to, kas atrodas, notiek kam starpā, kā vidū: *starpgadījums, starpsauciens, starplaiks, starpkārta, starpjosta, starpprodukts*.
- uz-** Norāda uz to, kas atrodas virs kā: *uzpurnis, uzpirkstenis, uzrocis, uzacis, uzplecis*.
- vir-** Norāda uz to, kas atrodas kam virsū: *virskārta, virskrekls, virsraksts, virsbūve*.
- zem-** Norāda uz to, kas atrodas zem kā: *zemāda, zemaziņa, zemteksts, zemūdene*.

Ir grupa ar priedēkļiem vai puspriedēkļiem atvasinātu lietvārdu, kas lietojami vienīgi ģenitīva formā — tā sauktie ģenitīveņi: *ārrindas, ārštata, bezalkohola, bezgaisa, bezierunu, bezmaksas, bezsala, bezzobu, beztermiņa, pēckara, piemājas, pirmskara, pirmsrevolūcijas, pirmsskolas, pirmssvētku, pretgaisa, pretgāzu, pretkara, priekšplaujas, priekšsvētku, starpbibliotēku, starpplanētu, starpšūnu, virszemes*.

Dažos ar priedēkļiem vai puspriedēkļiem atvasinātos vārdos priedēkļu nozīme nav skaidri izjūtama: *aizdomas, aizdusa, aizgāds, ienaids, nodoms, nomods, noskaņa, nozare*.

SALIKTIE LIETVĀRDI

Salikto lietvārdu pirmajā daļā var būt:

1) lietvārds — *dziesmusvētki, galvaspilsēta, ceļmala, ugunsgrēks,*

2) īpašības vārds — *lielceļš, sarkankrūtītis, garkājis,*

3) skaitļa vārds — *sestdiena, trijstūris, ceturtdaļa, pirmizrāde, divkauja,*

4) vietniekvārds — *pašapziņa, viņsaule, mūsmājas,*

5) divdabis — *rakstāmgalds, adāmadata, ēdamkarote, sakāmvārds,*

6) darbības vārds — *stāvlampa, skrejceļš, peldkostims, raidstacija, sprāgstviela, celtpēja, dzīvotgriba,*

7) apstākļa vārds — *atpakaļgājiens, mājupceļš, līdzjutējs.*

Biežāk sastopamās salikteņu pirmās daļas: *pus-, vien-, paš-, div-, trīs-, daudz-, jaun-, maz-, radio-, liel-, kop-, pamat-, ūdens-, lab-, pirm-, sirds-, elektro-, sik-* (pusvadītāji, daudzskaldnis, ūdenskrātuve, labdabīgs, siklopi).

Biežāk sastopamās salikteņu otrās daļas: *-veida, -veidīgs, -dienu, -koks, -āda, -skābe, -augš, -mala, -male, -malis, -zeme, -krāsa, -darbs, -gals, -lapa, -mašīna, -reiz, -māte, -viela* (gāzveida, gāzveidīgs, lietaskoks, tīģerāda, iespieddarbs, lasāmviela). Daļa salikteņu ir ģenitīveņi: *daudzdienu, vienstāva, sirdsveida.*

Par salikteņu nozīmēm sk. 7. lpp.

ĪPAŠĪBAS VĀRDS

Īpašības vārdam kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) īpašības nozīme, 2) deklinācija, 3) plašas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Īpašības nozīme saistīta ar īpašības jēdzienu. Īpašības piemīt priekšmetiem vai parādībām un nosaka šo priekšmetu vai parādību atšķirību vai līdzību. Nereti gramatikās norādīts, ka īpašības vārds nosauc pazīmi — parādību, priekšmetu, īpašību, pēc kuras ir iespējams ko noteikt, identificēt.

Piemēri dažiem īpašības vārdiem savienojumā ar lietvārdu: *pelēks akmens, trīsstūrainis galds, plāna skaida, zaļa zāle, smalks lietus, strauja kustība, vienaldzīga klausīšanās, dziļš miegs, mazs putns, isspalvainš suns, kalsnējš cilvēks.*

Īpašības vārdu deklinācijā (locīšanā) ir tādi paši locījumi, skaitļi, dzimtes kā lietvārdam.

Teikumā ar īpašības vārdu izsaka apzīmētāju, izteicēju,

dubultlocekli. Substantivētu īpašības vārdu teikumā lieto tāpat kā lietvārdu.

Īpašības vārda raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: kādības un attieksmes īpašības vārdi, dzimte, skaitlis, nenoteiktā un noteiktā galotne, locījums, salīdzināmā pakāpe.

Īpašības vārdu darināšana aplūkota 43. lpp.

KĀDĪBAS UN ATTIEKSMES ĪPAŠĪBAS VĀRDI

Kādības īpašības vārdi apzīmē īpašības, kas priekšmetam vai parādībai var piemist lielākā vai mazākā pakāpē: *liels, ātrs, gudrs*.

Attieksmes īpašības vārdi apzīmē īpašības, kas saistītas ar priekšmetu vai parādību attiecībām pret ko, piemēram, laika, telpas ziņā: *augšējais, galējs, pīrmitējais*.

ĪPAŠĪBAS VĀRDA DZIMTE UN SKAITLIS

Īpašības vārdam ir vīriešu un sieviešu dzimte un divi skaitļi — vienskaitlis un daudzskaitlis.

Īpašības vārda dzimti un skaitli nosaka lietvārds, ar kuru īpašības vārds ir saistīts: *balts zieds — balti ziedi, balta roze — baltas rozes*.

ĪPAŠĪBAS VĀRDA NENOTEIKTĀ UN NOTEIKTĀ GALOTNE

Īpašības vārdam ir divējādas galotnes: nenoteiktā galotne un noteiktā galotne.

Īpašības vārdu **nenoteiktā galotne** vienskaitļa nominatīvā vīriešu dzimtē ir -s vai -š, sieviešu dzimtē -a: *sārts zieds, kļajš laukums, zaļš asns, vājš dzīvnieks, liksma meitene, liela egle*.

Īpašības vārdus ar nenoteikto galotni lieto, runājot par teksta lasītājam vai klausītājam vēl nezināmu, nepazīstamu, nenoteiktu lietvārda nosauktu priekšmetu vai parādību:

Jāņa istabā ienāca māsiņa, kas tikko bija sākusi strādāt sanatorijā. Tā bija jauna meitene ar klusu, melodisku balsi un sīrsnīgu skatienu.

Īpašības vārdus ar nenoteikto galotni lieto arī tad, ja par lietvārda nosaukto priekšmetu runā vispār:

Labāk dzīvo īsu mūžu ar godu, nekā garu ar negodu.

Launa sabiedriba samaitā labus tikumus.

Muļķīgs draugs bistamāks par ienaidnieku.

Nenoteiktās galotnes lietojums var izrietēt no īpašības vārda saistījuma ar dažiem vārdiem vai no gramatiskajām formām, kam ir nenoteiktības nozīme.

1. Nenoteikto galotni lieto, ja īpašības vārdam blakus ir vārdi *dažs, kāds, kaut kāds, tāds, šāds, nekāds* (ja tas nav pie izteicēja), *visāds, dažāds, it, itin, jo* (partikula):

Dārzā aug daži (kādi, kaut kādi, visādi, dažādi) kupli krūmi.

Reti var redzēt tādu (šādu) lielu ozolu.

Nav nekādu precīzu ziņu.

Mums ir visādas interesantas grāmatas.

Izraisījās it (itin, jo) dzīvas pārrunas.

Dažreiz blakus minētajiem vārdiem lieto īpašības vārdu ar noteikto galotni, ja tas ietilpst nedalāmā vārdu savienojumā vai apzīmē ko noteiktu:

Varēja redzēt kādus melnos strazdus.

Pastāv dažādas sociālās sistēmas.

2. Substantīvētam īpašības vārdam ir nenoteiktā galotne, ja tas ir savienojumā ar *kas, kaut kas, nekas, šis tas*:

Mēs uzzinājām ko (kaut ko, šo to) jaunu.

Mēs neuzzinājām nekā jauna.

3. Īpašības vārdam ir nenoteiktā galotne, ja tas ir lietots par izteicēju (bez īpašības pastiprinājuma) vai par dubultlocekli:

Diena bija saulaina.

Diena ausa saulaina.

4. Īpašības vārds ar nenoteikto galotni parasti ir salīdzinājuma konstrukcijās:

Balts kā ābele.

Sniegs klājas kā balts palags.

Īpašības vārdu **noteiktā galotne** vienskaitļa nominatīvā vīriešu dzimtē ir *-ais*, sieviešu dzimtē *-ā*: *sārtais zieds, klajais laukums, zaļais asns, vājais dzīvnieks, liksmā meitene, lielā egle*.

Īpašības vārdu ar noteikto galotni lieto, runājot par zināmu, pazīstamu, noteiktu lietvārda nosauktu priekšmetu vai parādību:

Sanatorijā Jānis saņēma vēstules no rūpīgās māmiņas, optimistiskā tēva, mazās māšes un pat no nevaļīgā drauga. Netālu no Jāņa istabas loga auga bērzs. Zēnam patika vērot, kā lielais koks vējā šūpo zarus. Istabas kaimiņš ieslēdza tranzistoru. Skaļā mūzika traucēja Jānim lasīt.

Ir daži īpašības vārdi, kas lietojami tikai vai parasti ar noteikto galotni, — lietvārdi, kas ar tiem saistīti, pēc tradīcijas nosauc zināmus, pazīstamus priekšmetus: *galvenais, malējais, pārējais, pērnais, pēdējais, turpmākais, vakarējais, vienīgais*.

Noteiktās galotnes lietojums var izrietēt no īpašības vārda saistījuma ar dažiem vārdiem vai no gramatiskajām formām, kam ir noteiktības nozīme.

1. Noteikto galotni lieto, ja īpašības vārdam blakus ir vārdi *šis, tas, pats, tas pats, viss, mans, tavs, savs, viņa, viņas, mūsu, jūsu, viņu, nekāds* (pie izteicēja):

Es lasu šo (to, to pašu, manu, tavu, savu, viņa, viņas, mūsu, jūsu, viņu) interesanto grāmatu.

Salapojis viss lielais mežs.

Dārzs nebija nekāds lielais.

Aiz *mans, tavs* var būt īpašības vārds ar nenoteikto galotni izsaukumos:

Ak, tu manu baltu dieniņu!

Tavu lielu prieku!

2. Īpašības vārds ar noteikto galotni ir tādās konstrukcijās ar *no kā daži no čaklajiem talciniekiem, retais no zēniem, viens no talantīgākajiem mūziķiem*.

3. Īpašības vārdu ar noteikto galotni parasti lieto blakus lietvārdam ģenitīvā, ja tie abi ir saistīti ar vienu un to pašu vārdu: *saules spilgtā gaisma vai spilgtā saules gaisma, draudzenes interesantā grāmata vai interesantā draudzenes grāmata, cimdu krāšņais raksts vai krāšņais cimdu raksts*.

4. Īpašības vārdu ar noteikto galotni parasti lieto par apzīmētāju pie īpašvārda: *cienījamais Kalniņš, čaklā Marta*.

5. Īpašības vārdu ar noteikto galotni lieto uzrunā: *Labais cilvēk! Dārgais draugs!*

6. Noteiktā galotne parasti ir īpašības vārdam vispārākajā pakāpē:

Tā bija visliksmākā diena.

Šī diena bija visliksmākā.

7. Noteiktā galotne ir īpašības vārdam pārākajā pakāpē, ja tam ir vispārākās pakāpes nozīme:

Marga ģimenē bija vecākā māsa.

Šogad tā bija liksmākā diena.

8. Īpašības vārds ar noteikto galotni var izteikt īpašības pastiprinājumu:

Lielais paldies!

Tirie brinūmil!

IPAŠĪBAS VĀRDA DEKLINĀCIJA

Īpašības vārdus ar nenoteikto galotni vīriešu dzimtē loka tāpat kā I deklinācijas lietvārdus, bet sieviešu dzimtē — tāpat kā IV deklinācijas lietvārdus.

Īpašības vārdus ar noteikto galotni loka īpatnēji. Jāievēro, ka tiem ir paplašināta noteiktā galotne vienskaitļa datīvā un lokatīvā, daudzskaitļa datīvā, instrumentālī un lokatīvā.

Šais locījums paplašināto galotņu nav īpašības vārdiem ar izskaņu *-ējais, -ējā*.

Reizumis īpašības vārdiem ar trim vai vairākām zilbēm pieļauts paplašinātās noteiktās galotnes vietā lietot nenoteikto galotni. Tomēr šāda galotņu aizstāšana nav vēlama, jo mazina teksta informatīvu. Piemēram, ja teikumā *Mēs piegājām tuvu cekulainajam cirulim* lietotu formu *cekulainam*, zustu nojēgums par cīruļu sugu.

IPAŠĪBAS VĀRDA SALIDZINĀMĀS PAKĀPES

Īpašības vārdam ir trīs salīdzināmās pakāpes: pamata pakāpe, pārākā pakāpe un vispārākā pakāpe.

Īpašības vārds **pamata pakāpē** nosauc īpašību kā neatkarīgu, patstāvīgu: *sārta roze, liels suns, vecs uzskats*.

Īpašības vārds **pārākajā pakāpē** norāda, ka īpašība priekšmetam vai parādībai piemīt lielākā pakāpē nekā kādam citam līdzīgam priekšmetam vai kādai citai līdzīgai parādībai: *sārtāka roze, lielāks suns, vecāks uzskats*.

Īpašības vārdu locīšanas paraugi

Vīriešu dzimtē				
Nenoteiktā galotne			Noteiktā galotne	
Vienskaitlis	N. balts	pretējs	baltais	pretējais
	G. balta	pretēja	baltā	pretējā
	D. baltam	pretējam	baltajam	pretējam
	A. baltu	pretēju	balto	pretējo
	I. baltu	pretēju	balto	pretējo
	L. baltā	pretēja	baltajā	pretējā
	V. —	—	baltais!	pretējais!
		balto!	pretējo!	

Daudzskaitlis	N. balti	pretēji	baltie	pretējie
	G. baltu	pretēju	balto	pretējo
	D. baltiem	pretējiem	baltajiem	pretējiem
	A. baltus	pretējus	balto	pretējos
	I. baltiem	pretējiem	baltajiem	pretējiem
	L. baltos	pretējos	baltajos	pretējos
V.	—	—	baltie!	pretējie!
Sieviešu dzimtē				
Nenoteiktā galotne			Noteiktā galotne	
Vienskaitlis	N. balta	pretēja	baltā	pretējā
	G. baltas	pretējas	baltās	pretējās
	D. baltai	pretējai	baltajai	pretējai
	A. baltu	pretēju	balto	pretējo
	I. baltu	pretēju	balto	pretējo
	L. baltā	pretējā	baltajā	pretējā
	V.	—	baltā!	pretējā!
		balto!	pretējo!	
Daudzskaitlis	N. baltas	pretējas	baltās	pretējās
	G. baltu	pretēju	balto	pretējo
	D. baltām	pretējām	baltajām	pretējām
	A. baltas	pretējas	baltās	pretējās
	I. baltām	pretējām	baltajām	pretējām
	L. baltās	pretējās	baltajās	pretējās
	V.	—	baltās!	pretējās!

Dažos gadījumos īpašības vārds pārākajā pakāpē norāda, ka īpašība piemīt mazākā mērā nekā pamata pakāpes nosauktā īpašība:

Pa priekšējām durvīm trolejbusā iekāpa vecāka sieviete (t. i., samērā veca sieviete); sal.: *Trolejbusā iekāpa veca sieviete.*

Pārākās pakāpes formu darina no īpašības vārda celma, pievienojot piedēkli: *-āk-*: *sārts — sārtāks, sārtāka, sārtākais, sārtākā*; *liels — lielāks, lielāka, lielākais, lielākā*; *vecs — vecāks, vecāka, vecākais, vecākā*.

Īpašības vārdus pārākajā pakāpē lieto kopā ar *nekā* vai *par*, ja teikumā darbības vārds nav noliegts:

Prieks ir labāks nekā bēdas.

Prieks ir labāks par bēdām.

Ja darbības vārds ir nolieguma formā, īpašības vārdus pārākajā pakāpē lieto kopā ar *kā* vai *par*:

Stulbs draugs nav labāks kā ienaidnieks.

Stulbs draugs nav labāks par ienaidnieku.

Īpašības vārds **vispārākajā pakāpē** norāda, ka īpašība kādam priekšmetam vai parādībai piemīt vislielākajā pakāpē salīdzinājumā ar citiem līdzīgiem priekšmetiem vai citām līdzīgām parādībām: *vissārtākā roze, vislielākais suns, visvecākais uzskats*.

Vispārākās pakāpes formu darina no pārākās pakāpes formas un morfēmas *vis-*: *vissārtākais, vissārtākā; vislielākais, vislielākā; visvecākais, visvecākā*.

Īpašības vārdu vispārākajā pakāpē parasti lieto ar noteikto galotni: *vissārtākās rozes, vissārtākajām rozēm*.

Vispārākās pakāpes nozīmi var izteikt arī pārākā pakāpe savienojumā ar *pats*: *pati sārtākā roze, pats lielākais suns, pats vecākais uzskats*.

IPAŠĪBAS VĀRDU DARINĀŠANA

IPAŠĪBAS VĀRDU ATVASINĀŠANA AR IZSKAŅĀM

Īpašības vārdus parasti atvasina ar izskaņām *-āds, -āda, -ains, -aina, -ējs, -ēja, -ens, -ena, -gans, -gana, -īgs, -īga, -iņš, -iņa, -isks, -iska*.

Ar izskaņām īpašības vārdus atvasina

- 1) no lietvārdiem: *prieks — priecīgs,*
- 2) no īpašības vārdiem: *tīrs — tīrīgs,*
- 3) no skaitļa vārdiem: *viens — vienāds, viens — vienīgs,*
- 4) no vietniekvārdiem: *cits — citāds, dažs — dažāds,*
- 5) no darbības vārdiem: *censties — centīgs, strādāt — strādīgs,*
- 6) no apstākļa vārdiem: *pretī — pretīgs, vakar — vakarējs.*

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-āds -āda	no skaitļa vārdiem, vietniekvārdiem	<i>divēji — divējāds, divējāda savs — savāds, savāda</i>
-ains -aina	no lietvārdiem	<i>kalns — kalnains, kalnaina bedre — bedrains, bedraina</i>
-ējs -ēja	no apstākļa vārdiem, lietvārdiem, īpašības vārdiem	<i>pretī — pretējs, pretēja vakar — vakarējs, vakarēja gals — galējs, galēja kalsns — kalsnējs, kalsnēja</i>

Izskaņa	No kā atvasina	Piemēri
-ens -ena	no īpašības vārdiem, lietvārdiem, darbības vārdiem	<i>skābs — skābens, skābena</i> <i>slava — slavens, slavena</i> <i>drupt — drupens, drupena</i>
-gans -gana	no īpašības vārdiem	<i>brūns — brūngans, brūngana</i>
-īgs -īga	no lietvārdiem, īpašības vārdiem, apstākļa vārdiem, darbības vārdu pagātnes celma	<i>laime — laimīgs, laimīga</i> <i>vesels — veselīgs, veselīga</i> <i>pretī — pretīgs, pretīga</i> <i>deva — devīgs, devīga</i>
-īnš -īņa	no īpašības vārdiem	<i>mazs — maziņš, maziņa</i> <i>smalks — smalcīnš, smalcīņa</i>
-isks -iska	no lietvārdiem, īpašības vārdiem	<i>zinātne — zinātnisks,</i> <i>zinātniska</i> <i>garens — garenisks, gareniska</i>
-ots -ota	no lietvārdiem	<i>zābaks — zābakots, zābakota</i> <i>sniegs — sniegots, sniegota</i>

! Nozīmē tuvas izskaņas. Svarīgi ir šķirt izskaņas un atvasinājumus, kam nozīmes ir tuvas.

-ējs — -īgs. Ar *-ējs* atvasinātie īpašības vārdi izsaka attieksmi pret vietu, laiku, darbības veidu. Ar *-īgs* atvasinātie īpašības vārdi apzīmē abstraktu, parasti pastāvīgu īpašību: *pretējā siena — pretīgs paradums, kopēja vīrtuve — kopīgi uzskati, vispārēja mobilizācija — vispārīgas intereses, pirmatnējā kopiena — pirmatnīgs spēks.*

-ains — -ots. Abām izskaņām viena no nozīmēm ir kopīga 'tāds, kam kas piemīt lielākā daudzumā'. Tāpēc atvasinājumi var būt sinonīmi: *sniegains — sniegots, sudrabains — sudrabots, viļņains — viļņots*. Vērojama tendence galvenokārt lietot sinonīmu ar *-ains*.

cilvēcīgs — cilvēcīks. Vārdam *cilvēcīgs* ir nozīmes 'humāns', 'labvēlīgs', 'labdarīgs', 'saprotošs', 'draudzīgs': *cilvēcīga rīcība, cilvēcīga attieksme*. Vārdam *cilvēcīks* ir nozīme 'tāds, kas atgādina cilvēku': *pērtiķa cilvēcīkais skatiens, putna cilvēcīkais kļiedziens*.

dabīgs — dabīks. Vārdam *dabīgs* ir nozīme 'tāds, kas at-

bilst cilvēka dabai': *Viņas izturēšanās bija dabīga*. Vārdam *dabisks* ir nozīme 'tāds, kas radies dabā, iegūts no dabas, pastāv dabā': *dabiska gaisma, dabiskais medus, dabiskais zīds*.

ilggadējs — **ilggadīgs**. Vārdam *ilggadējs* ir nozīme 'tāds, kas ilgst, pastāv daudzus gadus': *ilggadēji pētījumi, ilggadējs darbinieks*. Ipašības vārds *ilggadīgs* apzīmē augu, kas aug vairākus gadus: *ilggadīgie zālaugi*.

Tādas pašas nozīmes atšķirības ir atvasinājumiem *viengadējs* — *viengadīgs*, *divgadējs* — *divgadīgs* utt., kur norādīts uz gadu skaitu.

jutīgs — **jūtīgs**. Vārds *jutīgs* apzīmē fizisku vai fizikālu īpašību: *no aukstuma pirksti kļuvoši nejutīgi; ļoti jutīgi instrumenti*. Vārds *jūtīgs* apzīmē psihisku, parasti ar jūtām saistītu, īpašību: *viņai ir jūtīga, atsaucīga sirds; pēc smagā pārdzīvuma viņš kļuvis jūtīgāks pret citu bēdām*.

kopējs — **kopīgs**. Vārdam *kopējs* pamatnozīme ir 'tāds, kas ko apvieno, sasaista kādā kopumā, arī tāds, kas ir iegūts, apvienojot atsevišķas sastāvdaļas': *kopēja māja, kopējs vagonis, kopējas gaitas, kopējs pasākums, kopējs tilpums, kopējs svars*. Vārds *kopīgs* nozīmē 'tāds, kas pieder vairākiem, daudziem, ko uztver, pārdzīvo, dara, veic vairāki, daudzi': *kopīgs īpašums, kopīgs prieks, kopīgs darbs*.

lietisks — **lietišķs**. Vārds *lietisks* nozīmē 'tāds, kas sastāv no lietām, priekšmetiem, ir saistīts ar lietām, priekšmetiem': *lietiski pierādījumi, materiāli lietiskā pasaule*. Vārdam *lietišķs* ir nozīme 'mērķtiecīgs, praktiski izmantojams': *lietišķā māksla, lietšķa apspriede, lietišķi padomi*.

personīgs — **personisks**. Šie vārdi pamatos uzskatāmi par sinonīmiem, ir tikai dažas atšķirības. Vārds *personisks* atšķiras ar nozīmi 'tāds, kas kādam pieder, ir kāda lietošanā, rīcībā': *personisks īpašums, personiska māja, personiskais sekretārs*. Pārējos gadījumos vārdus var lietot paralēli: *personīgā* vai *personiskā laime, personīgi* vai *personiski uzskati, personīgā* vai *personiskā lieta* (dokumentu kopums), *personīgā* vai *personiskā piezīme* (sportā).

sievišķs, vīrišķs — **sievišķīgs, vīrišķīgs**. Vārdus *sievišķs, vīrišķs* lieto dabaszinātnēs: *sievišķais augs, vīrišķā dzimumšūna*.

Literatūrzinātnē sastopami termini *sievišķās* jeb *sieviskās* atskaņas un *vīrišķās* jeb *vīriskās* atskaņas.

Turpretī vārdus *sievišķīgs, vīrišķīgs* lieto, lai izteiktu atbilstību, līdzīgumu pamatvārdu nozīmei: *sievišķīga koķetērija, vīrišķīga rīcība*.

vienreizējs — vienreizīgs. Vārds *vienreizējs* apzīmē ko tādu, kas ir noticis vienu reizi, bet var atkārtoties: *vienreizējs uzaicinājums, vienreizējs sauciens*. Vārds *vienreizīgs* apzīmē ko tādu, kas nemēdz atkārtoties un parasti ir izcils, ievērojams: *vienreizīgs mākslas darbs*.

RAKSTURĪGĀKĀS CITVALODU CILMES ĪPAŠĪBAS VĀRDU IZSKAŅAS (FINĀLES)

Ieskatam sniegtas biežāk sastopamo citvalodu cilmes īpašības vārdu izskaņas (fināles).

-āls: *formāls, fenomenāls, frontāls, fundamentāls, ģeniāls, horizontāls, ideāls, industriāls, oriģināls, provinciāls, sociāls, spektrāls*

-ārs: *disciplinārs, fragmentārs, kapilārs, leģendārs, literārs, molekulārs, primārs, regulārs*

-ils: *civils, fosils, mobils, senils, stabils*

-ivs: *atributīvs, efektīvs, eksplozīvs, fleksijs, ekspresīvs, impulsijs, intensīvs, konspektīvs, objektīvs, produktīvs, subjektīvs*

-īzs: *kaprīzs, precīzs*

-ozs: *graciozs, grandiozs, gripozs, kuriozs, nervozs, odiozs, reliģiozs, tifojs, virtuozs*

! Citvalodu cilmes īpašības vārdos fināle *-istisks* bieži apzīmē saistību ar kādu zinātnes, mākslas, politikas virzienu, uzskatu kopumu. Šī fināle sevišķi jāievēro, ja valodā ir īpašības vārdi ar tādu pašu celmu, bet ar citu fināli ar citādu nozīmi: *internacionālistisks* 'saistīts ar internacionālismu' — *internacionāls* 'starptautisks', *nacionālistisks* 'saistīts ar nacionālismu' — *nacionāls* 'saistīts ar tautu, nāciju', *objektivistisks* 'saistīts ar objektīvismu' — *objektīvs* 'neatkarīgs no apziņas, paties', *platonistisks* 'saistīts ar Platona filozofiju' — *platonisks* (piemēram, *platoniska mīlestība, platoniskas ieceres*), *pozitivistisks* 'saistīts ar pozitīvismu' — *pozitīvs* 'labs, vēlams, derīgs', *separātisks* 'saistīts ar separatīvismu' — *separāts* 'atsevišķs, nošķirts' u. tml.

Ir ieteikums tajos gadījumos, kad īpašības vārdam un lietvārdam ir vienāda izruna un rakstība, nošķirt īpašības vārdu, pievienojot fināli *-isks*: *autogēns* — *autogēnisks*, *minors* — *minorisks*, *motors* — *motorisks* u. tml. Šis ieteikums vēl netiek realizēts pilnīgi. Bez tam paliek samērā daudz sakritīgu īpašības vārdu un lietvārdu, kam fināļu atšķirība vēl nav izveidota: *komplekts, masīvs, materiāls, okulārs, ordinārs, pozitīvs, reaktīvs, reljefs, revolucionārs* u. c.

IPASĪBAS VĀRDU ATVASINĀŠANA AR PRIEDEKĻIEM UN PUSPRIEDEKĻIEM

Nodaļā sniegtas raksturīgākās priedekļu un puspriedekļu nozīmes. Priedekļi *at-, bez-, ie-, ne-, pa-, pār-* un puspriedekļi *caur-, līdz-, pret-, starp-* aplūkoti vienkopos alfabētiskā secībā.

- at-** Norāda uz īpašības pamazinājumu: *attāls*.
- bez-** Norāda uz īpašības trūkumu: *bezbailīgs, bezidejisks, bezjēdzīgs, bezjūtīgs, bezkrāsains, bezpersonisks, bezrūpīgs*.
- caur-** Norāda, ka īpašība saistīta ar kā virzību kam cauri: *caurlaidīgs, caurspīdīgs*.
- ie-** Norāda uz īpašības pamazinājumu: *ieapaļš, iebrūns, iedzeltens, iegarens, iesārts, iesirms, iezilgans*.
- līdz-** Norāda, ka kā īpašība ir kopīga, vienlaicīga: *līdzcietīgs, līdzjūtīgs*.
- ne-** 1. Norāda uz īpašības noliegumu, daļēju vai pilnīgu trūkumu, neesamību: *neapdomīgs, neass, nebēdīgs, nebrīvs, nedzīvs, negatavs, negaumīgs, neīsts, nelīdzens, nemorāls, neprātīgs, nesaderīgs, nevērīgs, nevienāds*.
2. Norāda uz samērā mazu lielumu: *nedziļš, neilgs*.
- pa-** Norāda uz īpašības pamazinājumu, nepilnīgumu: *paags, paass, pabailīgs, pabrūns, padārgs, pamālains, pamuļķīgs, parets, pastiprs, pastrups, pašaurš, patumšs*.
- pār-** Norāda uz īpašības pastiprinājumu vai pārmēru: *pārags, pārbagāts, pārcilvēcisks, pārdabisks, pārdrošs, pārgudrs, pārsmalks*.
- pret-** Norāda uz pamatvārdam krasi pretēju īpašību: *pret-dabisks, pretciltvēcisks, pretfašistisks, prettautisks, pretzinātnisks*.
- starp-** Norāda, ka īpašība saistīta ar attiecībām starp diviem vai vairākiem priekšmetiem vai parādībām: *starptautisks*.

Ir vārdi, kuros priedekļu nozīme nav skaidri izjūtama: *pareizs, patiess, negants*.

RAKSTURĪGĀKIE CITVALODU CILMES IPAŠĪBAS VĀRDU PRIEDĒKĻI

a- (nolieguma nozīme) *amorāls, alogisks, apolitisks, asimetrisks, asociāls,*
anti- (nozīmes 'pret', 'pretējs') *antifašistisks, antisabiedrīks, antitautisks, antizinātnisks,*
inter- (nozīme 'starp') *internacionāls,*
kontr(a)- (nozīme 'pret') *kontrrevolucionārs,*
super- (nozīmes 'virs', 'pāri') *superizturīgs,*
ultra- (nozīmes 'tālāk', 'vairāk nekā') *ultraīss, ultrareakcionārs, ultraviolets.*

SALIKTIE IPAŠĪBAS VĀRDI

Salikts īpašības vārds rodas, savienojoties saliktenī diviem vārdiem, no kuriem otrais ir īpašības vārds: *saldskābs, godprātīgs, četrkājains.*

Salikteņa pirmajā daļā var būt

1) īpašības vārds: *kurlmēms, sarkanbalts, sensens, zilganzaļš,*

2) lietvārds: *brīnumjauks, draudpilns, dzintardzeltens, dzīvespriecīgs, kristāldzidr, krūmveidīgs, ledusauksts, lietderīgs, lietpratīgs, mantkārīgs, mānticīgs, mēlnesīgs, miermīlīgs, plānveidīgs, purpursārts, pusdzīvs, sirdsveidīgs,*

3) skaitļa vārds: *astņogadīgs, divdomīgs, divkosīgs, divreizējs, pirmreizējs, pirmšķirīgs, simtgadīgs, sešdaļīgs, trīsstūrainis, trīsprocentīgs, trīsžuburains, vienlīdzīgs, vienmērīgs, vienreizējs,*

4) vietniekvārds: *daždažāds, paškritīks, pašgudrs, pašpaļāvīgs, pašreizējs, pašsavaldīgs, paštaisns, patmīlīgs, patvarīgs, visvisāds,*

5) apstākļa vārds: *ārprātīgs, gaišzils, vaļsirdīgs, tumšzils, zilpelēks.*

SKAITĻA VĀRDS

Skaitļa vārdam kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) skaitliskuma nozīme, 2) deklinācija, 3) plašas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Skaitliskuma nozīme izpaužas divējādos veidos.

1. Skaitļa vārds apzīmē skaitu: *viens akmens, divas mājas, trīspadsmit koku, simt divdesmit četri studenti, divarpus stundu.*

Lielākā daļa skaitļa vārdu apzīmē noteiktu skaitu (*četri, divdesmit, simts* u. tml.), un tos sauc par noteiktajiem skaitļa vārdiem. Ir arī skaitļa vārdi, kas apzīmē nenoteiktu daudzumu saistījumā ar lietvārdiem; šādus skaitļa vārdus sauc par nenoteiktajiem skaitļa vārdiem: *daudz, nedaudz, maz, mazāk, nemaz, vairāk, cik, necik, tik, cik necik*. (Šie vārdi uzskatāmi par apstākļa vārdiem saistījumā ar darbības vārdiem, īpašības vārdiem vai apstākļa vārdiem: *nedaudz nogaršot, maz kaitīgs, daudz labāk*.)

2. Skaitļa vārds apzīmē secību, kas iegūta skaitīšanā: *pirmais akmens, otrā māja, trīspadsmitais koks, simt divdesmit ceturtais students*.

Skaitļa vārdu deklinācijā (locīšanā) ir tādi paši locījumi, skaitļi, dzimtes kā lietvārdiem.

Skaitļa vārda sintaktisko lietojumu nosaka tas, ka daļa no skaitļa vārdiem funkcionāli ir tuvi īpašības vārdam, daļa — lietvārdam. Tāpēc skaitļa vārdam ir iespējams abu minēto vārdšķiru sintaktiskais lietojums.

Skaitļa vārda raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: pamata un kārtas skaitļa vārdi, skaitļa vārda sastāvs, dzimte, skaitlis, deklinācija. Īpaši aplūkots jautājums par daļskaitļu nosaukumiem un par skaitļa vārda savienojumiem ar lietvārdu.

PAMATA UN KĀRTAS SKAITĻA VĀRDI

Pamata skaitļa vārdi apzīmē skaitu: *tris, piecdesmit, tūkstotis, abi, divēji*.

Īpaša pamata skaitļa vārdu grupa ir daļskaitļi: *divas trešdaļas, četras piektdaļas, viena astotdaļa*.

Kārtas skaitļa vārdi apzīmē skaitīšanā iegūtu secību: *pirmais, septītais, deviņpadsmitais, simtais*.

Rakstos skaitļa vārdus bieži apzīmē ar arābu vai romiešu cipariem: *24 koki, 3. māja, VI klase, X nodaļa*. Romiešu ciparus gandrīz vienmēr izmanto kārtas skaitļa vārdu apzīmēšanai.

Aiz arābu cipariem, kas apzīmē kārtas skaitļa vārdus, liekams punkts: *4. klase, 5. nodaļa*. Aiz romiešu cipariem punktu parasti neliek: *III klase, V nodaļa*; punktu liek tad, ja romiešu cipars ir nodaļu virsrakstu priekšā: *I. Bērnība. II. Jaunība*.

Aiz cipariem, kas apzīmē kārtas skaitļa vārdus datumos, parasti liek punktu: *1997. gada 1. marts*. Datumu pierakstam var būt arī šādi paveidi: *1997 01 03, 19970103, 97.01.03., 970103, 1997. g. 1. III.*

SKAITĻA VĀRDA SASTĀVS

Pēc sastāva skaitļa vārdi ir vienkārši vai salikti.

Vienkāršajiem skaitļa vārdiem ir tikai viena sakne: *viens, septiņi, deviņi, piektais, astotais, desmitais.*

Saliktie skaitļa vārdi ir

1) skaitļa vārdu salikteni: *vienpadsmit, deviņpadsmit, divdesmit, deviņdesmit, divsimt, deviņsimt, trīspadsmitais, piecdesmitais,*

2) skaitļa vārdu savienojumi, kuros ietilpst divi vai vairāki atsevišķi rakstāmi skaitļa vārdi: *divi desmiti, trīs simti, četri tūkstoši, trīsdesmit seši, divi simti piecpadsmit, tūkstoš deviņi simti deviņdesmitais, divi tūkstoši pieci simti divdesmit otrais.*

PĀRSKATS PAR PAMATA UN KĀRTAS SKAITĻA VĀRDIEM

Pamata skaitļa vārdi		Kārtas skaitļa vārdi	
viens	1	pirmais	1., I
divi	2	otrais	2., II
trīs	3	trešais	3., III
četri	4	ceturtais	4., IV
pieci	5	piektais	5., V
seši	6	sestais	6., VI
septiņi	7	septītais	7., VII
astoņi	8	astotais	8., VIII
deviņi	9	devītais	9., IX
desmit, desmits	10	desmitais	10., X
vienpadsmit	11	vienpadsmitais	11., XI
divpadsmit	12	divpadsmitais	12., XII
trīspadsmit	13	trīspadsmitais	13., XIII
četrpadsmit	14	četrpadsmitais	14., XIV
piecpadsmit	15	piecpadsmitais	15., XV
sešpadsmit	16	sešpadsmitais	16., XVI
septiņpadsmit	17	septiņpadsmitais	17., XVII
astoņpadsmit	18	astoņpadsmitais	18., XVIII
deviņpadsmit	19	deviņpadsmitais	19., XIX
divdesmit	20	divdesmitais	20., XX
divdesmit viens	21	divdesmit pirmais	21., XXI
divdesmit divi	22	divdesmit otrais	22., XXII
trīsdesmit	30	trīsdesmitais	30., XXX
četrdesmit	40	četrdesmitais	40., XL
piecdesmit	50	piecdesmitais	50., L
sešdesmit	60	sešdesmitais	60., LX
septiņdesmit	70	septiņdesmitais	70., LXX
astoņdesmit	80	astoņdesmitais	80., LXXX
deviņdesmit	90	deviņdesmitais	90., XC
simt, simts	100	simtais	100., C

Pamata skaitļa vārdi		Kārtas skaitļa vārdi	
divsimt, divi simti	200	divsimtais	200., CC
trīssimt, trīs simti	300	trīssimtais	300., CCC
četrsimt, četri simti	400	četrsimtais	400., CD
piecsimt, pieci simti	500	piecsimtais	500., D
tūkstoš, tūkstotis	1000		
	10^3	tūkstošais	1000., M
divtūkstoš, divi tūkstoši	2000		
	$2 \cdot 10^3$	divtūkstošais	2000.
trīstūkstoš, trīs tūkstoši	3000		
	$3 \cdot 10^3$	trīstūkstošais	3000.
četrstūkstoš, četri tūkstoši	4000		
	$4 \cdot 10^3$	četrstūkstošais	4000.
desmittūkstoš, desmit tūkstoši	10 000		
	$10 \cdot 10^3$	desmittūkstošais	10 000.
divdesmittūkstoš, divdesmit tūkstoši	20 000		
	$20 \cdot 10^3$	divdesmittūkstošais	20 000.
simttūkstoš, simt tūkstoši	100 000		
	$100 \cdot 10^3$	simttūkstošais	100 000.
divsimttūkstoš, divsimt tūkstoši	200 000		
	$200 \cdot 10^3$	divsimttūkstošais	200 000.
miljons	1 000 000		
	10^6	miljonais	1 000 000.
desmit miljoni	10 000 000		
	$10 \cdot 10^6$	desmit miljonais	10 000 000.
divdesmit miljoni	20 000 000		
	$20 \cdot 10^6$	divdesmit miljonais	20 000 000.
simt miljoni	100 000 000		
	$100 \cdot 10^6$	simt miljonais	100 000 000.
divsimt miljoni	200 000 000		
	$200 \cdot 10^6$	divsimt miljonais	200 000 000.
miljards	1 000 000 000		
	10^9	miljardais	1 000 000 000.
triljons	1 000 000 000 000		
	10^{12}	triljonais	1 000 000 000 000.
kvadriljons	1 000 000 000 000 000		
	10^{15}	kvadriljonais	1 000 000 000 000 000

SKAITĻA VĀRDA DZIMTE

Vīriešu un sieviešu dzimtes formas ir lokāmajiem pamata skaitļa vārdiem un kārtas skaitļa vārdiem: *viens koks* — *viena grāmata*, *četri rieksti* — *četras zīles*, *deviņi mēneši* — *deviņas dienas*, *otrais sols* — *otrā rinda*, *septītais numurs* — *septītā biļete*.

Tikai vīriešu dzimtes formā ir tādi pamata skaitļa vārdi, kas lietoti skaitļu apzīmēšanai matemātikā: *pieci un četri ir deviņi, divi reiz trīs ir seši*.

Skaitļa vārdam *trīs* dažos locījumos nav īpašu vīriešu un sieviešu dzimtes galotņu: *trīs gadi* — *trīs dienas*, *trim gadiem* — *trim dienām*.

SKAITĻA VĀRDA SKAITLIS

Tā kā skaitļa vārdi izsaka zināmu daudzuma nojēgumu, tad tiem īsteni nav tādas vienskaitļa un daudzskaitļa nozīmes, kādas ir lietvārdam.

Atsevišķiem skaitļa vārdiem ir vienskaitļa un daudzskaitļa formas: *viens, viena — vieni, vienas, desmits — desmiti, simts — simti, tūkstotis — tūkstoši, miljons — miljoni*.

SKAITĻA VĀRDA DEKLINĀCIJA

Ir gan nelokāmi, gan lokāmi skaitļa vārdi.

Nelokāmi ir visi skaitļa vārdi, kam nav galotnes: *desmit, simt, tūkstoš, divdesmit, trīssimt, piectūkstoš, vienpadsmit, četrpadsmit, deviņpadsmit*.

Pulksteņa laika apzīmējumos nelokāmie skaitļa vārdi iegūst datīva un instrumentāļa kopējo formu vai lokatīvu: *Viņi ieradīsies ap divpadsmitiem. No desmitiem būšu brīvs. Izrāde sākas divdesmitos*.

Lokāmajiem skaitļa vārdiem ir galotnes.

Skaitļa vārdus *viens, divi, četri, pieci, seši, septiņi, astoņi, deviņi, abi, divēji, treji, četrēji* vīriešu dzimtē loka tāpat kā I deklinācijas lietvārdus, sieviešu dzimtē — kā IV deklinācijas lietvārdus.

Skaitļa vārdu *tris* loka īpatnēji.

Pamata skaitļa vārdus *desmits, simts, miljons, miljards* loka tāpat kā I deklinācijas lietvārdus.

Tūkstotis loka kā II deklinācijas lietvārdus.

Kārtas skaitļa vārdus loka tāpat kā īpašības vārdus ar noleikto galotni. Vienskaitļa datīvā, lokatīvā un daudzskaitļa datīvā, instrumentālī un lokatīvā tiem ir paplašinātā galotne: *pirmajam, pirmajai, pirmajā, pirmajiem, pirmajām, ar pirmajiem, ar pirmajām, pirmajos, pirmajās*.

Dažiem skaitļa vārdiem ir lokāmas un nelokāmas formas: *desmit* vai *desmits*, *simt* vai *simts*, *tūkstoš* vai *tūkstotis*. Šo vārdu lokāmajām formām parasti ir lietvārda nozīme: *ieradās pirmais cilvēku desmits; samaksājām veselu simtu*. Skaitļa vārda nozīme lielākoties ir nelokāmām formām: *desmit grāmatu, simt hektāru, tūkstoš cilvēku*. Retumis kā nelokāmu formu lieto *simts*: *simts grāmatu, simts grāmatām*.

Jāievēro, ka gadu skaitļos lietojama vienīgi forma *tūkstoš*: *tūkstoš deviņi simti deviņdesmit septītais gads*.

DAĻSKAITĻU NOSAUKUMI

Daļskaitļu nosaukumu darināšanā izmanto vairākus paņēmienus.

1. Daļskaitļu nosaukumus darina, saistot lietvārdu *daļa* un kārtas skaitļa vārdu. Tā veidojas vai nu vārdu savienojums (*piektā daļa, simtā daļa*), vai arī saliktenis (*piektdaļa, simtdaļa*).

Vārdu savienojumu parasti lieto, ja nosauc tikai daļu (no matemātikas viedokļa — pamatdaļu vai saucēju): *centimetrs ir simtā daļa metra*.

Salikteni mēdz lietot, ja ir nosaukts daļu skaits (skaitītājs): *divas piektdaļas, sešdesmit četras simtdaļas*. Tomēr arī šādos gadījumos iespējams vārdu savienojums: *divas piektās daļas*.

Šādos daļskaitļu nosaukumos loka visas sastāvdaļas (protams, ja pirmajā sastāvdaļā ir lokāms skaitļa vārds): *divas piektās daļas, divu piekto daļu, divām piektajām daļām* utt., *divas piektdaļas, divu piektdaļu, divām piektdaļām* utt., bet — *desmit simtdaļas, desmit simtdaļu, desmit simtdaļām* utt.

2. Daži daļskaitļu nosaukumi ir salikteni, kuru pirmajā daļā ir *pus-* un otrajā daļā kārtas skaitļa vārda ģenitīva forma: *pusotra — pusotras, pustreša — pustrešas, pusceturta — pusceturtas, puspiekta — puspiektas*. Šiem daļskaitļu nosaukumiem ir locījumu formas, izņemot nominatīvu: *nopirkt pusotra litra piena; ierasties pēc pusotrām dienām*.

3. Daļskaitļu nosaukumos (salikteņos) pirmajā daļā var būt pamata skaitļa vārds un otrajā — *-arpus*: *divarpus, trisarpus, četrarpus, piecarpus*. Blakus salikteņiem iespējami vārdu savienojumi *divi ar pusi, trīs ar pusi* utt. vai — retāk — *divi ar pus, trīs ar pus* utt.

4. Decimāldaļskaitļu apzīmējumus parasti lasa, atdalot daļu nosaukumu no veselā skaitļa nosaukuma ar vārdu *komats*:

0,25 — *nulle, komats, divdesmit pieci,*

30,14 — *trīsdesmit, komats, četrpadsmit,*

3,130 — *trīs, komats, simts trīsdesmit.*

SKAITĻA VĀRDI SAVIENOJUMĀ AR LIETVĀRDU

1. Ar lietvārdu dzimtē un locījumā ir saskaņoti visi kārtas skaitļa vārdi, kā arī pamata skaitļa vārdi no *viens* līdz *deviņi* (izņemot *trīs* dažos locījumos): *sestais žurnāls — sestā grāmata, sestā žurnāla — sestās grāmatas* utt.; *viens žurnāls — viena grāmata, viena žurnāla — vienas grāmatas* utt.; *pieci žurnāli — piecas grāmatas, piecu žurnālu — piecu grāmatu* utt.

2. Ir skaitļa vārdi, kas piesaista lietvārdu ģenitīvā, ja vārdu savienojumam ir nominatīva vai akuzatīva nozīme: 1) *desmit, divdesmit* u. c. desmitnieki, 2) *vienpadsmit, divpadsmit* u. c. padsmītnieki, 3) *simt, simts* u. c. simtnieki, 4) *tūkstoš, tūkstotis, divtūkstoš* u. c. tūkstošnieki, 5) *miljons, triljons* utt., 6) nenoteiktie skaitļa vārdi *daudz, maz* u. tml., 7) daļskaitļu nosaukumi *piektdaļa, pusotra, trīsaropus* u. tml.:

Plauktā ir desmit grāmatu.

Nopirkām desmit grāmatu (vai grāmatas).

Ja vārdu savienojumam ir ģenitīva, datīva, instrumentāla vai lokatīva nozīme, lietvārds pie minētajiem skaitļa vārdiem ir attiecīgajā locījumā:

Sagādāti desmit grāmatu apvāki.

Sagādāti apvāki desmit grāmatām.

Iepazināties ar desmit grāmatām.

Meklējām datus desmit grāmatās.

3. Savienojumos ar *divi, abi, četri* līdz *deviņi* vīriešu dzimtes lietvārdu akuzatīvā var būt senā divskaitļa galotne *-i*. Tāda pati galotne tad ir arī skaitļa vārdam: *nopirkt divi kilogrami miltu* vai *nopirkt divus kilogramus miltu, nodzīvot pilsētā četri gadi* vai *nodzīvot pilsētā četrus gadus*. Bez tam formas ar *-i* lieto prievārdiskos savienojumos: *pēc četri gadi* vai *pēc četriem gadiem, par septiņi lati* vai *par septiņiem latiem*.

4. Retumis *desmits, simts, tūkstotis* ir saskaņots dzimtē ar sieviešu dzimtes lietvārdiem: *dzirdēt simtām reižu*.

SKAITĻA VĀRDU LOCĪŠANAS PARAUGI

viens

Vienskaitlis

Daudzskaitlis

Vīriešu dzimte	Sieviešu dzimte	Vīriešu dzimte	Sieviešu dzimte
N. viens	viena	vieni	vienas
G. viena	vienas	vienu	vienu
D. vienam	vienai	vieniem	vienām
A. vienu	vienu	vienus	vienas
I. vienu	vienu	vieniem	vienām
L. vienā	vienā	vienos	vienās

divi, trīs

Vīriešu dzimte

N. divi	trīs
Ģ. divu	triju
D. diviem	trim, trijiem
A. divus	trīs
I. diviem	trim, trijiem
L. divos	trijos, trīs

Sieviešu dzimte

divas	trīs
divu	triju
divām	trim, trijām
divas	trīs
divām	trim, trijām
divās	trijās, trīs

abi, pieci

Vīriešu dzimte

N. abi	pieci
Ģ. abu	piecu
D. abiem	pieciem
A. abus	piecus
I. ar abiem	pieciem
L. abos	piecos

Sieviešu dzimte

abas	piecas
abu	piecu
abām	piecām
abas	piecas
abām	piecām
abās	piecās

desmits, simts, tūkstotis

Vienskaitlis

N. desmits	simts	tūkstotis
Ģ. desmita	simta	tūkstoša
D. desmitam	simtam	tūkstotim
A. desmitu	simtu	tūkstoti
I. desmitu	simtu	tūkstoti
L. desmitā	simtā	tūkstotī

Daudzskaitlis

N. desmiti	simti	tūkstoši
Ģ. desmitu	simtu	tūkstošu
D. desmitiem	simtiem	tūkstošiem
A. desmitus	simtus	tūkstošus
I. desmitiem	simtiem	tūkstošiem
L. desmitos	simtos	tūkstošos

simt(s) divdesmit seši

Vīriešu dzimte

- N. simt(s) divdesmit seši
Ģ. simt(s) divdesmit sešu
D. simt(s) divdesmit sešiem
A. simt(s) divdesmit sešus
I. simt(s) divdesmit sešiem
L. simt(s) divdesmit sešos

Sieviešu dzimte

- simt(s) divdesmit sešas
simt(s) divdesmit sešu
simt(s) divdesmit sešām
simt(s) divdesmit sešas
simt(s) divdesmit sešām
simt(s) divdesmit sešās

četras piektdaļas

- N. četras piektdaļas
Ģ. četru piektdaļu
D. četrām piektdaļām
A. četras piektdaļas
I. četrām piektdaļām
L. četrās piektdaļās

pusotra

Vienskaitlis

Vīriešu dzimte

- N. —
Ģ. pusotra
D. pusotram
A. pusotru
I. pusotru
L. pusotrā

Sieviešu dzimte

- pusotras
pusotrai
pusotru
pusotru
pusotrā

Daudzskaitlis

- N. —
Ģ. pusotru
D. pusotriem
A. pusotrus
I. pusotriem
L. pusotros

- pusotru
pusotrām
pusotras
pusotrām
pusotrās

četri, komats, pieci

Vīriešu dzimte

N. četri, komats, pieci
 Ģ. četri, komats, piecu
 D. četri, komats, pieciem
 A. četri, komats, piecus
 I. četri, komats, pieciem
 L. četri, komats, piecos

Sieviešu dzimte

četri, komats, piecas
 četri, komats, piecu
 četri, komats, piecām
 četri, komats, piecas
 četri, komats, piecām
 četri, komats, piecās

pirmais, otrais, otrs

Vienskaitlis

Vīriešu dzimte

N. pirmais otrs, otrs
 Ģ. pirmā otrā, otra
 D. pirmajam otrajam, otram
 A. pirmo otro, otru
 I. pirmo otro, otru
 L. pirmajā otrajā, otrā

Sieviešu dzimte

pirmā otrā, otra
 pirmās otrās, otras
 pirmajai otrajai, otrai
 pirmo otro, otru
 pirmo otro, otru
 pirmajā otrajā, otrā

Daudzskaitlis

Vīriešu dzimte

N. pirmie	otrie,	otri
Ģ. pirmo	otro,	otru
D. pirmajiem	otrajiem,	otriem
A. pirmos	otros,	otrus
I. pirmajiem	otrajiem,	otriem
L. pirmajos	otrajos,	otros

Sieviešu dzimte

N. pirmās	otrās,	otras
Ģ. pirmo	otro,	otru
D. pirmajām	otrajām,	otrām
A. pirmās	otrās,	otras
I. pirmajām	otrajām,	otrām
L. pirmajās	otrajās,	otrās

VIETNIEKVĀRDS

Vietniekvārdam kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) abstrakta norādījuma nozīme, 2) deklinācija, 3) tekstuāli nosacītas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Vietniekvārda nozīmei raksturīgs norādījums uz priekšmetiem, parādībām, to īpašībām vai skaitu. Konkrētu saturu vietniekvārds parasti iegūst tekstā saistījumā ar citiem vārdiem, kurus tas aizstāj.

Vietniekvārds aizstāj

1) lietvārdu: *Istabā bija izmētāti priekšmeti. Tās bija rotaļlietas. Dažas bija uzsviestas uz tahtas, citas atradās zem galda,*

2) īpašības vārdu: *Un tad diena kļuva saulaina, kādu viņa bija gaidījusi,*

3) skaitļa vārdu: *Dārzā bija trīs bumbieres. Ziemā visas bumbieres nosala.*

Vietniekvārda deklinācijā ir tādi paši locījumi kā lietvārdam.

Vietniekvārda sintaktiskais lietojums atkarīgs no tā, kuras vārdšķiras vārdu tas aizstāj tekstā. Tāpēc vietniekvārdam var būt lietvārda, īpašības vārda vai skaitļa vārda sintaktiskais lietojums.

Vietniekvārda raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: vietniekvārda nozīmes (resp. grupējums pēc nozīmēm), dzimte, skaitlis, persona, locījums. Bez tam aplūkoti nosacījumi vietniekvārdu lietošanai.

VIETNIEKVĀRDA NOZĪMES

Pēc abstraktās norādījuma nozīmes vietniekvārdus iedala 10 grupās.

1. **Personu vietniekvārdi:** *es, tu, viņš, viņa, mēs, jūs, viņi, viņas.*

2. **Atgriezeniskais vietniekvārds** *sevis.*

3. **Piederības vietniekvārdi:** *mans, tavs, savs, manējs, tavējs, savējs, viņējs.*

4. **Norādāmie vietniekvārdi:** *šis, tas, viņš, tāds, šāds, šitas, šitāds.*

5. **Nenoteiktie vietniekvārdi:** *cits, dažs, kas, kāds, kurš, kaut kas, kaut kāds, kaut kurš, diezin kas, diezin kāds, kurš katrs.*

6. **Jautājamie vietniekvārdi:** *kas, kāds, kurš.*

7. **Attieksmes vietniekvārdi:** *kas, kāds, kurš.*

8. Vispārināmie vietniekvārdi: *viss, katrs, kurš katrs, ik-katrs, jebkāds, jebkas, jebkurš, ikkurš, ikviens, viss kas.*

9. Noteicamais vietniekvārds *pats.*

10. Noliedzamie vietniekvārdi: *nekas, nekāds, neviens.*

VIETNIEKVĀRDA DZIMTE

Vīriešu un sieviešu dzimtes formas ir lielākajai daļai vietniekvārdu: *viņš — viņa — viņi — viņas, šis — šī — šie — šās, tas — tā — tie — tās, tāds — tāda — tādi — tādas, kāds — kāda — kādi — kādas, viss — visa — visi — visas.*

Atšķirības dzimtē nav šādiem vietniekvārdiem: *es, tu, mēs, jus, sevi, kas* (un *kaut kas, jebkas, nekas* u. tml.).

VIETNIEKVĀRDA SKAITLIS

Vienskaitļa un daudzskaitļa formas ir lielākajai daļai vietniekvārdu: *viņš — viņi, viņa — viņas, šis — šie, šī — šās, tas — tie, tā — tās, tāds — tādi, tāda — tādas, kāds — kādi, kāda — kādas, viss — visi, visa — visas.*

Atšķirības skaitlī nav šādiem vietniekvārdiem: *sevis, kas* (un *kaut kas, jebkas, nekas* u. tml.).

VIETNIEKVĀRDA PERSONA

Persona kā gramatiska pazīme piemīt personas un piederības vietniekvārdiem. Šiem vietniekvārdiem ir atšķirīgas formas pirmajā, otrajā un trešajā personā: *es — tu — viņš, mēs — jūs — viņi, mans — tavs.*

VIETNIEKVĀRDU LOCĪŠANA

Vietniekvārdu lielāko daļu loka kā I vai IV deklinācijas lietvārdus (*viņš, viņa, kurš, kura, katrs, katra, jebkurš, jebkura* u. c.).

Dažus vietniekvārdus loka īpatnēji — *es, tu, mēs, jūs, sevi, kas, tas, šis, pats.*

Nedaudziem vietniekvārdiem iespējama nenoteiktā un noteiktā galotne: *manējs — manējais, tavējs — tavējais, savējs — savējais.*

Vietniekvārdu locīšanu skat. tabulā.

SVARĪGĀKIE NOSACĪJUMI DAŽU VIETNIEKVĀRDU LIETOŠANĀ

mēs. Vietniekvārds *mēs* attiecas gan uz runātāju, gan vēl uz vienu vai vairākām personām: *Mēs labi saprotamies, jo mums ir vienādi uzskati.*

Vietniekvārdu locīšanas paraugi

Vienskaitlis								
N. es	tu	viņš	viņa	kurš	kura	viss	visa	—
G. manis	tevis	viņa	viņas	kura	kurās	visa	visas	sevis
D. man	tev	viņam	viņai	kuram	kurai	visam	visai	sevi
A. mani	tevi	viņu	viņu	kuru	kuru	visu	visu	sevi
I. mani	tevi	viņu	viņu	kuru	kuru	visu	visu	sevi
L. mani	tevi	viņā	viņā	kurā	kurā	visā	visā	sevi
V. —	—	—	—	—	—	—	—	—

Daudzskaitlis								
N. mēs	jūs	viņi	viņas	kuri	kurās	visi	visas	—
G. mūsu	jūsu	viņu	viņas	kuru	kurās	visu	visas	sevis
D. mums	jums	viņiem	viņām	kuriem	kurām	visiem	visām	sev
A. mūs	jūs	viņus	viņas	kurus	kurās	visus	visas	sevi
I. mums	jums	viņiem	viņām	kuriem	kurām	visiem	visām	sevi
L. mūsos	jūsos	viņos	viņās	kuros	kurās	visos	visās	sevi
V. —	—	—	—	—	—	—	—	—

Vienskaitlis								
N. kas	tas	tā	šis	ši	mans	mana	manējs	manējais
G. kā	tā	tās	ši, šā	šis, šās	mana	manas	manēja	manējā
D. kam	tam	tai	šim	šai	manam	manai	manējam	manējam
A. ko	to	to	šo	šo	manu	manu	manēju	manējo
I. ko	to	to	šo	šo	manu	manu	manēju	manējo
L. kur ¹	tajā, tai, tanī	tai, tajā, tanī	šai, šajā, šinī	šai, šajā, šinī	manā	manā	manējā	manējā
V. —	—	—	—	—	—	—	—	—

Daudzskaitlis								
N. kas	tie	tās	šie	šis	mani	manas	manēji	manējie
G. kā	to	to	šo	šo	manu	manu	manēju	manējo
D. kam	tiem	tām	šiem	šām	maniem	manām	manējiem	manējiem
A. ko	tos	tās	šos	šās	manus	manas	manējus	manējos
I. ko	tiem	tām	šiem	šām	maniem	manām	manējiem	manējiem
L. kur ¹	tais, tais, tajos, tajās, tanīs	tais, tais, tajās, tajās, tanīs	šais, šais, šajos, šajās, šinīs	šais, šais, šajos, šajās, šinīs	manos	manās	manējos	manējos
V. —	—	—	—	—	—	—	—	—

¹ Vietniekvārdam **kas** nav lokatīva formas. Tās vietā lieto apstākļa vārdu **kur**.

! Taču nepareizi ir teikt: *Mēs ar jums labi saprotamies, jo mums ar tevi ir vienādi uzskati, ja mēs ar jums vai mums ar tevi attiecas uz divām personām.*

kas — kurš. Ar jautājamo vietniekvārdu *kas* jautā vispār par priekšmetu vai dzīvu būtni. *Kas šodien par datumu? Kas tur atnāca?* Ar jautājamo vietniekvārdu *kurš* jautā par atsevišķu priekšmetu vai dzīvu būtni no zināmas priekšmetu vai dzīvu būtnu kopas:

Kurš atminēs manu miklu?

Pa kuru ceļu mums jāiet?

Attieksmes vietniekvārds *kas* lietojams palīgteikuma ievadīšanai, ja vien nerodas neskaidrības dzimtes un skaitļa uztverē:

Vējš augstākās priedes nolauza, kas kāpās pie jūrmalas stāvēja.

Tas bija cilvēks, kas mīlēja mākslu un visu skaisto.

Koki, ko vētra bija nolauzusi, gulēja uz ceļa.

Izlasīju grāmatu, par ko biju dzirdējis daudz laba.

Vietniekvārds *kas* bez īpašas vajadzības nebūtu aizstājams ar *kurš*.

Attieksmes vietniekvārdu *kurš* galvenokārt lieto šādos gadījumos:

1) ja ar *kas* nevar pietiekami skaidri izteikt vajadzīgās attieksmes starp priekšmetiem vai parādībām (vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīvā un lokatīvā) —

Nav daudz vārdu, kuru nebūtu šai vārdnīcā.

Nevaru atrast, kurā grāmatā viņa ielikusi manu vēstuli,

2) ja saliktā teikumā ir vairāki palīgteikumi, kas attiecas katrs uz savu vārdu —

Istabas vidū atradās liels galds, kas bija pārklāts ar zaļu galdaudu, kura malās kā smalki tīmekļi vizēja sudrabainas bārkstis.

Lietojot *kas* un *kurš* teikumos, kuros ir vairāki palīgteikumi, jāievēro divi nosacījumi.

1) Ja saliktā teikumā visi palīgteikumi attiecas uz vienu un to pašu vārdu, tie visi ievadāmi vai nu ar *kas*, vai ar *kurš*.

Gan es tevi iemācīšu, Ko upīte burbulēja, ko dziedāja bāra bērni Bez saulītes vakarā.

Viņš prata atrast vārdus, kuru nebija citiem cilvēkiem un kuros tā patika klausīties.

2) Ja katrs no palīgteikumiem saistīts ar citu vārdu, jālieto attiecīgi *kas* un *kurš*.

Katram literāram darbam ir noteikts saturs, kas kļūst skaidrs pakāpeniskā stāstījumā, kurā izpaužas atsevišķas, teikumos ietvertas domas.

sevis. Vietniekvārds *sevis* attiecināms uz vienskaitļa vai daudzskaitļa visām trim personām:

Es apņēmos sevī par notikušo klusēt.

Tu esi nolauzis aiz sevis tiltu.

Mazā cieši piespieda sev klāt neglīto lelli.

Mums jārūpējas ne jau tikai par sevi.

Ja esat nemierā ar sevi, tad ir labi.

Viņi bija iepazīnuši sevi un viens otru.

savs. Vietniekvārds *savs* attiecināms uz vienskaitļa vai daudzskaitļa visām trim personām:

Tai brīdī es nespēju paredzēt savas ricības sekas.

Pastāsti par savu ceļojumu.

Mēs bijām prasīgi pret saviem bērniem.

Jums ir pamats lepoties ar savu darbu.

Katram savs kreklis tuvāks.

Ja tekstā var rasties pārpratumi, jālieto attiecīgo personu piederības vietniekvārdi *mans, tavš* vai personu vietniekvārdu ģenitīvi *viņa, viņas, mūsu, jūsu, viņu*:

Atļaujiet man parunāt ar manu dēlu (savs radītu neskaidrību, vai runa ir par izteikuma autora vai uzrunātās personas dēlu).

Lika nodot tev sveicienus no sevis un taviem draugiem.

viņš — **tas.** Vietniekvārds *viņš* parasti attiecas uz dzīvām būtnēm, galvenokārt uz cilvēkiem:

Istabā ienāca zēns. Viņš bija gadus astoņus vecs.

Un šķērsām pār ceļu gliemezis lien, un gudrs viņš ir un vecs.

Vietniekvārds *tas* norāda kā uz priekšmetiem, tā uz dzīvām būtnēm:

Sliekšņa vietā pie pirtiņas durvīm bija plakans akmens. Iekšā ejot, es parasti pret to apdauzīju kājas.

Istabā ienāk zēns. Tas ir mans brālis.

DARBĪBAS VĀRDS

Darbības vārdam kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) darbības nozīme, 2) konjugācija, 3) plašas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Darbības nozīme gramatikā tiek attiecināta ne tikai

uz darbībām parastajā nozīmē — iedarbībām, lai ko pārveidotu (*adit, cept, mazgāt*), bet arī uz dažādiem procesiem un stāvokļiem (*spīdēt, ziedēt, stāvēt, sēdēt, atrasties, būt*).

Konjugācija ir darbības vārda formu sistēma, kas pamatos saistīta ar gramatisko laiku, personu, skaitli. Par konjugāciju sauc arī darbības vārda formu maiņu modeli, kam pakļauta kāda no darbības vārdu grupām, piemēram, vārdiem *meklēt, sekmēt* šis modelis ir citāds nekā vārdiem *klausīt, lasīt: es meklēju, sekmēju, tu meklē, sekmē — es klausu, lasu, tu klausī, lasī* utt.

Konjugācija un deklinācija noder par formālu pazīmi, kas šķir darbības vārdus no lietvārdiem, it īpaši no tiem lietvārdiem, kas apzīmē darbību (*meklēšana, sekmēšana, klausīšana, lasīšana*).

Sintaktiskajā lietojumā sevišķi nozīmīga ir darbības vārda spēja veidot izteicēju — teikuma uzbūves pamatelementu. Bez tam ar darbības vārdu formām var izteikt arī pārējos teikuma locekļus.

Darbības vārdam ir daudzveidīga formu sistēma. Lai to raksturotu, morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: nenoteiksme, tiešie un atgriezeniskie darbības vārdi, pārejošie un nepārejošie darbības vārdi, nepabeigtā un pabeigtā veida darbības vārdi, patstāvīgie un palīga darbības vārdi, skaitlis, persona, laiks, kārtā, izteiksme, celms un pamatforma, konjugācija, divdabīs.

Darbības vārdus **atvasina** ar priedēkļiem vai piedēkļiem.

Priedēkļi ir: *aiz-, ap-, at-, ie-, iz-, ne-, no-, pa-, pār-, pie-, sa-, uz-*. Lielākajai daļai šo priedēkļu nozīmes ir pamatos tādas pašas kā attiecīgajiem prievārdiem vai citu vārdšķiru priedēkļiem: *aiz-braukt, ap-iet, ne-domāt, no-slidēt, pa-līst, pār-lidot, pie-nākt, uz-mest*.

Tiem priedēkļiem, kam nav atbilstošo prievārdu, ir šādas raksturīgākās nozīmes:

at- 'atpakaļ, arī nost, prom, sānis, vaļā' — *atvest, atšķelt, atiet, atvērt*,

ie- 'iekšā' — *ienākt, iecirst, iegravēt*; 'darbības sākums' — *iešūpot, ierunāties, iešalkties*; 'pabeigta darbība' — *iedot, iegūt*,

iz- 'ārā' — *iziet, izbraukt, izliet*; 'pabeigta, pilnīga, arī intensīva darbība' — *izgatavot, izkrāsot, iztaisīt, izliksmoties, izskraidīties*,

sa- 'kopā' — *sabērt, salipt, sasaukt, saskriet*; 'darbība, ko veic daudzi vai kas attiecas uz daudziem' — *sastāties, sacept*; 'ilgstoša darbība' — *sadarīt, sadzīvot* (ilgu mūžu).

Piedēkļi ir: *-ā-, -ē-, -ī-, -o-, -alē-, -aļā-, -elē-, -inā-, -uļo- — vad-ā-t, slav-ē-t, graiz-ī-t, gudr-o-t, tek-alē-t, kāp-aļā-t, skraid-elē-t, maz-inā-t, vārg-uļo-t.*

Raksturīgākās darbības vārdu piedēkļu nozīmes ir: 1) 'atkārtota darbība' — *sauk-ā-t, skraid-ī-t, brauk-alē-t, kāp-aļā-t*, 2) 'darbība, ko ierosina, vada kāds cilvēks, parādība u. tml.' (liekamie darbības vārdi) — *kaus-ē-t, sild-ī-t, audz-inā-t.*

Salikto darbības vārdu ir maz, tos lielākoties lieto tikai nenoteiksmes vai divdabju formā: *caurbraukt, caurbraucot, caurbraukdams; klātsēdēt, klātsēžot, klātsēdēdams.*

DARBĪBAS VĀRDA NENOTEIKSME

Nenoteiksme (infinitīvs) nosauc darbību, bet nenorāda uz laiku, personu, skaitli.

Nenoteiksmei ir galotne *-t* vai *-ties: ie-t, nes-t, pēti-t, vērtē-t, skati-ties, priecā-ties, vēlē-ties.*

Vārdnīcās un arī gramatikās nenoteiksmi izmanto, lai nosauktu konkrētus darbības vārdus. Tad nenoteiksme «pārstāv» visu attiecīgā darbības vārda formu kopumu.

TIEŠIE UN ATGRIEZENISKIE DARBĪBAS VĀRDI

Pēc formas un nozīmes darbības vārdi ir tieši vai atgriezeniski (refleksīvi).

Tiešie darbības vārdi parasti norāda, ka darbība vēršas projām no darītāja. Šo darbības vārdu nenoteiksmei ir galotne *-t: ie-t, do-t, gulē-t, ģērb-t, mazgā-t, māci-t, sveicinā-t.*

Atgriezeniskie darbības vārdi norāda, ka darbība vēršas uz pašu darītāju vai arī ka tā ir savstarpēja. Šo darbības vārdu nenoteiksmei ir galotne *-ties: do-ties, ģērb-ties, mazgā-ties, māci-ties, sasveicinā-ties, cens-ties, sacens-ties, klausī-ties, skati-ties, brīni-ties.*

Retumis atgriezeniskajiem darbības vārdiem ir ciešamās kārtas nozīme, parasti tad, ja tie apzīmē darbību, kurā darītāja aktivitāte izpaužas vāji:

Grāmatas glabājas bibliotēkā.

Nazis pilnīgi nolietojies.

Labība pildās apcirkņos.

Raksturīga ir tendence ar atgriezenisko darbības vārdu apzīmēt kļūdainu darbību, it kā vainojot priekšmetu, nevis darītāju: *cimds noadījies par garu; nagla iesitusies greizi; pīrāgi izcepušies melni* u. tml.

! Atgriezenisko darbības vārdu nav pieļaujams lietot tiešā darbības vārda vietā, apzīmējot situācijas, kur darītāja aktivitāte nevar būt samazināta: *biļetes pārdod kasē* vai *biļetes tiek pārdotas kasē* (nevis *biļetes pārdodas kasē*); *izrādi ir patikami skatīties* (nevis *izrāde skatās patikami*); *vienošanos izpilda veiksmīgi* vai *vienošanās tiek izpildīta veiksmīgi* (nevis *vienošanās izpildās veiksmīgi*).

PĀREJOŠIE UN NEPĀREJOŠIE DARBĪBAS VĀRDI

Pēc nozīmes un saistījuma ar citiem vārdiem teikumā darbības vārdi ir pārejoši (transitīvi) vai nepārejoši (intransitīvi).

Pārejošie darbības vārdi teikumā saistīti ar papildinātāju akuzatīvā (t. i., ar darbības objekta nosaukumu): *stādīt (puķes), uzpost (telpu), cienīt (cilvēkus), pievērst (uzmanību), mīlēt (dzīvniekus), just (prieku)*.

Pie **nepārejošiem darbības vārdiem** šāds papildinātājs akuzatīvā nav nepieciešams: *ritēt, klusēt, skumt, plaukt, vīst, salt, skanēt*.

Ir arī tādi darbības vārdi, kas dažās nozīmēs ir pārejoši, dažās — nepārejoši: *redzēt tauriņu — kaķēns jau redz; zīmēt māju — viņai patik zīmēt; rakstīt iesniegumu — bērns prot rakstīt*.

NEPABEIGTĀ UN PABEIGTĀ VEIDA DARBĪBAS VĀRDI

Pēc tā, kā apzīmētā darbība īstenojas laikā, mēdz šķirt nepabeigtā un pabeigtā veida (aspekta) darbības vārdus (imperfektīvos un perfektīvos darbības vārdus).

Nepabeigtā veida darbības vārdi apzīmē neierobežoti ilgstošu darbību: *iet, lasīt, klausīties, krāt, veseļoties, plūkt, darīt, nirt, vākt, domāt, liet, aut, gērbt, vest*.

Pabeigtā veida darbības vārdi apzīmē laikā ierobežotu, pabeigtu darbību: *aiziet, izlasīt, noklausīties, sakrāt, izveseļoties, noplūkt, padarīt, ienirt, novākt, izdomāt, ieliet, apaut, saģērbt, atvest*.

Latviešu valodā šie veidi nav tik krasi pretstatīti kā, piemēram, krievu valodā. Pabeigtā veida darbības vārdiem parasti ir priedēklis (*ēst — apēst, izēst, noēst*). Tomēr priedēklis tikai retumis piešķir darbības vārdam vienīgi pabeigtības nozīmi (*darīt — padarīt*). Lielākoties priedēklis maina vārda nozīmi (*skriet — ieskriet, uzskriet; mācīt — pamācīt*). Ir tādi priedēkļa darbības vārdi, kas apzīmē gan pabeigtu, gan nepabeigtu darbību (atkarā no konteksta): *atziņt, palīdzēt, pavēlēt, uztraukties*.

! Valodas praksē jāievēro, ka dažiem bezpriedēkļa darbības vārdiem (it īpaši svešvārdiem) jau pašiem par sevi piemīt pabeigtības nozīme: *kļūdities, konstatēt, pamatot* u. tml. Šādiem vārdiem priedēkļa pievienojums ir lieks (*nokļūdities, nokonstatēt, nopamatot*).

PATSTĀVĪGIE UN PALĪGA DARBĪBAS VĀRDI

Pēc leksiskās nozīmes pilnīguma teikumā mēdz šķirt patstāvīgos darbības vārdus un palīga darbības vārdus.

Patstāvīgajiem darbības vārdiem teikumā ir pilnīga *leksiskā* nozīme: *dziedāt, lasīt, skriet*.

Palīga darbības vārdiem (*būt, tikt, tapt, kļūt*) teikumā parasti nav pilnīgas leksiskās nozīmes, un tos lieto salikto laika formu veidošanā, kā arī ciešamās kārtas formu veidošanā: *esmu dziedājis, bija aizgājis, būs atnācis, tiek celts, top mācīts, kļūst gudrāks*. Tomēr darbības vārdus *būt, tikt, tapt* lieto arī kā patstāvīgus darbības vārdus: *Miers ir. Laime būs. Tu tiksi tam pāri. Top pilsēta*.

DARBĪBAS VĀRDA SKAITLIS

Darbības vārdiem ir divi skaitļi:

1) vienskaitlis (ja ir viens darītājs) — *es strādāju, tu palīdzi, meitene lasa,*

2) daudzskaitlis (ja ir divi vai vairāki darītāji) — *mēs strādājam, jūs palīdzat, meitenes lasa.*

Uz skaitli norāda darbības vārda formas, kā arī ar tām saistītie vietniekvārdi vai lietvārdi. Par 3. personas formas skaitli liecina tikai ar darbības vārdu savienotie vārdi: *koks aug, koki aug*.

DARBĪBAS VĀRDA PERSONA

Persona ir gramatikas jēdziens, kas atspoguļo runātāja attieksmes pret darbības veicēju.

Darbības vārdam ir trīs personas: pirmā persona, otrā persona un trešā persona.

Darbības vārds pirmajā personā norāda, ka darbību veic runātājs vai vairāki darītāji, pie kuriem pieder arī runātājs: *Es lasu. Es klausos. Mēs lasām. Mēs klausāmies.*

Darbības vārds otrajā personā norāda, ka darbību veic uzrunātā persona vai vairāki darītāji, kas tiek uzrunāti: *Tu lasi. Tu klausies. Jūs lasāt. Jūs klausāties.*

Darbības vārds trešajā personā norāda, ka darbību veic runā pieminētā persona vai pieminētās personas: *Viņš lasa. Viņa klausās. Viņi lasa. Viņas klausās.*

Uz personu norāda darbības vārda formas, kā arī ar tiem saistītie vietniekvārdi vai lietvārdi: *tu meklē, viņš (vai zēns) meklē.*

DARBĪBAS VĀRDA LAIKI

Laiks ir gramatikas jēdziens, kas atspoguļo runātāja attieksmi pret runas momentu (tagadni) un laikposmiem pirms un pēc tā (pagātņi un nākotņi). Darbības vārda formas, kas radušās no šāda atspoguļojuma, valodā iegūst papildu nozīmes niansas.

Darbības vārdam ir trīs vienkāršie laiki un trīs saliktie laiki: vienkāršā tagadne, vienkāršā pagātne, vienkāršā nākotne, saliktā tagadne, saliktā pagātne, saliktā nākotne.

Darbības vārds **vienkāršajā tagadnē** norāda, ka darbība notiek tagadnē un nav vēl pabeigta: *Es eju. Mēs sēžam.*

Darbības vārdu vienkāršajā tagadnē lieto arī, lai izteiktu nenoteikta, vispārināta laika nozīmi:

Mazs cinitis gāž lielu vezumu.

Kas vēju sēj, tas vētru pļauj.

Zeme griežas ap Sauli.

Daži augi satur indīgas vielas.

Bērniem garšo saldumi.

Darbības vārdu vienkāršajā tagadnē lieto daiļdarbu, kino, filmu, operu u. tml. satura atstāstījumos: *Filmas darbība notiek mazā pilsētiņā. Tur dzīvo kāds ārsts ar ģimeni. Ģimenē ir divi bērni. Bērnus audzina vecmāmiņa.*

! (Šādos atstāstījumos nav vēlams lietot pagātnes formas.)

Dažreiz tagadnes formas lieto nākotnes formu vietā, ja darbība notiks drīz: *Rīt mēs braucam ekskursijā.*

Darbības vārds **vienkāršajā pagātnē** norāda, ka darbība notikusi pagātnē: *Es gāju. Mēs sēdējām.*

Darbības vārdu **vienkāršajā pagātnē** lieto stāstījumos, aprakstos, tēlojumos:

Arvien vēl pūta dienuvidus vakara vējš, un arvien vēl milzīgais ledus gabals peldēja tālāk un tālāk jūrā iekšā.

Lidzjutēji aplaudēja, dauzīja kājām grīdu, urravoja.

Uzpūta vējiņš, un gulētāja pieri pieskārās zāles stiebrs.

Darbības vārds **vienkāršajā nākotnē** norāda, ka darbība notiks nākotnē: *Es iešu. Mēs sēdēsim.*

Darbības vārdu **vienkāršajā nākotnē** lieto arī, lai izteiktu nenoteikta, vispārināta laika nozīmi:

Ko pats vārīsi, to pats ēdīsi.

Īlenu maisā nenoslēpsi.

Darbības vārds **saliktajā tagadnē** norāda, ka darbība ir pabeigta no tagadnes viedokļa: *Es esmu gājis. Mēs esam sēdējuši.*

Darbības vārds **saliktajā pagātnē** norāda, ka darbība notikusi pirms kādas citas pagātnē notikušas darbības:

Es biju gājis kādu kilometru, kad apjautu savu kļūdu.

Mēs bijām tērzējuši kādu stundu, kad ieradās pēdējais viesis.

Darbības vārds **saliktajā nākotnē** norāda, ka darbība būs notikusi pirms kādas citas darbības:

Kad būšu nogājis trešdaļu ceļa, tad apsēdišos kādā pļavmalā un atpūtišos.

Mēs būsīm izsalušie un izsalkuši pēc slēpošanas.

Dažreiz saliktās nākotnes formas liecina par apgalvojuma nedrošumu: *Viņi laikam būs jau atbraukuši.*

! Valodas praksē nav ieteicams pārāk bieži aizstāt salikto laiku formas ar vienkāršo laiku formām (šādai aizstāšanai, jādomā, cēlonis ir krievu valodas ietekme): *Jau pagājusi nedēļa, kopš ziedi ir izplaukuši* (nevis — *Jau pagāja nedēļa, kopš ziedi izplauka*).

Laiku skaits darbības vārda izteiksmēs ir dažāds. Tabulā laika esamība attiecīgajā izteiksmē apzīmēta ar +, laika trūkums apzīmēts ar —.

Laiki darbības vārdu izteiksmēs

Laiki	Izteiksmes				
	Istenības	Pavēles	Vēlējuma	Atstāstījuma	Vajadzības
Vienkāršā tagadne	+	—	+	+	+
Vienkāršā pagātne	+	—	—	—	+
Vienkāršā nākotne	+	—	—	+	+
Saliktā tagadne	+	—	+	+	+
Saliktā pagātne	+	—	—	—	+
Saliktā nākotne	+	—	—	+	+

DARBĪBAS VĀRDA KĀRTA

Darbības vārda kārtā izsaka sakarus starp darītāju, darbību un darbības objektu (priekšmetu).

Darbības vārdiem ir divas kārtas — darāmā kārtā (aktīvs) un ciešamā kārtā (pasīvs).

Darbības vārds **darāmajā kārtā** izsaka darbību, kas iziet no darītāja un var pāriet uz darbības objektu (ja tāds ir iespējams): *Zēns lasa grāmatu. Jauno skolu ceļ labākā brigāde. Bērns priecīgi skatās un smejas. Saule spīd. Kociem plaukst pumpuri. Vējš bija aizputinājis ceļu.*

Darāmajā kārtā lieto kā tiešos, tā atgriezeniskos darbības vārdus.

Darbības vārds **ciešamajā kārtā** izsaka darbību, kuras veicējs teikumā nav minēts. Ciešamās kārtas formas ir tikai tiešajiem darbības vārdiem.

Ciešamo kārtu veido, savienojot palīga darbības vārdu *tikt* (visbiežāk), *tapt*, *kļūt*, *būt* un pagātnes ciešamās kārtas divdabi ar *-ts* — *grāmata tiek lasīta, grāmata bija izlasīta.*

Savienojumos ar ciešamās kārtas formām lietvārds nominatīvā apzīmē darbības objektu:

Grāmata tiek lasīta.

Jaunā skola top celta.

Vāzē atkal tiek plaucēti pumpuri.

Dziesma ir veltīta jubilārei.

Ceļi bija aizputināti.

Ciešamo kārtu lieto, ja darbības veicējs nav zināms vai nav vajadzības to minēt: *Telefona automātām norauta klausule. Pie ziņojuma dēļa piesprausts paziņojums.*

! Šādos gadījumos nav ieteicams lietot darāmās kārtas formas: *Telefona automātam norāvuši klausuli. Pie ziņojuma dēļa piesprauduši paziņojumu.*

DARBĪBAS VĀRDA IZTEIKSMES

Darbības vārda **izteiksmes** (modi) atspoguļo darbības attiecinājumu pret īstenību. Šajā attiecinājumā var izpausties, piemēram, runātāja ieskats par darbības realitāti, darbības nepieciešamības konstatējums.

Darbības vārdam ir piecas izteiksmes: īstenības izteiksme (indikātīvs), pavēles izteiksme (imperatīvs), vēlējuma izteiksme (kondicionālis), atstāstījuma izteiksme (relatīvais mods) un vajadzības izteiksme (debitīvs). Atstāstījuma izteiksmei ir pavēles paveids, vajadzības izteiksmei — atstāstījuma paveids un vēlējuma paveids.

Darbības vārds **īstenības izteiksmē** izsaka, ka darbība patiešām notiek, notika vai notiks: *Vakar nebija sala. Šodien sāk piesalt un snigt, ceļas vējš. Ja nakti snigs, rīt ceļi būs aizpu-tināti.*

Īstenības izteiksmei ir visi seši laiki: *dziedu, dziedāju, dziedāšu, esmu dziedājis, biju dziedājis, būšu dziedājis.*

Darbības vārds **pavēles izteiksmē** izsaka rosinājumu (aicinājumu, lūgumu, aizliegumu, pavēli): *Droši meties ļaužu drūzmā, darbojies un cīnies plūsmā!*

Pavēles izteiksmei nav laiku. Tās formām ir tagadnes nozīme.

Vienskaitļa otrās personas formas ir vienādas ar īstenības izteiksmes tagadnes vienskaitļa 2. personas formām: *nāc! dziedī!*

Pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2. personas formai ir galotne *-iet* vai *-ieties*.

! Šīs galotnes priekšā ir tas pats celma beigu līdzskanis, kas ir vienskaitļa otrajā personā: *smel! — smeliet!, met! — metiet!, sāc! — sāciet!, nāc! — nāciet!, bēdz! — bēdziet!, slēdz! — slēdziet!, griezies! — griezieties!, sēdies! — sēdieties!*

Ar daudzskaitļa 1. personas formas nozīmi lieto īstenības izteiksmes nākotnes vai tagadnes daudzskaitļa 1. personas formu: *nāksim! (retāk nākam!), dziedāsim! (retāk dziedam!).*

Ar 3. personas nozīmi lieto īstenības izteiksmes 3. personas formu kopā ar partikulu *lai*: *lai nāk!*, *lai dzied!*

Darbības vārds **vēlējuma izteiksmē** izsaka vēlēšanos, lai darbība tiktu īstenota, vai arī norāda, ka darbība ir iespējama:

Būtu labi, ja jūs atnāktu un parunātu ar viņu.

Ja tu būtu zinājis, ko ar tevi runāšu, tad tu vis tik ātri nebūtu šurp atsteidzies.

Kaut rit nelitu!

Vēlējuma izteiksmei ir divi laiki — vienkāršā tagadne un saliktā tagadne: *es lasītu, es būtu lasījis, tu klausītos, tu būtu klausījies, viņš ietu, viņš būtu gājis.*

Darbības vārds **atstāstījuma izteiksmē** izsaka darbību, par kuras realitāti runātājs neatbild. Atstāstījuma izteiksmi lieto tad, kad runātājs atstāsta no citiem dzirdēto:

Tu rakstot grāmatu, un jau nākamajā gadā tā iznākšot.

Viņš esot ieradies pēc desmitiem, kad viņu neviens vairs neesot gaidījis.

Atstāstījuma izteiksmei ir četri laiki — vienkāršā tagadne, vienkāršā nākotne, saliktā tagadne un saliktā nākotne: *es stāstot, es stāstīšot, es esot stāstījis, es būšot stāstījis.*

Atstāstījuma izteiksmei ir pavēles paveids. To lieto, atstāstot izteikumu, kurā ir darbības vārds pavēles izteiksmē:

Māte: Brauciet drīzāk mājās! — Māte vēlas, lai mēs drīzāk braucot mājās.

Kaimiņš: Uzvedieties klusāk! — Kaimiņš lūdz, lai mēs uzvedoties klusāk.

Darbības vārds **vajadzības izteiksmē** izsaka vajadzību, nepieciešamību īstenot darbību: *Sieviete bija tā, kam jāsaliek uz galda ēdiens, pa dienvidu jāiet zālēs uz muižas grāovmalām, jānes mājā smagas nastas, jāslauc govīs, jāvelē drēbes, jāizvada gani un vakarpusē jāiet atkal līdzī vīrietim darbā.*

Vajadzības izteiksmei ir visi seši laiki (saliktos laikus lieto reti):

Man ir jāstrādā.

Man bija jālasa.

Mums būs jāpasteidzas.

Man ir bijis jāstrādā.

Man bija bijis jālasa.

Mums būs bijis jāpasteidzas.

Vajadzības izteiksmei ir divi paveidi — atstāstījuma paveids un vēlējuma paveids.

Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidu lieto, izsakot vajadzību, nepieciešamību atstāstījuma veidā:

Man esot jādodas ceļā.

Tev esot jāpiezvana mātei.

Viņam rit būšot jāuzstājas.

Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidam ir divi laiki — vienkāršā tagadne un vienkāršā nākotne: *man esot jāatpūšas, man būšot jāatpūšas.*

Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveidu lieto, izsakot vēlēšanos, lai kas vajadzīgs, nepieciešams īstenotos:

Man vēl būtu jāpastrādā šovakar.

Jums būtu jāatceras tas notikums.

Viņam būtu bijis jāpaziņo par neierašanos.

Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveidam ir divi laiki — vienkāršā tagadne un saliktā tagadne: *man būtu jāatpūšas, man būtu bijis jāatpūšas.*

! Valodas praksē īpaši jāievēro — ar vajadzības izteiksmes formu saistītais lietvārds lietojams nominatīvā:

Tēvam jālasa žurnāls. Bet: tēvam jāsāk lasīt žurnālu, kur lietvārds saistīts nevis ar jāsāk, bet ar lasīt.

DARBĪBAS VĀRDA CELMI UN PAMATFORMAS

Darbības vārda formu atvasināšanas pamats ir trīs celmi: nenoteiksmes celms, tagadnes celms un pagātnes celms.

Nenoteiksmes celmu iegūst, atmetot nenoteiksmes galotni *-t* vai *-ties*: *mes-t, mes-ties, lik-t, lik-ties, rak-t, rak-ties, glāb-t, glāb-ties, bils-t, runā-t, runā-ties, riko-t, riko-ties, režģī-t, režģī-ties, veldzē-t, veldzē-ties, balinā-t, balinā-ties, raisī-t, raisī-ties, sūdzē-t, sūdzē-ties.*

No nenoteiksmes celma veido

1) īstenības izteiksmes nākotnes formu — *met-išu, lik-šu, rak-šu, runā-šu, raisī-šu,*

2) atstāstījuma izteiksmes nākotnes formu — *met-išot, lik-šot, rak-šot, runā-šot, raisī-šot,*

3) vēlējuma izteiksmes formu — *mes-tu, lik-tu, rak-tu, runā-tu, raisī-tu,*

4) divdabjus ar *-dams, -ts* — *mez-dams, lik-dams, rak-dams, runā-dams, raisī-dams; mes-ts, lik-ts, rak-ts, runā-ts, raisī-ts.*

Tagadnes celmu iegūst, atmetot tagadnes vienskaitļa 1. personas galotni *-u* vai daudzskaitļa 1. personas galotni *-am* (*-ām*): *met-u (met-am), liek-u (liek-am), rok-u (rok-am), glābj-u (glābj-am), bilst-u (bilst-am), runāj-u (runāj-am),*

rikoj-u (rikoj-am), režģij-u (režģij-am), veldzēj-u (veldzēj-am), balin-u (balin-ām), rais-u (rais-ām), sūdz-u (sūdz-am).

No tagadnes celma veido

1) īstenības izteiksmes tagadnes formas — *met-u, met, met, met-am, met-at; liek-u, liec, liek, liek-am, liek-at; rok-u, roc, rok, rok-am, rok-at; runāj-u, runā, runā, runāj-am, runāj-at; rais-u, rais-i, rais-a, rais-ām, rais-āt,*

2) pavēles izteiksmes formas *met, lai met, met-iet; liec, lai liek, liec-iet; roc, lai rok, roc-iet; runā, lai runā, runāj-iet; raisi, lai rais-a, rais-iet,*

3) vajadzības izteiksmes formu — *jāmet, jāliek, jārok, jārunā, jārais-a,*

4) atstāstījuma izteiksmes tagadnes formas — *met-ot, liek-ot, rok-ot, runāj-ot, rais-ot,*

5) divdabjus

a) ar *-ošs* — *guļ-ošs, rok-ošs, runāj-ošs, raus-ošs, zied-ošs,*

b) ar *-ams, -āms* — *met-ams, liek-ams, rok-ams, runāj-ams, rais-āms,*

c) ar *-am, -ām* — *met-am, liek-am, rok-am, runāj-am, rais-ām,*

d) ar *-ot* — *met-ot, liek-ot, rok-ot, runāj-ot, rais-ot.*

Pagātnes celmu iegūst, atmetot pagātnes vienskaitļa 1. personas galotni -u vai daudzskaitļa 1. personas galotni -ām: *met-u (met-ām), lik-u (lik-ām), rak-u (rak-ām), glāb-u (glāb-ām), bild-u (bild-ām), runāj-u (runāj-ām), režģij-u (režģij-ām), veldzēj-u (veldzēj-ām), balināj-u (balināj-ām), raisij-u (raisij-ām), sūdzēj-u (sūdzēj-ām).*

No pagātnes celma veido

1) īstenības izteiksmes pagātnes formas — *met-u, met-i, met-a, met-ām, met-āt; lik-u, lik-i, lik-a, lik-ām, lik-āt; rak-u, rak-i, rak-a, rak-ām, rak-āt; runāj-u, runāj-i, runāj-a, runāj-ām, runāj-āt; raisij-u, raisij-i, raisij-a, raisij-ām, raisij-āt,*

2) divdabi ar *-is* — *met-is, lic-is, rac-is, runāj-is, raisij-is.*

Lai parādītu darbības vārda celmus vārdnīcās, darbības vārdu sarakstos iekļauj **pamatformas:** nenoteiksmi, tagadnes vienskaitļa 1. vai 3. personas formu un pagātnes vienskaitļa 1. vai 3. personas formu. Šīs pamatformas sniedz nepieciešamo informāciju par darbības vārdu konjugācijām.

DARBĪBAS VĀRDA KONJUGĀCIJAS

Darbības vārdu formu maiņu laikos, personās un skaitļos sauc par **konjugāciju.**

Latviešu gramatikās darbības vārdus konjugācijās iedala vai nu pēc zilbju skaita darbības vārdā, vai pēc tā, ar kādiem piedēkļiem darbības vārds atvasināts.

Konjugāciju grupējumā nav jāņem vērā darbības vārda priedēklis un atgriezeniskā galotne.

Pārskats par biežāk lietojamo darbības vārdu piederību pie konjugācijām dots pielikumā 177. lpp.

Nevienā no trim konjugācijām neiederas nekārtnie darbības vārdi *būt, iet, dot*. Nekārtnie darbības vārdi atšķiras no citiem darbības vārdiem gan ar tagadnes un pagātnes celmu, gan personu formu veidojumu: *būt — esam — bijām, iet — ejam — gājām, dot — dodam — devām*.

Darbības vārdam *būt* ir dažādi darinātas noliegtās formas: *es neesmu, tu neesi, mēs neesam, jūs neesat, viņš, viņa, viņi, viņas nav*.

PIRMĀ KONJUGĀCIJA

Pie pirmās konjugācijas pieder darbības vārdi, kam nenoteiksmē un arī tagadnes un pagātnes celmā ir viena zilbe, neskaitot priedekli un atgriezenisko galotni: *mest, nomest, uzmetties; likt, atlikt, nolikties; rakt, aprakt, ierakties; glābt, paglābt, izglābties; bilst, piebilst*.

I konjugācijas darbības vārdus iedala 5 grupās.

1. grupa. 1) Sakne visos trīs celmos neatšķiras: *augt — augu — augu, sākt — sāku — sāku*.

2) Celmu saknēs mijas platais un šaurais *e, ē*: *mest* (šaurais *e*) — *metu* (platais *e*) — *metu* (šaurais *e*), *bēgt* (šaurais *ē*) — *bēgu* (platais *ē*) — *bēgu* (šaurais *ē*), *ņemt* (šaurais *e*) — *ņemu* (platais *e*) — *ņemu* (šaurais *ē*).

3) Nenoteiksmes saknē *ī*, bet tagadnes un pagātnes saknēs *in*: *mīt — minu — minu*.

4) Nenoteiksmes saknē *ie*, bet tagadnes saknē *ej*, pagātnes saknē *ēj*: *liet — leju — lēju*.

5) Nenoteiksmes saknē *ī*, bet tagadnes un pagātnes saknē *ij*: *vit — viju — viju*.

6) Līdzskaņu mija saknes beigās: *nākt — nāku — nācu, sist — situ — situ*.

2. grupa. Celmos patskaņu mija: *cirpt — cērpu — cirpu, likt — lieku — liku*.

3. grupa. 1) Nenoteiksmes un tagadnes saknē ir šādas patskaņu mijas: *a — o, i — ie, i — ī, u — ū*: *rakt — roku — raku, tikt — tieku — tiku, krist — kritu — kritu, just — jūtu — jutu*.

2) Tagadnes celmā ir skaņu kopas *aun* vai *ien*: *aut* — *aunu* — *āvu*, *sliet* — *slienu* — *slēju*.

4. grupa. Tagadnes celms beidzas ar *j*: *glābt* — *glābju* — *glābu*.

Šāds *j* tagadnes formās var būt izraisījis līdzskaņu miju: *braukt* — *braucu* — *braucu*, *pūst* — *pūšu* — *pūtu*, *celt* — *ceļu* — *cēlu*.

5. grupa. Tagadnes celms beidzas ar *-st-*: *kļūt* — *kļūstu* — *kļuvu*, *bilst* — *bilstu* — *bildu*.

OTRĀ KONJUGĀCIJA

Pie otrās konjugācijas pieder ar piedēkļiem *-ā-*, *-ē-*, *-o-*, *-ī-*, *-alē-*, *-aļā-*, *-elē-*, *-uļo-* atvasināti darbības vārdi, kam tagadnes un pagātnes celmā ir vienāds zilbju skaits, bet nenoteiksmē ir vismaz divas zilbes: *es pašlaik runāju, rīkoju, režģiju, veldzēju, es vakaru runāju, rīkoju, režģiju, veldzēju*.

Otrās konjugācijas darbības vārdus iedala četrās grupās pēc tagadnes un pagātnes celmu piedēkļiem.

1. grupa: piedēklis *-āj-* (*domāt* — *domāju* — *domāju*, *runāt* — *runāju* — *runāju*).

2. grupa: piedēklis *-oj-* (*balsot* — *balsoju* — *balsoju*, *riķot* — *rīkoju* — *rīkoju*).

3. grupa: piedēklis *-ij-* (*medīt* — *mediju* — *mediju*, *režģīt* — *režģiju* — *režģiju*).

4. grupa: piedēklis *-ēj-* (*kavēt* — *kavēju* — *kavēju*, *veldzēt* — *veldzēju* — *veldzēju*).

TREŠĀ KONJUGĀCIJA

Pie trešās konjugācijas pieder ar piedēkļiem *-ā-*, *-ē-*, *-ī-*, *-inā-* atvasināti darbības vārdi, kam nenoteiksmē ir vismaz divas zilbes un pagātnes celmā par vienu zilbi vairāk nekā tagadnes celmā: *es pašlaik vēdinu, gaidu, gribu, es vakar vēdināju, gaidiju, gribēju*.

Trešās konjugācijas darbības vārdus iedala trīs grupās.

1. grupa: nenoteiksme beidzas ar *-ināt* (*audzināt* — *audzinu* — *audzināju*, *balināt* — *balinu* — *balināju*, *zināt* — *zinu* — *zināju*).

2. grupa: nenoteiksme beidzas ar *-īt*, pagātnes celmā ir piedēklis *-ij-* (*gaidīt* — *gaidu* — *gaidiju*, *lasīt* — *lasu* — *lasiju*).

3. grupa: nenoteiksme beidzas ar *-ēt*, pagātnes celmā ir piedēklis *-ēj* (*gribēt* — *gribu* — *gribēju*, *sūdzēt* — *sūzdu* — *sūdzēju*). Šajā grupā ietilpst arī *dziedāt*, *raudāt*.

DARBĪBAS VĀRDU KONJUGĀCIJAS PARAUGI

Šie paraugi pārņemti no akadēmiskās «Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas» 1. sēj. (682.—690. lpp.).

Darbības vārdi ņemti pa vienam no katras konjugāciju grupas: *mest* (I konj. 1. gr.), *likt* (I konj. 2. gr.), *rakt* (I konj. 3. gr.), *glābt* (I konj. 4. gr.), *bilst* (I konj. 5. gr.), *runāt* (II konj. 1. gr.), *rikt* (II konj. 2. gr.), *režģīt* (II konj. 3. gr.), *veldzēt* (II konj. 4. gr.), *balināt* (III konj. 1. gr.), *raisīt* (III konj. 2. gr.), *sūdzēt* (III konj. 3. gr.).

Atgriezeniskās (refleksīvās) formas apzīmētas ar saīsinājumu «refl».

Trešās personas formas, kas ir vienādas vienskaitlī un daudzskaitlī, dotas tikai vienu reizi — aiz vienskaitļa 2. personas formām.

ISTENĪBAS IZTEIKSME

Vienkāršā tagadne

es	— <i>metu, lieku, roku, glābju, bilstu, runāju, rikoju, režģiju, veldzēju, balinu, raisu, sūzdu</i> ; refl. — <i>metos, liekos, rokos, glābjos, runājos, rikojos, režģijos, veldzējos, balinos, raisos, sūdzos</i>
tu	— <i>met, liec, roc, glāb, bilsti, runā, riko, režģi, veldzē, balini, raisi, sūdzi</i> ; refl. — <i>meties, liecies, rocies, glābies, runājies, rikojies, režģijies, veldzējies, balinies, raisies, sūdzies</i>
viņš,
viņa,
viņi,
viņas	— <i>met, liek, rok, glābj, bilst, runā, riko, režģi, veldzē, balina, raisa, sūdz</i> ; refl. — <i>metas, liekas, rokas, glābjas, runājas, rikojas, režģijas, veldzējas, balinās, raisās, sūdzas</i>
mēs	— <i>metam, liekam, rokam, glābjam, bilstam, runājam, rikojam, režģijam, veldzējam, balinām, raisām, sūdzam</i> ; refl. — <i>metamies, liekamies, rokamies, glābjamies, runājamies, rikojamies, režģijamies, veldzējamies, balināmies, raisāmies, sūdzāmies</i>

jūs — *metat, liekat, rokat, glābjat, bilstat, runājat, rikojat, režģijat, veldzējat, balināt, raisāt, sūdzat; refl. — metaties, liekaties, rokaties, glābjaties, runājaties, rikojaties, režģijaties, veldzējaties, balināties, raisāties, sūdzaties*

Vienkāršā pagātne

es — *metu, liku, raku, glābu, bildu, runāju, rikoju, režģiju, veldzēju, balināju, raisiju, sūdzēju; refl. — metos, likos, rakos, glābos, runājos, rikojos, režģijos, veldzējos, balinājos, raisījos, sūdzējos*

tu — *meti, liki, raki, glābi, bildi, runāji, rikoji, režģīji, veldzēji, balināji, raisīji, sūdzēji; refl. — meties, likies, rakies, glābies, runājies, rikojies, režģījies, veldzējies, balinājies, raisījies, sūdzējies*

viņš, viņa, viņi, viņas mēs — *meta, lika, raka, glāba, bilda, runāja, rikoja, režģija, veldzēja, balināja, raisija, sūdzēja; refl. — metās, likās, rakās, glābās, runājās, rikojās, režģijās, veldzējās, balinājās, raisijās, sūdzējās*

jūs — *metāt, likāt, rakāt, glābāt, bildāt, runājāt, rikojāt, režģījāt, veldzējāt, balinājāt, raisijāt, sūdzējāt; refl. — metāties, likāties, rakāties, glābāties, runājāties, rikojāties, režģijāties, veldzējāties, balinājāties, raisijāties, sūdzējāties*

Vienkāršā nākotne

es — *metīšu, likšu, rakšu, glābšu, bildīšu, runāšu, rikošu, režģīšu, veldzēšu, balināšu, raisīšu, sūdzēšu; refl. — metīšos, likšos, rakšos, glābšos, runāšos, rikošos, režģīšos, veldzēšos, balināšos, raisīšos, sūdzēšos*

tu — *metīsi, liksi, raksi, glābsi, bildīsi, runāsi, rikosi, režģīsi, veldzēsi, balināsi, raisīsi, sūdzēsi; refl. — metīsies, likšies, rakšies, glābsies, runāsies, rikosies, režģīsies, veldzēsies, balināsies, raisīsies, sūdzēsies*

viņš, viņa, viņi, viņas — *metīs, līks, raks, glābs, bildīs, runās, rikos, režģīs, veldzēs, balinās, raisīs, sūdzēs; refl. — metīsies, likšies, rakšies, glābsies, runāsies, rikosies, režģīsies, veldzēsies, balināsies, raisīsies, sūdzēsies*

mēs — *metisim, liksim, raksim, glābsim, bildisim, runāsim, rikosim, režģisim, veldzēsīm, balināsim, raisisim, sūdzēsīm; refl. — metisimies, liksimies, raksimies, glābsimies, runāsimies, rikosimies, režģisimies, veldzēsīmies, balināsimies, raisisimies, sūdzēsīmies*

jūs — *metisit (metisiet), liksit (likset), raksit (raksiet), glābsit (glābsiet), bildisit (bildisiet), runāsīt (runāsiēt), rikosit (rikosiet), režģisit (režģisiet), veldzēsīt (veldzēsiet), balināsīt (balināsiēt), raisisit (raisīsiet), sūdzēsīt (sūdzēsiet); refl. — metisities (metisieties), liksities (likseties), raksities (raksieties), glābsities (glābsieties), runāsities (runāsiēties), rikosities (rikosieties), režģisities (režģisieties), veldzēsities (veldzēsieties), balināsities (balināsiēties), raisīsities (raisīsieties), sūdzēsities (sūdzēsieties)*

Saliktā tagadne

es esmu, tu esi, viņš, viņa ir — *metis, metusi, licis, likusi, racis, rakuši, glābis, glābusi, bildis, bildusi, runājis, runājusi, rikojis, rikojusi, režģījis, režģījusi, veldzējis, veldzējusi, balinājis, balinājusi, raisījis, raisījusi, sūdzējis, sūdzējusi; refl. — meties, metusies, licies, likusies, racies, racies, rakušies, glābies, glābusies, runājis, runājusies, rikojis, rikojusies, režģījis, režģijusies, veldzējis, veldzējusies, balinājis, balinājusies, raisījis, raisijusies, sūdzējis, sūdzējusies*

mēs esam, jūs esat, viņi, viņas ir — *metuši, metušas, likuši, likušas, rakuši, rakušas, glābuši, glābušas, bilduši, bildušas, runājuši, runājušas, rikojuši, rikojušas, režģijuši, režģijušas, veldzējuši, veldzējušas, balinājuši, balinājušas, raisijuši, raisijušas, sūdzējuši, sūdzējušas; refl. — metušies, metušās, likušies, likušās, rakušies, rakušās, glābušies, glābušās, runājušies, runājušās, rikojušies, rikojušās, režģijušies, režģijušās, veldzējušies, veldzējušās, balinājušies, balinājušās, raisijušies, raisijušās, sūdzējušies, sūdzējušās*

Saliktā pagātne

es biju, tu biji, viņš, viņa bija, mēs bijām, jūs bijāt, viņi, viņas bija saistījumā ar divdabja formām kā saliktajā tagadnē (*es biju metis, metusi, tu biji metis, metusi* utt.)

Saliktā nākotne

es būšu, tu būsi, viņš, viņa būs, mēs būsim, jūs būsit (būsiet), viņi, viņas būs saistījumā ar divdabja formām kā saliktajā tagadnē (es būšu metis, metusi, tu būsi metis, metusi utt.)

Pavēles izteiksme

vienskaitļa 2. persona — *met, liec, roc, glāb, bilsti, runā, riko, režģi, veldzē, balini, raisi, sūdzi*; refl. — *meties, liecies, rocies, glābies, runājies, rikojies, režģijies, veldzējies, balinies, raisies, sūdzies*

3. persona — *lai met, liek, rok, glābj, bilst, runā, riko, režģi, veldzē, balina, raisa, sūdz*; refl. — *lai metas, liekas, rokas, glābjas, runājas, rikojas, režģijas, veldzējas, balinās, raisās, sūdzas*

daudzskaitļa 1. persona — *metīsim, liksim, raksim, glābsim, bildīsim, runāsim, rikosim, režģīsim, veldzēsim, balināsim, raisīsim, sūdzēsim* (vai *metam, liekam, rokam* utt.); refl. — *metīsimies, liksimies, raksimies, glābsimies, runāsimies, rikosimies, režģīsimies, veldzēsimies, balināsimies, raisīsimies, sūdzēsimies* (vai *metamies, liekamies, rokamies* utt.)

daudzskaitļa 2. persona — *metiet, lieciet, rociēt, glābiet, bilstiet, runājiet, rikojiet, režģijiet, veldzējiet, baliniet, raisiet, sūdziet*; refl. — *metieties, liecieties, rocieties, glābieties, runājieties, rikojieties, režģijieties, veldzējieties, balinieties, raisieties, sūdzieties*

Vēlējuma izteiksme

Vienkāršā tagadnē

visās personās — *mestu, liktu, raktu, glābtu, bilstu, runātu, rikotu, režģītu, veldzētu, balinātu, raisītu, sūdzētu*; refl. — *mestos, liktos, raktos, glābtos, runātos, rikotos, režģītos, veldzētos, balinātos, raisītos, sūdzētos*

Saliktā tagadnē

visās personās — *būtu* saistījumā ar divdabja formām kā īstenības izteiksmes saliktajā tagadnē (es būtu metis, metusi, tu būtu metis, metusi utt.)

Atstāstījuma izteiksme

Vienkāršā tagadne

visās personās — *metot, liekot, rokot, glābjot, bilstot, runājot, rikojot, režģijot, veldzējot, balinot, raisot, sūdzot*; refl. — *metoties, liekoties, rokoties, glābjoties, runājoties, rikojoties, režģijoties, veldzējoties, balinoties, raisoties, sūdzoties*

Vienkāršā nākotne

visās personās — *metīšot, likšot, rakšot, glābšot, bildīšot, runāšot, rikošot, režģišot, veldzēšot, balināšot, raisīšot, sūdzēšot*; refl. — *metīšoties, likšoties, rakšoties, glābšoties, runāšoties, rikošoties, režģišoties, veldzēšoties, balināšoties, raisīšoties, sūdzēšoties*

Saliktā tagadne

visās personās — *esot* saistījumā ar divdabja formām kā īstenības izteiksmes saliktajā tagadnē (*es esot metis, metusi, tu esot metis, metusi* utt.)

Saliktā nākotne

visās personās — *būšot* saistījumā ar divdabja formām kā īstenības izteiksmes saliktajā tagadnē (*es būšot metis, metusi, tu būšot metis, metusi* utt.)

Atstāstījuma izteiksmes pavēles paveids

visās personās — *lai metot, liekot, rokot, glābjot, bilstot, runājot, rikojot, režģijot, veldzējot, balinot, raisot, sūdzot*; refl. — *metoties, liekoties, rokoties, glābjoties, runājoties, rikojoties, režģijoties, veldzējoties, balinoties, raisoties, sūdzoties*

Vajadzības izteiksme

Vienkāršā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām — (*ir*) *jāmet, jāliek, jārok, jāglābj, jābilst, jārunā, jāriko, jārežģi, jāveldzē, jābalina, jāraisa, jāsūdz*; refl. — *jāmetas, jāliekas, jārokas, jāglābjas, jārunājas, jārikojas, jārežģijas, jāveldzējas, jābalinās, jāraisās, jāsūdzas*

Vienkāršā pagātne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām bija saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man bija jāmet, tev bija jāmet* utt.)

Vienkāršā nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām būs saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (man būs jāmet, tev būs jāmet utt.)

Saliktā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām ir bijis saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (man ir bijis jāmet, tev ir bijis jāmet utt.)

Saliktā pagātne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām bija bijis saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (man bija bijis jāmet, tev bija bijis jāmet utt.)

Saliktā nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām būs bijis saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (man būs bijis jāmet, tev būs bijis jāmet utt.)

Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids

Vienkāršā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām būtu saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (man būtu jāmet, tev būtu jāmet utt.)

Vienkāršā pagātne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām būtu bijis saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (man būtu bijis jāmet, tev būtu bijis jāmet utt.)

Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids

Vienkāršā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām esot saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (man esot jāmet, tev esot jāmet utt.) vai man jāmetot, jāliekot, jārokot utt.; refl. — man esot jāmetas, jāliekas, jārokas utt. vai man jāmetoties, jāliekoties, jārokoties utt.

Vienkāršā nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām būšot saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (man būšot jāmet, tev būšot jāmet utt.)

Saliktā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām esot bijis
saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man esot bijis*
jāmet, tev esot bijis jāmet utt.)

Saliktā nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem viņām būšot
bijis saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man būšot*
bijis jāmet, tev būšot bijis jāmet utt.)

Ciešamās kārtas konjugācijas paraugs

Paraugam izmantots darbības vārds *slavēt*

Istenības izteiksme

Vienkāršā tagadne

es tieku slavēts, slavēta
tu tiec slavēts, slavēta
viņš tiek slavēts
viņa tiek slavēta
mēs tiekam slavēti, slavētas
jūs tiekat slavēti, slavētas
viņi tiek slavēti
viņas tiek slavētas

Vienkāršā pagātne

es tiku slavēts, slavēta
tu tiki slavēts, slavēta
viņš tika slavēts
viņa tika slavēta
mēs tikām slavēti, slavētas
jūs tikāt slavēti, slavētas
viņi tika slavēti
viņas tika slavētas

Vienkāršā nākotne

es tikšu slavēts, slavēta
tu tiksī slavēts, slavēta
viņš tiks slavēts
viņa tiks slavēta
mēs tiksīm slavēti, slavētas

jūs tiksit (tiksiēt) slavēti, slavētas
viņi tiks slavēti
viņas tiks slavētas

Saliktā tagadne

es esmu slavēts, slavēta
tu esi slavēts, slavēta
viņš ir slavēts
viņa ir slavēta
mēs esam slavēti, slavētas
jūs esat slavēti, slavētas
viņi ir slavēti
viņas ir slavētas

Saliktā pagātne

es biju slavēts, slavēta
tu biji slavēts, slavēta
viņš bija slavēts
viņa bija slavēta
mēs bijām slavēti, slavētas
jūs bijāt slavēti, slavētas
viņi bija slavēti
viņas bija slavētas

Saliktā nākotne

es būšu slavēts, slavēta
tu būsi slavēts, slavēta
viņš būs slavēts
viņa būs slavēta
mēs būsim slavēti, slavētas
jūs būsit (būsiet) slavēti, slavētas
viņi būs slavēti
viņas būs slavētas

Pavēles izteiksme

vienskaitļa 2. persona — *topi* (vai *esi*) *slavēts, slavēta*
vienskaitļa 3. persona — *lai top* (vai *lai tiek*) *slavēts, slavēta*
daudzskaitļa 1. persona — *tapsim* (vai *būsim*) *slavēti, slavētas*
daudzskaitļa 2. persona — *topiet* (vai *esiet*) *slavēti, slavētas*
daudzskaitļa 3. persona — *lai top* (vai *lai tiek*) *slavēti, slavētas*

Vēlējuma izteiksme

Vienkāršā tagadne

es tiktū (vai taptu) slavēts, slavēta
tu tiktū (vai taptu) slavēts, slavēta
viņš tiktū (vai taptu) slavēts
viņa tiktū (vai taptu) slavēta
mēs tiktū (vai taptu) slavēti, slavētas
jūs tiktū (vai taptu) slavēti, slavētas
viņi tiktū (vai taptu) slavēti
viņas tiktū (vai taptu) slavētas

Saliktā tagadne

es būtu slavēts, slavēta
tu būtu slavēts, slavēta
viņš būtu slavēts
viņa būtu slavēta
mēs būtu slavēti, slavētas
jūs būtu slavēti, slavētas
viņi būtu slavēti
viņas būtu slavētas

Atstāstījuma izteiksme

Vienkāršā tagadne

es tiekot (vai topot) slavēts, slavēta
tu tiekot (vai topot) slavēts, slavēta
viņš tiekot (vai topot) slavēts
viņa tiekot (vai topot) slavēta
mēs tiekot (vai topot) slavēti, slavētas
jūs tiekot (vai topot) slavēti, slavētas
viņi tiekot (vai topot) slavēti
viņas tiekot (vai topot) slavētas

Vienkāršā nākotne

es tikšot (vai tapšot) slavēts, slavēta
tu tikšot (vai tapšot) slavēts, slavēta
viņš tikšot (vai tapšot) slavēts
viņa tikšot (vai tapšot) slavēta
mēs tikšot (vai tapšot) slavēti, slavētas
jūs tikšot (vai tapšot) slavēti, slavētas
viņi tikšot (vai tapšot) slavēti
viņas tikšot (vai tapšot) slavētas

Saliktā tagadne

*es esot slavēts, slavēta
tu esot slavēts, slavēta
viņš esot slavēts
viņa esot slavēta
mēs esot slavēti, slavētas
jūs esot slavēti, slavētas
viņi esot slavēti
viņas esot slavētas*

Saliktā nākotne

*es būšot slavēts, slavēta
tu būšot slavēts, slavēta
viņš būšot slavēts
viņa būšot slavēta
mēs būšot slavēti, slavētas
jūs būšot slavēti, slavētas
viņi būšot slavēti
viņas būšot slavētas*

Vajadzības izteiksme

Ciešamās kārtas vajadzības izteiksmi veido *jātieks* (vai *jātop*) saistījumā ar pagātnes ciešamās kārtas divdabi: *man jātieks slavētam (slavētai), tev jātieks slavētam (slavētai)* utt.

Nekārtno darbības vārdu būt, dot, iet konjugācija

Šajā pārskatā iekļauti arī daži atvasinājumi no nekārtnajiem darbības vārdiem: *nebūt, doties, saieties*.

Istenības izteiksme

Vienkāršā tagadne

*es — esmu, dodu, eju, neesmu, dodos, saejos
tu — esi, dod, ej, neesi, dodies, saejies
viņš, viņa, viņi, viņas — ir, dod, iet, nav, dodas, saietas
mēs — esam, dodam, ejam, neesam, dodamies, saejamies
jūs — esat, dodat, ejat, neesat, dodaties, saejaties*

Vienkāršā pagātne

es — *biju, devu, gāju, nebiju, devos, sagājos*

tu — *biji, devi, gāji, nebiji, devies, sagājies*

viņš, viņa, viņi, viņas — *bija, deva, gāja, nebija, devās, sagājās*

mēs — *bijām, devām, gājām, nebijām, devāmies, sagājāmies*

jūs — *bijāt, devāt, gājāt, nebijāt, devāties, sagājāties*

Vienkāršā nākotne

es — *būšu, došu, iešu, nebūšu, došos, saiešos*

tu — *būsi, dosi, iesi, nebūsi, dosies, saiesies*

viņš, viņa, viņi, viņas — *būs, dos, ies, nebūs, dosies, saiesies*

mēs — *būsim, dosim, iesim, nebūsim, dosimies, saiesimies*

jūs — *būsit (būsiet), dosit (dosiet), iesit (iesiet), nebūsit (nebūsiet), dosities (dosieties), saiesities (saiesieties)*

Saliktā tagadne

es *esmu, tu esi, viņš, viņa ir bijis, bijusi, devis, devusi, gājis, gājusi, devies, devusies, sagājies, sagājusies*

es *neesmu, tu neesi, viņš, viņa nav bijis, bijusi*

mēs *esam, jūs esat, viņi, viņas ir bijuši, bijušas, devuši, devušas, gājuši, gājušas, devušies, devušās, sagājušies, sagājušās*
mēs *neesam, jūs neesat, viņi, viņas nav bijuši, bijušas*

Saliktā pagātne

es *biju, tu biji, viņš, viņa bija, mēs bijām, jūs bijāt, viņi, viņas bija* saistījumā ar divdabja formām kā saliktajā tagadnē

es *neesmu, tu neesi, viņš, viņa nav bijis, bijusi*

mēs *neesam, jūs neesat, viņi, viņas nav bijuši, bijušas*

Saliktā nākotne

es *būšu, tu būsi, viņš, viņa būs, mēs būsim, jūs būsit (būsiet), viņi, viņas būs* saistījumā ar divdabja formām kā saliktajā tagadnē

es *nebūšu, tu nebūsi, viņš, viņa nebūs bijis, bijusi*

mēs *nebūsim, jūs nebūsit (nebūsiet), viņi, viņas nebūs bijuši, bijušas*

Pavēles izteiksme

vienskaitļa 2. persona — *esi, dod, ej, neesi, dodies, saejies*

3. persona — *lai ir, dod, iet, nav, dodas, saietas*

daudzskaitļa 1. persona — *būsim, dosim, iesim, nebūsim, dosimies, saiesimies* (vai *esam, dodam, ejam, neesam, dodamies, saejamies*)

daudzskaitļa 2. persona — *esiet, dodiet, ejiet, neesiet, dodieties, saejieties*

Vēlējuma izteiksme

Vienkāršā tagadne

visās personās — *būtu, dotu, ietu, nebūtu, dotos, saietos*

Saliktā tagadne

visās personās — *(ne)būtu* saistījumā ar divdabja formām kā īstenības izteiksme saliktajā tagadnē (*es būtu bijis, bijusi, tu būtu bijis, bijusi* utt.)

Atstāstījuma izteiksme

Vienkāršā tagadne

visās personās — *esot, dodot, ejot, neesot, dodoties, saejoties*

Vienkāršā nākotne

visās personās — *būšot, došot, iešot, nebūšot, došoties, saiešoties*

Saliktā tagadne

visās personās — *būšot* saistījumā ar divdabja formām kā saliktajā tagadnē (*es esot bijis, bijusi, tu esot bijis, bijusi* utt.)

Saliktā nākotne

visās personās — *būšot* saistījumā ar divdabja formām kā īstenības izteiksmes saliktajā tagadnē (*es būšot bijis, bijusi, tu būšot bijis, bijusi* utt.)

Atstāstījuma izteiksmes pavēles veids

visās personās — *lai esot, dodot, ejot, neesot, dodoties, saejoties*

Vajadzības izteiksme

Vienkāršā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām — *(ir) jābūt, jādod, jāiet, nav jābūt, jādodas, jāsaietas*

Vienkāršā pagātne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām *(ne) bija* saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man bija jābūt, tev bija jābūt* utt.)

Vienkāršā nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām *(ne) būs* saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man būs jābūt, tev būs jābūt* utt.)

Saliktā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām ir (nav) bijis saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man ir bijis jābūt, tev ir bijis jābūt* utt.)

Saliktā pagātne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām (ne) bija saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man bija bijis jābūt, tev bija bijis jābūt* utt.)

Saliktā nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām (ne) būs saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man būs bijis jābūt, tev būs bijis jābūt* utt.)

Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids

Vienkāršā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām (ne) būtu saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man būtu jābūt, tev būtu jābūt* utt.)

Vienkāršā pagātne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām (ne) būtu saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man būtu bijis jābūt, tev būtu bijis jābūt* utt.)

Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids

Vienkāršā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām (ne) esot saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man esot jābūt, tev esot jābūt* utt.)

Vienkāršā nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām (ne) būšot saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man būšot jābūt, tev būšot jābūt* utt.)

Saliktā tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām (ne) esot saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man esot bijis jābūt, tev esot bijis jābūt* utt.)

Saliktā nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām (ne) būšot saistījumā ar vienkāršās tagadnes formām (*man būšot bijis jābūt, tev būšot bijis jābūt* utt.)

DIVDABIS

Divdabis (participis) ir darbības vārda bezpersonas forma, kam ir darbības vārda un īpašības vārda vai apstākļa vārda pazīmes:

Krāšņas ir ziedošas ābeles.

Ābeles ziedot grezno dārzus.

Divdabim, tāpat kā citām darbības vārda formām, ir laiki, kārtas, veidi, bet nav izteiksmju un personu.

Ar īpašības vārdu divdabi saista tas, ka darbības vai stāvokļa nozīme tiek izpausta īpašības vai pazīmes veidā. Turklāt daļai divdabju ir tieksme adjektīvīties: *apmierinošas sekmes, peldošs ledus, sašaurinātas auga lapas.*

Tāpat kā apstākļa vārdi, divdabji var apzīmēt darbības laiku, veidu, cēloni u. tml.: *Dziedot nāca Jāņa bērni, Daudz laika var iztērēt, lieki runājot.* Daļai divdabju ir tieksme adverbivīties: *Beidzot darbs bija paveikts.* No divdabjiem var darināt apstākļa vārdus: *Darbs paveikts iespējamī labi.*

Divdabju raksturojuma pamats ir

1) kārta: darāmā kārta (līdz ar atgriezeniskajām formām) un ciešamā kārta,

2) laiks: tagadne, pagātne,

3) lokāmība vai nelokāmība.

Divdabji aplūkoti pēc to izskaņām (finālēm) šādā secībā: *-ošs, -is, -ams, -ts, -dams, -ot, -am.*

-ošs, sieviešu dzimtē *-ošā*, noteiktās galotnes *-ošais, -ošā* — darāmās kārtas tagadnes divdabis, ko atvasina no tagadnes celma: *zied-ošs, zied-ošais ķirsis* — *zied-oša, zied-ošā ābele, zied-oši, zied-ošie ķirši* — *zied-ošas, zied-ošās ābeles*. Ja darbības vārda tagadnes celms beidzas ar *š* vai *ž*, tad sastopamas formas ar pagātnes celma līdzskani: *cieš-am* — *ciešošs* vai *ciēt-ām* — *cietošs, spiež-am* — *spiežošs* vai *spied-ām* — *spiedošs*.

Divdabi ar *-ošs* loka tāpat kā īpašības vārdus, piemēram, kā *svešs*.

Divdabim retumis ir arī atgriezeniskās formas, bet tām nav visu locījumu:

Vīriešu dzimte

Sieviešu dzimte

Vienskaitlis

G. —
Ā. mostošos
I. mostošos

mostošās
mostošos
mostošos

Daudzskaitlis

N. mostošies	mostošās	
G. mostošos	mostošos	
A. mostošos	mostošās	

Divdabis ar *-ošs* apzīmē vai nu pastāvīgu pazīmi (*plūstošs ūdens*), vai arī kādā laikposmā esošu pazīmi (*degoša svece*, *spirdzinošs vējš*).

! Valodas praksē jāievēro, ka šo divdabi lielākoties atvasina no darbības vārdiem nepārejošās nozīmēs: *stāvošs skatītājs*, *kritošs akmens*, *domājošs cilvēks* 'cilvēks, kam ir spēja domāt', *rakstoša ierīce* 'ierīce, kas paredzēta rakstīšanai'. Ieteicams vairīties no tādiem savienojumiem kā *vēstuli rakstošs zēns* (labāk: *zēns, kas raksta vēstuli*).

-is, sieviešu dzimtē *-usi*, noteiktās galotnes *-ušais*, *-usi*, re-tāk *-ušā* — darāmās kārtas pagātnes divdabis, ko atvasina no pagātnes celma: *noziedējis*, *noziedējušais ķirsis* — *noziedējusi*, *noziedējusi ābele*, *noziedējuši*, *noziedējušie ķirši* — *noziedējušas*, *noziedējušās ābeles*. Ja pagātnes celms beidzas ar *k* vai *g*, vairākos divdabja locījumos šie līdzskaņi mijas attiecīgi ar *c* vai *dz*: *vilk-ām* — *vilc-is*, *lūdz-ām* — *lūdz-is*.

Divdabim ir atgriezeniskās formas: *cēl-ies*, *cēl-usies*. Divdabjus ar *-is* loka šādi:

Nenoteiktā galotne

Vīriešu dzimte

Vienskaitlis

N. noziedēj-is	vilk-is	cēl-ies
G. noziedēj-uš-a	vilk-uš-a	cēl-uš-ās
D. noziedēj-uš-am	vilk-uš-am	—
A. noziedēj-uš-u	vilk-uš-u	cēl-uš-os
I. noziedēj-uš-u	vilk-uš-u	cēl-uš-os
L. noziedēj-uš-ā	vilk-uš-ā	—

Daudzskaitlis

N. noziedēj-uš-i	vilk-uš-i	cēl-uš-ies
G. noziedēj-uš-u	vilk-uš-u	cēl-uš-os
D. noziedēj-uš-iem	vilk-uš-iem	—

A. noziedēj-uš-us	vilk-uš-us	cēl-uš-os
I. noziedēj-uš-iem	vilk-uš-iem	—
L. noziedēj-uš-os	vilk-uš-os	—

Sieviešu dzimte

Vienskaitlis

N. noziedēj-usi	vilk-us-i	cēl-us-ies
G. noziedēj-uš-as	vilk-uš-as	cēl-uš-ās
D. noziedēj-uš-ai	vilk-uš-ai	—
A. noziedēj-uš-u	vilk-uš-u	cēl-uš-os
I. noziedēj-uš-u	vilk-uš-u	cēl-uš-os
L. noziedēj-uš-ā	vilk-uš-ā	—

Daudzskaitlis

N. noziedēj-uš-as	vilk-uš-as	cēl-uš-ās
G. noziedēj-uš-u	vilk-uš-u	cēl-uš-os
D. noziedēj-uš-ām	vilk-uš-ām	—
A. noziedēj-uš-as	vilk-uš-as	cēl-uš-ās
I. noziedēj-uš-ām	vilk-uš-ām	—
L. noziedēj-uš-ās	vilk-uš-ās	—

Noteiktā galotne

Vīriešu dzimte

Vienskaitlis

N. noziedēj-uš-ais	vilk-uš-ais
G. noziedēj-uš-ā	vilk-uš-ā
D. noziedēj-uš-ajam	vilk-uš-ajam
A. noziedēj-uš-o	vilk-uš-o
I. noziedēj-uš-o	vilk-uš-o
L. noziedēj-uš-ajā	vilk-uš-ajā
V. noziedēj-uš-ais	vilk-uš-ais

Sieviešu dzimte

N. noziedēj-us-i	vilk-us-i
G. noziedēj-uš-ās	vilk-uš-ās
D. noziedēj-uš-ajai	vilk-uš-ajai
A. noziedēj-uš-o	vilk-uš-o
I. noziedēj-uš-o	vilk-uš-o
L. noziedēj-uš-ajā	vilk-uš-ajā
V. noziedēj-us-i	vilk-us-i

Daudzskaitlis

Vīriešu dzimte

N. noziedēj-uš- ie	vilk-uš- ie
Ģ. noziedēj-uš- o	vilk-uš- o
D. noziedēj-uš- ajiem	vilk-uš- ajiem
A. noziedēj-uš- os	vilk-uš- os
I. noziedēj-uš- ajiem	vilk-uš- ajiem
L. noziedēj-uš- ajos	vilk-uš- ajos
V. noziedēj-uš- ie	vilk-uš- ie

Sieviešu dzimte

N. noziedēj-uš- ās	vilk-uš- ās
Ģ. noziedēj-uš- o	vilk-uš- o
D. noziedēj-uš- ajām	vilk-uš- ajām
A. noziedēj-uš- ās	vilk-uš- ās
I. noziedēj-uš- ajām	vilk-uš- ajām
L. noziedēj-uš- ajās	vilk-uš- ajās
V. noziedēj-uš- ās	vilk-uš- ās

Divdabis ar **-is** apzīmē īstenotu, pabeigtu darbību, sa-
sniegtu stāvokli: *Koks ir nokaltis, Nokaltušais koks ir*
jānozāgē, Runātājs samulsis aplusa.

Lietvārda nozīmi ir ieguvuši divdabji *kritušais, miru-*
šais, pieaugušais, sapulcējušies u. c.

-ams, -āms, sieviešu dzimtē — **-ama, -āma**, noteiktās galot-
nes **-amais, -āmais, -amā, -āmā** — ciešamās kārtas tagadnes
divdabis, ko atvasina no tagadnes celma: *pārdodams, pārdoda-*
mais ražojums — pārdodama, pārdodamā grāmata, pārdodami,
pārdodamie ražojumi — pārdodamas, pārdodamās grāmatas;
gaidāms, gaidāmais viesis — gaidāma, gaidāmā viešņa, gai-
dāmi, gaidāmie viesi — gaidāmas, gaidāmās viešņas.

Ar **-āms, -āma, -āmais, -āmā** divdabjus atvasina no III kon-
jugācijas 1. un 2. grupas darbības vārdiem: *audzināt — audzi-*
nāms, skaitīt — skaitāms.

Divdabi ar **-ams, -āms** loka tāpat kā īpašības vārdus, pie-
mēram, kā *skaists*.

Divdabim ar **-ams, -āms** ir šādas galvenās nozīmes:

- 1) ciešamās kārtas nozīme — *slavējams darbs, pārdodama*
glezna, lasāms raksts,
- 2) iespējamības nozīme — *dzerams ūdens, ēdamās sēnes,*
- 3) nepieciešamības, arī pieļaujamības nozīme — *cērtams*
koks, saudzējama ābele, neaizskaramie pārtikas krājumi.

! Dažiem divdabjiem ar *-ams* paralēli lieto divdabjus ar *-ošs* (ieteicamāki ir divdabji ar *-ams*): *nākamā* vai *nākošā diena*, *paliekami* vai *paliekoši iespaidi*, *pietiekams* vai *pietiekošs daudzums* u. tml.

-ts, sieviešu dzimtē *-ta*, noteiktās galotnes *-tais*, *-tā* — ciešamās kārtas pagātnes divdabjis, ko atvasina no nenoteiksmes celma: *atvērts*, *atvērtais žurnāls* — *atvērta*, *atvērtā grāmata*, *atvērti*, *atvērtie žurnāli* — *atvērtas*, *atvērtās grāmatas*.

Divdabi ar *-ts* loka tāpat kā īpašības vārdu, piemēram, kā *rūgts*.

Šo divdabi atvasina lielākoties no darbības vārdiem pārejošās nozīmēs: *aicināts*, *bārts*, *likts*, *ņemts*, *zimēts*. Retumis sastopami divdabji no darbības vārdiem nepārejošās nozīmēs: *diezgan ir staigāts*, *par ilgu gulēts*.

Divdabjis ar *-ts* apzīmē darbību, kas ir paveikta pagātnē (*darbs pādarīts pirms krēslas*) vai ir sākta pagātnē, bet vēl nav pabeigta (*Gājām uz priekšu, ceļabiedra nemitīgi skubināti*).

Dažreiz šiem divdabjiem nav ciešamās kārtas nozīmes: *dzimtā pilsēta*.

-dams, sieviešu dzimtē *-dama*, atgriezeniskās formas *-damies*, *-damās*. Divdabi atvasina no nenoteiksmes celma. Mūsdienās tam ir tikai abu dzimšu un abu skaitļu nominatīva formas: *domādams* — *domādama*, *domādami* — *domādamas*; atgriezeniskajām formām *apdomādamies* — *apdomādamās* ir kā vienskaitļa, tā daudzskaitļa nozīmes (*viņš stāv apdomādamies* — *viņi stāv apdomādamies*, *viņa stāv apdomādamās* — *viņas stāv apdomādamās*). Tāpēc šo divdabi dēvē par daļēji lokāmu.

Līdz 20. gadsimta sākumam ir lietots šī divdabja datīvs un akuzatīvs, kas tagad uzlūkojami par novecojušiem:

Vilniņu vērpdamai | Miedziņš nāca

Tirgū jānu sirmus zirgus, | Pārjāj' stulbus, klibodamus.

Divdabi ar *-dams* lieto tāpat kā apstākļa vārdus, izņemot vietas apstākļa vārdus:

Iedami (laiks) *aplūkojām apkārtni*.

Stundu stāvu domādama (veids).

Aizkavējos, *meklēdams* (cēlonis) *dokumentus*.

-ot, atgriezeniskā forma *-oties*. Divdabi atvasina no tagadnes celma: *veļot* — *veļoties*, *smejot* — *smeļoties*, tas ir nelokāms.

Divdabi ar *-ot* parasti lieto tāpat kā divdabi ar *-dams*: *Dziedot dzimu*, *dziedot augu*, *| dziedot mūžu nodziwoju*.

-am, -ām, atgriezeniskā forma *-amies, -āemies*. Divdabi atvasina no tagadnes celma: *ceļam, peldam, ceļamies, peldamies*, tas ir nelokāms.

Ar *-ām, -āemies* divdabjus atvasina no III konjugācijas 1. un 2. grupas darbības vārdiem: *līdzināt — līdzinām, skatīt — skatām, līdzināties — līdzināmies, skatīties — skatāmies*.

Divdabja apzīmētā darbība notiek vienā laikā ar kādu citu teikumā nosauktu darbību. Divdabim raksturīgs savienojums ar darītāja nosaukumu akuzatīvā:

Dzirdējām jau putnus dziedam.

Varēja jau dzirdēt putnus dziedam.

Ieraudzīju virs pamales mākoņus paceļamies.

DARBĪBAS VĀRDA PAREIZRAKSTĪBA

1. Darbības vārdiem, kas ietilpst III konjugācijas 1. un 2. grupā, ir garš *ā* tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnē (atgriezeniskajiem darbības vārdiem arī 3. personas galotnē) un divdabju izskaņās *-āms, -āemies, -ām*:

es	<i>mācu,</i>	<i>mācos</i>
tu	<i>māci,</i>	<i>mācies</i>
viņš	<i>māca,</i>	<i>mācās</i>
mēs	<i>mācām,</i>	<i>mācāmies</i>
jūs	<i>mācāt,</i>	<i>mācāties</i>

divdabji — *mācāms, mācāemies, mācām*

2. Galotne *-i* tagadnes vienskaitļa 2. personas formā ir

1) pirmās konjugācijas darbības vārdiem, kam tagadnes formās galotnes priekšā ir *-st-*, — *kļūsti, salsti*,

2) pirmās konjugācijas darbības vārdiem, kam nenoteiksmes saknē ir īss patskanis, tagadnes formu saknē — garš patskanis vai divskanis un galotnes priekšā *-p-*, *-t-* vai *-d-*, — *tapt — topi, krist — kriti, rast — rodi*,

3) trešās konjugācijas darbības vārdiem: *audzināt — audzini, lasīt — lasi, redzēt — redzi*.

3. Pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2. personas galotne ir *-iet, -ieties: ejiet!, lasiet!, skatieties!*. Pirmās konjugācijas darbības vārdiem šī forma praktiski veidojama, vienskaitļa 2. personas formai pievienojot *-iet, -ieties* un nemainot tajā līdzskani vai šauro *e*: *celt — celiet!, glābt — glābiet!, ņemt — ņemiet!, lauzt — lauziet!*

4. Divdabī, kas beidzas ar *-dams*, *-damies*, izskaņas priekšā ir *z*, ja darbības vārda pagātnes formās ir *z*, *d* vai *t*: *lūza* — *lūzdams*, *veda* — *vezdams*, *meta* — *mezdams*.

Šīs izskaņas priekšā ir *s*, ja pagātnes formās ir *s*: *nesa* — *nesdams*.

5. Divdabī, kas beidzas ar *-ts*, izskaņas priekšā ir tas pats līdzskanis, kas nenoteiksmes galotnes *-t* priekšā: *vest* — *vests*, *mest* — *mests*, *gāzt* — *gāzts*.

APSTĀKĻA VĀRDS

Apstākļa vārdam kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) pazīmes nozīme, 2) nelokāmība, 3) ierobežotas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Pazīmes nozīme nodrošina apstākļa vārda spēju raksturot darbību (*ātri skriet*) vai kādu citu pazīmi (*ļoti auksts laiks*).

Pazīmes, ko var izteikt ar apstākļa vārdu, saistītas ar jēdzieniem par kvalitāti (*stalti iet*), kvantitāti (*daudz iet*), veidu (*iet kājām*), vietu (*iet prom*), laiku (*iet vakar*) u. c.

Vārdus (vārdu savienojumus) *daudz*, *nedaudz*, *maz*, *mazāk*, *nemaz*, *vairāk*, *cik*, *necik*, *tik*, *cik necik* uzlūko par apstākļa vārdiem saistījumā ar darbības vārdiem, īpašības vārdiem vai apstākļa vārdiem. Bet, ja šie vārdi ir saistīti ar lietvārdiem, tad tos uzskata par nenoteiktajiem skaitļa vārdiem.

Apstākļa vārds ir nelokāma vārdšķira.

Teikumā apstākļa vārds parasti ir apstāklis:

Mēs gājām lēnām.

Tā ir ļoti laba grāmata.

Retāk apstāklis ir apzīmētājs — saistījumā ar lietvārdiem, kas apzīmē darītāju: *pāri cēlājs*, *žēli raudātāja*. Daži apstākļa vārdi kopā ar saitiņu var veidot izteicēju: *Tas ir labi*. *Pavasaris ir klāt*.

Apstākļa vārda raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: apstākļa vārda leksisko nozīmju tipi, salīdzināmās pakāpes.

Apstākļa vārdu darināšana aplūkota 98. lpp.

APSTĀKĻA VĀRDA LEKSISKO NOZĪMJU TIPI

Vispārinot apstākļa vārdu leksiskās nozīmes, tās iespējams apvienot septiņos tipos (septiņās grupās). No šāda viedokļa šķir 1) kvalitatīvos apstākļa vārdus, 2) mēra apstākļa vārdus,

3) veida apstākļa vārdus, 4) vietas apstākļa vārdus, 5) laika apstākļa vārdus, 6) cēloņa un nolūka apstākļa vārdus, 7) stāvokļa apstākļa vārdus.

KVALITATIVIE APSTĀKĻA VĀRDI

Kvalitatīvie apstākļa vārdi apzīmē darbības kvalitāti: *asi, cieši, gaiši, stingri, dabiski, primitīvi, aktīvi, mīlīgi, puiciski, stalti, klusu, kā, tā, kaut kā* u. c.

Sie apstākļa vārdi parasti ir saistīti ar darbības vārdiem: *Lapās kļuva šalca lietūs. Kā tu izlemsi, tā darīsim. Viņš ieskatījās pretimsēdētājam sejā a s i un c i e š i.*

MĒRA APSTĀKĻA VĀRDI

Mēra apstākļa vārdi ir *diezgan, divreiz, drusku, gana, gandrīz, mazliet, pavisam, pilnīgi, puslīdz, vienreiz* u. c., kā arī *daudz, maz, nedaudz, nemaz* u. tml. (saistījumā ar darbības vārdiem, īpašības vārdiem, apstākļa vārdiem).

Mēra apstākļa vārdi apzīmē

1) darbības kvantitāti, arī intensitāti (saistījumā ar darbības vārdiem) — *Viņa ir drusku nosirmojusi. Viņš solīja atdot otrtik. Remonts nav pavisam pabeigts. Viņi esot galīgi izlēmuši. Viņa mazliet samiedza acis,*

2) īpašības mēru vai pakāpi (saistījumā ar īpašības vārdiem vai apstākļa vārdiem) — *Vecais mētelis bija kļuvis drusku zaļgans. Grozu pielasīja diezgan ātri. Kājas kļuvas brīnum smagas. Viņš iedziedājās galīgi nepareizi.*

VEIDA APSTĀKĻA VĀRDI

Veida apstākļa vārdi apzīmē veidu, kādā noris vai tiek veikta darbība (*kājām, braukšus, rikšiem, aulēkšiem, šķērsām, krustiem* u. c.): *Viņi salīka rokas krustiem un izveidoja sēdeklīti. Zēns aizgūtnēm stāstīja par sacikstēm.*

VIETAS APSTĀKĻA VĀRDI

Vietas apstākļa vārdi apzīmē darbības vietu vai virzienu: *ārā, iekšā, augšā, lejā, zemē, apkārt, kur, citur, kaut kur, nekur, pakaļ, preti, priekšā, sānis, še, te, šepat, tepat, šur, tur, šur tur, turpat, kurp, šurp, turp, prom, mājup, vietumis, vienuviet, laukā* u. c.

*Iekšā neiesim, parunāsim laukā.
Mazais tuntuļoja mātei pakal.
Saliec visu līdzņemamo vienuviet.
Neskaties apkārt!
Sētai krāsa vietumis nolibijusies.*

LAIKA APSTĀKĻA VĀRDI

Laika apstākļa vārdi apzīmē laika momentu vai laikposmu, kurā noris darbība: *drīz, jau, laikus, kad, kaut kad, nu, pērn, pirms, ritā, rītdien, pirmdien, reiz, šoreiz, senāk, tad, šad tad, tagad, tūlīt, šopavasār, toziem, vakar, vēlāk, mūžam* u. c.

*Rītā celsimies agri.
Tas noticis senāk.
Drīz jau beigsim darbu.
Istabā joprojām bija kluss.*

CĒLOŅA UN NOLŪKA APSTĀKĻA VĀRDI

Cēloņa un nolūka apstākļa vārdi apzīmē cēloni vai nolūku: *kāpēc, tāpēc, kādēļ, tādēļ, kālab, tālab, kālabad, tālabad, kamdēļ, tamdēļ.*

Nereti vienus un tos pašus apstākļa vārdus lieto gan ar cēloņa, gan ar nolūka nozīmi.

Precizitātes labad ieteicams:

- ! 1) ar cēloņa nozīmi lietot *kāpēc, tāpēc* — *Kāpēc tu vēl kavēties? Tāpēc, ka ir vēl stunda laika,*
2) ar nolūka nozīmi lietot *kādēļ, tādēļ* — *Kādēļ tu krāj naudu? Tādēļ, lai nopirktu gleznu.*

STĀVOKĻA APSTĀKĻA VĀRDI

Stāvokļa apstākļa vārdi apzīmē psihisku stāvokli: *bail, brīv, vienalga, žēl.*

*Man ir bail.
Man ir vienalga.
Man ir žēl.*

APSTĀKĻA VĀRDU DAUDZNOZĪMĪBA

Dažiem apstākļa vārdiem ir vairākas nozīmes.

1. Laika un vietas nozīme: *Klausītājs retumis pamāj ar galvu un Izcirtumā retumis atstāti krūmi.*

2. Vietas un veida nozīme saplūdusi apstākļa vārdiem *ap-kārt, blakus, cauri, garām, klāt, prom, projām, augšup leļup, iekšā ārā, šurp turp* u. c.: *iet cauri mežam, virzities projām, staigāt šurp turp*.

! Nav vēlams lietot (izteiksmes neprecizuma dēļ):
1) vietas apstākli *kaut kur* laika nozīmē — *satiksīmies kaut kur septembrī*; labāk — *satiksīmies kaut kad septembrī*,

2) vietas apstākli *turpat* ar veida apstākļu *gandrīz, aptuveni, apmēram* nozīmi — *Grāmata maksā turpat piecus latus*; labāk — *Grāmata maksā gandrīz (aptuveni, apmēram) piecus latus*.

APSTĀKĻA VĀRDA SALĪDZINĀMĀS PAKĀPES

Apstākļa vārdiem, kas ir atvasināti no īpašības vārdiem vai divdabjiem, ir salīdzināmās pakāpes — pamata, pārākā un vispārākā pakāpe.

Pārākā pakāpe beidzas ar *-āk*; vispārākā pakāpe tāpat beidzas ar *-āk*, bet vārda saknes priekšā ir *vis-*: *labi — labāk — vislabāk, tuvu — tuvāk — vistuvāk, skaisti — skaistāk — vis-skaistāk, klusu — klusāk — visklusāk, cienīgi — cienīgāk — viscienīgāk, maz — mazāk — vismazāk, labprāt — labprātāk — vislabprātāk, bīstami — bīstamāk — visbīstamāk, ieteicami — ieteicamāk — visieteicamāk, patikami — patikamāk — vispatīkamāk*.

Pārākā pakāpe, bet ne vispārākā pakāpe ir apstākļa vārdiem *labprāt — labprātāk, laikus — laikāk*.

Ipatnējas salīdzināmās pakāpes formas ir apstākļa vārdam *daudz*: *daudz — vairāk — visvairāk*.

APSTĀKĻA VĀRDU DARINĀŠANA

Daudzi apstākļa vārdi radušies no citu vārdšķiru vārdu formām (dažreiz zūdot to galotnēm): *gods — godam, brīdis — brīdi, vakars — vakar, laiks — laikus, vēls — vēlu, lēns — lēnām, divi — divatā, peldēt — peldus* u. c.

Jaunus apstākļa vārdus bieži darina, atvasinot ar galotni *-i* vai savienojot vārdus saliktenī.

Ar galotni *-i* apstākļa vārdus atvasina

1) no īpašības vārdiem — *gaiši, daiļi, sāji, dzelžaini, militāri, eliptiski, epiforiski, feromagnētiski, džentlmeniski, metodoloģiski,*

2) no divdabjiem — *aicinoši, dārdoši, lūdzoši, nicinoši, vilinoši, manāmi, nesaprotami, ticami, dibināti, atklāti, neredzēti, nepārtraukti.*

Apstākļa vārdu salikteņu sastāvdaļas var veidot lietvārdi, īpašības vārdi, skaitļa vārdi, vietniekvārdi, darbības vārdi: *diendienā (no dienu dienā), vietvietām (vietu vietām), labprāt (labu prātu), mazliet (mazu lietu), šogad (šo gadu), todien (to dienu), viņnedēļ (viņu nedēļu), nākamziem (nākamziem), nākošnedēļ (nākošu nedēļu), pirmdien (pirmo dienu), tikdaudz (tik daudz), diezgan (dievs zina gan).*

Apstākļa vārda nozīme ir vārdu savienojumiem *kaut cik, kaut kā, kaut kad, kaut kur, cik necik, kā nekā, šad tad, šā tā, šur tur.*

APSTĀKĻA VĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

1. Kopā rakstāmi apstākļa vārdi,

1) kas sākas ar *jeb-, ne-, pa-, ar-, ik-: jebkad, jebkur, nekad, nekur, pavisam, papildnam, palaikam, arvien, ikreiz, ikdien (bet ik reizi, ik dienu),*

2) kas beidzas ar *-pat: tāpat, tepat, turpat.*

2. Šķirti rakstāmi apstākļa vārda savienojumi ar *kaut, diez, diezīn, nez, nezin: kaut kad, kaut kur, kaut kā, diez kur, diezīn kad, nez kā, nezin kur.*

3. Jāievēro dažu vārdu un vārdu savienojumu rakstība atkarā no to nozīmes.

papriekšu (laika nozīmē) — *pa priekšu* (vietas nozīmē): *Papriekšu viņa padzirdīja bērnu, tad pati padzērās. Puišs lēkšoja mātei pa priekšu.*

neparko (nekādi, nekādā ziņā) — *ne par ko: Meitene neparko nebija pierunājama izstāstīt, kas skolā atgadijies. Bērns ir ļoti kluss, mierīgs, ne par ko neinteresējas.*

ne tik vien (apstākļa vārds) — *ne tikvien — bet arī* (saiklis): *Kad sāksies īstais zemeņu laiks, atvedīšu tev no sava dārza ne tik vien ogu. Filma patika ne tikvien bērniem, bet arī vecākiem.*

4. Jāšķir apstākļa vārdi ar *-am* un *-ām, -ēm.*

Ar *-am* beidzas apstākļa vārdi, kas radušies no vīriešu dzimtes lietvārdiem, kā arī no nomenu locījumu formām savienojumā ar *pa: mūžam, palaikam, papildnam, paretam, pavisam.*

Ar *-ām, -ēm* beidzas apstākļa vārdi, kas radušies no sieviešu dzimtes lietvārdiem vai no īpašības vārdiem: *kāja — kājām, reize — reizēm, lēns — lēnām, pilns — pilnām*. Izņēmums ir *aplam*.

! 5. Nedrīkst apstākļa vārdu *kad* lietot saikļa *ka* vietā. Abi vārdi šķir teikuma nozīmes:

Es zinu, ka d viesi ieradīsies — Es zinu, ka viesi ieradīsies;

Ir noskaidrots, ka d izrāde notiks — Ir noskaidrots, ka izrāde notiks.

Dažreiz *kad* un *ka* sajaukums var radīt saturā neskaidru teikumu: *Mēs nožēlojam to, kad (jābūt — ka) neesam lasījuši šo grāmatu.*

PRIEVĀRDS

Prievārdam kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) attieksmes nozīme, 2) nelokāmība, 3) ierobežotas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Prievārda attieksmes nozīme pamatos saistīta ar vietas un laika jēdzieniem: *koks aug pie mājas, ieradīsimes pēc stundas*. No vietas un laika nozīmēm izveidojušās citas — abstraktākas nozīmes, piemēram, cēlonis (*starot aiz prieka*), ap-tuvenība (*ieradisimes ap sešiem*).

Prievārds ir nelokāma vārdšķira.

Teikumā prievārds saista divus patstāvīgus vārdus, norādot uz attieksmēm starp šo vārdu nosauktajiem priekšmetiem, parādībām, darbībām, īpašībām: *iet pa ceļu, domas par dzīvi, nosēdās aiz mazajiem, lielāks par viņu, steidzoties uz darbu, tu ar māsu, nogriezās gar stūri, ieradās pirms pusnakts, sāsēdās ap ugunskūru, iesmieties aiz prieka, liecināja pret viņiem, apstulba no bailēm*.

Prievārds neveido teikuma locekļus, bet ietilpst teikuma locekļī.

Prievārda savienojumu ar nomenu locījumu formām sauc par prievārdisku savienojumu jeb prepozicionālu savienojumu: *pēc stundas, uz mājām* u. tml.

Prievārda īpašības piemīt pusprievārdiem. Tie ir prievārda nozīmē lietoti apstākļa vārdi, kas atrodas patstāvīgā vārda priekšā un ir saistīti ar noteikta locījuma formu: *blakus viņam, cauri mežam, garām skolai, līdzās mežam*.

Prievārda raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: novietojums, saistījums ar locījumu formām, nozīmes.

PRIEVĀRDU NOVIETOJUMS

Gandrīz visi prievārdi tiek novietoti patstāvīgā vārda priekšā: *aiz upes, ap pieminekli, ar smaidu, bez aprēķina, no pārsteiguma, pa ceļu.*

Vienmēr aiz patstāvīgā vārda novietojami prievārdi **!** *dēļ un labad:*

Darbs ieildzis strādnieka slimības dēļ.

Vecāki strādā bērnu labad.

Aiz patstāvīgā vārda novieto arī prievārdu *pēc*, ja tas norāda uz cēloni: *neiebilst pieklājības pēc.*

PRIEVĀRDU SAISTĪJUMS AR LOCĪJUMU FORMĀM

Prievārdi ir saistīti ar noteiktām locījumu formām. Vienkaitlī prievārdi saistās ar ģenitīva, datīva, akuzatīva vai instrumentāļa locījumu formām. Daudzskaitlī gandrīz visi prievārdi saistīti ar datīva un instrumentāļa kopīgo formu, izņemot *dēļ, labad* un *pēc* (iemesla nozīmē), kas ir saistīti ar daudzskaitļa ģenitīvu.

Prievārdi saistās ar šādiem vienskaitļa locījumiem:

1) ar ģenitīvu — *aiz, apakš, bez, dēļ, iekš, iz, kopš, labad, no, pēc, pie, pirms, priekš, virs, zem, apakšpus, augšpus, ārpus, iekšpus, leļpus, otrpus, šaipus, viņpus, virspus,*

2) ar datīvu — *līdz,*

3) ar akuzatīvu — *ap, caur, gar, par, pār, pret, starp,*

4) ar datīvu vai akuzatīvu — *pa,*

5) ar instrumentāli — *ar,*

6) ar ģenitīvu vai akuzatīvu — *uz.*

PRIEVĀRDU NOZĪMES

Prievārdi galveno nozīmju apskatā kārtoti alfabētiskā secībā. Iekavās minēts locījums, ar ko prievārds ir saistīts.

aiz (ar Ģ.) 1. Vieta aizmugurē, arī saskares vieta: *aizkrist aiz rakstāmgalda, soļot vienam aiz otra.*

2. Tas, ko skar, tver: *paņemt bērnu aiz rokas, satvert spaini aiz stīpas.*
3. Iemesls: *klusēt aiz pārsteiguma, sastingt aiz bailēm.*
- ap (ar A.) 1. Vieta kam apkārt: *sasēsties ap galdu, žogs ap māju.*
2. Lieluma, daudzuma, laika u. tml. aptuvenība: *sapulcē piedalās ap deviņdesmit cilvēku, ierasties ap pusnakti.*
- apakš (ar Ģ.) Vieta zem kā: *pastlēpties apakš egles.*
- apakšpus (ar Ģ.) Vieta apakšā: *apakšpus jumta.*
- ar (ar I.) 1. Darbības veikšanas līdzeklis: *strādāt ar grābekļiem, rādīt ar roku, rakstīt ar zīmuli, braukt ar vilcienu.*
2. Pazīme: *pulkstenis ar dzeguzi, meitene ar bizi.*
3. Saistījums, saikne darbībā, attiecībās: *apspriesties ar kolēģiem, iepazīties ar kaimiņu.*
4. Laikposms: *justies labāk ar katru dienu, ar pavasari dienas kļūst garākas.*
5. Darbības veids: *skatīties ar lepnumu, gaidīt ar nepacietību.*
6. Priekšmets, parādība, persona, uz ko ir vērsta darbība: *nodarboties ar sportu, lepoties ar savu māti.*
7. Sastāvs, saturs: *grāvis ar ūdeni, vāze ar rozi.*
8. Stāvoklis: *nav labi ar veselību, slimot ar sirdi.*
9. Vēlējums atvadu sveicienā: *ar labu nakti!*
- ārpus (ar Ģ.) Vieta citur, aiz kā robežām: *izbraukt ārpus pilsētas.*
- augšpus (ar Ģ.) Vieta augstāk par ko citu: *ūdens dīķi augšpus ceļgala.*
- bez (ar Ģ.) 1. Trūkums, neesamība: *dokuments bez paraksta, zēns bez cepures, iztikt bez palīga, strādāt bez pārtraukuma, bez piecām minūtēm desmit.*
2. Ļoti daudz, ilgi: *rūpju bez gala, atkārtot vienu un to pašu bez mēra.*
- caur (ar A.) Virzība kam cauri (pārvarot šķēršļus): *līst caur krūmiem, skatīties caur aizsvidušu logu.*
- !** Piezīme. Ja virzībai nav šķēršļu, lietojams prievārds *pa*: *iziet pa durvīm, izlēkt pa logu* (nevis *iziet caur durvīm, izlēkt caur logu*).
- dēļ (ar Ģ. aiz vārda) 1. Cēlonis: *aizkavēties lietus dēļ, mosties agri paraduma dēļ.*

2. Tas, kā labā noris darbība: *uzupurējāties bērnu dēļ.*
3. Nolūks: *strādāt nākotnes dēļ.*
- gar (ar A.) Vieta, kurai līdztekus kas virzās, atrodas, noris: *noiet vairākus kilometrus gar krastu, sastādīt liepas gar šoseju, rīkoties gar dobi.*
- iekš (ar Ģ., novecojis) Vieta kur iekšā: *iekš mājas.*
- iekšpus (ar Ģ.) Vieta iekšpusē: *stāvēt iekšpus pils mūra.*
- iz (ar Ģ., novecojis) Tādas pašas nozīmes, kas prievārdam no: *Met zilganu dzirksteļu mirgas / Iz spēka pilnās sirds.*
- kopš (ar Ģ.) Laikposms, sākot ar kuru kas notiek, pastāv: *nesatīkties kopš vasaras, pastāvēt kopš simt gadiem.*
- labad (ar Ģ., aiz vārda) 1. Nolūks: *miera labad noklusēt.*
2. Tas, kā labā noris darbība: *strādāt bērnu labad.*
- lejpus (ar Ģ.) Vieta zemāk par ko citu: *peldēties upē lejpus aizsprosta.*
- līdz (ar D.) 1. Vieta, uz ko virzās, kur beidzas virzība: *aiziet līdz jūrai, braukt līdz krustojumam.*
2. Laikposms, kurā kas beidzas: *Līdz gada pēdējai dienai palikusi nedēļa. Līdz izrādes sākumam bija vēl stunda laika.*
- no (ar Ģ.) 1. Vieta, kur sākas virzība, izplatīšanās: *izkrist no ligzdas, iznākt no meža, skatīties no kalna, vēstis no pilsētas.*
2. Attālums, attiecība telpā: *būt tālu no ezera, stāvēt sānis no grupas, no mājas līdz upei ir viens kilometrs.*
3. Tas, kam ko nošķir, atdala: *viens no gājējiem, atdalīt graudus no pelavām, atbrīvot no amata.*
4. Sastāvdaļa kādā kopumā: *Šķīdums sastāv no ūdens un cukura.*
5. Laikposms, notikums, situācija, kurā kas sākas: *būt ceļā no paša rita, saglabāt ziedus no svētdienas, pusdienas pārtraukums no diviem līdz trim.*
6. Izcelsmes, arī pastāvēšanas apstākļi, pamats, vieta: *radinieks no tēva puses, paziņa no kaimiņu mājas, koks izaug no sēklas.*
1. Viela, materiāls, kas ir izmantots kā gatavošanai: *gredzens no zelta, celt māju no ķieģeļiem.*
8. Cēlonis: *apžilbt no saules, smaidīt no prieka.*
9. Tas, kas rada iespēju ko saņemt, iegūt: *iegūt ražu no dārza, saņemt padomu no drauga.*

10. Pārtraukts stāvoklis: *iztraucēt no miega.*
11. Tas, kas ierobežo, precizē: *analizēt parādību no filozofijas viedokļa.*
- otrpus
pa (ar Ģ.) Vieta pretējā pusē: *ganīt govīs otrpus upes.*
1. (ar A.) Vieta, kur kas pārvietojas, norisinās: *staigāt pa parku, laipot pa pielījušu lielceļu, rotāties pa upmalu, daudzīt pa durvīm.*
2. (ar A.) Virzība kam cauri (nepārvarot šķēršļus): *izbraukt pa vārtiem, skatīties pa atvērtu logu.*
3. (ar A.) Attālums: *skatīties pa gabalu.*
4. (ar A.) Laikposms, situācija, kurā ko veic, kas norisinās: *strādāt pa dienu, izlasīt grāmatu pa vienu vakaru, braukt pa tumsu.*
5. (ar D.) Darbības veids: *nolikt darbarikus pa tvērienam, pateikt pa jokam.*
6. (ar D.) Laikposms, kurā kas atkārtojas: *pa-skatīties, laiku pa laikam, ierunāties reizi pa reizei.*
- par (ar A.) 1. Amats, sociālais stāvoklis: *strādāt par skolotāju, kļūt par ārstu, mācīties par agronomu, kļūt par tēvu.*
2. Psihiskās darbības objekts: *priecāties par dāvanu, spriest par jauno filmu, domāt par ceļojumu.*
3. Vērtējums, kvalificējums: *uzskatīt par labu, novērtēt darbu par teicamu.*
4. Vērtība, cena, samaksas veids, tas, kas ir maksāšanas objekts: *nopirkt grāmatu par latu, strādāt par naudu, palielināt cenu par desmit latiem, maksāt divi lati par kilogramu gaļas.*
5. Īpašības, pazīmes, daudzuma pārmērs: *mētelis par lielu, dēlis par isu, ciemoties par ilgu.*
6. Tas, kas tiek salīdzināts ar ko: *brālis vecāks par māsu.*
7. Cēlonis: *saņemt sodu par pārkāpumu.*
8. Nolūks: *sacensties par pirmo vietu.*
9. Darbības veids, pazīme: *strādāt par trim.*
- pār (ar A.) 1. Vieta, kur notiek virzība, izplatīšanās, vieta, kur kas ir novietots (parasti no vienas malas, puses līdz otrai): *aiziet pār lauku, lidot pār mežu, lietus līst pār laukiem, tilts pār upi.*
2. Pakļautība darbībai, ietekmei: *valdīt pār cilvēkiem, vara pār valsti.*
- pēc (ar Ģ.) 1. Laikposms, kam kas seko: *ienākt pēc brīža, satikties pēc gada.*

2. Secība: *atpūsties pēc katra kilometra, sasveicināties ar visiem pēc kārtas.*

3. Nolūks (parasti ko iegūt): *iet uz avotu pēc ūdens, sniegties pēc ābola, ilgās pēc dzimtenes.*

4. Cēlonis: *parunāties pieklājības pēc.*

5. Pazīme, kas ir pamatā vērtējumam, iedalījumam: *saticīgs pēc dabas, klasificēt pēc būtiskām pazīmēm.*

6. Tas, ar ko kas ir saskaņots, kam kas atbilst: *strādāt pēc sirdsapziņas, ierasties pēc pavēles.*

7. Līdzība: *smaržot pēc ābola, dēls izskatās pēc tēva.*

pie

(ar Ģ.) 1. Vieta, priekšmets u. tml kam klāt, kā tuvumā: *stāvēt pie loga, piebraukt pie ezera.*

2. Tas, kam ko pievieno: *likt cukuru pie tējas.*

3. Tas, ar ko kādam ir noteiktas attiecības, noteikta saikne: *dzīvot pie mātes, strādāt pie saimnieka.*

4. Darbība, kurā kāds iesaistās; tas, ko iesaista darbībā: *ķerties pie darba, strādāt pie siena.*

5. Tas, ko satver, tas, ar ko satver: *turēties pie margas, paņemt bērnu pie rokas, turēt suni pie ķēdes.*

6. Tas, kurā kas ietilpst, tiek ietverts: *ābeles pieder pie rožu dzimtas.*

7. Tas, kam kāds pielāgojas, ko iepazīst: *pierast pie jaunas situācijas.*

8. Laikposms, kas vēl nav sasniegts: *beigt darbu pie vakara.*

pirms

(ar Ģ.) Laikposms, darbība, kam vēl nesākoties, pastāv kāds cits laikposms, noris kāda cita darbība: *stunda pirms nākamās dienas, pārbaude pirms starta.*

Piezīme. Prievārds *pirms* nav lietojams vietas nozīmē: *viņš stāvēja pirms manis.*

pret

(ar A.) 1. Tas, kas atrodas, virzās kam pretī: *brāukt pret kalnu, iet pret vēju, gulēt pret logu.*

2. Psihiskas darbības objekts: *nāids pret nevižību, pienākums pret ģimeni, attieksme pret darbu.*

3. Tas, ko atvairā, novērš: *zāles pret gripu, patvērums pret lietus gāzi.*

4. Tas, kam aktīvi darbojas pretī: *cīnīties pret ienaidnieku, protests pret netaisnību.*
5. Apmaiņas objekts: *iegūt gleznu pret samaksu, izsniegt naudu pret parakstu.*
6. Aptuvenus laikposms, kas tuvojas: *beigt darbu pret vakaru.*
- priekš** (ar Ģ.) 1. Pirms: *aiziet priekš pusnakts.*
2. (parasti novecojis vai sarunvalodas stilā) Tas, kā labā ko dara, veic: *nekā neprasīt priekš sevis.*
- starp** (ar A.) Vieta kā vidū: *attālums starp laivu un krastu pieaug, justies kā starp divām ugunīm.*
- šai pusē** (ar Ģ.) Vieta šajā pusē: *māja šai pusē upes.*
- uz** (ar Ģ.) 1. Vieta, kam virsū kas atrodas vai pa ko kas virzās: *sēdēt uz krēsla, uzlēkt uz akmens.*
2. (ar A.) Vieta, uz kuru kas virzās: *iet uz mežu, peldēt uz krastu, braukt uz pilsētu.*
3. (ar A.) Laikposms, kas ir kam paredzēts: *uz brīdi iegriezties pie draudzenes.*
4. (ar A.) Darbības veids: *troksnis uz reizi aplūst, iet uz pirkstgaliem.*
- viņpus** (ar Ģ.) Vieta viņā, otrā pusē: *apstāties viņpus krusojuma.*
- virš** (ar Ģ.) Vieta, kam virsū kas atrodas, virzās: *virš galda karājās lustra, virs meža parādījās mēness.*
- virspus** (ar Ģ.) Norāda, ka kas atrodas virs kā: *virspus ūdens pazib zivs.*
- zem** (ar Ģ.) 1. Vieta, kam apakšā kas atrodas, virzās: *eja zem pils, palīst zem sola.*
2. Cēlonis: *salīkt zem smaguma.*

SAIKLIS

Saiklim kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) savstarpēja saistījuma nozīme, 2) nelokāmība, 3) specifisks sintaktiskais lietojums.

Savstarpējā saistījuma nozīme izriet no saikļa izmantojuma vārdu, salikta teikuma daļu, kā arī teikumu saistīšanai. Saiklis informē gan par sintaktiskajiem sakariem, gan arī par sintaktiskajām attiecībām:

Brālis un māsa raksta.

Brālis raksta, bet māsa lasa.

Brālis redz, ka māsa lasa.

Brālis raksta. Un māsa lasa.

Saiklis ir nelokāma vārdšķira.

Teikumā saikļus izmanto vārdu, teikuma sastāvdaļu saistīšanai. Saikļiem nav teikuma locekļu funkciju.

Saikļu raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: saikļu uzbūve un saikļu nozīmes.

SAIKĻU UZBŪVE

Pēc uzbūves saikļi var būt vienkārši un salikti.

Vienkāršos saikļus veido viens vārds: *un, bet, jo, ja, ka, lai, tomēr, tikko, turpretī.*

Saliktos saikļus veido divi vārdi: *lai arī, kaut arī, kaut gan, tādēļ ka, tā ka.*

Pie saliktajiem saikļiem pieder arī divkāršie saikļi: *ne tikvien — bet arī, ne vien — bet arī, nevis — bet, ne tikai — bet arī, kā — tā, tiklab — kā arī.*

Ir saikļi, ko teikumā vienmēr lieto divas vai vairākas reizes: *gan — gan, ir — ir, jo — jo, ne — ne, nedz — nedz: Dārzā aug gan ābeles, gan bumbieres, gan ķirši.*

SAIKĻU NOZĪMES

Saikļiem ir divas pamatnozīmes — sakārtojums un pakārtojums. Šīs nozīmes atspoguļo divus sintaktisko sakaru veidus — sakārtojumu un pakārtojumu.

SAKĀRTOJUMA SAIKĻI

Sakārtojuma saikļi saista

1) vienlīdzīgus teikuma locekļus — *Putna perēklītis bija vīts no dažādām, gan pelēkām, gan zaļganām stīdziņām,*

2) salikta sakārtota teikuma daļas — *Gaisma aust lēnām, un pelēkā krēsla grimst aiz parka kokiem,*

3) vienlīdzīgus palīgteikumus — *Tēvs redz, ka brālis raksta un ka māsa lasa,*

4) teikumu ar tā iepriekšējo kontekstu (ar iepriekšējo teikumu tekstā) — *Svētdien mēs strādāsim dārzā. Un jums abiem būs jānāk palīgā.*

Sakārtojuma saikļi izsaka ne tikai sakārtojuma sakaru, bet arī sintaktiskās attiecības. Pēc tām šķir vienojuma, pretstatījuma, šķiruma un paskaidrojuma saikļus.

Vienojuma saikļi norāda uz vienojuma attiecībām.

Vienojuma saikļi ir *un, arī, kā arī, ne vien — bet arī, tiklab — kā arī, ne tikai — bet arī, ne tikvien — bet arī, drīz — drīz, gan — gan, ir — ir, kā — tā, ne — ne, nedz — nedz, te — te, tik — tik.*

Visbiežāk lietotais vienojuma saiklis ir *un*.

Vienojuma saikļu lietojuma piemēri.

1. Starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem.

Pļava kā nosēta lielākiem un mazākiem ciņiem.

Laborants kustējās veikli un noteikti pie dažādiem aprātiem.

Skolas gadadienā bija ieradusies skolotāji, arī kādreizējie audzēkņi.

Talcinieki stādīja kokus, uzraka zemi, kā arī dedzināja pērnās lapas.

Par dāvanām priecājās ne vien bērni, bet arī tēvs.

Tiklab istabas, kā arī veranda bija uzposta svētkiem.

Krāsainie stikli lāsmoja drīz zili, drīz sarkani.

Lekciju klausījās gan skolotāji, gan audzēkņi.

Kā brālis, tā viņa sieva bija kaislīgi makšķernieki.

Meitene par to apjautājusies ir šim, ir tam.

Ezerā vairs nav ne(dz) peldētāju, ne(dz) burātāju.

Te māte, te meita mieloja ciemiņus.

Tik gudrs nācis, tik nenācis.

2. Starp salikta sakārtota teikuma daļām.

Ziema iet uz beigām, un gaisā jau jūtama pavasara elpa.

Bērziem jau bija mazas lapiņas, arī košumkrūmi kļuva zaļāki.

Gan zēni priecājās, gan meitenēm priekšlikums patika.

Ir saule špidēja šovasar, ir lietus lija.

Ne(dz) pūta vēji, ne(dz) ezerā radās vilniši.

Te atskanēja motora troksnis, te iestājās klusums.

3. Starp vienlīdzīgiem palīgteikumiem.

Lai gan temperatūra bija paaugstināta un galva gluži smaga, viņa nolēma pēcpusdienā braukt uz apspriedi.

4. Starp teikumiem.

Vējš klidina mākoņus. Un pamazām sāk sildīt saule.

Pretstatījuma saikļi norāda uz pretstatījuma attiecībām.

Pretstatījuma saikļi ir *bet, tomēr, taču, turpretī, turpretim, bet tomēr, ne — bet, nevis — bet.*

Pretstatījuma saikļu lietojuma piemēri.

1. Starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem.

Gaidījām ciemiņu, bet nesagaidījām.

Diena bija saulaina, tomēr auksta.

Par tādiem niekiem nevis jāuztraucas, bet jāpasmaida.

2. Starp salikta sakārtota teikuma daļām.

Sniegs nokusis, bet laiks joprojām vēss.

Meitene bija centusies, tomēr māte lika adījumu vēlreiz izārdīt.

Istabā bija silti, turpretī pagalmā valdīja sals.

Nevis šoferis kļūdījās, bet negadījumu izraisīja gājējs.

3. Starp teikumiem.

Sāka līt. Bet mēs gājām tālāk.

Sāka līt. Tomēr mēs gājām tālāk.

No notikuma pagājuši vairāki gadi. Taču to neviens nav aizmirsis.

Šķiruma saikļi norāda uz šķiruma attieksmēm.

Šķiruma saikļi ir *vai, vai — vai, vai nu — vai (arī), jeb, vai.*

Šķiruma saikļu lietojuma piemēri.

1. Starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem.

Šiem svētkiem noderētu rozes vai neļķes.

Paziņa mani vai (nu) neredzēja, vai (arī) negribēja redzēt.

Vai viņš jokoja (jeb) vai runā nopietni?

2. Starp salikta sakārtota teikuma daļām.

Rīt vai nu spīdēs saule, vai līs lietus.

3. Starp vienlīdzīgiem palīgteikumiem.

Nav zināms, vai rīt spīdēs saule vai līs lietus.

! **Paskaidrojuma saiklis** *jeb* saista līdzīgas nozīmes vārdus (sinonīmus): *telefons jeb tālrunis, ragavas jeb kamanas, zemes bite jeb kamene, ipašības vārds jeb adjektīvs.*

PAKĀRTOJUMA SAIKĻI

Pakārtojuma saikļi saista salikta pakārtota teikuma daļas (palīgteikumu un virsteikumu), retumis arī teikuma locekļus.

Pakārtojuma saikļi izsaka ne tikai pakārtojuma sakaru, bet arī sintaktiskās attieksmes. Pēc tām šķir laika, pieļāvuma, nosacījuma, nolūka, cēloņa, seku, salīdzinājuma, pamatojuma saikļus.

Laika saikļi: *iekam(s), iekām(s), kamēr, kolīdz, kopš, līdz, līdzko, pirms, tiklīdz (kā).*

Iekams sēsties pie rakstāmgalda, viņa nosmailināja zīmuļus.

Vārnas arklu notupēja, kamēr puiši kājas āva.

Kolidz (līdzko, tiklīdz, tiklīdz kā) ienācu dzīvokli, atskanēja tālruņa zvans.

Jau pagājuši desmit gadi, kopš beidzu skolu.

Viņš berzēja aukstumā sastingušos pirkstus, līdz tajos atgriezās dzīvība.

Pieļāvuma saikļi: *lai, kaut, lai gan, lai arī, kaut gan, kaut arī, jebšu (novecojis).*

Lai kāda būs jaunā ziņa, viņa to uzņems mierīgi un ar cieņu.

Lai gan jau bija vēls, neviens vēl nedomāja par atpūtu.

Lai arī par sportu viņa sevišķi neinteresējās, dēlam izdevās viņu šad tad aizvest uz stadionu.

Nolēmām izpeldēties, kaut gan (kaut arī) ūdens stipri vēss.

Mēs gājām pastaigāties, jebšu laiks bija auksts.

Nosacījuma saiklis: *ja.*

Ja spīdēs saule, iesim pastaigāties.

Nolūka saiklis: *lai.*

Māte mani šņorēm sēja, lai es augu tieva, gara.

Cēloņa saikļi: *tāpēc ka, tālab ka, tā kā, ka.*

No viesībām viņš aizgāja agri, tāpēc ka jutās pārāk noguris pēc smagās dienas.

Tā kā diena bija lietaina, dārza svētki notika telpās.

Viņa lepojās, ka dēls izcinījis pirmo vietu.

Seku saikļi: *ka, tā ka.*

Māte kļuvusi tik nervoza, ka uztraucas par katru nieku.

Spēcīgais vējš bija mitējies, tā ka par siltuma trūkumu istabā vairs nebija jāžēlojas.

Salīdzinājuma saikļi: *kā, nekā, it kā, jo — jo.* (Reizumis gramatikās šos vārdus uzskata par partikulām.)

Dzīvo kā kaķis ar suni.

Jānis ir garāks nekā Ivars.

Tas bija it kā brīnums.

Mazuļi kļuva jo dienas, jo nīprāki.

Viņš gribēja rīkoties, kā pats atzina par labāku.

Aizkavējamies ilgāk, nekā sākumā domāts.

Tu klausies, it kā pirmo reizi to dzirdētu.

Jo kaķi glauda, jo kupri ceļ.

Pamatojuma saiklis: *jo.*

Viņš aplusa, jo vairāk jau arī nebija ko teikt.

SAIKĻU PAREIZRAKSTĪBA

1. Šķirti rakstāmi saikļi: *kaut gan, kaut arī, lai gan, lai arī, tāpēc ka, tādēļ ka, it kā, tā kā, kā arī, ne vien — bet arī, ne tikai — bet arī, ne tikvien — bet arī.*

2. Kopā rakstāmi saikļi: *turpreti, turpretim, tiklīdz, līdzko, nekā, nevis.*

DAŽI SAIKĻU LIETOŠANAS GADĪJUMI

! **jeb — vai.** Saiklis *jeb* saista nozīmē līdzīgus vārdus, parasti sinonīmus: *lietvārds jeb substantīvs, darbības vārds jeb verbs, racējcircenis jeb zemesvēzis.*

Turpretim saiklis *vai* saista nozīmē atšķirīgus vārdus: *lietvārds vai darbības vārds, grāmata vai žurnāls, rozes vai neļķes.*

jebšu. Saiklis *jebšu* ir novecojis. Mūsdienās to var lietot stilistiskos nolūkos. Jāievēro, ka *jebšu* ir pieļāvuma saiklis, tāpat ar nozīmi 'kaut gan': *Uzvilka pastalas, jebšu krietni novalkātas.* Kļūda ir lietot *jebšu* ar saikļu *jeb, vai* nozīmi.

ka. Nedrīkst saikli *ka* lietot apstākļa vārda *kad* vietā. Abi vārdi šķir teikuma nozīmes:

Es zinu, ka viesi ieradīsies — Es zinu, kad viesi ieradīsies.

Ir noskaidrots, ka izrāde notiks — Ir noskaidrots, kad izrāde notiks.

kā — nekā. Salīdzinājuma konstrukcijās saiklis *kā* lie-

Dažreiz *ka* un *kad* sajaukums var radīt saturā neskaidru teikumu: *Mēs nožēlojam to, kad (jābūt — ka) nesam lasījuši šo grāmatu.*

tojams teikumos, kuros ir noliegums. *Man nav labāk kā tev; saiklis nekā* lietojams teikumos, kuros nav nolieguma: *Man ir labāk nekā tev.*

Lai neieviestu teikumā nevajadzīgu salīdzinājuma nozīmi, nav vēlams prievārdu *par* aizstāt ar *kā*: *strādā par skolotāju* (nevis — *strādā kā skolotājs*, pats būdams citas profesijas cilvēks).

tā ka — tā kā. Seku saiklis *tā ka* jāšķir no cēloņa saikļa *tā kā*:

Mēs bijām noguruši, tā ka vajadzēja atpūsties.

Tā kā bijām noguruši, mums vajadzēja atpūsties.

Palīgteikums, ko ievada *tā ka*, vienmēr atrodas aiz virsteikuma, bet palīgteikums, ko ievada *tā kā*, — virsteikuma priekšā.

PARTIKULA

Partikulai kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) niansētāja nozīme, 2) nelokāmība, 3) ievērojami ierobežotas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Partikula piešķir dažādas nozīmju nianšes vārdam vai teikumam:

To es kā noslēpumu pastāstīšu tikai tev.

Pamazām vien bija izravēta visa garā vāga.

Ik pavasari sākās lielie dārza darbi.

Diezin vai tavi vārdi viņai patika.

Lai jums labi veicas!

Kaut ātrāk paietu ziema!

Partikula ir nelokāma vārdšķira.

Teikumā partikula nav teikuma loceklis. Tās uzdevums ir papildināt teikuma saturu, kas izteikts ar patstāvīgajiem vārdiem.

Apgalvojuma, nolieguma, rosinājuma, vēlējuma partikulas nereti noder par modālo teikumu tipu pazīmi.

Partikulu raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: uzbūve, nozīmes un novietojums.

PARTIKULU UZBŪVE

Pēc uzbūves ir vienkāršās partikulas un partikulu kopas.

Vienkāršo partikulu veido viens vārds: *ar, arī, diezin, gan, ik, ir, it, itin, jā, jau, jel, jo, kā, kaut, lai, ne, nē, nezin, nu, pat, taču, tad, tik, tikai, vien, vis, vienīgi.*

Partikulu kopu veido divi vai trīs vārdi: *droši vien, gan jau, it kā, jā gan, jau gan, nu gan, gan jau nu.*

PARTIKULU NOZĪMES

Pēc nozīmes šķiramas divas partikulu grupas: niansētājas partikulas un modālās partikulas.

NIANSĒTĀJAS PARTIKULAS

Niansētājām partikulām ir šādas nozīmes: ierobežojums, nenoteiktība, vispārinājums, pastiprinājums, pastiprinājums vai pavājinājums.

Ierobežojuma partikulas: *tikai, vien, vienīgi.*

Es tikai pabeigšu vēstuli, tad iesim.

Nespried par cilvēku pēc šī viena gadījuma vien.

Ļaužu pilnajā telpā viņa acis meklēja vienīgi tumšmataino meiteni.

Nenoteiktības partikulas: *kaut, lai, vai.*

Viesi var nākt kaut tūlīt, viss ir sagatavots.

Kas lai izdibina visus meiteņu noslēpumus.

Nesīsim kaķi uz klētiņu, tur peļu vai cik.

Vispārinājuma partikula: *ik.*

Šai kokā ik pavasari apmetās uz dzīvi strazdu pāris.

Pastiprinājuma partikulas: *ar, arī, diemžēl, gan, ir, jau, jel, jo, pat, tad, taču, tak, tik, tikai, vien, vienīgi, vis, nu gan, jau nu gan.*

Vai tu dzirdi ar, ko es stāstu?

Izbraukumā nolēma piedalīties arī tētis.

Kaut kas viņu nospieda ir tagad.

Žēl jau bija gan.

Paklusē jel brīdī!

Es tev piezvanišu rit pat.

Nāc taču drizāk!

Tu tak esi pamatīgi apsaldējies.

Kas tik nav piedzīvots!

Negribas vis nekur iet.

Nu gan mēs būsīm par vēlu.

Dubļainās kurpes jau nu gan varēji novilkt priekšnamā.

Pastiprinājuma vai pavājinājuma partikulas: *it, itin, jo.*

Šīs partikulas atkarā no konteksta var izteikt gan pastiprinājumu, gan pavājinājumu:

Pamazām kļuva itin vēsi.

Tur vairst it nekā nebija ko piebilst.

Agrāk viņš iegriezās pie mums jo bieži.

MODĀLĀS PARTIKULAS

Modālajām partikulām ir šādas nozīmes: apgalvojums, noliegums, apšaubāmība, jautājums, rosinājums, vēlējums. Modālās partikulas attiecas uz visu teikumu.

Apģalvojuma partikulas: *jā, jā gan.*

«*Vai tev ir laiks?*» — «*Jā.*»

«*Vai tu atceries pagājušos Jāņus?*» — «*Jā gan.*»

Nolieģuma partikulas: *nē, ne, nebūt* (ar uzsvērtu otro zilbi).

«*Avīzi izlasīji?*» — «*Nē.*»

Viņa nevarēja ne vārda izteikt.

Viņš nebūt nejutās vainīgs.

! Jāievēro: 1) partikula *ne* noliedz vārdu vai aizstāj izlaistu nolieģtu darbības vārdu — *nepateikt ne vārda; es redzu, bet tu ne*, 2) partikula *nē* noliedz teikumu — «*Vai tev ir auksti?*» — «*Nē.*»

Apšaubāmības partikulas: *diezin, droši vien, nezin, varbūt.*

Diezin vai tik ātri temperatūra nokritis.

Bērni droši vien jau guļ.

Varbūt viņi nav vēl aizbraukuši.

Jautājuma partikula: *vai.*

Vai tev ēst negribas?

Rosinājuma partikulas: *lai, nu.*

Lai viņi iet!

Sēdieties nu pie galda!

Ej nu atpūties!

Vēlējuma partikulas: *kaut, kaut jel, lai.*

Kaut svētdien būtu labs laiks!

Kaut jel būtu klusējis!

Kas grib skaidru ūdentīņu, Lai smeļ akas dibenā.

PARTIKULU NOVIETOJUMS

Lielākā daļa partikulu var būt gan niansējamā vārda priekšā, gan aiz tā: *arī, gan, jel, lai, nu, pat, tak, taču, tikai, vai, vis.*

Arī mēs ieradāties un Mēs arī ieradāties.

Bija ieradušies tikai dažī viesi un Nu pagaidi tikai, palaidni!

Vienmēr vārda priekšā ir partikulas *ik, it(in), jo, kaut, kā, it kā, ne, tā.*

Kaut svētdien būtu labs laiks!

Viņi sapratās it labi.

Vienmēr aiz vārda ir partikula *vien.*

Tu vien vēl neko neesi pamanījis.

PARTIKULU PAREIZRAKSTĪBA

1. Partikula *vis* rakstāma ar vienu *s*.
2. Kopā rakstāmas partikulas: *diemžēl, diezin, nebūt, varbūt*.
3. Šķirti rakstāmas partikulas: *it kā, nu gan, gan jau, droši vien*.

IZSAUKSMES VĀRDS

Izsaukmes vārdam kā vārdšķirai raksturīgas šādas pazīmes: 1) skaniska signāla raksturs, 2) nelokāmība, 3) ievērojami ierobežotas sintaktiskā lietojuma iespējas.

Izsaukmes vārdi ir skaniski signāli, kas vēsti par psihiskiem stāvokļiem — sajūtām, jūtām, gribu — vai kas atēlo kādas parādības. Nedz psihiskie stāvokļi, nedz parādības tieši apzīmētas netiek, tāpēc izsaukmes vārdi nozīmju ziņā parasti ir nenoteikti un to nozīme atklājas attiecīgajā kontekstā vai situācijā.

Izsaukmes vārds ir nelokāma vārdšķira.

Teikumā izsaukmes vārds parasti nav teikuma loceklis. Tā uzdevums ir pastiprināt teikuma emocionalitāti, gribas izpausmi, paust ar skaņām kādu parādību attēlojumu.

Izsaukmes vārds noder par izsaukuma teikuma pazīmi.

Izsaukmes vārdu raksturošanai morfoloģijā izmanto šādus jēdzienus: cilme, nozīmes.

IZSAUKSMES VĀRDU CILME

Pēc cilmes izsaukmes vārdi var būt

- 1) pirmatnīgi: *ā, ai, au, ī, o, ū*;
 - 2) darināti no citu vārdšķiru vārdiem: *dzi, klau, lūk, pag, re, skat*;
 - 3) izveidoti no vārdu savienojumiem: *labrit, labdien, labvakar, paldies* (no *palīdz dievs*).
- Ir daži aizgūti izsaukmes vārdi: *bravo, hallo, fui, marš, čau*.

Pēc nozīmes šķiramas trīs izsaukmes vārdu grupas: 1) izsaukmes vārdi, kas izsaka sajūtas un jūtas, 2) izsaukmes vārdi, kas izsaka gribu, 3) izsaukmes vārdi, kas atdarina skaņas.

Viens un tas pats izsaukmes vārds var izteikt dažādas, pat pretējas nozīmes. Piemēram, ar *ak* var izteikt sāpes (*Ak, kā man sāp galva!*), patīkamas izjūtas (*Ak, kā smaržo jasmīni!*).

IZSAUKSMES VĀRDI, KAS IZSAKA SAJŪTAS UN JŪTAS

Nepatīkamas sajūtas un jūtas (sāpes, aukstumu, riebumu, bailes, dusmas, šausmas, bēdas, izmisumu) izsaka izsaukšanas vārdi: *a, ā, ai, brr, eh, ek, fē, ņu, pē, ū vai* u. c.:

Pē, cik negaršīgs!

Vai, kā izbijos!

Ak, liec mani mierā!

Eh, ko tur var darīt!

Patīkamas sajūtas un jūtas (labsajūtu, gandarījumu, prieku, sajūsmu, apbrīnu, sirsnību) izsaka izsaukšanas vārdi *ā, ai, ak, eh, o, oho, vai*:

Ā, atcerējies gan vecu vīru!

Ai, cik te silti!

Ak tu manu suņukiņ!

O, kas jums par vērienu!

Dažādas jūtas (pārsteigumu, izbrīnu, izsmieklus, sašutumu, nicību, šaubas, vilšanos, atzinību, protestu) izsaka izsaukšanas vārdi *ā, ahā, ak, bravo, eh, ek, fui, na, nu, vai*:

Ak viņai jau ir meita!

Eh, šis mūžīgais lietuss!

Nu, tu vēl tīri labi izskaties!

Bravo, tu nodziedāji lieliski!

IZSAUKSMES VĀRDI, KAS IZSAKA GRIBU

Šiem izsaukšanas vārdiem izšķir trīs apakšgrupas: 1) rosinājuma izsaukšanas vārdi, 2) sasaukšanās un uzrunas izsaukšanas vārdi, 3) pieklājības frāzes.

1. Ar rosinājuma izsaukšanas vārdiem pamudina veikt kādu darbību.

Izsaukšanas vārdus *āre, edz, lūk, paskat, palūk, rau, raug, re, skat, vei* lieto, pamudinot pievērst uzmanību kam redzamam:

Re, kas tur noticis?

Paskat, ko es dabūju!

Lūk, tur aiz ceļa likuma mums jāizkāj!

Vei, kas par suni!

Ar izsaukšanas vārdiem *dzi, klau* pamudina pievērst uzmanību kam dzirdamam: *Klau, kas tas par troksni?*

Ar izsaukšanas vārdiem *aidā, hop, marš* pamudina iet, skriet, lēkt:

Marš, pie darba!

Aidā, uz priekšu!

Ar izsaukmes vārdiem *cst, kuš, šs, pag, stop* pamudina pārtraukt darbību:

Cst, lai viņš viens runā!

Kuš, nekā nevar dzirdēt!

Pag, kā tu teici?

Pavēles dzīvniekiem izsaka ar izsaukmes vārdiem *cip cip, si si, tek tek, tiš, šķic, nū, tprū, cui, puc*.

2. Ar **sasaukšanās un uzrunas izsaukmes vārdiem** aicina atbildēt vai pievērst uzmanību — *dzi, e, ei, hallo, hei, klau, nu, mī, oho, ū, vadzi*:

Tēti, u-ū! Ei, vai kāds ir iekšā?

Klau, vai neesi manījis manu kolliju?

Dzi, kad mēs brauksim beidzot?

3. Ar **pieklājības frāzēm** izsaka novēlējumus, pateicas vai sasveicinās: *Vesels! Sveiks! Paldies! Labrit! Labdien! Labvakar!*

IZSAUKSMES VĀRDI, KAS ATDARINA SKAŅAS

Ar šīs grupas izsaukmes vārdiem atdarina dzīvnieku balsis, dabas skaņas, dažādu norišu, darbību radītas skaņas: *nau, vau, kikirigū, krā, čiv, mū, dzin, pakš, šņiku šņaku, bliukš, briku braku, klak, klunk, apči, tfū*.

JĒDZIENS PAR TEIKUMU

Teikums ir samērā patstāvīga valodiskās sazināšanās vienība, ar ko pauž domu, jūtu, gribas saturu un kam ir valodas likumu nosacīta gramatiskā uzbūve (jeb gramatiskā struktūra).

Nāc, paskaties pa logu — lielais bērzs sācis dzeltēt. Tātad rudens klāt. Skumji. Vai tu atceries, cik strauji bērzs salapoja šopavasari?

Teikuma saturā runātājs vai rakstītājs (teikuma autors) atspoguļo kādu īstenības fragmentu un līdz ar to — savas psihiskās darbības rezultātu. Iepriekš minētajos teikumos to saturs izriet no domas par rudens tuvošanos, emocionālās attieksmes (*skumji*) pret aizgājušo vasaru, atmiņām par aizgājušo pavasari.

No valodas viedokļa teikuma satura pamatu veido divu nojēgumu savienojums. Šie nojēgumi ir

1) predikāts — darbības, stāvokļa, pazīmes nojēgums, ko parasti izsaka ar darbības vārdu personas formā,

2) subjekts — nojēgums par darbības veicēju, stāvokļa izjutēju, par to, kam piemīt nosauktā pazīme; šo nojēgumu parasti izsaka ar lietvārdu vai lietvārda nozīmē lietotu vārdu («lietvārda aizstājēju»).

Cilvēks (subjekts) *strādā* (predikāts).

Bēni (subjekts) *priecājas* (predikāts).

Brālis (subjekts) *ir čakls* (predikāts).

Predikāta un subjekta savstarpējais saistījums veido galveno teikuma īpašību — predikatīvitāti.

Vārdi, ar ko ir nosaukts predikāts un subjekts, veido teikuma gramatisko centru:

Visi talcinieki strādā čakli.

Manas klasesbiedres brālis ir ļoti čakls.

Teikumā izpaužas ne vien predikāta un subjekta saistījums, bet arī runātāja vai rakstītāja attieksme pret šo saistījumu — modalitāte.

Modalitāte izriet no trim galvenajiem viedokļiem par predikāta un subjekta saistījumu.

1. Šo saistījumu var uzskatīt par

1) esošu: *Brālis raksta,*

2) neesošu: *Brālis neraksta,*

3) apšaubāmu: *Brālis rakstot, Brālis nerakstot, Brālis laikam raksta, Brālis laikam neraksta.*

2. Šo saistījumu var uzskatīt par zināmu vai arī par nezināmu. Pirmajā gadījumā informāciju par saistījumu var nodot citiem cilvēkiem: *Brālis raksta. Brālis neraksta.* Otrajā gadījumā informāciju var pieprasīt no citiem: *Vai brālis raksta? Vai brālis neraksta?*

3. Šo saistījumu var uzskatīt par vēl neesošu, bet nepieciešamu vai vēlamu. Tad teikumam ir, piemēram, šādas izteiksmes formas: *Brāli, raksti! Brāli, neraksti! Brāli, kaut tu rakstītu! Kaut brālis rakstītu!*

Teikuma gramatiskās uzbūves raksturošanai sintaksē izmanto divus galvenos jēdzienus: vienkāršs teikums, salikts teikums.

Sintakses praksē gramatisko uzbūvi «tīrā veidā» parasti nepaplūko, jo uzbūve ir cieši saistīta ar saturu.

Šajā gramatikā teikuma apskatam ir šāda secība: 1) sintaktiskās pamatkonstrukcijas, 2) sintaktiskais saistījums un tā veidi, 3) vienkāršs teikums un teikuma locekļi, 4) salikts teikums, 5) teikuma modalitāte, 6) vārdu savienojumi (pielikumā).

SINTAKTISKĀS PAMATKONSTRUKCIJAS

Teikumi, kas atrodami valodas tekstos, ir daudzveidīgi gan satura, gan formas ziņā.

No šīs teikumu daudzveidības iespējams izsecināt **sintaktiskās pamatkonstrukcijas** — vienkāršus izteikumus, kas parāda visraksturīgākos vārdu savienojumus pašu nepieciešamāko domu paušanai.

Sintaktiskās pamatkonstrukcijas noder par pamatu detalizētākam sintakses parādību aplūkojumam.

Visbiežāk valodā izmanto 7 pamatkonstrukcijas.

1. **Kvalitātes pamatkonstrukcijas** norāda uz īpašības, pazīmes piemītību kādam subjektam:

Bērni ir čakli.

Galds ir liels.

Bērns raksta (t. i., bērnam piemīt īpašība — rakstītprasme).
Nātre dzeļ (t. i., nātrei piemīt īpašība radīt attiecīgu kairinājumu).

2. **Norises vai stāvokļa pamatkonstrukcijas** norāda uz norisi vai stāvokli, kas īstenojas, pastāv kādā konkrētā situācijā:

Ekskursanti brauc.

Saule riet.

Zāle aug.

Skatītāji sēž.

Bērns guļ.

3. **Attieksmes pamatkonstrukcijas** norāda uz darbības attieksmēm pret kādu priekšmetu, parādību, citu darbību, citu stāvokli.

Šīm pamatkonstrukcijām ir 4 paveidi.

1) **Objekta pamatkonstrukcijas** norāda uz darbības objektu.

Darbības objekts parasti ir

a) tas, ko rada darbības gaitā:

Zēns raksta vēstuli,

Māte cep maizi,

b) līdzeklis, ar ko veic darbību:

Zēns raksta ar zīmuli,

c) darbības adresāts — tas, kam ir paredzēts darbības rezultāts:

Dēls stāsta mātei,

d) darbības saturs:

Dēls stāsta par ekskursiju.

2) **Norises kvalifikācijas pamatkonstrukcijas** norāda uz norises vietu, laiku, kvalitāti u. tml. Šādās pamatkonstrukcijās ir darbības vārds, ko attiecīgajā nozīmē nemēdz lietot bez vietas, laika u. tml. raksturojumiem:

Māja atrodas pie meža.

Ceļinieks iznāk no meža.

Bērni uzvedas pieklājīgi.

Zirgs metas auļos.

3) **Piederības pamatkonstrukcijas** norāda uz kā piederību vai piemītību kam:

Man ir grāmatas.

Zēnam ir māsa.

Ciloēkiem ir griba.

4) **Vajadzības pamatkonstrukcijas** norāda uz vajadzību, nepieciešamību:

Man jālasa grāmata.

Man vajag lasīt grāmatu.

Man ir nepieciešams izlasīt grāmatu.

4. **Klasifikācijas pamatkonstrukcijas** norāda uz kā piederību pie kādas grupas, uz kā iekļāvumu kādā sistēmā:

Meitene ir skolniece.

Tēvs ir ārsts.

Suns ir mājdzīvnieks.

5. **Tāpatības (jeb identitātes) pamatkonstrukcijas** norāda uz nojēgumu vienādumu, pilnīgu līdzību:

«Ūguns un nakts» autors ir Rainis.

«Baņutas» komponists ir Alfrēds Kalniņš.

6. **Nosaucošās pamatkonstrukcijas** norāda uz kā konkrēto individuālo apzīmējumu:

Šādu iekārtu sauc par motoru.

Šis cilvēks ir Jānis.

7. **Eksistences pamatkonstrukcijas** norāda uz kā esamību vai neesamību:

Latvijā ir pauguri.

Ir vakars.

Trokšņu nav.

Ir kluss (t. i., eksistē klusums).

Ir auksti (t. i., eksistē aukstums, aukstuma sajūta).

Svarīga pamatkonstrukciju vienība ir darbības vārds. Tā veido pamatkonstrukcijas centru. Darbības vārdam var pievienot citus vārdus pēc valodā izveidotām likumībām. Šīs likumības nosaka pievienošanas iespēju un pievienoto vārdu formu. Tāpēc, veidojot teikumus, jāzina ne vien vārdu nozīmes, bet arī to savienošanas nosacījumi.

Reālos tekstos pamatkonstrukcijām var būt tāda pati forma kā minētajos piemēros. Tomēr bieži vien vērojami **pamatkonstrukciju pārveidojumi**.

1. Atkarā no teikuma satura darbības vārdam iespējamās dažādas formas: *Es rakstu vēstuli. Tu raksti vēstuli. Mēs esam rakstījuši vēstules. Brālis rakstot vēstuli. Vēstule tiek rakstīta* utt.

2. Vienā teikumā var iekļaut dažādu pamatkonstrukciju vienības, piemēram, no pamatkonstrukcijām *dēls raksta vēstuli, dēls raksta mātei, dēls raksta ar zīmuli* veidojas teikums *Dēls raksta mātei vēstuli ar zīmuli*.

3. Vienā teikumā var iekļaut divas vai vairākas viena un tā paša veida pamatkonstrukcijas vienības: *Brālis un māsa raksta vēstules*.

4. Atkarā no teikuma satura mainās pamatkonstrukciju vārdu secība: *Zēns raksta vēstuli, Vēstuli raksta zēns*.

5. Veidojot teikumu, pamatkonstrukciju var paplašināt, iekļaujot tajā vārdus («atribūtus»), kas nosauc priekšmetu, darbību utt. īpašības, pazīmes: *Mans čaklais brālis pašlaik cītīgi raksta ļoti garu vēstuli.*

Atribūti (sintaksē tos parasti sauc par apzīmētājiem un apstākļiem) nemaina pamatkonstrukcijas uzbūves shēmu. Tie ir saturisks, bet ne konstruktīvs papildinājums teikumā.

SINTAKTISKAIS SAISTĪJUMS

Teikumā vārdi ir saistīti valodas likumiem atbilstošā veidā. Saistījums nodrošina teikumam noteiktu formu, kas palīdz uzvert teikuma saturu. Piemēram, teikumi *Brālis raksta vēstuli. Brālis raksta ar zīmuli* ir vieglāk saprotami nekā «teikumi» *Brālis rakstīt vēstule, Brālis rakstīt zīmulis.*

Sintaktisko saistījumu var aplūkot no diviem viedokļiem: no formas viedokļa un no satura viedokļa.

Saistījuma formu atspoguļo jēdziens «sintaktiskie sakari».

Saistījuma saturu atspoguļo jēdziens «sintaktiskās attieksmes».

Sintaktiskie sakari un sintaktiskās attieksmes ir savstarpēji saistītas. To nošķirums teikuma aplūkojumā ir nosacīts.

Sintaktisko saistījumu var aplūkot starp dažāda veida elementiem teikumā:

1) starp vārdiem — *Brālis raksta,*

2) starp vārdu grupām — *Daudz dienu pagājušajā vasarā es ar brāli pavadīju, strādājot fermā* (saistījumi: *daudz dienu — pavadīju, es ar brāli — pavadīju, strādājot fermā — pavadīju*),

3) starp salikta teikuma sastāvdaļām —

Brālis raksta, bet viņa draugs lasa.

Brālis raksta, ka drīz braukšot ciemos.

SINTAKTISKIE SAKARI

Sintaktiskie sakari galvenokārt atspoguļo saistījuma formālās īpatnības, bet vienlaikus liecina arī par saistījuma satura niansēm.

Sintaktisko sakaru aplūkojumā jāievēro to izteikšanas līdzekļi, kā arī to veidi.

SINTAKTISKO SAKARU IZTEIKŠANAS LĪDZEKĻI

Sintaktisko sakaru izteikšanas līdzekļi ir vārdu morfoloģiskās formas, saistītājpārde, vārdu secība, runas intonācija.

1. Nozīmīgs sintaktisko sakaru izteikšanas līdzeklis ir vārdu morfoloģiskās formas — locījumi, personu formas:

Brālis raksta vēstuli.

Es rakstu mātei.

Pagalmā aug kupla liepa.

Mežā ir daudz vērtīgu koku.

2. Sintaktiskos sakarus var izteikt ar saistītājpārdeiem. Saistītājpārde ir īpaša vārdu grupa, ko izdala sintaksē, jo tiem piemīt spēja izteikt sintaktiskos sakarus. Saistītājpārdes iekļauj dažādu vārdšķiru vārdus:

1) saikļus — *un, bet, vai, ja, jo, ka* u. c.

Brālis un māsa lasa.

Brālis raksta, bet māsa lasa.

Ir zināms, ka diena būs saulaina.

2) prievārdus un pusprievārdus — *aiz, cauri, par, pie, uz* u. c.

Viesi sēž pie galda.

3) attieksmes vietniekvārdus — *kas, kurš, kāds.*

Nezinu, kas ir noticis.

4) partikulas (salīdzinājuma saikļus) — *kā, nekā, it kā* u. c.

Brālis ir vecāks nekā māsa.

5) darbības vārdus — *būt, kļūt, tapt, tikt* u. c., ko lieto saitiņas nozīmē.

Zēns ir čakls.

Laiks kļūst labāks.

6) apstākļa vārdus — *kur, kad, cik* u. c.

Gājām tur, kur bija norādīts.

Viņš atnāca, kad saule bija norietējusi.

3. Uz kādu no sintaktisko sakaru veidiem var norādīt vārdu secība: *Mātes mil meitas* un *Meitas mil mātes* (kas ko mil?); *augsts kalns* — *kalns augsts* (t. i., kalns ir augsts).

4. Runas intonācija norāda uz to, ka vārdi vai to grupas ir saistīti vai nesaistīti. Piemēram, pēc intonācijas var atšķirt divus patstāvīgus teikumus no salikta teikuma:

Brālis raksta. Māsa lasa.

Brālis raksta, māsa lasa.

SINTAKTISKO SAKARU VEIDI

Izšķir trīs sintaktisko sakaru veidus: 1) savstarpējo atkarīgumu, 2) sakārtojumu un 3) pakārtojumu.

SAVSTARPEJAIS ATKARĪGUMS

Par savstarpēji atkarīgiem uzskata vārdus, kas izsaka predikātu un subjektu: *Brālis raksta. Brālis ir čakls. Brālis ir skolnieks.*

Savstarpēja atkarīguma sakars iespējams arī divdabja teicienos: *Saulei rietot, zvejnieki atgriežas krastā.*

SAKĀRTOJUMS

Sakārtojumā vārdi, vārdu grupas nav atkarīgi cits no cita.

Par sakārtojuma sakaru starp vārdiem liecina morfoloģisko formu līdzība: vienādi locījumi, viena un tā pati darbības vārda persona, viens un tas pats darbības vārda laiks:

*Mēs lasām grāmatas, laikrakstus un žurnālus.
Brālis sēž un raksta.*

Pagalmā aug kupla, ražena liepa.

Sakārtojuma sakars var būt arī starp salikta teikuma sastāvdaļām:

Brālis raksta, un māsa lasa.

Brālis raksta, bet māsa lasa.

Brālis raksta, māsa lasa.

PAKĀRTOJUMS

Pakārtojuma sakaram ir raksturīga vienas vienības (vārda, vārdu grupas, salikta teikuma sastāvdaļas) atkarība no citas vienības:

Zēns raksta (neatkarīgā vienība) mātei (atkarīgā vienība).

Zēns raksta (neatkarīgā vienība), ka viņam klājas labi (atkarīgā vienība).

Pakārtojumam ir četri paveidi: saskaņojums, pārvaldījums, pieklāvums un pievilkums.

Saskaņojumā atkarīgā vienība ar attiecīgajām gramatiskajām formām pielāgojas neatkarīgajai vienībai:

Pagalmā aug kupla (atkarīgā vienība) *liepa* (neatkarīgā vienība). *Kuplajā liepā ir pušņu ligzdas.*

Meža vidū atrodami lieli (atkarīgā vienība) *koki* (neatkarīgā vienība) *ar vērtīgu* (atkarīgā vienība) *koksni* (neatkarīgā vienība).

Pārvaldījumā neatkarīgā vienība nosaka noteiktu atkarīgās vienības locījumu (bez prievārda vai ar to):

Brālis raksta (neatkarīgā vienība) *vēstuli* (atkarīgā vienība). *Tajā stāstīts* (neatkarīgā vienība) *par nesen redzēto teātra izrādi* (atkarīgā vienība). *Tā brālim* (atkarīgā vienība) *ļoti patikusi* (neatkarīgā vienība).

Piekļāvumā atkarīgā un neatkarīgā vienība ir saistīta tikai nozīmju ziņā. Atkarīgā vienība parasti ir apstākļa vārds vai darbības vārda nenoteiksme, divdabis ar *-dams, -ot, -am, -ām*.

Mēs gājām (neatkarīgā vienība) *ātri* (atkarīgā vienība).

Zēnam ir ļoti (atkarīgā vienība) *labas* (neatkarīgā vienība) *rokraksts*.

Māsa sāk (neatkarīgā vienība) *rakstīt* (atkarīgā vienība).

Māksliniekam ir labas spējas (neatkarīgā vienība) *strādāt* (atkarīgā vienība).

Ievainotais iet (neatkarīgā vienība) *klibojot* (atkarīgā vienība).

Piekļāvuma sakars saskatāms arī salīdzinājumos: *zils kā debess, augsts kā kalns* (atkarīgās vienības: *kā debess, kā kalns*).

Pievilkumā atkarīgā vienība ir saistīta ar divām neatkarīgām vienībām: *Rīts ausa dzestrs*, kur atkarīgā vienība *dzestrs* saistīta ar *rīts* un *ausa*.

Citi piemēri:

Saule uzlēca spoža.

Balta nāca tautu meita.

Es ierados pirmais.

SINTAKTISKĀS ATTIEKSMES

Jēdziens «sintaktiskās attiecības» atspoguļo nozīmes, kas rodas, teikumā saistoties vārdiem, vārdu grupām, salikta teikuma sastāvdaļām. Piemēram, teikumā *Brālis raksta vēstuli* vārdam *brālis* ir subjekta (darītāja) nozīme attiecībā pret vārdu *raksta*, bet vārdam *vēstuli* ir darbības objekta nozīme attiecībā pret vārdu *raksta*.

Pārskats par biežāk sastopamajām sintaktiskajām attieksmēm kārtots alfabētiskā secībā.

Adverbiālā attieksme — darbības vai īpašības pazīme:

Brālis raksta glīti.

Brālis ir ļoti čakls.

Mēs apstājāties, kur ceļš iegriezās mežā.

Atributīvā attieksme — priekšmeta (plašā nozīmē) īpašība, pazīme:

Lielas ābeles aug kaimiņu dārzā.

Mežā, kas atrodas aiz upes, aug daudz sēņu.

Cēloņa attieksme — darbības, stāvokļa cēlonis:

Aiz piepūles sāk sāpēt rokas.

Lasu šo grāmatu tāpēc, ka tā ir interesanta.

Laika attieksme — darbības, stāvokļu vienlaicīgums vai secīgums:

Brālis raksta, un māsa lasa.

Brālis uzrakstīja vēstuli, un māsa to izlasīja.

Nolūka attieksme — nolūks, kādā veic darbību, rada stāvokli:

Iegājām izstādē aplūkot gleznas.

Lai varētu redzēt, jāiededz gaissma.

Objekta attieksme — darbības objekts:

Strādnieki zāgē baļķus.

Skolnieks raksta ar pildspalvu.

Jāsargās no slimībām.

Mēs ceram, ka diena būs saulaina.

Pievienojuma attieksme — paskaidrojums, precizējums, papildinājums iepriekš teiktajam:

Tāds ir likums, un tas mums jāievēro.

Cilvēki ir dažādi, un katrs no viņiem dzīvo citādi.

Predikatīvā attieksme — attieksme, kas veidojas starp predikātu un subjektu un pamatos ir saistīta ar nojēgumiem «ir» vai «nav»:

Zēns ir čakls.

Zēns nav čakls.

Zēns raksta.

Zēns neraksta.

Pretstatījuma attieksme — krasa atšķirība starp ko:

Istaba bija maza, bet mājīga.

Lasu nevis žurnālu, bet grāmatu.

Sāka līt, tomēr gājām tālāk.

Salīdzinājuma attieksme — raksturojums, pazīme, kas izriet no kādām kopējām īpašībām:

Dzīvojam kā labi draugi.

Kā vējš skrien, kā miets atduras.

Viss aiziet un pāriet, kā aiztek ūdens.

Seku attieksme — sekas, ko izraisa darbība, stāvoklis:

Nolija ražens lietus, un tirumi sāka zaļot.

Darbs padarīts, tā ka var atpūsties.

Subjekta attieksme — tas, kas veic kādu darbību, atrodas kādā stāvoklī; tas, kam piemīt kāda īpašība, pazīme:

Koris labi dzied.

Kora dziedāšana ir laba.

Domājams, ka diena būs saulaina.

Šķiruma attieksme — stāvoklis, situācija, kurā var būt tikai viens no diviem vai vairākiem minētajiem:

Lasīšu grāmatu vai rakstīšu vēstuli.

Debesis būs apmākušās vai skaidras.

Vai nu darbu beigsim šodien, vai arī tas būs jāatstāj uz rītdienu.

Vienojuma attieksme — darbību, faktu, pazīmju apvienojums no kāda viedokļa:

Es sēžu un lasu.

Līst lietus, dārd pērkons.

Dažkārt vienā un tai pašā sintaktiskajā saistījumā var izpausties divas, retāk vairākas attieksmes, piemēram, subjekta un atributīvā attieksme (*kora dziedāšana*), vienojuma, laika un seku attieksme (*Līst lietus, un zeme kļūst mitra*).

VIENKĀRŠS TEIKUMS

VIENKĀRŠA TEIKUMA VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Vienkāršā teikumā ir tikai viena pamatkonstrukcija:

Brālis raksta.

Brālis raksta vēstuli.

Brālis ir čakls.

Brālim ir grāmatas.

Citādi sakot — vienkāršā teikumā tikai vienreiz parādās savstarpējā atkarīguma sakars un predikatīvā attieksme. Minētajos piemēros šāds sakars un šāda attieksme ir starp vārdiem *brālis* — *raksta*, *brālis* — *ir čakls*, *grāmatas* — *ir*.

Reālos vienkāršos teikumos bieži vien pamatkonstrukcijām ir pārveidota forma. Tāpēc rodas vairāki īpaši vienkārša teikuma uzbūves varianti.

1. Pamatkonstrukcijā, kas realizēta vienkāršā teikumā, var būt iekļauti atribūti:

Mans brālis raksta skaidrā rokrakstā.

Brālis cītīgi raksta garu vēstuli.

Brālis ir ļoti čakls.

Brālis sēžot raksta.

Brālis, sēdēdam s pie galda, raksta.

Zvejnieki, saulei rietot, atgriežas krastā.

2. Predikatīvitate iespējama ne tikai starp diviem vārdiem, bet arī starp divām vārdu grupām. Šādās grupās vārdi ir saistīti sakārtojumā:

Brālis un māsa sēž un raksta.

Var būt saistījums starp vārdu grupu un vienu vārdu:

Brālis un māsa raksta.

Brālis sēž un raksta.

3. Vienkāršā teikumā var iekļaut dažādu pamatkonstrukciju vienības. Piemēram, no pamatkonstrukcijām *brālis raksta vēstuli* un *brālis raksta mātei* iespējams veidot teikumu, kurā ietilpst elementi *vēstuli* un *mātei*: *Brālis raksta vēstuli mātei.*

4. Vienkāršā teikumā predikatīvā attieksme parasti pastāv starp diviem vārdiem vai divām vārdu grupām:

Brālis raksta.

Brālis un māsa sēž un raksta.

Šādus teikumus sauc par vienkāršiem divkopu teikumiem.

Jēdziens «kopa» atspoguļo faktu, ka vārdiem, kas saistīti predikatīvā attieksmē, vajadzības gadījumā var pakārtot citus vārdus:

Mans brālis cītīgi raksta vēstuli.

Tātad šajā teikumā ir divas kopas: *mans brālis* un *cītīgi raksta vēstuli*.

Par atsevišķu gadījumu jāuzlūko kopa, kas sastāv no viena vārda: *Brālis* (pirmā kopa) *raksta* (otrā kopa).

Retāk sastopami vienkārši vienkopas teikumi un vienkārši bezkopas teikumi.

Vienkopas teikumā ir tikai viena kopa:

Ziemas vakaros ātri satumst.

Drīz snigs.

Mākoņainas debesis. Migla. Tumsa.

Ja teikumā ir tikai viena kopa, bet otrā kopa viegli izsecināma no konteksta vai situācijas, tad teikumu uzskata par divkopu teikumu:

Es iegāju istabā. Apsēdos pie galda.

Rakstīsim vēstules.

Bez kopas teikumos nav vārdu tādās formās, starp kurām mēdz būt predikatīvā attieksme:

«Vai brālis raksta?» — «Jā.»

«Vai rit līs?» — «Laikam.»

«Vai iesim pastaigāties?» — «Nē.»

TEIKUMA LOCEKĻI

TEIKUMA LOCEKĻU VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Teikuma loceklis ir vienkārša teikuma sastāvdaļa, kam ir seši galvenie raksturojumi.

1. Teikuma locekli parasti veido patstāvīgs vārds bez prievārda vai kopā ar prievārdu:

Brālis raksta vēstuli (trīs teikuma locekļi — *brālis, raksta, vēstuli*).

Brālis raksta vēstuli ar pildspalvu (četri teikuma locekļi — *brālis, raksta, vēstuli, ar pildspalvu*).

Brālis laikam lasa grāmatu (trīs teikuma locekļi — *brālis, lasa, grāmatu*, bet palīgvārds — partikula — *laikam* neveido teikuma locekli).

2. Reizumis teikuma locekli veido vārdu savienojums, kas — pēc pašreizējiem sintakses pieņēmumiem — teikumā ir nedalāms.

Ir dažādi nedalāmi vārdu savienojumi (piemēros retinātie vārdu savienojumi uzskatāmi par vienu teikuma locekli).

1) Frazeoloģismi:

Ļaudis izklida uz visām četrām debespusēm.

Nav iespējams apstādināt vēstures ratu.

2) Daudzuma, kopuma apzīmējumi savienojumā ar ģenitīvu vai ar prievārdisku savienojumu, kurā ir *no* vai *ar* (*daudz gadu, maz laika, sainis grāmatu, seši no skolēniem, tēvs ar dēlu* u. tml.):

Izdzēru glāzi piena.

Glāze piena pašlaik noderētu.

Atnāca tikai daļa no talciniekiem.

Sasaucām daļu no talciniekiem.

Brālis ar māsu lasa.

Aicināšu ciemos brāli ar māsu.

3) Savienojums, kurā ietverts vispārīgas nozīmes lietvārds ģenitīvā kopā ar īpašības vārdu:

Istabā ienāca liela auguma vīrs.

Nopirku vidēja izmēra uzvalku.

4) Vietniekvārda vai lietvārda savienojumi ar *pats*:

Es pats to izdarišu.

Brālis pats runās ar māti.

5) Darbības vārds savienojumā ar tādu apstākļa vārdu, kas nozīmē ir līdzīgs priedēklim (*skriet prom — aizskriet, vilkt ārā — izvilkt* u. tml.):

Gans dzen kopā govīs.

Viesi velk nost virsdrēbes.

6) Savienojumi, kam ir īpašvārda nozīme:

Teātris uzvedis Rūdolfa Blaumaņa komēdiju «No saldenās pudeles».

7) Terminoloģiski vārdu savienojumi:

Melnā meža strazda dziesma ir skanīga.

Izdzirdējām dziedam melno meža strazdu.

Zilganie doņi aug mitrās pļavās.

Elektriskais loks izstaro spilgtu gaismu.

8) Savienojumi ar saitiņu (t. i., ar *būt, kļūt, tapt, tikt* u. tml. darbības vārdu formām):

Brālis ir skolnieks.

Darbi ir galā.

Pavasaris ir klāt.

Zēns kļūst čaklāks.

Gaiss top mitrs.

9) Vienas un tās pašas saknes vārdu savienojumi:

Puķes dārzā augtin aug.

Koks ir izaudzis lielu lielais.

3. Pēc teikuma locekļu līdzīguma šķir vienlīdzīgus un nevienlīdzīgus teikuma locekļus.

Valodas praksē galvenokārt jāievēro vienlīdzīgie teikuma locekļi, jo ar tiem saistīta pieturzīmju lietošana.

Vienlīdzīgajiem teikuma locekļiem ir šādas pazīmes:

1) viens un tas pats teikuma locekļa nosaukums,

2) viena un tā pati sintaktiskā funkcija,

3) saistījums ar vienu un to pašu vārdu,

4) sakārtojuma sakars.

Piemēri:

Brālis un māsa lasa.

Mēs ieraudzījām brāli un māsu.

Brālis sēž, raksta.

Lasām laikrakstus un žurnālus.

Zēns iet lēni, sikiem soļiem.

Par vienlīdzīgiem teikuma locekļiem neuzskata viena un tā paša vārda atkārtojumu:

Ceļinieks gāja, gāja.

Ceļinieks gāja ilgi, ilgi.

Šādus teikuma locekļus mēdz saukt par atkārtotiem teikuma locekļiem.

Ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem veidojas divas īpatnējas konstrukcijas: konstrukcija ar precizējamo vārdu un konstrukcija ar vispārinošo vārdu.

1) Precizējamā vārda saturu atklāj, detalizē divi vai vairāki vienlīdzīgi teikuma locekļi:

Meitene ir laba pret visiem — cilvēkiem, dzīvniekiem, puķēm.

2) Vispārinošais vārds izsaka apvienojošu, samērā plašu nojēgumu, bet vienlīdzīgie teikuma locekļi — šī nojēguma sastāvdaļas, pazīmes:

Mākslinieki izstādījuši savus darbus: gleznas, grafikas, skulptūras.

No strazdu dzimtas Latvijā sastopamas divas sugas — māju strazds un sārtais strazds.

4. Teikuma locekļus iespējams īpaši izcelt ar savrupinājumu. Savrupinājums veidojas, ja teikuma locekļus novieto īpašā, «neparastā» vietā un atdala no pārējiem teikuma vārdiem ar pieturzīmēm (runā — ar pauzēm).

Teikums bez savrupinājuma:

Rietēja liela un spoži sarkana saule.

Teikums ar savrupinājumu:

Rietēja saule, liela un spoži sarkana.

Ceļa malā ir resnas, apsūnojušas priedes un Ceļa malā ir priedes, resnas, apsūnojušas.

Īpatnējs savrupinājums rodas tad, kad kādu teikuma locekli izvirza teikuma sākumā. Turklāt aiz šī locekļa ir vietniekvārds vai vispārīgas nozīmes apstākļa vārds, kas teikuma locekli iesaista teikumā:

Dzīvība — tā pieder cilvēkam.

Rūpīgu darbu — to no mums prasa.

Kalna galā — tur paceļas māja.

Savrupinājumam ir divas galvenās nozīmes:

1) kāda nojēguma uzsvēruma, lasītāja vai klausītāja īpašas uzmanības pievēršana šim nojēgumam: *Skaista diena — saulaina un silta,*

2) kāda, parasti vispārīgas nozīmes, vārda paskaidrojums, «atšifrējums»:

Te, mežmalā, bija aizvējš.

Zēns satika divas meitenes — savas klases biedres.

Ipašs savrupinājuma paveids ir divdabja teiciens. Tas sastāv no divdabja ar *-ot, -oties, -dams, -damies, -is, -ies, -ts* un vismaz viena divdabim pakārtota vārda:

Sēžot pie galda, brālis raksta.

Sēžoties pie galda, zēns atbīdīja krēslu.

Sēdēdamas pie galda, meitenes sarunājās.

Sēzdamies pie galda, zēns atbīdīja krēslu.

Meitenes, kavēdamas laiku, sarunājās.

Drīz pabeidzis rakstīt vēstuli, brālis sāka klausīties radiopārraidi.

Nobijies no trokšņa, nācējs satrūkās.

Zilītes, bada dzītas, laidās uz cilvēku mitnēm.

Divdabja teiciena paveids ir patstāvīgais (jeb absolūtais) datīvs, ko veido darītāja nosaukums datīvā un divdabis ar *-ot*:

Saulei lecot, mēs pamodāmies.

! Patstāvīgajā datīvā nav vēlams izlaist darītāja nosaukumu, lai nerastos priekšstats, ka divdabja nosauktās darbības veicējs ir darītājs, kas saistīts ar teikuma darbības vārda personas formu.

Mums vedot sienu, uznāca lietus (nevis: *vedot sienu, uznāca lietus*, jo lietus sienu neved).

5. Teikuma locekli var izteikt ar salīdzinājumu. Šāda teikuma locekļa priekšā ir *kā, nekā, it kā, tā kā* vai *par*:

Viss notika kā sapnī.

Upē dzīvoja vēži kā sakārņi.

Grāmatai vairāk lappušu nekā brošūrai.

Jaunā māja labāka par veco.

6. Teikuma locekļi teikumā galvenokārt veic divus uzdevumus: 1) nosauc priekšmetus, darbības, pazīmes un 2) ar savu sintaktisko saistījumu atspoguļo sakarus, attieksmes starp priekšmetiem, darbībām, pazīmēm.

Atkarā no abiem minētajiem uzdevumiem šķir šādus teikuma locekļus: teikuma priekšmetu, izteicēju, galveno locekli, papildinātāju, apzīmētāju, apstākli, pielikumu, ierobežotāju, dubultlocekli.

Teikuma priekšmetu, izteicēju, galveno locekli sauc par teikuma virslocekļiem. Pārējos teikuma locekļus sauc par teikuma palīglocekļiem.

Raksturojot katru teikuma locekli, svarīgi ir noskaidrot tā nozīmes, jautājumus, uz ko tas atbild, saistījumu ar citiem teikuma locekļiem, vārdšķiru vārdus un vārdu formas, ko izmanto attiecīgā teikuma locekļa izteikšanai.

TEIKUMA PRIEKŠMETS

Nozīme: teikuma priekšmets izsaka to nojēgumu, uz kuru attiecas izteicēja nosauktā darbība vai pazīme.

Jautājums: kas?

Strazdi atlido pavasarī (kas atlido?).

Māja ir liela (kas ir liela?).

Jaunietis ir students (kas ir students?).

Saistījums: savstarpējs saistījums ar izteicēju (savstarpējais atkarīgums, predikatīvitate).

Izsaka ar lietvārdu vai tā aizstājēju, ar darbības vārdu noteiksmē, kā arī ar nedalāmu vārdu savienojumu.

1. Visbiežāk teikuma priekšmetu izsaka ar lietvārdu vai tā aizstājēju.

No locījumiem parasti izmanto nominatīvu:

Māsa ir klusa un noslēgta.

Visgrūtākais ir pārvarēts.

Labs nāk ar gaidīšanu.

Es ienācu istabā.

Tāds ar tādu biedrojas.

Tas bija grūts jautājums.

Kas ir atgadījies?

Paēdušais neēdušo nesaprot.

Vai kaut viens to zināja?

Retāk teikuma priekšmets ir ģenitīva locījumā — parasti, ja teikuma priekšmets saistīts ar vārdu, kas izsaka daudzuma nojēgumu (lielākoties izteicējā):

Grāmatu un žurnālu bija daudz.

Darba bija milzums.

Plauktā ir daudz grāmatu un žurnālu.

Atnāca tūkstoš skatītāju.

Ģenitīvu (paralēli nominatīvam) lieto arī tad, ja izteicējā ir noliegums:

Nav steigas.

Nekādu aizdomu nebija.

Datīva forma teikuma priekšmetā ir problemātiska. Dažas gramatikas atzīst par teikuma priekšmetu datīvu, ja izteicējā izteikta vajadzība vai piederība:

*Man jāizlasa šī grāmata.
Man vajag izlasīt šo grāmatu.
Kaimiņiem ir liels augļu dārzs.*

2. Par teikuma priekšmetu var būt darbības vārda noteiksme:

*Turpināt mācības bija iespējams.
To izstāstīt nav viegli.*

3. Par teikuma priekšmetu var būt nedalāms vārdu savienojums:

*Daudzi no rakstnieka darbiem ir joprojām populāri.
Nekas sevišķs nav noticis.*

IZTEICĒJS

Nozīme: izteicējs nosauc teikuma priekšmeta izteiktā nojēguma darbību vai pazīmi, apstiprinot vai noliedzot tās piemītību («ir» vai «nav» nojēgums).

Jautājumi: ko dara? kāds ir? kas ir?
Strazdi atlido pavasarī (ko dara strazdi?).
Māja ir liela (kāda ir māja?).
Jaunietis ir students (kas ir jaunietis?).

Saistījums: savstarpējs saistījums ar teikuma priekšmetu (savstarpējais atkarīgums, predikativitāte).

Izsaka ar darbības vārdu personas formā, īpašības vārdu vai tā aizstājēju, lietvārdu vai tā aizstājēju, apstākļa vārdu, kā arī ar nedalāmu vārdu savienojumu.

1. Ja par izteicēju ir darbības vārds personas formā, tad šādu izteicēju sauc par verbālu:

*Mēs ejam uz mājām.
Sāksies atvaļinājumu laiks.
Liepas drīz būs noziedējušas.
Kaut ātrāk pienāktu pavasaris!
Man jāuzraksta vēstule.
Jaunais tilts tiek celts.*

2. Ja par izteicēju ir īpašības vārds vai lietvārds (vai to aizstājējs), tad šādu izteicēju sauc par nominālu. Nomināla izteicēja sastāvā ir saitiņa (dažreiz to izlaiž):

*Raža šogad ir laba.
Sportists ir ļoti spēcīgs un izturīgs.
Brālis pēdējā laikā ir kļuvis čaklāks.
Pie jūras gaiss mitrs.
Laiks liekas labs.
Grāmata ir mana.*

*Draugs bija viens.
Šis skaņdarbs ir daudziem pazīstams.
Ābele ir ziedoša.
Viņš ir aktieris.
Gredzens ir no zelta.
Es tiku skaidrībā par šo jautājumu.
Viņi bija ar mieru.
Nācējs ir viņš.
Tas tad bija viss.
Dzīvot ir cīnīties.*

3. Ja par izteicēju ir apstākļa vārds, tad šādu izteicēju sauc par adverbiālu. Izteicēja sastāvā ir saitiņa:

*Durvis ir vaļā.
Augi ir visur.*

4. Par izteicēju var būt nedalāms vārdu savienojums:

*Es aiz nožēlas tagad kožu pirkstos.
Viņš ir ievērojams skatuves mākslinieks.
Stirna skrietin aizskrien.*

Teikuma priekšmeta un izteicēja saskaņojums. Teikuma priekšmets un izteicējs parasti saskaņojas dzimtē, skaitlī, locījumā (ja par izteicēju lietotajam vārdam ir šīs formas):

*Bērzs ir koks.
Liepa ir koks.
Jānis ir dziedonis.
Laima ir dziedone.
Tas ir mans priekšnieks.
Tā ir mana priekšniece.*

Teikuma priekšmeta un izteicēja saskaņošanā ir daži īpaši gadījumi.

1. Ja, runājot ar vienu personu, pieklājības dēļ lieto daudzskaitļa 2. personu, tad izteicēja lietvārds, īpašības vārds, skaitļa vārds vai divdabis parasti ir vienskaitlī:

*Vai Jūs esat zinātnieks?
Jūs esat ļoti laipna.
Jūs esat pirmais.
Jūs esat labi atpūtusies.*

2. Ja izteicējā ietilpst divdabis, bet teikuma priekšmets izteikts ar vārdu savienojumu (lietvārds ar daudzuma nozīmi + ģenitīvs), tad saskaņojums var būt divējāds:

*Puse viesu jau ieradusies vai Puse viesu jau ieradušies.
Daļa ziedu vēl nav uzplaukusi vai Daļa ziedu vēl nav uzplaukuši.*

Vairums nošu pārrakstīts vai Vairums nošu pārrakstītas.

3. Ja teikumā ir vairāki vienlīdzīgi teikuma priekšmeti, kas izteikti ar lietvārdu vienā un tajā pašā dzimtē, tad izteicēja lokāmais vārds ir attiecīgās dzimtes daudzskaitlī:

Maijpuķītes, narcises un leļkojas bija uzplaukušas.

Bērzs, ozols un paeglis ir iestādīti.

Ja par vienlīdzīgiem teikuma priekšmetiem ir gan vīriešu, gan sieviešu dzimtes lietvārdi, kas apzīmē dzīvas būtnes, tad izteicēja lokāmais vārds lietojams vīriešu dzimtes daudzskaitlī:

Sievas un vīri bija aplenkuši stāstītāju ciešā lokā.

Ja par vienlīdzīgiem teikuma priekšmetiem ir gan vīriešu, gan sieviešu dzimtes lietvārdi, kas apzīmē priekšmetus, tad izteicēja lokāmais vārds vai nu saskaņojams ar tuvāko vārdu, vai lietojams vīriešu dzimtes daudzskaitlī:

Džemperis un blūze ir izmazgāta vai Džemperis un blūze ir izmazgāti.

4. Ja no vienlīdzīgiem teikuma priekšmetiem kaut viens norāda uz 1. personu, tad izteicēja darbības vārds lietojams daudzskaitļa 1. personā:

Tēvs, tu un es svētdien brauksim sēnēs.

5. Ja par teikuma priekšmetiem ir vārdi, kas norāda uz 2. un 3. personu, tad izteicēja darbības vārds lietojams 2. personā:

Tu un Jānis iesit pa šo ceļu.

Jūs un Zane nāksit man līdzi.

GALVENAIS LOCEKLIS

Galvenais loceklis ir vienkopas teikumā. Pēc formas tas atgādina teikuma priekšmetu vai izteicēju:

Nakts. Dziļa tumsa.

Ne vēja, ne viļņu.

Vakaros ātri satumst.

PAPILDINĀTĀJS

Nozīme. Papildinātājs visbiežāk nosauc

1) darbības objektu:

Brālis raksta vēstuli. Mēs klausāmies mūziku.

Draugi stāsta par teātra izrādēm un izstādēm.

Ieklausījāmies mūzikā,

2) līdzekli darbības veikšanai: *Teksts uzrakstīts ar zīmuli,*

3) darbības pavadoni: *Draugs atnāca ar māsū,*

4) darbības vai stāvokļa rezultātu: *Veco krēslu saskaldīja malīkā,*

5) darbības izjutēju (adresātu): *Dēls stāsta mātei,*

6) darbības, stāvokļa subjektu (ja šādos teikumos nomenu datīvā neuzlūko par teikuma priekšmetu):

Zēnam jālasa grāmata.

Tēvam ir dārzs,

7) to, uz ko ir vērsts vai attiecas kāds stāvoklis vai pazīme: *Mēs priecājamies par notikušo.*

Papildinātājam ir arī vēl citas nozīmes nianšes. Papildinātāja izteiktais saturs ir plašs un daudzveidīgs, tāpēc šis teikuma loceklis ir nepieciešama vienība pamatkonstrukcijās.

Jautājumi: ko? kam? par ko? ar ko? pret ko? uz ko? no kā? ko darīt? kā? (vietniekvārda *kas* ģenitīvs) kas?

Es iedevu grāmatu (ko?) draugam (kam?).

Ekskursanti visu dienu priecājās par skaisto laiku (par ko?).

Dārnieks rok zemi (ko?) ar lāpstu (ar ko?).

Ir jācīnās pret vides piesārņošanu (pret ko?).

Strādnieki pašāvās uz savu darba prasmī (uz ko?).

Bērns baidās no tumsas (no kā?).

Sirdsapziņa neļauj klusēt (ko darīt?).

Cilvēki alkst laimes (kā?).

Uz jautājumu «kas»? atbild lietvārds nominatīvā pie darbības vārda vajadzības izteiksmē, ja šo nominatīva formu uzlūko par papildinātāju (nevis par teikuma priekšmetu): *Steidzīgi jāpadara darbs (kas?).*

Saistījums. Papildinātājs ir saistīts ar vārdiem, kas izsaka darbību, stāvokli, pazīmi:

1) ar darbības vārdu — *Māsa atnesa ziedus,*

2) ar īpašības vārdu — *Istaba ir pilna grāmatu,*

3) ar apstākļa vārdu — *Māja uzcelta nomaļus no ciema centra,*

4) ar izsaukmes vārdu — *Paldies par ziediem! Vai viņiem!*

Papildinātājs parasti ir saistīts ar šādiem teikuma locekļiem:

1) ar izteicēju:

Priecājos par skaisto laiku.

Es biju priecīgs par skaisto laiku,

2) ar citu papildinātāju: *Sāku domāt par ceļojumu,*
3) ar apstākli: *Staiģājām divatā ar draugu.*

Izsaka ar lietvārdu (vai tā aizstājēju) vai darbības vārdu, kā arī ar nedalāmu vārdu savienojumu.

1. Ja par papildinātāju ir lietvārds, tad šādu papildinātāju sauc par nominālu. Lietvārds var būt akuzatīvā, ģenitīvā, instrumentālī, lokatīvā — bez prievārda vai savienojumā ar prievārdu.

1) Akuzatīvs:

Nopirkām žurnālus un laikrakstus.

Negaidīti satīku viņu.

Mēs gribam mākslā saskatīt skaisto.

2) Ģenitīvs mēdz būt

a) pie darbības vārdiem, kas prasa ģenitīva locījumu, piemēram, *alkt, bēgt, baidīties, gaidīt, gribēt, kārot, ilgoties, iežēloties, lūgt, meklēt, pietikt, prasīt, sargāties, vairīties, vajadzēt* — *Viņš par daudz kāro goda. Bērns baidās suņa;* tomēr mūsdienās pie šādiem darbības vārdiem biežāk lieto akuzatīvu vai prievārdisku savienojumu: *Viņš par daudz kāro godu. Bērns baidās no suņa,*

b) pie vārdiem *bail, žēl:*

Bērnai bail suņa (vai no suņa).

Mātei žēl bērni,

c) dažkārt pie noliegtiem darbības vārdiem: *Es nepazīnu pretimnācēja;* tomēr mūsdienās pie šādiem darbības vārdiem parasti lieto akuzatīvu vai prievārdisku savienojumu: *Es nepazīnu pretimnācēju.*

3) Datīvs (nosauc to, uz ko attiecas darbība, stāvoklis, pazīme):

Nodevu kaimiņam ziņu.

Meitenei labi piestāv šāda cepure.

Esmu pateicīgs visiem apsveicējiem.

4) Instrumentālis:

Malu skalda ar cirvi.

Istaba piepildījies ar dūmiem.

Zēns nodarbojas ar niekiem.

5) Lokatīvs:

Mēs labprāt piedalījāmies rotaļās.

Upes sastinga ledū.

6) Prievārdiskajos savienojumos raksturīgi ir šādi prievārdi: *ap, ar, bez, no, pa, par, pie, pēc, pret, uz.*

Ilgi darbojos ap šo ierīci.

Vajag atbrīvoties no aplamām domām.

Viņš grib kļūt par labu speciālistu.

Jāvēršas pret nelabvēlīgām ietekmēm.

Visi gatavojas uz svētkiem.

2. Ja par papildinātāju ir darbības vārds, tad šādu papildinātāju sauc par verbālu. No darbības vārda formām papildinātāja izteikšanai izmanto

1) nenoteiksmi:

Pienākums liek strādāt.

Slimnieks var jau staigāt.

Bērns iemācījies lasīt, rakstīt un rēķināt,

2) nelokāmos divdabjus:

Pagalmā dzirdēja runājot. Aiz upes dzirdēja dziedam.

3. Par papildinātāju var būt nedalāms vārdu savienojums:

Visu vajag apdomāt ar skaidru galvu.

Braucot pa Salacu, apskatījām Velna kanceli, Skaņo kalnu un Skābuma ķērnī.

APZĪMĒTĀJS

Nozīme. Apzīmētājs nosauc īpašību, pazīmi (plašā nozīmē) tam, kas izteikts ar lietvārdu. Apzīmētāja īpašības, pazīmes jēdziens parasti ietver šādus konkrētākus jēdzienus:

1) īpašību (šaurākā nozīmē) — *Čakls zēns padarījis labu darbu,*

2) piederību — *Tēva grāmatas ir labi sakārtotas,*

3) vielu — *Nopirku sudraba gredzenu,*

4) noderību — *Uzcelta jauna dzīvojamā ēka,*

5) saturu, sastāvu — *Sanesām klēti labības maisus,*

6) darbības subjektu — *Jūras šalkšana bija patikama (sal. jūra šalc),*

7) darbības objektu — *Koncerta apmeklētāji bija sajūsmīnāti (sal. apmeklēt koncertu),*

8) daudzumu — *Pie sienas novietotas piecas gleznas.*

Jautājumi: kāds? kurš? cik? kā? (vietniekvārda kas ģenitīvs).

Rāma (kāda?) upe plūda ceļa (kā?) kreisajā (kurā?) pusē.

Paņēmu trīs (cik?) brāļa (kā?) grāmatas.

Saistījums. Apzīmētājs ir saistīts ar vārdiem, kas izsaka priekšmetisku nojēgumu, proti, ar lietvārdiem (vai to aizstājējiem):

Augšā — zilas debesis.

Priekšā vidēja tumšs, tumšs egļu mežs.

Atnāca jauns vīrs ar gaišiem matiem.

Daudzi drosmīgie brīvprātīgie kaujā uzvarēja.

Apzīmētājs ir saistīts ar visiem teikuma locekļiem, kas izteikti ar lietvārdu vai tā aizstājēju.

Izsaka ar īpašības vārdu, lokāmo divdabi, skaitļa vārdu, vietniekvārdu, lietvārdu (vai tā aizstājēju), apstākļa vārdu, darbības vārda nenoteiksmi, kā arī ar nedalāmu vārdu savienojumu.

1. Īpašības vārds, lokāmais divdabis, skaitļa vārds, vietniekvārds, retāk lietvārds ir saskaņojuma sakarā ar apzīmējamo vārdu:

Pie debesīm mirdzēja zilas zvaigznes.

Vilciena logam garām skrēja zibošas ugunis.

Tas notika trešajā dienā.

Galvā nav nevienas domas.

Pagāja kāda stunda.

Mans padoms te nelidzēs.

Lakstīgala ir dziedātājs putns.

2. Lietvārds ir pārvaldījuma, dažreiz pieklāvuma sakarā ar apzīmējamo vārdu. Lietvārds var būt ģenitīvā, datīvā, instrumentālī, lokatīvā — bez prievārda vai savienojumā ar prievārdu.

1) Ģenitīvs:

Dārzā kuploja rožu krūms.

Viņas māte uzdāvināja tai zelta gredzenu.

2) Datīvs:

Jāievēro pakļautība likumam.

3) Instrumentālis:

Viņš bija darbinieks ar praksi.

4) Lokatīvs:

Brālis ir cītīgs skolā gājējs.

5) Prievārdiskajos savienojumos raksturīgi ir prievārdi *no*, *pret*, *uz*:

Labi izskatās rotas no sudraba.

Tas ir labs līdzeklis pret sāpēm.

Mums visiem ir tiesības uz darbu.

3. Retumis apzīmētāju izsaka ar apstākļa vārdu (pieklāvuma sakars): *Pārāk drīz pienāca projām braukšana.*

4. Par apzīmētāju var būt darbības vārda nenoteiksme (pieklāvuma sakars):

Pienāca laiks braukt.

Pamazām radās prasme strādāt.

Gribai uzvarēt pievienojās aizvainojuma spīts.

! Valodas praksē dažkārt grūtības sagādā vairāku apzīmētāja un apzīmējamo vārdu saskaņojums. Šķirami divi gadījumi.

Viens apzīmētājs pie vairākiem vārdiem. Apzīmētājs var būt daudzskaitli (nepārprotamāk) vai vienskaitli: *čaklās māte un meita* vai *čaklā māte un meita* (pēdējā gadījumā vārdu *čaklā* var attiecināt tikai uz *māte*).

Ja apzīmējamiem vārdiem ir dažādas dzimtes, parasti saskaņo ar tuvākā vārda dzimti: *tavs tēvs un māte* vai *tavi tēvs un māte, lieli logi un durvis* (nepārprotamāk — *lieli logi un lielas durvis*).

Ja divi vai vairāki vienlīdzīgi apzīmētāji ir izteikti ar lietvārda ģenitīvu, tad apzīmējamais vārds parasti ir vienskaitli: *Protam latviešu, krievu un angļu valodu*.

APSTĀKLIS

Nozīme. Apstāklis nosauc īpašību, pazīmi, kas piemīt darbībai vai stāvoklim, kā arī citai īpašībai, pazīmei:

Mēs gājām ātri.

Saulīt' vēlu, vakarā / Sēžas zelta laiviņā.

Cirvis ir ļoti ass.

Apstākļus grupē pēc to konkrētajām pazīmēm, kas izriet gan no vārdu nozīmēm, gan arī no gramatisko formu (locījumu) nozīmēm. Mēdz šķirt septiņas apstākļu grupas: vietas apstākli, laika apstākli, veida apstākli, mēra apstākli, cēloņa apstākli, nolūka apstākli un pavadapstākli.

Saistījums. Apstāklis ir saistīts ar visiem teikuma locekļiem, kas izteikti ar darbības vārdu, īpašības vārdu vai apstākļa vārdu:

Lēni, lēni bērziņš auga, / Lēni lapas darināja.

Man uzdāvināja koši sarkanās neļķes.

Torit viņš piecēlās ļoti agri.

Izsaka ar apstākļa vārdu, lietvārda, skaitļa vārda, vietniekvārda locījumu formām (prievārdiskiem savienojumiem), darbības vārda nenoteiksmi un divdabi, kā arī ar nedalāmu vārdu savienojumu.

Zaķis cilpoja ātri.

Viņš tevi gaidīja veselu stundu.

Mežā bija vēss.

*To mēs paveiksim pa abiem.
Aiz manis palika citi gājēji.
Zvani dunēt dunēja.
Karavīri soļoja dziedādami.
Mēs satikāties vaigu vaigā.*

VIETAS APSTĀKLIS

Vietas apstāklis nosauc darbības vietu un atbild uz jautājumiem *kur? kurp? uz kurieni? līdz kurienei? no kurienes?*

*Laukos (kur?) valda dziļš klusums.
Šur tur (kur?) vēl vidēja pelēcīgs sniegs.
Te, ezermalā, (kur?) bija patikami.
Vinstīgas tiecas augšup (kurp?).
Mēs brauksim uz pilsētu (uz kurieni?).
Lidmašīna lido līdz Rīgai (līdz kurienei?).
Viesi sabraukuši no malu malām (no kurienes?).*

LAIKA APSTĀKLIS

Laika apstāklis nosauc darbības vai stāvokļa laiku un atbild uz jautājumiem *kad? cik ilgi? no kura laika? līdz kuram laikam?*

*Mēs satiksimies pirmdien (kad?).
Lakstīgala pogoja visu nakti (cik ilgi?).
Todien (kad?) visi strādāja no saules lēkta (no kura laika?) līdz pašam vakaram (līdz kuram laikam?).
Viņš pārnāca desmitos (kad?).*

VEIDA APSTĀKLIS

Veida apstāklis nosauc darbības veidu un atbild uz jautājumiem *kā? kādā veidā?*

*Zēni soļoja lēnām (kā?).
Viņa paņēma piena krūzi un dzēra lieliem malkiem (kā?).
Zēns klusu (kā?) svilpoja savā nodabā (kā?).
Pēc slimības viņš kustējās lēni (kā?) un uzmanīgi (kā?), baidījās soļus likt droši (kā?).
Par ceļojumu būs jāizstāsta sīki jo sīki (kā?).
Mēs peldus (kādā veidā?) virzījāties uz priekšu.*

MĒRA APSTĀKLIS

Mēra apstāklis nosauc darbības vai stāvokļa, kā arī īpašības, pazīmes kvantitātes, intensitātes pakāpi un atbild uz jautājumiem *cik? cik lielā mērā?*

Vai daudz šodien padarīts?

Kaimiņi te ir dzīvojuši gadu gadiem.

Ērgļi lido augstu.

Ciemiņi pacienāti pa krietnam.

Autobuss bija stāvgrūdām pilns.

Jautājums tagad kļuva gluži skaidrs.

Lidmašīna nolaidās pavisam zemu.

Darbu pabeigsim ļoti drīz.

CĒLOŅA APSTĀKLIS

Cēloņa apstāklis nosauc darbības vai stāvokļa cēloni un atbild uz jautājumu *kāpēc?*

Meitenes skrāidēja iekšā un ārā aiz ziņkārības un nepacietības.

Acis iekaisušas no negulēšanas.

Sirds sāp slimnieka dēļ. Viņa nopūtās pa paradumam.

Puikas pārgalvībā daudz ko izdara.

NOLŪKA APSTĀKLIS

Nolūka apstāklis nosauc darbības vai stāvokļa nolūku un atbild uz jautājumiem *kādēļ? kādā nolūkā?*

Bērzu zari noder slotām.

Mūs aicina braukt sēnēs un ogās.

Aizslēgsim durvis drošības pēc.

Sēdētāji pagriezās paskatīties.

Meitene meklēdama skatās visapkārt.

PAVADAPSTĀKLIS

Pavadapstāklis nosauc darbību, kas noris vienlaikus ar kādu citu — galveno — darbību.

Pavadapstākli izsaka divdabji ar *-dams* vai *-ot(ies)*:

Krāsns kuras kvēlodama.

Viņa to pateica smaidot.

Laiva tuvojas šūpojoties.

PIELIKUMS

Nozīme. Pielikums nosauc raksturojumu, paskaidrojumu, precizējumu kam priekšmetiskam: tā pazīmi, īpašību, nodarbošanos, tautību, radniecību, piederību pie kādas teritorijas:

Mums pretī nāca gaišmāte meitene.

Viltniece lapsa pasakā apmāna vilku.

Saistījums. Pielikums ir saistīts ar lietvārdu, tā aizstājēju vai ar vietniekvārdu. Saistījumam raksturīgs saskaņojums locījumā un, ja iespējams, arī dzimtē un skaitlī.

Izsaka ar lietvārdu.

Zēnam patika pasakas par vilku pelēci, vāveri kuplasti.

Ārsts Kalniņš pieņem slimniekus.

Brālis Jānis un māsa Laima brauks ciemoties.

Liepājnīeks Lejiņš mil savu dzimto pilsētu.

IEROBEŽOTĀJS

Nozīme. Ierobežotājs nosauc nojēgumu, kas ierobežo kāda cita nojēguma izpratni konkrētā teikumā: *Zēni sacenšas skriešanā* (t. i., sacensties var, veicot dažādas darbības; minētajā teikumā no šīm darbībām ir «atlasīta» tikai viena — skriešana).

Pēc nozīmes ierobežotājs ir tuvs papildinātājam vai apstāklim.

Saistījums. Ierobežotājs ir saistīts ar teikuma locekli, kas izteikts ar darbības vārdu, lietvārdu, īpašības vārdu, apstākļa vārdu. Bez tam ierobežotājam ir raksturīgi saistījumi ar vārdiem *atkarībā, attiecībā, atšķirībā, salīdzinājumā, ziņā.*

Izsaka ar lietvārdu lokatīvā vai prievārdisku savienojumu, retumis — ar apstākļa vārdu.

Vecākais brālis pārspēj jaunāko spēkā.

Maizīte maksā 10 santīmu gabalā.

Draugiem ir laba saskaņa uzskatos.

Zinātnieks ir ievērojams speciālists ekoloģijā.

Jauneklis ir izveicīgs darbā.

Pēc darba uzdevuma un satura grafikā izšķir vairākus veidus.

Izstādē bija daudzas mākslinieciski vērtīgas gleznas.

Dzejoļu krājumā ir vienveidība tematikas ziņā.

DUBULTLOCEKLIS

Dubultloceklis vienlaikus ir saistīts gan ar 1) teikuma priekšmetu vai papildinātāju, gan ar 2) izteicēju. Līdz ar to dubultloceklim ir gan apzīmētāja, gan apstākļa nozīme:

Balta nāca tautu meita (balta nāca un balta meita).

Pielēja krūzi pilnu (pielēja pilnu un pilnu krūzi).

IESPRAUDUMI UN IESTARPINĀJUMI

Teikumā var būt patstāvīgi vārdi vai to savienojumi, kas nav teikuma locekļi:

Laiks ritdien, iespējams, kļūs labāks.

Glezna, domājams, gūs ievēribu.

Iespraudumi izsaka autora attieksmi pret teikuma saturu:

1) apgalvojumu, šķietamību, pieļāvumu —

Tas, bez šaubām, ir pareizi.

Tas, liekas, ir pareizi.

Tā, varbūt, būs labi,

2) ierobežojumu — *Tas, manuprāt, ir pareizi,*

3) secīgumu — *Bija nepieciešams, pirmkārt, savākt faktu materiālu un, otrkārt, iepazīties ar jaunāko literatūru,*

4) ievadījumu paskaidrojumā, saistījumu ar turpmāko kontekstu — *Reizēm, sevišķi saulainās dienās, gājām garās pastaigās,*

5) emocijas — *Par laimi, tas ir pareizi!*

Iespraudumos izmanto vairāku vārdšķiru vārdu formas un formu savienojumus:

1) darbības vārda formas — *domājams, domāju, jādomā, iespējams, jāsaka, liekas, protams, saprotams, teiksim, zināms u. c.,*

2) apstākļa vārdus — *galvenokārt, pareizāk, vispār, vispirms, sevišķi, it īpaši, pirmkārt, otrkārt, treškārt u. c.,*

3) lietvārdus — *tiesa, brīnums u. c.,*

4) īpašības vārdus — *galvenais, lielākais, mazākais,*

5) vārdu formu savienojumus — *bez šaubām, it īpaši, kā rādās, kā saka, kā zināms, par laimi, pats galvenais, no tiesas, no vienas puses — no otras puses, taisnību sakot, labāk (pareizāk) sakot, tā sakot, citiem vārdiem (sakot).*

Iespraudumiem var būt arī teikuma forma: *Visi — galvu ķīlā lieku — | Uzņemt gribēs jūs ar prieku.*

Daži piemēri.

Jautājums galvenokārt tiek risināts darba kolektīvos.

Tiesa, jautājums vēl ir jārisina.

Taisnību sakot, jautājums vēl ir neskaidrs.

Kā rādās, jautājums beidzot ir atrisināts.

Kā zināms, varam pievērsties nākamajam jautājumam.

Iestarpinājumi izsaka paskaidrojumu, piezīmi. Iestarpinājumi atrodas teikuma vidū vai beigās (bet ne sākumā), un tos parasti iekļauj iekavās vai domuzīmēs:

Ozolā apmetās žugure (stārķis).

Vīri — visbiežāk ziemas vidū — brauca peļņā.

Pēc Kokneses skolas beigšanas (meitenei tad ir desmit gadu) viņa turpina mācīties Rīgā. Mācību beigu posmā — astoņdesmito gadu sākumā — uz Rīgu pārnāk dzīvot pārējie ģimenes locekļi.

UZRUNA

Uzruna ir vārds vai vārdu savienojums, ar ko teikumā uzrunā visbiežāk cilvēku vai dzīvnieku, retāk — augus, priekšmetus, parādības u. tml.

Uzrunā izmanto lietvārdu vokatīva locījumā:

Klausies, māt!

Tu, Jāni, esi ieradies par vēlu.

Minka, nāc šurp!

Sveika, mana dzimtā zeme!

VĀRDU SECĪBA

Latviešu valodā vārdu secība ir samērā brīva.

! 1. Vārdu secību galvenokārt nosaka tendence novietot teikuma vai tā daļas beigās vārdu, kas ietver jauno, svarīgāko informāciju.

Latviešu valodā parastā vārdu secība: teikuma priekšmets, izteicējs, papildinātājs vai teikuma priekšmets, izteicējs, apstāklis:

Māsa lasa grāmatu.

Brālis klausās pārraidi.

Zēns mācās labi.

Māte ada džemperī.

Šais teikumos jaunā informācija ietverta vārdos *grāmatu, pārraidi, džemperī, labi.*

Ja grib uzsvērt darbības veicēju, teikuma priekšmetu novieto teikuma beigās:

Grāmatu lasa māsa (nevis māte).

Pārraidi klausās brālis (nevis tēvs).

Jāņem vērā teikuma priekšmeta novietojums tādos gadījumos, kad lokāma vārda formu var uztvert gan par teikuma priekšmetu, gan papildinātāju. Teikuma priekšmetam tad jāatrodas teikuma sākumā:

Meitas vairs negrib klausīt mātes.

Mātes izlutina meitas.

Izteicējs kā jaunās informācijas nesējs teikuma beigās novietojams tad, ja no konteksta izriet vēl citas darbības iespējas:

Māte vienmēr kaut ko darija ar džemperu — vai nu ārdīja un pārdīja no jauna, vai mazgāja, gludināja. Šovakar viņa džemperu mazgāja.

! Gadījumi, kad izteicējā ietverta jaunā, svarīgākā informācija, ir reti. Izteicējs nav novietojams teikuma beigās, ja jaunā, svarīgākā informācija ietverta papildinātājā:

Šogad viņš jau saņēmis vairākas prēmijas (nevis: Šogad viņš jau vairākas prēmijas saņēmis).

Ja jaunā, svarīgākā informācija ietverta apstākļi, tas novietojams teikuma beigās:

Uz teātri mums jāiet šovakar.

Šovakar mums jāiet uz teātri.

2. Cieši saistīto nojēgumu apzīmējumu vēlams novietot teikumā blakus: *Zēns raksta mātei garu vēstuli.* Šādu apzīmējumu attālinājums ir iespējams, bet tad tam jāizriet no teksta stilistiskajām īpatnībām: *Garu zēns mātei vēstuli raksta.*

3. Teikumā jāvairās no neskaidriem vārdu saistījumiem:

Zaļo brūkleņu mētru audze (zaļo brūkleņu vai zaļo mētru?).

Melnā kaimiņa kaķa acis samiedzās (melnā kaķa vai melnā kaimiņa?).

SALIKTS TEIKUMS

SALIKTA TEIKUMA VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Saliktu teikumu veido divas vai vairākas sastāvdaļas jeb komponenti. Katrai no šīm sastāvdaļām ir savs gramatiskais centrs. Sastāvdaļu uzbūve lielākoties ir tāda pati kā vienkāršam teikumam:

Diena ir saulaina (1. sastāvdaļa), *un talcinieki strādā čakli* (2. sastāvdaļa).

Vecītis parādīja ar roku uz dienvidiem, saņēma maizes gabaliņu un palika turpat sēžam (1. sastāvdaļa), *bet puisis aši aizgāja uz dienvidu pusi* (2. sastāvdaļa).

Geniāls ir tas mākslinieks (1. sastāvdaļa), *kas rada pārlicību* (2. sastāvdaļa), *ka cilvēka spējas ir neierobežotas* (3. sastāvdaļa).

Saliktu teikumu galvenokārt raksturo sintaktiskais sakars starp sastāvdaļām.

Ja starp sastāvdaļām ir sakārtojuma sakars, tad tādu teikumu sauc par saliktu sakārtotu teikumu: *Norietēja saule, un mežā kļuva tumšs.*

Ja starp sastāvdaļām ir pakārtojuma sakars, tad tādu teikumu sauc par saliktu pakārtotu teikumu: *Kad norietēja saule, mežā kļuva tumšs.*

Salikta teikuma sastāvdaļu saistījumu bieži izsaka ar saistītārvārdiem (saikļu saistījums):

Brālis lasa, un māsa raksta.

Brālis lasa, bet māsa raksta.

Brālis lasa, kad māsa raksta.

Brālis lasa, ko māsa ir uzrakstījusi.

Dažreiz saistītārvārdu nav. Tad par saistījumu liecina sastāvdaļu saturs, pieturzīmes (rakstos), intonācija (runā). Šādu saistījumu sauc par bezsaikļu saistījumu:

Brālis lasa, māsa raksta.

Riet saule, mežā kļūst tumšs.

Es ceru, laiks kļūs labāks.

Lai labāk iepazītos ar saliktu teikumu īpatnībām, lietderīgi tos aplūkot šādā secībā: 1) salikti sakārtoti teikumi ar divām sastāvdaļām, 2) salikti sakārtoti teikumi ar trim vai vairākām sastāvdaļām, 3) salikti pakārtoti teikumi ar divām sastāvdaļām, 4) salikti pakārtoti teikumi ar trim vai vairākām sastāvdaļām, 5) jaukti salikti teikumi, kuros starp sastāvdaļām ir gan sakārtojuma sakars, gan pakārtojuma sakars.

SALIKTI SAKĀRTOTI TEIKUMI

SALIKTI SAKĀRTOTI TEIKUMI AR DIVĀM SASTĀVDAĻĀM

Starp salikta sakārtota teikuma sastāvdaļām var būt trīs sintaktiskās attiecības: vienojuma attiecības, pretstatījuma attiecības vai šķīruma attiecības.

Vienojuma attieksmes visbiežāk izsaka saiklis *un*. Bez tam šo attieksmju izteikšanai lieto šādus saistītāvjārdus: *arī, un arī, ne vien — bet arī, ne tikai — bet arī, ne tikvien — bet arī, tiklab — kā arī, kā — tā, gan — gan, te — te, drīz — drīz, ir — ir, ne — ne, nedz — nedz*.

Atstāstiju mūsu sarunu mātei, un viņa priecājās.

Koki jau ir gandrīz kaili, arī (un arī) osis sāk birdināt lapas.

Ne vien (ne tikai, ne tikvien) zāle sāk zaļot, bet arī parādās pirmie ziedi.

Tiklab māte mudināja dēlu, kā arī skolotāji rosināja zēnu mācīties citīgāk.

Kā smiltis kavēja iešanu, tā nogurums lika sevi manīt.

Gan (ir) darbs tika padarīts, gan (ir) atelpai atradās laiks.

Te (drīz) pazib uguns, te (drīz) viss atkal satumst.

Ne (nedz) tu man padomu lūdzi, ne (nedz) es to būtu devis.

Līdz ar vienojuma attieksmēm saliktos sakārtotos teikumus var būt arī vēl citas, tām pakārtotas attieksmes: laika attieksmes, seku attieksmes, pievienojuma attieksmes.

1. Laika attieksmes atspoguļo norišu vai stāvokļu vienlaicīgumu vai secīgumu.

Pūš vējš, un koki šalc (vienlaicīgums).

Atnāk apsveicēji, gaviļnieks saņem ziedus (secīgums).

2. Uz seku attieksmēm bieži norāda īpaši vārdi otrajā sastāvdaļā: *tāpēc, tādēļ, tālab, tad, tā, un tā*.

Trolejbuss ilgi nenāca, tāpēc (un tāpēc) es nokavējos.

Var gadīties kļūme, un tad būs jāatbild konstruktoram.

Eksāmeni tuvojas, un tā visi kļuvuši rosīgi.

Uz seku attieksmēm var norādīt tikai saiklis *un*:

Braucot pārsalu, un iesnas klāt.

3. Dažreiz starp teikuma otro un pirmo sastāvdaļu ir pievienojuma attieksmes, t. i., otrajā sastāvdaļā ir izteikts paskaidrojums, precizējums, papildinājums pirmās sastāvdaļas saturam:

Mākoņi vairs neaizsedza sauli, tas visiem patika.

Pretstatījuma attieksmes visbiežāk izsaka saiklis *bet*. Bez tam šo attieksmju izteikšanai lieto šādus saistītāvjārdus: *tomēr, taču, turpretī, turpretim, toties, un, un tomēr, tikai, tik, citādi, bet par to*.

*Gadiem rakstu jau, bet mans darbs vēl nav pabeigts.
Saulīte gan augstu spīd, tomēr reiz tā zemē slīd.
Pārmeklēja visas atvilktnes, taču dokuments bija it kā
izgājis.*

*Māte ar pūlēm valdijās, turpreti (turpretim) tēvs
bija itin mierīgs.*

Mēs nebraucām ekskursijā, toties redzējām izrādi.

*Draugs šo grāmatu daudzkārt ir slavējis, un nu uzreiz tā
neder nekam.*

Nebija viegli, un tomēr mēs ar darbu tikām galā.

Nē, draugi, pasakas nav meli, tikai visu tās nepasaka.

Visi koki dzeltenī, tik ozoli vēl zaļi.

Mums jāpasteidzas, citādi pārējie aizbrauks bez mums.

*Darbs bija sarežģīts, bet par to varējām parādīt savu
prasmī.*

Pretstatījuma attieksmes var izteikt arī bez saistītālvārdiem,
ja teikuma sastāvdaļu saturs norāda uz šādām attieksmēm:
Es steigšos, jūs varat iet lēnām.

Līdz ar pretstatījuma attieksmēm teikuma otrajā sastāvdaļā
var izpausties dažas citas nozīmju nianšes:

1) tīrs pretstatījums —

*Gāzu saspiežamība ir liela, bet šķidrums uzskata par ne-
saspiežamiem.*

Es braucu, (bet) jūs ejat kājām,

2) neatbilstība tam, kas būtu secināms no pirmās sastāv-
daļas satura —

Sāka līt, tomēr (taču, bet) mēs gājām tālāk,

3) norobežojums, arī izņēmums —

*Visi ekskursijas dalībnieki ir klāt, tikai šoferis kaut kur
kavējas,*

4) atlīdzinājums, kompensācija —

*Mēs jūtamies noguruši, toties izstādē bija daudz ko
redzēt.*

Šķiruma attieksmes visbiežāk izsaka saiklis *vai*. Bez tam
šo attieksmju izteikšanai lieto šādus saistītālvārdus: *vai — vai,
vai nu — vai (arī), vai — jeb vai, vai arī, jeb vai, jeb arī.*

Zēns pārņāks pats, vai viņu kāds atvedīs.

*Vai (vai nu) darbu beigsim šodien, vai (vai arī, jeb
vai) tas būs vēl jādara rītdien.*

*Satiksīties pēc kādām dienām, vai arī (jeb vai, jeb
arī) es tev piezvanīšu.*

SALIKTI SAKĀRTOTI TEIKUMI AR TRIM VAI VAIRĀKĀM SASTĀVDAĻĀM

Ja saliktā sakārtotā teikumā ir trīs vai vairākas sastāvdaļas, starp tām var būt vai nu vienas un tās pašas sintaktiskās attieksmes, vai arī dažādas sintaktiskās attieksmes.

1. Starp salikta teikuma sastāvdaļām var būt vienas un tās pašas sintaktiskās attieksmes. Šīs attieksmes parasti ir vienojuma vai pretstata attieksmes:

1) vienojuma attieksmes —

Satumsa vakars, un sals mazinājās, un sāka snigt.

Satumsa vakars, sals mazinājās, un sāka snigt.

Satumsa vakars, un sals mazinājās, sāka snigt.

Satumsa vakars, sals mazinājās, sāka snigt,

2) pretstatījuma attieksmes —

Baltās Mājas tikko varēja atšķirt no lielajām sniega kupeņām visapkārt, tikai rija stāvēja pelēkiem piederba vārtiem, bet trīs istabu logi zalgoja rīta saulē.

2. Starp salikta teikuma sastāvdaļām var būt dažādas — parasti vienojuma un pretstata — attieksmes.

Pienāca vakars, un es gribēju doties mājās, bet mans draugs nolēma vēl pamakšķerēt.

SALIKTI PAKĀRTOTI TEIKUMI

SALIKTI PAKĀRTOTI TEIKUMI AR DIVĀM SASTĀVDAĻĀM

Saliktā pakārtotā teikumā viena no sastāvdaļām ir neatkarīga, un to sauc par virsteikumu. Otra sastāvdaļa ir tam pakārtota, un to sauc par palīgteikumu:

Es redzu (virsteikums), ka brālis lasa (palīgteikums).

Es redzu (virsteikums): brālis lasa (palīgteikums).

Palīgteikuma saistījumam ar virsteikumu iespējami trīs galvenie paveidi.

1. Palīgteikums izvērš domu, ko aizsāk kāds vārds (teikuma loceklis) virsteikumā:

Es zinu, ka brālis lasa.

Brālis lasa, lai uzzinātu ko jaunu.

Brālis lasīs, līdzko beigsies televīzijas raidījums.

Brālis lasa grāmatu, kurā ir daudz ilustrāciju.

2. Palīgteikums konkretizē, it kā «atšifrē» kādu virsteikuma vārdu (teikuma locekli). Šis vārds parasti ir vietniekvārds (*tas, tāds*) vai vispārīgas nozīmes apstākļa vārds (*tā, tad, tur, tāpēc* u. tml.):

Es zinu to, ka brālis lasa.

Lekcija beigsies tad, kad atskanēs zvans.

Brālis lasa tādēļ, ka grib uzzināt ko jaunu.

3. Palīgteikums var būt saistīts ar virsteikuma saturu kopumā, nevis ar vienu vārdu (teikuma locekli):

Šie trīsstūri ir vienlīdzīgi, kas arī bija jāpierāda.

Palīgteikumu novieto

1) aiz virsteikuma — *Iesim pastaigāties, ja laiks būs labs,*

2) virsteikuma priekšā — *Ja laiks būs labs, iesim pastaigāties,*

3) starp virsteikuma vārdiem — *Tikai tad, ja laiks būs labs, iesim pastaigāties.*

Dažiem palīgteikumiem novietojuma iespējas ir ierobežotas.

! Palīgteikuma novietojumam jānodrošina nepārprotams saistījums ar virsteikuma saturu: *Nesdama rokā ceļasomu, iestādē ienāca meitene, kas šorīt bija iebraukusi no Liepājas* (nevis — *Iestādē ienāca meitene ar ceļasomu rokā, kas šorīt bija iebraukusi no Liepājas*).

Pēc nozīmes vairums palīgteikumu atbilst teikuma locekļiem un atbild uz tādiem pašiem jautājumiem kā attiecīgais teikuma loceklis.

Ir šādi palīgteikumi: teikuma priekšmeta palīgteikums, izteicēja palīgteikums, papildinātāja palīgteikums, apzīmētāja palīgteikums, pielikuma palīgteikums, apstākļu palīgteikumi (vietas apstākļa palīgteikums, laika apstākļa palīgteikums, veida apstākļa palīgteikums, mēra apstākļa palīgteikums, cēloņa apstākļa palīgteikums, nolūka apstākļa palīgteikums, nosacījuma apstākļa palīgteikums), seku palīgteikums, salīdzinājuma palīgteikums, pieļāvuma palīgteikums, pamatojuma palīgteikums, relatīvais palīgteikums.

TEIKUMA PRIEKŠMETA PALIGTEIKUMS

Teikuma priekšmeta paligteikums atbild uz jautājumu *kas?*

Šo paligteikumu parasti ievada saistītājevārdi *kas, kurš, kāds, ka, lai, vai, ja, kur, kad, cik, kā, no* kurienes, uz kurieni. Iespējams bezsaikļu saistījums.

Virsteikumā parasti ir darbības vārdi, kas izsaka informācijas pārraidi vai uztveri, fakta vērtējumu, pārdzīvojumu. Darbības vārdam raksturīga ciešamās kārtas divdabja vai vajadzības izteiksmes forma.

Ir paziņots, kas (kurš) šodien ieradīsies.

Dzirdams, ka laiks uzlabosies.

Vēlams, lai (ka) ierastos visi sanāksmes dalībnieki.

Nav zināms, vai ieradīsies visi sanāksmes dalībnieki.

Labāk būtu, ja tu mēģinātu aizmigt.

Vai ir pateikts, kur (kad) mums jāsapulcējas?

Cik maksā šī glezna, nav nosakāms.

Vai ir noskaidrots tas, no kurienes ieradīsies jaunais darbinieks?

Kas lēnāk brauc, tas tālāk tiek.

Kas vainīgs, tas bailīgs.

Kur tas redzēts, ka jūnijā snieg sniegs?

IZTEICEJA PALIGTEIKUMS

Izteicēja paligteikums atbild uz jautājumiem *kas ir? kāds ir?*

Šo paligteikumu parasti ievada saistītājevārdi *kas, kurš, kāds, ka, lai*.

Virsteikumā ir izteicējs, ko veido vārdi *tas, tāds, viss*, retumis *būt* personas formā. Paligteikums šos vārdus konkretizē.

Izteicēja paligteikumu lielākoties novieto aiz virsteikuma.

Zēns bija tas, kas (kurš) pieskrēja pirmais.

Laiks bija tieši tāds, kādu mēs gaidījām.

Tas ir viss, kas mums ir zināms par šo notikumu.

Mana vēlēšanās ir, lai (ka) mēs drīz atkal sastaptos.

PAPILDINĀTĀJA PALIGTEIKUMS

Papildinātāja paligteikums atbild uz jautājumiem *ko? kam? par ko? ar ko? no kā?*

Šo paligteikumu parasti ievada saistītājevārdi *ka, lai*,

vai, kas, kurš, kāds, kā, kur, kurp, kad, kāpēc. Iespējams bezsaikļu saistījums.

Virsteikumā var būt papildinātājs, kas izteikts ar vietniekvārdu. Palīgteikums to konkretizē: *Es zinu to, ka laiks būs labs.* Ja šāda papildinātāja virsteikumā nav, palīgteikums izvērš virsteikuma saturu: *Es zinu, ka laiks būs labs.*

Papildinātāja palīgteikumu lielākoties novieto aiz virsteikuma — pēc iespējas aiz darbības vārda vai aiz konkrētīzējamā vietniekvārda. Iespējams arī novietojums starp virsteikuma vārdiem vai virsteikuma priekšā.

Vai tu tiešām tīci, ka viss būs labi?

Mēs nezinām, vai nokļūsim laikā.

Meitenes rūpējās par to, lai mītne būtu patikama.

Driz redzēsīm, kas tagad notiks.

Draugs neatceras, kurš viņam šo notikumu ir stāstījis.

Vai tu zini, kāda ir jaunā kinofilma?

Kā vilkam pasakā gāja, to tu laikam vēl nebūsi dzirdējis.

Nolēmu pajautāt, cik kaimiņam izmaksājis remonts.

Dabūju zināt, kur atrodas muzejs.

Neviens nevarēja pateikt, kurp (uz kurieni) ved šī taka.

Par to, kad sāksies raidījums, var izlasīt programmā.

Noskaidrot, kāpēc vilciens kavējas, tomēr vajadzētu.

Visi uzskata — pasākums izdosies.

APZĪMĒTĀJA PALĪGTEIKUMS

Apzīmētāja palīgteikums atbild uz jautājumiem *kāds? kurš?*

So palīgteikumu parasti ievada saistītājevārdi *kas, kurš, kāds, kā, kur, kad, ka, lai, vai.*

Apzīmētāja palīgteikums (tāpat kā apzīmētājs) var attiekties uz jebkuru virsteikuma vārdu (teikuma locekli), kas izteikts ar lietvārdu vai tā aizstājēju.

Tā ir mūzika, kas dzīvos laiku laikos.

Ir zinātnieki, kurus pazīst visa pasaule.

Mēs nonācām tik skaistā vietā, kādu nekad nebijām redzējuši.

Pastāv dažādas metodes, kā ātri apgūt svešvalodas.

Es dzīvoju klusuma krastā, kur puķes zied.

Nav tāda gadījuma, kad kāds šajā mežā būtu apmaldījies.

Tās ir tikai vecāku iedomas, ka viņu bērns ir nevarīgs un saudzējams.

Atrasts paņēmiens, lai ātrāk veiktu šo darbu.

Izvirzīts jautājums, vai šī glezna ir jāpārdod.

Apzīmētāja palīgteikumu ieteicams novietot tieši aiz tā vārda, uz kuru tas attiecas: *Piepeši taka, pa kuru gājām, nogriezās uz meža pusi.*

Ja šāds novietojums nav iespējams, dažreiz var izlīdzēties ar norādāmo vietniekvārdu virsteikumā: *Atmosfēras spiediens ir vienāds ar tāda atmosfēras staba svaru, kura šķērsriezuma laukums ir vienu vienību liels.* Uz saistījumu ar vārdu virsteikumā reizumis var norādīt arī ar attieksmes vietniekvārdu attiecīgajā skaitlī un dzimtē: *Termodinamiskā sistēma ir jebkuru ķermeņu kopa, kuri savā starpā var apmainīties ar enerģiju.*

PIELIKUMA PALIGTEIKUMS

Pielikuma palīgteikums konkretizē personas vietniekvārdu virsteikumā. Par saistītāvjārdu izmanto *kas*.

Mēs, kas esam atnākuši talkā, strādājam cītīgi.

Runāju ar jums, kas esat atnākuši talkā.

Pielikuma palīgteikumam ir novecojušas konstrukcijas iezīmes.

APSTĀKĻU PALIGTEIKUMI

Pēc nozīmes gandrīz visi apstākļu palīgteikumi atbilst attiecīgajiem apstākļiem.

Šie palīgteikumi var būt saistīti tieši ar virsteikuma vārdiem, kas izsaka norisi, stāvokli vai arī īpašības pazīmi:

Parunāsimies, kad būs laiks.

Virsteikumā var būt kāds vispārīgas nozīmes apstākļa vārds *tur, te, tad, tā, tik* u. tml. Palīgteikums konkretizē šos vārdus:

Grāmata bija tik interesanta, ka nevarēju no tās atrauties.

Vietas apstākļa palīgteikums atbild uz jautājumiem *kur? kurp? no kurienes? uz kurieni? līdz kurienei?* Šo palīgteikumu ievada saistītāvjvārdi *kur, kurp, no kurienes, uz kurieni, līdz kurienei.*

Vienmēr ejam, kur taisnāks ceļš.

Kur koku cērt, tur skaidas lec.

Es iešu turp, kur mani mūžam sauc tava balss.

Mēs nākam, no kurienes daudzi nākuši.

Laika apstākļa palīgteikums atbild uz jautājumiem *kad? cik ilgi? no kura laika? līdz kuram laikam?* Šo palīgteikumu parasti ievada saistītāvjārdi *kad, kamēr, kopš, līdz, līdzko, kolīdz, tiklīdz, pirms, iekams, tikko, pēc tam kad.*

Bija jau vēls, kad pārnācām.

Kad kaķis nav mājā, tad peles danco.

Pagaidīsim, kamēr pāries lietus.

Pagājuši daudzi gadi, kopš beidzies karš.

Bērni rotaļājās, līdz pienāca vakars.

Satiksīsimies, kolīdz (līdzko) būs brīvs laiks.

Sāksim darbu, tiklīdz pierims putenis.

Iekams kāds viņu paspēja aizkavēt, viņš izgāja no istabas.

Tikko pulkstenis būs astoņi, ieslēgsim televizoru.

Atpūtīsimies pēc tam, kad būs paveikts darbs.

Veida apstākļa palīgteikums atbild uz jautājumiem *kā? kādā veidā?* Šo palīgteikumu parasti ievada saistītāvjārdi *kā, ka, lai.*

Mēs rakstām, kā mums mācīts.

Mēs rakstām tā, kā mums mācīts.

Kā mežā sauc, tā atskan.

Dažreiz gadās tā, ka jācieš nevainīgam.

Runā, lai var saprast!

Mēra apstākļa palīgteikums atbild uz jautājumiem *cik? cik lielā mērā?* Šo palīgteikumu parasti ievada saistītāvjārdi *cik, cik vien, ka, lai.*

Visi strādāja, cik bija viņu spēkos.

Visi strādāja tik, cik bija viņu spēkos.

Pamāte bija tik laba, cik vien iespējams.

Teši bļauj, ka nevar aizklausties.

Mēs runājam tik klusi, lai mūs nevarētu sadzirdēt.

Cēloņa apstākļa palīgteikums atbild uz jautājumu *kāpēc?* Šo palīgteikumu parasti ievada saistītāvjārdi *tāpēc ka, tālab ka, tamdēļ ka, tā kā, ka* (vārdi *tāpēc, tālab, tamdēļ* var ietilpt virsteikumā, ja tajā jāizsaka īpaša virzība uz palīgteikuma saturu).

Lasu šo rakstu, tāpēc ka tas man noderēs.

Lasu šo rakstu tāpēc, ka tas man noderēs.

Palīgteikumu, ko ievada *tā kā*, novieto virsteikuma priekšā:

Tā kā vakars bija tuvu, mums vajadzēja pasteigties.

Nolūka apstākļa palīgteikums atbild uz jautājumiem *kādēļ? kādā nolūkā? kādam nolūkam?* So palīgteikumu parasti ievada saistītālvārds *lai*, kā arī novecojušie *ka, ka lai*.

Lai varētu redzēt, vajadzīga gaisma.

Es uztrišu savu mēli, lai griež asa valodiņa.

Bet vai tad es te biju tikai tādēļ, lai stāvētu un gaidītu rītu?

Paņem tik līdzī maizi uz ceļa, ka būtu ko stiprināties.

Jāiekurina krāsns, ka lai istaba kļūtu silta.

Nosacījuma apstākļa palīgteikums norāda uz nosacījumu, kas nepieciešams, lai īstenotos darbība, rastos stāvoklis, kas minēts virsteikumā. Šis palīgteikums atbild uz jautājumu *kādā gadījumā?*

Palīgteikumu parasti ievada saistītālvārds *ja*, retāk *ka, kad*. Var būt bezsaikļu saistījums.

Iesim pastaigāties, ja laiks būs labs.

Ja laiks būs labs, tad iesim pastaigāties.

Ej tu pie cilvēkiem kā draugs, tad visi tev būs draugi.

Bet ko Laimei bija darīt, ka viņai nebij vairāk kā šis saldaiss viltus.

Citam nav nekāda daļa, kad man patīk dzīve zaļa.

! Valodas praksē ieteicams nelietot palīgteikumu ar *ja* kā salikta sakārtota teikuma sastāvdaļu: *Ja pērn tika iegūta laba raža, tad šogad tā ir vēl labāka* (laba raža vienā gadā nav nosacījums ražai nākamajā gadā; precīzāk ražu salīdzinājumu varētu izteikt, piemēram, šādi: *Pērn tika iegūta laba raža, bet šogad tā ir vēl labāka vai Šogad raža ir labāka nekā pērn*).

SEKU PALĪGTEIKUMS

Seku palīgteikums norāda uz sekām, ko izraisa virsteikumā minētā darbība, norise, stāvoklis, situācija.

Šo palīgteikumu ievada saistītālvārdi *tā ka, ka*. Var būt bezsaikļu saistījums.

Seku palīgteikumu parasti novieto aiz virsteikuma.

Darbs padarīts, tā ka var atpūsties

Kuģis šūpojas, ka ne kājās nostāvēt.

Sniegs nokusis no apaviem, uz grīdas sakrājušās peļķes.

SALĪDZINĀJUMA PALĪGTEIKUMS

Salīdzinājuma palīgteikumā izvērs virsteikuma saturu, salīdzinot to ar kādu citu domu, priekšstatu. Salīdzinājuma palīgteikums atšķiras no veida apstākļa palīgteikuma vai apzīmētāja palīgteikuma ar atšķirīgu, parasti tēlainu, domu, priekšstatu sastatījumu.

So palīgteikumu ievada saistītā jvārdi *kā, nekā, it kā, itin kā, tāpat kā, kā kad, cik, kā arī jo — jo* (pirmais jo atrodas palīgteikumā).

Ainava bija akvareliski dzidra, ar krāsu un toņu plūstošu pāreju citcitā, kā tas mēdz būt vienīgi agrā pavasarī.

Varbūt pļava zied skaistāk, nekā ūdens zied.

Tu esi tik priecīgs, it kā būtu noticis kas labs.

Tāpat kā saule silda vasarā, tā krāsns gādā siltumu ziemā.

Viņa jutās tā, kā kad smaga nasta būtu noņemta no pleciem.

Cik palūkojos gleznā, tik atceros vasaru.

Jo drīzāk paveiksim darbu, jo vairāk labuma iegūsim.

PIELĀVUMA PALĪGTEIKUMS

Pielāvuma palīgteikums izsaka domu par to, kas varētu kavēt vai padarīt neiespējamu virsteikumā minēto darbību, norisi, stāvokli, bet, neraugoties uz ko, šī darbība, norise, stāvoklis tomēr īstenojas.

So palīgteikumu ievada saistītā jvārdi *kaut, lai, kaut gan, kaut arī, lai gan, lai arī, ja arī, jebšu*.

Kaut (kaut gan, kaut arī, lai gan, lai arī) lija lietus, pajūgs virzījās uz priekšu.

Lai ir grūt', vajag spēt / Stipram būt, uzvarēt.

Ja arī būsim piekusuši, tomēr vēl aizstaigāsim līdz ezeram.

Novecojušais *jebšu* lietojams ar nozīmi 'kaut': *Jebšu ir stiprs sals, malku zāgēt būs jāiet.*

PAMATOJUMA PALĪGTEIKUMS

Pamatojuma palīgteikumā izsaka domu, loģisku slēdzienu, cēloni, paskaidrojumu u. tml., kas pierāda virsteikumā minētā patiesumu, arī nepieciešamību.

Šo palīgteikumu ievada saistītā jvārds *jo*. Iespējams bezsaikļu saistījums.

Pamatojuma palīgteikumu novieto aiz virsteikuma.

I e d e d z ā m s p u l d z e s, j o k ļ u v a t u m š s.

Ē n u v i ņ i e m n e b i j a, j o t i e n e s t ā v ē j a c e ļ ā n e v i e n a m g a i s m a s s t a r a m.

M a n j ā s t e i d z a s, i r j a u v a k a r s.

RELATĪVAIS PALĪGTEIKUMS

Relatīvais palīgteikums norāda uz virsteikuma saturu kopumā un pievieno šim saturam kādu samērā neatkarīgu domu.

Šo palīgteikumu parasti ievada saistītā jvārdi *kas, kā rezultātā, turklāt, pie tam, pie kam*.

Z ē n s s ā k a l a s ī t d z e j o l i, k a s i z d e v ā s i t i n l a b i.

U z n ā c a k r u s a, k ā r e z u l t ā t ā s t i p r i c i e t a d ā r z i.

L u g a i r g r ū t i i e s t u d ē j a m a, p i e t a m s k a t i t ā j u s t ā n e s p ē j i e i n t e r e s ē t.

! Valodas praksē nav ieteicams lietot relatīvos palīgteikumus, ko ievada *kamēr* — nevajadzīga laika nojēguma dēļ: *Grāmatas mēdz būt biezas, kamēr žurnālus parasti izdod samērā plānus* (labāk — *Grāmatas parasti ir biežākas nekā žurnāli*).

DIVI VAI VAIRĀKI PALĪGTEIKUMI SALIKTĀ PAKĀRTOTĀ TEIKUMĀ

Palīgteikumu pakārtojums virsteikumā var būt divējāds: tiešs pakārtojums vai pakāpenisks pakārtojums.

Tiešā pakārtojumā visi palīgteikumi ir saistīti ar virsteikumu. Šādam pakārtojumam iespējami trīs paveidi.

1. Visi palīgteikumi attiecas uz vienu un to pašu vārdu (teikuma locekli) vai uz virsteikuma saturu kopumā un raksturo to no viena un tā paša viedokļa. Palīgteikumi šādā gadījumā ir vienlīdzīgi un starp tiem ir sakārtojuma sakars:

K a d s n i e g u n k a d k u p e n a s i r d z i ņ a s, i e t n a v v i e g l i.

K a d s n i e g u n k u p e n a s i r d z i ņ a s, i e t n a v v i e g l i.

K a d s n i e g, k a d k u p e n a s i r d z i ņ a s, i e t n a v v i e g l i.

M a n g r i b a s, l a i v a s a r a b ū t u i l g a, l a i s p i d ē t u s a u l e, l a i v i s u r b ū t u k r ā š ņ i z i e d i.

Pagaidām zinātne vēl nav apmierinoši atbildējusi uz jautājumiem, kur meklējams cēlonis vieglās mūzikas lielajai ekspansijai un kā izskaidrot šīs mūzikas garīgā tonusa pārsteidzošo vienveidību.

! Valodas praksē jāievēro — ja vienlīdzīgu palīgteikumu ievadīšanai izvēlēti vietniekvārdi *kas* vai *kurš*, tad visos palīgteikumos lietojams tikai viens no tiem (vietniekvārda *kas* lokatīva formu aizstāj apstākļa vārds *kur*).

Ostā iebrauc kuģis, kas ilgi ir bijis ekspedīcijā un ko sagaidīja daudz ļaužu.

Bērniem patik grāmatas, kas ir interesantas un kur ir daudz ilustrāciju.

Bērniem sevišķi patik tās grāmatas, kuras ir interesantas un kurās ir daudz ilustrāciju.

2. Palīgteikumi attiecas uz vienu un to pašu virsteikuma vārdu (teikuma locekli), bet raksturo to no dažādiem viedokļiem. Šādi palīgteikumi ir nevienlīdzīgi.

Kad atver logu, dzirdams, kā ruc automobiļu motori.

3. Palīgteikumi attiecas katrs uz savu virsteikuma vārdu (teikuma locekli). Šādi palīgteikumi arī ir nevienlīdzīgi.

Naktīs, kad stipri salst, mēs dzirdam, kā sper lausks.

Pakāpeniskā pakārtojumā palīgteikumi ir saistīti cits ar citu un veido it kā virkni.

Mēs sapratām, ka darbs jāturpina, kaut arī uznāktu sals.

Viņš bija cilvēks, kas mīlēja skaistumu, kura izpausmes meklēja dabā un mākslā.

! Nav vēlams blakus novietot divus saistītāvjārdus un sākt «vienlaikus» divus palīgteikumus: *Tēvs teica, ka, lai darbs veiktos ātrāk, mums jāstrādā abiem ar brāli* (labāk — *Tēvs teica, ka mums jāstrādā abiem ar brāli, lai darbs veiktos ātrāk*).

JAUKTS SALIKTS TEIKUMS

Jauktā saliktā teikumā ir kā salikta sakārtota, tā salikta pakārtota teikuma uzbūves pazīmes.

Man pašam bija jau astoņi gadi un ļoti laba saimniece, kad pirmo vasaru kalpoju, bet tomēr es vēl tagad atceros, cik atstāts brīžam jutos.

Aizvien retāk gandarījums tiek meklēts universālās atziņās un plašā emocionāli estētiskā pieredzē, ko var sniegt nopietna māksla, un cilvēks pierod steigā gūt veldzi atvieglotos fragmentāros iespaidos un baudījumos, kuri rodami parādību virspusē.

Lugas sižetu var izstāstīt pāris teikumos, bet par šīs lugas saturu, tajā ietverto dzīves vielu var uzrakstīt plašu apcerējumu, jo dramatiskais darbs ir piesātināts ar vērojumiem un atziņām, kas krājušies gadiem ilgi.

TEIKUMA MODALITĀTE

Teikuma modalitāte atspoguļo runātāja vai rakstītāja attieksmi pret teikuma saturu un saikni ar īstenību.

Modalitātei ir divi veidi:

- 1) komunikatīvā modalitāte, kas atspoguļo teikuma iekļaušanu sazināšanās procesā,
- 2) loģiskā modalitāte, kas atspoguļo teikuma satura patiesuma pakāpi.

KOMUNIKATĪVĀ MODALITĀTE

Sazināšanās procesā informācija vai nu tiek nodota citiem cilvēkiem, vai arī tiek pieprasīta no citiem cilvēkiem, parasti jautājuma veidā.

Tādā kārtā izšķirami četri teikuma modālie tipi, ko izmanto informācijas nodošanai (stāstījuma, rosinājuma, vēlējuma, izsaukuma teikumi), un viens teikuma modālais tips, ko izmanto informācijas pieprasīšanai (jautājuma teikums).

Izdalot šos teikuma tipus, ņem vērā ne tikai informācijas virzību, bet arī vārdus un vārdu formas, kas ir tipiskas šo teikumu izveidē.

STĀSTĪJUMA TEIKUMS

Stāstījuma teikumos tiek ietvertas kādas atziņas, faktu konstatējumi, cilvēku darbības, dabas u. c. tēlojumi u. tml. Rakstos stāstījuma teikuma beigās liek punktu.

Lidaparātā uzstādītas gan elektroniskās sistēmas, gan manuālās vadības ierīces.

Rudens tagad ir ļoti lietains.

It visu aiznes vējš, / Un laime zūd tāpat kā nelaime.

ROSINĀJUMA TEIKUMS

Rosinājuma teikumos tieši izsaka gribu, lai notiktu vai notiktu kāda darbība, īstenotos vai neīstenotos kāds stāvoklis.

Pasniedz man grāmatu!

Skriet ātrāk!

Uguni!

Klau!

Rosinājuma teikumam ir vairākas gramatiskās pazīmes.

1. Ļoti raksturīgi ir darbības vārdi pavēles izteiksmē:

Sāc taču rīkoties!

Iesim lēnāk!

Nāciet šurp!

Lai viņš ienāk!

2. Lieto arī darbības vārda īstenības izteiksmes formas ar pavēles izteiksmes nozīmi:

Ejam ātrāk!

Tu to tūlīt izdarīsi!

Mums nebūs padoties grūtībām!

3. Darbības vārda nenoteiksme izsaka lakonisku, kategorisku pavēli, rīkojumu: *Sākt! Klusēt!*

4. Mazāk kategorisks gribas izpaudums dažreiz tiek izteikts ar darbības vārda vajadzības vai vēlējuma izteiksmes formām:

Mums tūlīt jābrauc tālāk!

Būtu labāk klusējis!

5. Rosinājumu var izteikt ar lietvārdu, parasti nosaucot nepieciešamās darbības objektu, mērķi, dažreiz arī šādas darbības veicēju:

Mieru!

Uzmanību!

Vairāk par to neviens vārda!

Klusums!

Tagad visi pie galda!

Vakarīņās!

Tēv!

6. Ar apstākļa vārdu izsaka rosinājumu ko darīt attiecīgajā veidā: *Ātrāk! Klusu!*

7. Rosinājuma izteikšanai izmanto arī dažus izsaukmes vārdus (galvenokārt tos, kas ir radušies no darbības vārdiem): *Pag! Kļau! Stop! Marš!*

Rosinājumu teikumu paveids ir retoriskie rosinājuma teikumi, kuros izsaka spriedumu, atziņu u. tml., bet kuri nav tieši vērsti uz kādas darbības vai stāvokļa izraisīšanu: *Dari ko darīdams, apdomā galu!*

VĒLĒJUMA TEIKUMS

Vēlējuma teikumos izsaka vēlēšanos vai novēlējumu:

Kaut tev tas izdotos!

Daudz laimes!

Par vēlējuma teikumiem uzskata arī sveicinājumus, dažus pieklājības teicienus: *Labdien! Paldies!*

Vēlējuma teikumam ir vairākas gramatiskās, kā arī leksiskās pazīmes.

1. Ļoti raksturīgi ir darbības vārdi vēlējuma izteiksmē, bieži kopā ar partikulu *kaut*:

Nebūtu tik karsts laiks!

Kaut nelītu lietus!

Kaut nu tev būtu taisnība!

Retumis izmantotas partikulas *ja, kad*:

Ja tu zinātu, kā es tevi gaidīju!

Kad tik bērns nepamostos!

2. Darbības vārdu īstenības izteiksmes formas lieto kopā ar partikulu *lai*: *Lai jums labi veicas!*

3. Vēlējumu var izteikt ar lietvārdu, nosaucot vēlamās darbības objektu, mērķi:

Labu ceļu vēju!

Sveiciens mūsu talciniekiem!

Uz redzēšanos!

4. Lai izteiktu sveicinājumus, pateiktos, parasti lieto izsaukmes vārdus: *Labvakar! Paldies!*

IZSAUKUMA TEIKUMS

Izsaukuma teikumos izsaka samērā spēcīgas jūtas:

«Jūrā! Jūrā!» abi zēni priecīgi sauca.

Izsaukuma teikumi pēc sintaktiskās formas reizumis ir

līdzīgi stāstījuma teikumiem (rakstos atšķirības parāda ar izsaukuma zīmi): *Sodien nu gan ir jauks laiks!*

Par izsaukuma teikumu var liecināt izsaukmes vārdi, kā arī vietniekvārdi *kāds, kas (par)*, apstākļa vārdi *cik, kā, kur*, partikulas *tad ta, ta tad*:

Ai, kā šodien salst!

Ak, es tā negribēju!

Kādi labi šie ļaudis, — cik sirdis tiem jūtīgas!

Kas par skaistu dienu!

Tad ta garšīgi!

Ta tad liela nelaime!

Izsaukuma teikumos dažreiz lieto tādas konstrukcijas kā *Tavu brinumu! To laimi! Tava gudra bērna!*

JAUTĀJUMA TEIKUMS

Jautājuma teikumos izsaka pieprasījumu pēc informācijas, izmantojot īpašus valodas līdzekļus:

1) partikulu *vai* —

Vai tu atrakstīsi vēstuli?

Vai tu esi redzējis šo filmu?,

2) vietniekvārdus *kas, kurš, kāds* —

Kas lasa šo grāmatu?

Ko tagad darīsim?

Par ko ir stāstīts grāmatā?

Kurš no jums ir lasījis šo grāmatu?

Kāds laiks ir gaidāms rīt?,

3) apstākļa vārdus *kā, cik, kur, kurp, kāpēc* (cēloņa nozīmē), *kādēļ* (nolūka nozīmē), prievārdiskos savienojumus *no kurienes, uz kurieni, līdz kurienei* —

Kā tas varēja atgadīties?

Cik maksā šī glezna?

Kur atrodas aka?

Kurp tagad iesim?

Kāpēc viņš ir tik priecīgs?

Kādēļ mums vajadzīga šāda soma?

No kurienes tek šī upe?

Uz kurieni dodas gājējs?

Līdz kurienei lido gājputni?,

4) tikai intonāciju —

Drīz uzlēks saule?

Koncerts ir sācies?

Vairāk vai mazāk spilgta intonācija var būt arī teikumos, ko ievada partikulas, vietniekvārdi u. c.

Jautājumu teikumu paveids ir retoriskie jautājuma teikumi, kuros izsaka kādu domu, negaidot atbildi. Jautājuma forma piešķir šādai domas izteiksmei lielāku kategoriskumu, arī emocionalitāti: *Kas gan dzīvē neatgadās?*

LOĢISKĀ MODALITĀTE

Loģiskā modalitāte atspoguļo teikuma satura patiesuma pakāpi no pilnīgas atbilstības īstenībai līdz pilnīgai neatbilstībai:

Meitene ir skaista.

Meitene laikam ir skaista.

Meitene esot skaista.

Meitene laikam nav skaista.

Meitene neesot skaista.

Meitene nav skaista.

Pēc loģiskās modalitātes šķir apgalvojuma un nolieguma teikumu.

APGALVOJUMA TEIKUMS

Apgalvojuma teikumos izsaka domu, kas ir patiesa, dažkārt ar lielāku vai mazāku šaubu pakāpi:

Rīt spīdēs saule.

Rīt spīdēsot saule.

Rīt varbūt spīdēs saule u. tml.

NOLIEGUMA TEIKUMS

Nolieguma teikumos izsaka domu, ka kas neatbilst īstenībai. Noliegums var būt pilnīgs, daļējs vai atkārtots.

Teikumos ar pilnīgu noliegumu ir noliegts izteicējs:

Es to nesaprotu.

Viņš nav uzcītīgs.

Dažās konstrukcijās, parasti izsaukuma teikumos, ar nolietu darbības vārdu izsaka pastiprinātu apgalvojumu: *Ko tikai ļaudis nesarunā! Kas tikai nav pieredzēts!*

Teikumos ar daļēju noliegumu ir noliegts nevis izteicējs, bet kāds cits teikuma loceklis:

*Ne jau viņi vien ir vainīgi.
Ne vienmēr runcim krējuma pods.*

Teikumos ar atkārtotu noliegumu blakus noliegtam vietniekvārdam vai apstākļa vārdam ir noliegts arī darbības vārds izteicējā:

Neviens to nedzirdēs.

Neviens to nekur nav redzējis.

Noliegums ir atkārtots arī tad, ja teikumā ir noliegts izteicējs un pie kāda cita teikuma locekļa ir partikula *ne*:

Mežā nejuta ne vēsmiņas.

Teikumā apgalvojumu pastiprina darbības vārdu *nevarēt, nedrīkstēt* savienojumi ar cita noliegta darbības vārda nenoteiksmi:

Mēs nevarējām nepriecāties par izstādi.

Nedrīkst nedomāt par mūsu valodas tīrību.

RUNAS UN DOMU ATVEIDOJUMS

TIEŠĀ RUNA

Tiešā runa ir tiešs runas vai domu atveidojums. Tiešā runa parasti ir saistīta ar norādi par to, kas runājis, teicis, domājis. Šo norādi sauc par *piebildi*.

Rakstos tiešā runa liekama pēdiņās. Piebildei attiecībā pret tiešo runu var būt dažāds novietojums.

1. Ja piebilde ir tiešās runas priekšā, tad aiz piebildes liek kolu un tiešās runas priekšā pēdiņas apakšā. Tiešo runu sāk ar lielo burtu. Tās beigās liek attiecīgo pieturzīmi un pēdiņas augšā: *Brīviņiete cietās, cietās, tad ieminējās pavisam saldi: «Ej nu, meit, uzliec vēl pāra bļodiņas galerta.»*

2. Ja piebilde ir aiz tiešās runas, tad tiešās runas beigās liek komatu, jautājuma zīmi vai izsaukuma zīmi un pēdiņas augšā. Piebildi raksta ar mazo burtu: *«Tāds pusgraudnieks vai rentnieks ir kā putns zara galā,» pasmējās Osis.*

3. Ja piebilde ir starp kāda tiešās runas teikuma vārdiem, tad tiešās runas priekšā liek pēdiņas apakšā, tiešo runu sāk ar lielo burtu un tās daļas beigās liek komatu un pēdiņas augšā. Piebildi tad sāk ar mazo burtu, aiz tās liek komatu un tiešās runas otrās daļas priekšā — pēdiņas apakšā. Tiešās runas otro daļu sāk ar mazo burtu: *«Tērces liekņā nav*

slīktāk audzis,» priekšstrādnieks teica, «un gar upi zem ābeļdārza.»

4. Ja piebilde ir kāda tiešās runas teikuma beigās, bet aiz piebildes tiešā runa turpinās jaunā teikumā, tad aiz piebildes liek punktu un tiešās runas turpinājuma priekšā — pēdiņas apakšā. Tiešās runas turpinājumu sāk ar lielo burtu: *«Nav jau nekas liels,» Mārtiņš teica, tāpat čukstēdams: «Lietainā laikā viņš man vienmēr lauž. Kad dabū drusku pagulēt un nekustas, tad drīz vien pāriet.»*

Tiešā runa var būt arī bez piebildes. Tādos gadījumos, lai nošķirtu viena runātāja vārdus no otra runātāja vārdiem, starp tiem liek domuzīmi: *«Vai tev ir laba skolotāja?» — «Laba.» — «Nebaras?» — «Tikai dažreiz.»*

CITĀTS

Citāts ir vārdu pa vārdam atkārtots teksts vai tā daļa. Rakstos citātus vienmēr liek pēdiņās — *Imants Ziedonis kādā epifānijā raksta: «Skumjas ir brīvas, un tām ir putnu brīvie spārni.»*

Ja citātā ir izlaisti vārdi, to vietā liekama divpunkte: *Ienāca prātā Raiņa vārdi «Ja gribi pilnīgs būt un sevī liels, Tad neprasi, lai dod par darbu algu...»*

NETIEŠĀ RUNA

Netiešā runa ir runas vai domu satura atstāstījums. Netiešā runa parasti ir ietverta saliktā teikumā. Viena šāda teikuma daļa atbilst tiešās runas piebildei — tā norāda uz personu, kuras runu vai domas attēlo. Saliktā teikuma otrajā daļā ietverta netiešā runa:

Meitenīte paskaidroja, ka otrās klases atrodoties pirmajā stāvā.

Bērniem tika piekodināts, lai durvis vaļā neslēdz.

NOĢIEDAMĀ RUNA

Noģiedamā runa ir domu gaitas vārdisks atveidojums: *Pēdējos vārdus Jancis runāja tādā nopietnībā un pārlicībā, ka Marča domas dabūja pavisam savādu virzienu. Ko Jancis īsti gribēja teikt? Vai ka āboli pieder viņam vien? Varbūt viņam tagad žēl, ka Marču ņēmis līdzi?*

PIELIKUMS

VĀRDU SAVIENOJUMI

Teikumu var sadalīt vārdu savienojumos, kuros ietilpst parasti divi pēc nozīmes un formas saistīti patstāvīgi vārdi. Piemēram, teikums *Nakti šalc sabangotā jūra* sastāv no savienojumiem *šalc nakti*, *šalc jūra*, *sabangotā jūra*.

Veidojot teikumu, nereti ir lietderīgi pārbaudīt, vai vārdu savienojumi tajā atbilst valodas likumiem.

Vārdu savienošanas likumi pamatos izriet no vārda nozīmes, no tā saistāmības ar citiem vārdiem, no locījumu nozīmēm.

Parasti sintaksē vārdu savienojumus iedala trīs grupās: 1) savstarpēji atkarīgu vārdu savienojumos, 2) pakārtojumā saistītu vārdu savienojumos un 3) sakārtojumā saistītu vārdu savienojumos.

Galvenie līdzekļi vārdu saistīšanai ir vārdu galotnes, saistītārvārdi, vārdu secība.

Sintaksē neaplūko tādus ciešus vārdu savienojumus kā *šā tā, šur tur, tā kā tā, bijis nebijis, lai gan, kaut arī* u. c.

Savstarpēji atkarīgu vārdu savienojumos ietilpst teikuma priekšmets un izteicējs: *Jūra šalc*.

Pakārtojumā saistītu vārdu savienojumos jeb vārdkopās viens no savienojuma locekļiem ir neatkarīgs, otrs! — atkarīgs: *kupls* (atkarīgais loceklis) *ozols* (neatkarīgais loceklis).

Vārdkopās var būt trīs pakārtojuma veidi: saskaņojums (*laba grāmata*), pārvaldījums (*rakstīt vēstuli*), piekļāvums (*rakstīt glīti*).

Vārdkopas iedala pēc neatkarīgā locekļa vārdšķiras verbālajās, nominālajās un adverbiālajās vārdkopās.

1. Verbālajās vārdkopās neatkarīgajam loceklim, kas izteikts ar darbības vārdu, var pakārtot

1) darbības vārdu nenoteiksmes formā — *sāku rakstīt, steigšos pateikt*,

2) darbības vārdu divdabja formā — *skatos noskumis, smaidu iepriecināts, pamanīt rakstām*,

3) lietvārdu — *rakstīt vēstuli, pateikt tēvam, durt ar adatu, klauvēt pie durvīm, skatīties tālumā,*

4) īpašības vārdu — *sazelt zaļam,*

5) skaitļa vārdu — *atnākt pirmajam,*

6) vietniekvārdu — *nodot viņam,*

7) apstākļa vārdu — *runāt klusu, rakstīt ātri.*

2. Nominālajā vārdkopās neatkarīgajam loceklim, kas izteikts ar nomenu, var pakārtot

1) lietvārdu — *tēva grāmata, ala klintī, rūpes ģimenes dēļ, derīgs cilvēkiem, viens no strādniekiem,*

2) darbības vārdu nenoteiksmes formā — *cerības uzvarēt, gatavs cīnīties,*

3) īpašības vārdu — *jauns uzvalks, sena dziesma, vecu vecs, kaut kas jauns,*

4) darbības vārdu divdabja formā — *dziestošs ugunskurs, pabeigts darbs, kas nedzirdēts,*

5) skaitļa vārdu — *divi cilvēki, trešā māja,*

6) vietniekvārdu — *mans draugs, šis cilvēks,*

7) apstākļa vārdu — *pretī turēšanās, zaļgani pelēks.*

3. Adverbiālajā vārdkopās neatkarīgajam loceklim, kas izteikts ar apstākļa vārdu, var pakārtot

1) lietvārdu — *tepat mežā, vakar vakarā,*

2) apstākļa vārdu — *gluži lēnām, ļoti ilgi.*

Sakārtojumā saistītu vārdu savienojumus jeb vārdrindas iedala

1) blīvējumos, ja vārdrindā ietilpst dažādi vārdi — *ābeles, ķirši, bumbieres,*

2) divkāršojumos, trīskāršojumos utt., ja vārd-
rindā ir atkārtots viens un tas pats vārds — *tālu, tālu.*

GALVENIE PIETURZĪMJU LIETOŠANAS

NOTEIKUMI

Punkts (.)

1. Punktu lieto stāstījuma teikuma beigās:

Bet dusmas bija pāri. Viņa aizsteidzās pēc savām zālēm.

2. Punktu lieto aiz arābu cipariem, ja tie apzīmē kārtas skaitļa vārdus:

1990. gada 1. augustā.

Mūsu vietas ir 3. rindā.

3. Punktu lieto aiz vārdu saīsinājumiem: *piem., plkst., utt., u. tml., u. c., sk.*

Piezīmes. Punktu neliek

- 1) aiz mērvienību, fizikālu lielumu apzīmējumiem, ķīmisko elementu simboliem — *g, kg, m, km, l, L, T, s, min, Au, Mg,*
- 2) aiz burtu saīsinājumiem — *LU, LLU.*

Jautājuma zīme (?)

1. Jautājuma zīmi lieto aiz vienkārša teikuma, kurā izteikts jautājums:

*Kāpēc vilciens kavējas?
Vai tu redzēji jauno izrādi?
Kur tu noliki avīzi?*

2. Jautājuma zīmi lieto aiz salikta teikuma, ja kādā teikuma sastāvdaļā izteikts jautājums:

*Vai tu nezināji, ka viņš šogad beigs institūtu?
Ko jūs iesāksit ar suni, kad abiem būs jābrauc komandējumā?
Katrā mājā pāri sliekšnim es kāpju, sirdij iedreboties: bet ja nu nelaiž?*

Kas tas ir par spēku, kuram neviens nevar pretoties? Kāpēc upē monētu sviežam, kad uz tilta pirmoreiz griežamies?

Izsaukuma zīme (!)

1. Izsaukuma zīmi lieto aiz vienkārša teikuma, kurā izteikts rosinājums, vēlējums vai izsaukums:

*Nāc iekšā, kaimiņ!
Laimīgu jauno gadu!
Kaut drīzāk paietu ziema!
Kā putenis gaudo!
Cik skumji būt beigtam lauvam!
Kaut puisis, kaut puisis es būtu!*

2. Izsaukuma zīmi lieto aiz salikta teikuma, ja kādā tā sastāvdaļā izteikts rosinājums, vēlējums vai izsaukums:

*Ej tālāk un palīdzi, kam jāpalīdz!
Es saraujos pēkšņi, jo dzirdu: | Pie durvīm kladzina kāds!
Man bailes kā viesulis uzbrūk, | Nē, durvis es neiešu vērt!
Noskaidi lūgšanu sniegam, — tikai nesajauc vārdus!*

Komats (,)

1. Ar komatu atdala salikta teikuma sastāvdaļas:
Viņi tur nav kāpuši, viņi to nav prasījuši, bet kāds brinums pacēlis viņus mums pāri, un nu mēs tos nesaprotam.

Tie ir tie retie, kuri stāv augstu pār mums.

Piezīmes. 1) Komatu *un* priekšā nelieto, ja kādā no salikta sakārtota teikuma sastāvdaļām ir vārds vai vārdu savienojums, kas attiecas uz visu teikumu:

Vakar mēs gaidījām ciemiņus un viņi atnāca laikā.

2) Komatu *un*, vai priekšā nelieto, ja tie savieno vienlīdzīgus palīgteikumus:

Bija iestājies tas periods, kad domas apmākušās un darbs pavisam neveicas.

2. Ar komatu atdala vienlīdzīgus teikuma locekļus:

Nopērc pienu, sieru, maizi, cukuru!

Piezīme. Komatu *un*, vai, jeb priekšā neliek, ja tie vienlīdzīgu teikumu locekļu saistīšanai lietoti vienu reizi:

Nopērc pienu, maizi un cukuru!

Nopērc pienu, maizi vai cukuru!

Ja *un*, vai, jeb atkārtojas, to priekšā liekams komats, sākot ar pirmo atkārtojumu:

Nopērc pienu un maizi, un cukuru!

Nopērc pienu vai maizi, vai cukuru!

3. Ar komatu atdala atkārtotus vārdus:

Viņi gāja, gāja visu pēcpusdienu.

Iebriidām dziļi, dziļi upē.

4. Ar komatu atdala divdabja teicienu, kā arī cita veida savrupinājumus:

Zēns raksta, sēžot pie galda.

Zēns raksta, uzmanīgi un citīgi.

5. Ar komatiem atdala iespraudumus, iestarpinājumus:

Mūs šis uzaicinājums, bez šaubām, iepriecināja.

Tu to, protams, zini labāk.

Jaunībā viņa ir bijusi, to nevar noliegt, ļoti valdzinoša.

Piezīmes. 1) Ar komatiem neatdala laikam, varbūt, diemžēl, droši vien, acimredzot.

2) Vārds *respektīvi* rakstāms komatos, ja tam ir nozīmes 'jeb', 'tas ir', 'proti'.

Priedes lapas, respektīvi, skujuas, ir zilganzaļas.

Turpretim, ja *respektīvi* lietots ar nozīmi 'vai', tad tas nav liekams komatos: *Jāraksta vārdi respektīvi vārdkopas.*

6. Ar komatu atdala uzrunu:
Paklausies, māt, ko viņš raksta!
Miņo dēliņ, tev tagad jāceļas.
7. Ar komatu atdala pielikumu:
Jūs, Ozolu dzimta, esat stūrgalviģi ļaudis.
8. Ar komatu atdala piebildi no tiešās runas, ja piebilde atrodas tiešās runas vidū:
«Jums nav jārūpējas,» viņa teica, «es visu nokārtošu.»
9. Ar komatu parasti atdala izsaukšanas vārdus:
Lūk, pirmais tauriņš lido!
E, tas nemaz nav grūti!
 Izsaukšanas vārdu neatdala, ja tas ir jēdzieniski cieši saistīts ar kādu citu vārdu teikumā:
Ak tavu pārsteigumu!
10. Ar komatu atdala partikulas *jā, nē*:
Jā, man tiešām ir labi.
Nē, pēc goda man nealkst prāts.

Domuzīme (—)

1. Domuzīmi mēdz lietot izlaista vārda vietā:
Zemgale — Latvijas lidenākais rajons.
Sitiens prasa atsitienu, atsitiens — pretsitienu.
2. Domuzīmi lieto, ja stāstījums pārtraukts, ja seko kas negaidīts:
Tikai nelga pie galda smējās — bet tu kriti izmisumā.
Es paļaujos uz savām kājām, es paļaujos uz savām acīm — man nav cita, uz ko pašauties tumsā un naktī.
Tad rādās sapņi — asi kā giljotīna.
3. Domuzīmi lieto, lai atdalītu paskaidrojošus vārdus un paskaidrojošu vārdu grupas:
Un tad tu redzi, kāds no viņiem pļavā — jaunais un vecais — aiziet pie krūma, izņem skābputras kanniņu no aizvēņa un aizgūtnēm dzer.
4. Domuzīmi lieto, lai atdalītu pielikumu kopā ar tā apzīmētājiem:
Diemžēl citām tautām maz pazīstams Rainis — lielākais latviešu dzejnieks.
5. Domuzīmi lieto konstrukcijās ar precizējamo vai ar vispārinošo vārdu:
Mums ceļojumā patika viss — pilsētas, ciemati, kalni, meži, lauki.

6. Domuzīmi lieto atkārtojuma priekšā:
Visapkārt jūra — tikai jūra.
7. Ar domuzīmi atdala īpaši uzsvērtus savrupinātus teikuma locekļus:
Un ap tevi ir tava tumsa — lielā un bezgalīgā.
8. Ar domuzīmi reizumis atdala salikta teikuma daļas bezsaikļu saistījumā:
*Tikai jūtu — brīnums notiek.
Es mīlu savus bērnus — viņi vienmēr kaut ko grib.
Viņš nesaprata — nav Dievam laimes, pie kuras dvēsele nepierod.*
9. Domuzīmi lieto aiz tiešās runas, ja katras personas runa nesākas jaunā rindā un piebildes nav:
«Tu šovakar kur iesi?» — «Nē.» — «Kāpēc tad tu nepārgērbies?»
10. Iespieddarbos domuzīmi lieto, ja piebilde atrodas tiešās runas priekšā:
*Uz tilta kāda sieviete, kas apšaubīja viņa spējas, uzsauca:
— Ja tu esi gaišrēģis, tad pasaki, cik gadu ir manam vīram!
— Dīvaini, ja to jautā sieviete, kura nekad nav bijusi precējusies, — Kaliostro viedīgi konstatēja.*
11. Domuzīmi lieto arī aiz komata, lai atvieglotu izsacītās domas uztveršanu:
Mūžs garš — daudz dziesmu sakrājušās, | Nu jāatvadās man no tām, | Sev paturēšu tikai vienu, — | Tev tik un tā to nesaprast.

Kols (:)

1. Ar kolu atdala tiešo runu no piebildes, ja tiešā runa atrodas piebildes priekšā:
Vai es tevi nemācīju: «Nebāz roku ugunī!»
2. Kolu lieto aiz vispārinošā vārda, ja tam seko vienlīdzīgi teikuma locekļi:
Visur te bija izmētātas rotaļlietas: mašīnas, lelles, zaķi, lāči, grabuši.
3. Kolu reizumis lieto saliktā teikumā, ja nav saikļu saistījuma:
*Es jums saku: dziediet!
Tur šaubu vairs nav nekādu: Ir princese slima paties!*

Semikols (;)

Semikolu lieto starp salikta teikuma sastāvdaļām, ja tajās izteiktas samērā neatkarīgas domas:

Bet tev? Tu esi cilvēks; Lai sapnis cilvēcīgs No labu jūtu zemes Kā rudzu grauds tev dīgst.

Daudzpunkte (...)

1. Teikuma beigās daudzpunkte norāda uz domas aprāvumu vai uz emocionālu stāvokli:

Nāc nu pieradini stirnas bērnu! Steigties varēsi pēc tam, pēc tam ...

2. Teikuma vidū daudzpunkte norāda uz pārtraukumu, izlaidumu vai arī uz ko negaidītu:

«Brauc, manu dēliņ! Lai dievs stāv tev klāt! Še ... ņem šo vīstiņu ... būs tev uz ceļa ...»

Iekavas ((), [])

Iekavās iekļauj iestarpinājumus, paskaidrojumus:

Terapeīts viņu nosūtīja pie lora (ausu, kakla, deguna ārsta).

Vauva, vauva, mazais lauva, Taisi acis ciet! (Nāk tavš tēvs, un man ir viņam Jāuzrūc mazliet.)

Tevi godinās un apsveiks delegācijas (apsveicējos būs arī valdības pārstāvji) — par to, ka tu esi.

Pēdiņas («»)

1. Pēdiņas lieto tiešās runas apzīmēšanai: *Vai es tevi nemācīju: «Nebāz roku uguni!»*

2. Pēdiņās liek nosaukumus, kam ir īpašvārda nozīme: žurnāls «*Karogs*», stāstu krājums «*Skumju druva*», apgāds «*Zvaigzne ABC*».

3. Pēdiņās liek vārdus, kas ir lietoti pārnestā nozīmē: *Tas gan bija «gudri» darīts.*

Divpunkte (..)

Divpunkti lieto, lai parādītu vārdu vai teikumu izlaidumu citātos:

Māmuliņ, dzirdi: jau nosīta trīs! Laiks nu ir celties un auties, un posties ..

Ilgī braucot vilcienā, vienmēr atceros Plūdoņa rindas.. Tik pa taku, Blaku, blaku!

Defise (-)

1. Defisi lieto, dalot vārdu zilbēs vai sastāvdaļās: *pa-nā-ku-mi, pār-vald-niek-s.*

2. Defisi lieto dubultvārdos un ģeogrāfiskos nosaukumos: *Birznieks-Upītis, Alma-Āta.*

3. Defisi lieto starp vārdiem, kas apzīmē vienotu nojēgumu: *naudas-preču attiecības.*

Apostrofs (')

Apostrofu lieto izlaista patskaņa burta vietā: *Kā smildziņa Mūs' māsiņa.*

Pusiekava ()

Pusiekavu lieto aiz arābu cipariem vai mazajiem alfabēta burtiem, kas apzīmē secību:

Teikuma priekšmets var būt izteikts 1) ar lietvārdu, 2) ar vietniekvārdu, 3) ar īpašības vārdu.

Vienpēdiņas (,')

1. Vienpēdiņas liek augu vai augļu šķirņu nosaukumos: *'Superstars', 'Trebū'.*

2. Vienpēdiņās liek nozīmju skaidrojumus: *tolerants — 'ieciētīgs'.*

DARBĪBAS VĀRDU PAMATFORMAS

Darbības vārdu pamatformu sarakstā iekļauta samērā bieži lietotu darbības vārdu nenoteiksme, tagadnes un pagātnes 1. personas formas (ja darbības vārdam nav 1. un 2. personas formu, tad dotas 3. personas formas ar norādi «3. p.»). Konjugācija apzīmēta ar romiešu ciparu, grupa — ar arābu ciparu.

I konjugācijas darbības vārdiem parādīta 2. personas forma, ja tā beidzas ar galotni *-i*. Visas trīs tagadnes vienskaitļa

formas dotas darbības vārdiem, kam praksē iespējamas svārstības līdzskaņu mijā, — *mocīt, moku, moki, moka*.

Lietderīgi ievērot, ka darbības vārdiem ar konjugācijas apzīmējumu III 1 vai III 2 ir garš *ā* tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnē (atgriezeniskajiem darbības vārdiem arī 3. personas galotnē) un divdabju finālēs *-āms, -ā mies, -ām*.

Sarakstā galvenokārt ir tiešie bezpriedēkļa darbības vārdi, izņemot gadījumus, kad darbības vārdu bez priedēkļa vai tiešajā formā nelieto vai lieto reti, piemēram, *paaugstināt, sirdīties* u. tml.

Sarakstā nav iekļauta liela daļa svešvārdu ar *-ēt*, jo tie vienmēr pieder pie II konjugācijas 4. grupas. Ieskatam daži no šādiem sarakstā neiekļautiem darbības vārdiem: *absolutizēt, absorbēt, abstrahēt, adaptēt, administrēt, adsorbēt, aerēt, ajišēt, aklimatizēt, aktivēt, akumulēt, akvarelēt, alkoholizēt, amizēt, amortizēt, anektēt, anestezēt, angažēt, anotēt, apercipēt, aprobēt, argumentēt, artikulēt, autorizēt, avansēt, balansēt, balzāmēt, bonēt, bronzēt, brošēt, centrēt, cenzēt, cirkulēt, deducēt, defilēt, denaturēt, deponēt, detalizēt, determinēt, detonēt, devalvēt, diferencēt, diskontēt, dislocēt, disociēt, disonēt, dokumentēt, dozēt, drapēt, dreifēt, džigitēt, ekipēt, ekstrahēt, ekstrapolēt, elidēt, emaljēt, emancipēt, emitēt, emulgēt, eskortēt, estetizēt, ešelonēt, fascinēt, fetišizēt, figurēt, finierēt, fluorescēt, fokusēt, fosforescēt, frakcionēt, fraktēt, galvanizēt, gofrēt, graduēt, granulēt, gravitēt, ģeneralizēt, herbarizēt, hidrolizēt, hipertrofēt, hlōrēt, hlōroformēt, hromēt, iluminēt, imatrikulēt, implicēt, inducēt, inkrustēt, internēt, interpolēt, intonēt, introducēt, investēt, iradiēt, jodelēt, kadrēt, kalibrēt, kartēt, kartografēt, katalogizēt, katapultēt, kolotēt, kolportēt, kompilēt, kondicionēt, konstituēt, kontrahēt, kontraktēt, konturēt, konverģēt, kopulēt, kotēt, kreisēt, kulminēt, kvitēt, leģēt, leģitimēt, liberalizēt, likmēt, litografēt, luminiscēt, maketēt, manifestēt, matricēt, metalizēt, mineralizēt, mistificēt, modulēt, monopolizēt, motorizēt, mumificēt, municipalizēt, narkotizēt, naturalizēt, niansēt, niķelēt, nitrēt, nitrificēt, okulēt, orķestrēt, ozonēt, palpēt, parafinēt, parfimēt, patinēt, pedalizēt, pensionēt, percipēt, perforēt, periodizēt, perkutēt, pigmentēt, plasēt, platinēt, poetizēt, polarizēt, pomadēt, portretēt, postulēt, predestinēt, predisponēt, prezumēt, primitivizēt, privileģēt, profesionalizēt, profilēt, promenēt, prostituēt, puantēt, pulverizēt, punktēt, raģinēt, raportēt, recitēt, reduplicēt, reflektēt, rekognoscēt, ritmizēt, ruinēt, sekvestrēt, sensibilizēt, separēt, stratificēt, sublimēt, šaržēt, taranēt, titrēt, trasēt, tremolēt, trepanēt, uniformēt, verbalizēt, viražēt, vokalizēt, voltizēt.*

Neoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
abonēt	abonēju	abonēju	II	4
absolvēt	absolvēju	absolvēju	II	4
adīt	adu	adiju	III	2
adoptēt	adoptēju	adoptēju	II	4
adresēt	adresēju	adresēju	II	4
agītēt	agītēju	agītēju	II	4
aicināt	aicinu	aicināju	III	1
aijāt	aijāju	aijāju	II	1
airēt	airēju	airēju	II	4
aizmirst	aizmirstu, aizmirsti	aizmirsu	I	5
akcentēt	akcentēju	akcentēju	II	4
akceptēt	akceptēju	akceptēju	II	4
akreditēt	akreditēju	akreditēju	II	4
ākstīties	ākstos	ākstījos	III	2
aktivizēt	aktivizēju	aktivizēju	II	4
aktualizēt	aktualizēju	aktualizēju	II	4
ākēt	ākēju	ākēju	II	4
ālēties	ālējos	ālējos	II	4
algot	algoju	algoju	II	2
alkt	alkstu, alksti	alku	I	5
aloties	alojos	alojos	II	2
alvot	alvoju	alvoju	II	2
amnestēt	amnestēju	amnestēju	II	4
amputēt	amputēju	amputēju	II	4
analizēt	analizēju	analizēju	II	4
anulēt	anulēju	anulēju	II	4
apaļot	apaļoju	apaļoju	II	2
apbēdināt	apbēdinu	apbēdināju	III	1
apbrīnot	apbrīnoju	apbrīnoju	II	2
apdullināt	apdullinu	apdullināju	III	1
apdult	apdullstu, apdullsti	apdullu	I	5
apelēt	apelēju	apelēju	II	4
apgrūtināt	apgrūtinu	apgrūtināju	III	1
apkaunot	apkaunoju	apkaunoju	II	2
apklust	apklustu, apklusti	apklusu	I	5
aplaimot	aplaimoju	aplaimoju	II	2
aplaudēt	aplaudēju	aplaudēju	II	4
aplot	aploju	aploju	II	2
apmežot	apmežoju	apmežoju	II	2
apnikt	apņiku	apņiku	I	3
apretēt	apretēju	apretēju	II	4
apsēklot	apsēkloju	apsēkloju	II	2
apslimt	apslimstu, apslimsti	apslimu	I	5
apstulbot	apstulboju	apstulboju	II	2
apstulbt	apstulbstu, apstulbsti	apstulbu	I	5
aptumšot	aptumšoju	aptumšoju	II	2
apūdeņot	apūdeņoju	apūdeņoju	II	2

Neoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
apzaļumot	apzaļumuju	apzaļumoju	II	2
aranžēt	aranžēju	aranžēju	II	4
ardievoties	ardievojos	ardievojos	II	2
ārdīt	ārdū	ārdīju	III	2
arestēt	arestēju	arestēju	II	4
ārstēt	ārstēju	ārstēju	II	4
art	aru	aru	I	4
asarot	asaroju	asaroju	II	2
asēt	asēju	asēju	II	4
asfaltēt	asfaltēju	asfaltēju	II	4
asignēt	asignēju	asignēju	II	4
asimilēt	asimilēju	asimilēju	II	4
asināt	asinu	asināju	III	1
asiņot	asiņoju	asiņoju	II	2
asistēt	asistēju	asistēju	II	4
asnot	asnoju	asnoju	II	2
asociēt	asociēju	asociēju	II	4
atbildēt	atbildū	atbildēju	III	3
atestēt	atestēju	atestēju	II	4
atgādināt	atgādinu	atgādināju	III	1
atlabt	atlabstu, atlabsti	atlabu	I	5
atlicināt	atlicinu	atlicināju	III	1
atmaigt	atmaigstu, atmaigsti	atmaigu	I	5
atpazīt	atpazīstu, atpazīsti	atpazīnu	I	5
atraugāties	atraugājos	atraugājos	II	1
atrofēties	atrofējos	atrofējos	II	4
atsavināt	atsavinu	atsavināju	III	1
atslābināt	atslābinu	atslābināju	III	1
atslābt	atslābstu, atslābsti	atslābu	I	5
atspēkot	atspēkoju	atspēkoju	II	2
atsvabināt	atsvabinu	atsvabināju	III	1
atsvaidzināt	atsvaidzinu	atsvaidzināju	III	1
atsvešināt	atsvešinu	atsvešināju	III	1
attālināt	attālinu	attālināju	III	1
attiecināt	attiecinu	attiecināju	III	1
attīstīt	attīstū	attīstīju	III	2
atvaļināt	atvaļinu	atvaļināju	III	1
atvasināt	atvasinu	atvasināju	III	1
atvieglināt	atvieglinu	atvieglināju	III	1
atvieglot	atviegloju	atviegloju	II	2
atvilgt	atvilgstu, atvilgsti	atvilgu	I	5
atzīt	atzīstu, atzīsti	atzīnu	I	5
audzēt	audzēju	audzēju	II	4
audzināt	audzinu	audzināju	III	1
augļot	augļoju	augļoju	II	2
augt	augu	augu	I	1

Nonoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
auklēt	auklēju	auklēju	II	4
aukstēt	aukstēju	aukstēju	II	4
aulekšot	aulekšoju	aulekšoju	II	2
auļot	auļoju	auļoju	II	2
aurot	auroju	auroju	II	2
ausities	ausos	ausijos	III	2
aust ¹	austu, austi	ausu	I	5
aust ²	aužu	audu	I	4
aušoties	aušojos	aušojos	II	2
aut	auju vai aunu	āvu	I	4, 3
automatizēt	automatizēju	automatizēju	II	4
avarēt	avarēju	avarēju	II	4
badināt	badīnu	badīnāju	III	1
badīt	badu	badīju	III	2
badoties	badojos	badojos	II	2
bagarēt	bagarēju	bagarēju	II	4
bagātināt	bagātinu	bagātināju	III	1
baidīt	baidu	baidīju	III	2
baiļoties	baiļojos	baiļojos	II	2
bakstīt	bakstu	bakstīju	III	2
balēt	balēju vai balu	balēju	II, III	4, 3
bālēt	bālu vai bālēju	balēju	III, II	3, 4
balināt	balīnu	balīnāju	III	1
balot	baloju	baloju	II	2
balotēties	balotējos	balotējos	II	4
balsināt	balsīnu	balsīnāju	III	1
balsot	balsoju	balsoju	II	2
balstīt	balstu	balstīju	III	2
baltināt	baltīnu	baltīnāju	III	1
baltot	baltoju	baltoju	II	2
bangot	bangoju	bangoju	II	2
bankrotēt	bankrotēju	bankrotēju	II	4
barot	baroju	baroju	II	2
bārstīt	bārstu	bārstīju	III	2
bārt	baru	bāru	I	4
baudīt	baudu	baudīju	III	2
bāzēt	bāzēju	bāzēju	II	4
bāzt	bāžu	bāzu	I	4
bazūnēt	bazūnēju	bazūnēju	II	4
bažīties	bažījos	bažījos	II	3
bēdāt	bēdāju	bēdāju	II	1
bedīt	bedīju	bedīju	II	3
bēdzināt	bēdzinu	bēdzināju	III	1
bēgt	bēgu	bēgu	I	1
bēguļot	bēguļoju	bēguļoju	II	2
beigt	beidzu	beidzu	I	4
belzt	belžu	belzu	I	4
bendēt	bendēju	bendēju	II	4
bērt	beru	bēru	I	4
berzēt	berzēju	berzēju	II	4
berzt	beržu	berzu	I	4

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
betonēt	betonēju	betonēju	II	4
bīdelēt	bīdelēju	bīdelēju	II	4
bīdīt	bīdu	bīdiju	III	2
biedēt	biedēju	biedēju	II	4
biedināt	biedinu	biedināju	III	1
biedroties	biedrojos	biedrojos	II	2
biezēt	biezēju	biezēju	II	4
biezināt	biezinu	biezināju	III	1
bijāt	bijāju	bijāju	II	1
bikstīt	bikstu	bikstiju	III	2
bildināt	bildinu	bildināju	III	1
bilst	bilstu, bilsti	bildu	I	5
birdināt	birdinu	birdināju	III	1
birt	birstu, birsti	biru	I	5
birzt	birstu, birsti	birzu	I	5
bīties	bīstos, bīsties	bijos	I	5
bizot	bizoju	bizoju	II	2
blandīties	blandos	blandijos	III	2
blāvot	blāvoju	blāvoju	II	2
blāzmot	blāzmoju	blāzmoju	II	2
blēdīt	blēdiju	blēdiju	II	3
blendēt	blendēju	blendēju	II	4
blenzt	blenzu	blenzu	I	4
blēņoties	blēņojos	blēņojos	II	2
blēt	blēju	blēju	I	4
blietēt	blietēju	blietēju	II	4
bliezt	bliežu	bliežu	I	4
blikšķēt	blikšķu	blikšķēju	III	3
blikšķināt	blikšķinu	blikšķināju	III	1
blisināt	blisinu	blisināju	III	1
blist	blistu, blīsti	blīdu	I	5
blivēt	blivēju	blivēju	II	4
bloķēt	bloķēju	bloķēju	II	4
blāustīties	blāustos	blāustījos	III	2
blāut	blāuju	blāvu	I	4
bojāt	bojāju	bojāju	II	1
bolīt	bolu	boliju	III	2
bombardēt	bombardēju	bombardēju	II	4
bozt	božu	božu	I	4
bradāt	bradāju	bradāju	II	1
brāļoties	brāļojos	brāļojos	II	2
braucīt	brauku, brauki, brauka	brauciju	III	2
braukāt	braukāju	braukāju	II	1
braukt	braucu	braucu	I	4
brāzmot	brāzmoju	brāzmoju	II	2
brāzt	brāžu	brāžu	I	4
brēkāt	brēkāju	brēkāju	II	1
brēkt	brēcu	brēcu	I	4
bremzēt	bremzēju	bremzēju	II	4
brīdināt	brīdinu	brīdināju	III	1
briedēt	briedēju	briedēju	II	4

Neenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
briedināt	briedinu	briedināju	III	1
briest	briestu, briesti	briedu	I	5
brikskēt	briksķu	briksķēju	III	3
brīnīties	brīnos	brīnijos	III	2
brist	brienu	brīdu	I	3
brīvot	brīvoju	brīvoju	II	2
brokastot	brokastoju	brokastoju	II	2
bruģēt	bruģēju	bruģēju	II	4
brukt	brūku	bruku	I	3
brūnēt	brūnu vai brūnēju	brūnēju	III 'II	3, 4
bruņot	bruņoju	bruņoju	II	2
bružāt	bružāju	bružāju	II	1
bubināt	bubinu	bubināju	III	1
buknīt	bukniju	bukniju	II	3
bukņīt	bukņiju	bukņiju	II	3
buksēt	buksēju	buksēju	II	4
bultēt	bultēju	bultēju	II	4
bungot	bungoju	bungoju	II	2
burāt	burāju	burāju	II	1
burbuļot	burbuļoju	burbuļoju	II	2
burt	buru	būru	I	4
burtot	burtoju	burtoju	II	2
burzīt	burzu	burziju	III	2
būt	esmu, esi, ir	biju	ne- kārtns	
būvēt	būvēju	būvēju	II	4
bužināt	bužinu	bužināju	III	1
caurstrāvot	caurstrāvoju	caurstrāvoju	II	2
caurumot	caurumoju	caurumoju	II	2
ceļt	ceļu	cēlu	I	4
ceļot	ceļoju	ceļoju	II	2
cementēt	cementēju	cementēju	II	4
censties	cenšos	centos	I	4
centralizēt	centralizēju	centralizēju	II	4
cepināt	cepinu	cepināju	III	1
cept	cepu	cepu	I	1
cerēt	ceru	cerēju	III	3
cerot	ceroju	ceroju	II	2
ciemoties	ciemojos	ciemojos	II	2
ciemat	ciematāju	ciematāju	II	1
ciemat	ciematņu vai ciematņu	ciematņu	III, II	2, 3
ciest	ciestu	ciestu	I	4
cietēt	cietēju	cietēju	II	4
cietināt	cietinu	cietināju	III	1
cīkstēties	cīkstos	cīkstējos	III	3
cilāt	cilāju	cilāju	II	1
cildināt	cildinu	cildināju	III	1
cilpot	cilpoju	cilpoju	II	2
cinīties	cīnos	cinijos	III	2
cinkot	cinkoju	cinkoju	II	2
cirpt	cērpju	cirpu	I	2

Neoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
cirst	cērtu	cirtu	I	2
cirtot	cirtoju	cirtoju	II	2
citēt	citēju	citēju	II	4
civilizēt	civilizēju	civilizēju	II	4
cukurot	cukuroju	cukuroju	II	2
čabēt	čabu	čabēju	III	3
čabināt	čabinu	čabināju	III	1
čalot	čaloju	čaloju	II	2
čamdīt	čamdu	čamdiju	III	2
čāpot	čāpoju	čāpoju	II	2
čāpstināt	čāpstīnu	čāpstināju	III	1
čaukstēt	čaukstu	čaukstēju	III	3
čaukstināt	čaukstinu	čaukstināju	III	1
čiepstēt	čiepsu	čiepstēju	III	3
čiept	čiepu	čiepu	I	4
čīgāt	čīgāju	čīgāju	II	1
čīkstēt	čīkstu	čīkstēju	III	3
čīkstināt	čīkstinu	čīkstināju	III	1
čivināt	čivīnu	čivināju	III	1
čokurot	čokuroju	čokuroju	II	2
čubināt	čubīnu	čubināju	III	1
čučet	čuču	čučeju	III	3
čukstēt	čukstu	čukstēju	III	3
čūlot	čūloju	čūloju	II	2
čukstēt	čurkstu	čurkstēju	III	3
čurkstināt	čurkstinu	čurkstināju	III	1
dabūt	dabūju, dabū, dabū	dabūju	II	
dainot	dainoju	dainoju	II	2
dakšot	dakšoju	dakšoju	II	2
dalīt	dalū	dalīju	III	2
dambēt	dambēju	dambēju	II	4
darbināt	darbīnu	darbināju	III	1
darboties	darbojos	darbojos	II	2
dārdēt	dārdū	dārdēju	III	3
dārdināt	dārdīnu	dārdināju	III	1
darināt	darīnu	darināju	III	1
darīt	darū	darīju	III	2
darvot	darvoju	darvoju	II	2
datēt	datēju	datēju	II	4
daudzīnāt	daudzīnu	daudzīnāju	III	1
dauzīt	dauzu	dauzīju	III	2
dāvāt	dāvāju	dāvāju	II	1
dāvināt	dāvīnu	dāvināju	III	1
debatēt	debatēju	debatēju	II	4
debitēt	debitēju	debitēju	II	4
dēdēt	dēdū	dēdēju	III	3
dedzināt	dedzīnu	dedzināju	III	1
definēt	definēju	definēju	II	4
degazēt	degazēju	degazēju	II	4
degradēt	degradēju	degradēju	II	4
degt ¹	dedzu	dedzu	I	4

Nonoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
degt ²	degu	degu	I	1
dejot	dejoju	dejoju	II	2
deklamēt	deklamēju	deklamēju	II	4
deklarēt	deklarēju	deklarēju	II	4
deklinēt	deklinēju	deklinēju	II	4
dekorēt	dekorēju	dekorēju	II	4
deldēt	deldēju	deldēju	II	4
deleģēt	deleģēju	deleģēju	II	4
delverēt	delverēju	delverēju	II	4
demisionēt	demisionēju	demisionēju	II	4
demokratizēt	demokratizēju	demokratizēju	II	4
demolēt	demolēju	demolēju	II	4
demonstrēt	demonstrēju	demonstrēju	II	4
denuncēt	denuncēju	denuncēju	II	4
deportēt	deportēju	deportēju	II	4
derēt	deru	derēju	III	3
dergties	derdzos	derdzos	I	4
destilēt	destilēju	destilēju	II	4
dēstīt	dēstu	dēstīju	III	2
dēt	dēju	dēju	I	4
dēvēt	dēvēju	dēvēju	II	4
dezertēt	dezertēju	dezertēju	II	4
dežurēt	dežurēju	dežurēju	II	4
diagnosticēt	diagnosticēju	diagnosticēju	II	4
dibināt	dibinu	dibināju	III	1
dīdīt	dīdu	dīdīju	III	2
diedelēt	diedelēju	diedelēju	II	4
diedzēt	diedzēju	diedzēju	II	4
diegt	diedzu	diedzu	I	4
dienēt	dienu	dienēju	III	3
diet	deju	deju	I	4
dievināt	dievinu	dievināju	III	1
dievoties	dievojos	dievojos	II	2
dīgt	dīgstu, dīgsti	dīgu	I	5
dikt	dīcu	dīcu	I	4
diktēt	diktēju	diktēju	II	4
dilt	dilstu, dilsti	dilu	I	5
dimdēt	dimdu	dimdēju	III	3
dimdināt	dimdinu	dimdināju	III	1
dipēt	dipu	dipēju	III	3
dipināt	dipinu	dipināju	III	1
dirāt	dirāju	dirāju	II	1
dirigēt	dirigēju	dirigēju	II	4
disciplinēt	disciplinēju	disciplinēju	II	4
diskriminēt	diskriminēju	diskriminēju	II	4
diskutēt	diskutēju	diskutēju	II	4
dispanserizēt	dispanserizēju	dispanserizēju	II	4
disputēt	disputēju	disputēju	II	4
divkāršot	divkāršoju	divkāršoju	II	2
dižoties	dižojos	dižojos	II	2
dobt	dobju	dobu	I	4
docēt	docēju	docēju	II	4

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
domāt	domāju	domāju	II	1
dominēt	dominēju	dominēju	II	4
dot	dodu, dod, dod	devu	ne- kārtns	
doties	dodos	devos	ne- kārtns	
dragāt	dragāju	dragāju	II	1
draiskoties	draiskojos	draiskojos	II	2
dramatizēt	dramatizēju	dramatizēju	II	4
draudēt	draudu	draudēju	III	3
draudzēties	draudzējos	draudzējos	II	4
drāzt	drāžu	drāžu	I	4
drēbēt	drēbu	drēbēju	III	3
drēbināt	drēbinu	drēbināju	III	1
drenēt	drenēju	drenēju	II	4
dresēt	dresēju	dresēju	II	4
driblēt	driblēju	driblēju	II	4
driksēt	driksu	driksēju	III	3
driskāt	driskāju	driskāju	II	1
drīvēt	drivēju	drivēju	II	4
drošināt	drošinu	drošināju	III	1
drukāt	drukāju	drukāju	II	1
drupināt	drupinu	drupināju	III	1
drupt	drūpu, drūpi	drupu	I	3
drūzmēties	drūzmējos	drūzmējos	II	4
dublēt	dublēju	dublēju	II	4
dubultot	dubultoju	dubultoju	II	2
ducināt	ducinu	ducināju	III	1
dūcināt	dūcinu	dūcināju	III	1
dūdot	dūdoju	dūdoju	II	2
duelēties	duelējos	duelējos	II	4
dūkt	dūcu	dūcu	I	4
duļkot	duļkoju	duļkoju	II	2
dūmot	dūmoju	dūmoju	II	2
dumpoties	dumpojos	dumpojos	II	2
dunēt	dunu	dunēju	III	3
dungot	dungoju	dungoju	II	2
dunkāt	dunkāju	dunkāju	II	1
durstīt	durstu	durstīju	III	2
durt	duru	dūru	I	4
dusēt	dusu	dusēju	III	3
dusmoties	dusmojos	dusmojos	II	2
dvašot	dvašoju	dvašoju	II	2
dvesmot	dvesmoju	dvesmoju	II	2
dvest	dvešu	dvesu	I	4
dzalkstīt	dzalkstīju	dzalkstīju	II	3
dzejot	dzejoju	dzejoju	II	2
dzeldēt	dzeldēju	dzeldēju	II	4
dzeldināt	dzeldinu	dzeldināju	III	1
dzelt	dzeļu	dzēlu	I	4
dzeltēt	dzeltēju	dzeltēju	II	4
dzemdēt	dzemdēju	dzemdēju	II	4

NeNOTEIKSME	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
dzenāt	dzenāju	dzenāju	II	1
dzert	dzeru	dzēru	I	4
dzesēt	dzesēju	dzesēju	II	4
dzesināt	dzesinu	dzesināju	III	1
dzēst	dzēšu	dzēsu	I	4
dziedāt	dziedu	dziedāju	III	3
dziedēt	dziedēju	dziedēju	II	4
dziedināt	dziedinu	dziedināju	III	1
dzimt	dzimstu, dzimsti	dzimu	I	5
dzirdēt	dzirdu	dzirdēju	III	3
dzirdināt	dzirdinu	dzirdināju	III	1
dzirdīt	dzirdu	dzirdiju	III	2
dzirksteļot	dzirksteļoju	dzirksteļoju	II	2
dzirkstēt	dzirkstu	dzirkstēju	III	3
dzirkstīt	dzirkstiju	dzirkstiju	II	3
dzīrot	dzīroju	dzīroju	II	2
dzirties	dziros	dziros	I	4
dzisināt	dzisinu	dzisināju	III	1
dzist	dziestu, dziesti	dzisu	I	5
dzīt ¹	dzenu	dzinu	I	2
dzīt ²	dzistu, dzīsti	dziju	I	5
dzīvināt	dzīvinu	dzīvināju	III	1
dzīvot	dzīvoju	dzīvoju	II	2
džinkstēt	džinkstu	džinkstēju	III	3
ecēt	ecēju	ecēju	II	4
ēdināt	ēdinu	ēdināju	III	1
ekonomēt	ekonomēju	ekonomēju	II	4
eksaminēt	eksaminēju	eksaminēju	II	4
ekselēt	ekselēju	ekselēju	II	4
eksistēt	eksistēju	eksistēju	II	4
eksperimentēt	eksperimentēju	eksperimentēju	II	4
eksplozēt	eksplozēju	eksplozēju	II	4
ekspluatēt	ekspluatēju	ekspluatēju	II	4
eksportēt	eksportēju	eksportēju	II	4
ekspropriēt	ekspropriēju	ekspropriēju	II	4
elektrificēt	elektrificēju	elektrificēju	II	4
elektrizēt	elektrizēju	elektrizēju	II	4
elpināt	elpinu	elpināju	III	1
elpot	elpoju	elpoju	II	2
elsot	elsoju	elsoju	II	2
elst	elšu	elsu	I	4
eļlot	eļloju	eļloju	II	2
ēnot	ēnoju	ēnoju	II	2
ēst	ēdu	ēdu	I	1
evakuēt	evakuēju	evakuēju	II	4
ēvelēt	ēvelēju	ēvelēju	II	4
fabricēt	fabricēju	fabricēju	II	4
falsificēt	falsificēju	falsificēju	II	4
fantazēt	fantazēju	fantazēju	II	4
fasēt	fasēju	fasēju	II	4
fiksēt	fiksēju	fiksēju	II	4

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
filmēt	filmēju	filmēju	II	4
filozofēt	filozofēju	filozofēju	II	4
filtrēt	filtrēju	filtrēju	II	4
finansēt	finansēju	finansēju	II	4
flirtēt	flirtēju	flirtēju	II	4
folklorizēt	folklorizēju	folklorizēju	II	4
formalizēt	formalizēju	formalizēju	II	4
formēt	formēju	formēju	II	4
formulēt	formulēju	formulēju	II	4
forsēt	forsēju	forsēju	II	4
fotografēt	fotografēju	fotografēju	II	4
frāzēt	frāzēju	frāzēju	II	4
frēzēt	frēzēju	frēzēju	II	4
frizēt	frizēju	frizēju	II	4
funkcionēt	funkcionēju	funkcionēju	II	4
gādāt	gādāju	gādāju	II	1
gadīties	gados	gadījos	III	2
gāgāt	gāgāju	gāgāju	II	1
gaidīt	gaidu	gaidīju	III	2
gailēt	gailu vai gailēju	gailēju	III, II	3, 4
gainīt	gainu vai gainiju	gainiju	III, II	2, 3
gaiņāt	gaiņāju	gaiņāju	II	1
gaismot	gaismoju	gaismoju	II	2
gaist	gaistu, gaisti	gaistu	I	5
galvot	galvoju	galvoju	II	2
gandarīt	gandaru vai gandariju	gandariju	III, II	2, 3
gandēt	gandēju	gandēju	II	4
ganīt	ganu	ganiju	III	2
gānīt	gānu	gāniju	III	2
garantēt	garantēju	garantēju	II	4
gārgt	gārdzu	gārdzu	I	4
garlaikot	garlaikoju	garlaikoju	II	2
garnēt	garnēju	garnēju	II	4
garot	garoju	garoju	II	2
garšot	garšoju	garšoju	II	2
gatavināt	gatavinu	gatavināju	III	1
gatavot	gatavoju	gatavoju	II	2
gaudot	gaudioju	gaudioju	II	2
gaumēt	gaumēju	gaumēju	II	4
gausties	gaužos, gaudies	gaudos	I	4
gavēt	gavēju	gavēju	II	4
gavilēt	gavilēju	gavilēju	II	4
gāzelēt	gāzelēju	gāzelēju	II	4
gāzēt	gāzēju	gāzēju	II	4
gazificēt	gazificēju	gazificēju	II	4
gāzt	gāžu	gāžu	I	4
glabāt	glabāju	glabāju	II	1
glābt	glābju	glābu	I	4
glaimot	glaimoju	glaimoju	II	2

Nenoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
glāstīt	glāstu	glāstīju	III	2
glaudīt	glaudu	glaudīju	III	2
glaust	glaužu	glaudu	I	4
glazēt	glazēju	glazēju	II	4
gleznot	gleznoju	gleznoju	II	2
gludināt	gludinu	gludināju	III	1
glumēt	glumēju	glumēju	II	4
glūnēt	glūnu	glūnēju	III	3
godāt	godāju	godāju	II	1
godināt	godinu	godināju	III	1
gorīt	goru	goriju	III	2
gozēt	gozēju	gozēju	II	4
grābāt	grābāju	grābāju	II	1
grabēt	grabu	grabeju	III	3
grabināt	grabinu	grabināju	III	1
grābstīt	grābstu	grābstīju	III	2
grābt	grābju	grābu	I	4
grafēt	grafēju	grafēju	II	4
graižīt	graižu	graižīju	III	2
grāmatot	grāmatoju	grāmatoju	II	2
gramstīt	gramstu	gramstīju	III	2
grandēt	grandu	grandēju	III	3
grandīt	grandu	grandīju	III	2
grantēt	grantēju	grantēju	II	4
grasīties	grasos	grasījos	III	2
graut	grauju	grāvu	I	4
grauzdēt	grauzdēju	grauzdēju	II	4
grauzt	graužu	grauzu	I	4
gravēt	gravēju	gravēju	II	4
grāvot	grāvoju	grāvoju	II	2
gražoties	gražojos	gražojos	II	2
grebt	grebju	grebu	I	4
gredzenot	gredzenoju	gredzenoju	II	2
grēkot	grēkoju	grēkoju	II	2
gremdēt	gremdēju	gremdēju	II	4
gremot	gremoju	gremoju	II	2
gremzt	gremžu	gremzu	I	4
greznot	greznoju	greznoju	II	2
gribēt	gribu	gribēju	III	3
griezt	griežu	griezu	I	4
grīļoties	grīļojos	grīļojos	II	2
grimēt	grimēju	grimēju	II	4
grimt	grimstu, grimsti	grimu	I	5
gropēt	gropēju	gropēju	II	4
grozīt	grozu	grozīju	III	2
grožot	grožoju	grožoju	II	2
grumbot	grumboju	grumboju	II	2
gruntēt	gruntēju	gruntēju	II	4
grupēt	grupēju	grupēju	II	4
grūst	grūžu	grūdu	I	4
grūstīt	grūstu	grūstīju	III	2
grūt	grūstu, grūsti	gruvu	I	5

Nenoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
gruzdēt	gruzdu	gruzdēju	III	3
gubot	guboju	guboju	II	2
gudrot	gudroju	gudroju	II	2
guldināt	guldinu	guldināju	III	1
guldit	guldu	guldiju	III	2
guldzēt	guldu	guldzēju	III	3
gulēt	guļu, guli, gul	gulēju	III	3
gulgt	guldu	guldu	I	4
gulšņāt	gulšņāju	gulšņāju	II	1
gult	gulstu, gulsti,	gūlu vai gulu	I	5
gulties	guļos vai gulstos	gūlos vai gulos	I III	4, 5 2
gumdit	gumdu	gumdiju	I	5
gumt	gumstu, gumsti	gumu		
gumzīt	gumzu	gumziju	III	2
gurdināt	gurdinu	gurdināju	III	1
gurkstēt	gurkstu	gurkstēju	III	3
gurt	gurstu, gursti	guru	I	5
gūstīt	gūstu	gūstiju	III	2
gūt	gūstu, gūsti	guvu	I	5
gvelzt	gvelžu	gvelzu	I	4
ģērbt	ģērbju	ģērbu	I	4
ģermanizēt	ģermanizēju	ģermanizēju	II	4
ģībt	ģībstu, ģībsti	ģību	I	5
ģipsēt	ģipsēju	ģipsēju	II	4
ģist	ģiedu	ģīdu	I	2
habilitēt	habilitēju	habilitēju	II	4
halturēt	halturēju	halturēju	II	4
harmonēt	harmonēju	harmonēju	II	4
harmonizēt	harmonizēju	harmonizēju	II	4
hermetizēt	hermetizēju	hermetizēju	II	4
hospitalizēt	hospitalizēju	hospitalizēju	II	4
hospitēt	hospitēju	hospitēju	II	4
humanizēt	humanizēju	humanizēju	II	4
idealizēt	idealizēju	idealizēju	II	4
identificēt	identificēju	identificēju	II	4
īdēt	īdu	īdēju	III	3
iedziļināt	iedziļinu	iedziļināju	III	1
iemiesot	iemiesoju	iemiesoju	II	2
iemūžināt	iemūžinu	iemūžināju	III	1
iepazīstināt	iepazīstinu	iepazīstināju	III	1
iepazīt	iepazīstu, iepazīsti	iepazīnu	I	5
ieskāt	ieskāju	ieskāju	II	1
iespaidot	iespaidoju	iespaidoju	II	2
iet	eju, ej, iet	gāju	ne- kārtns	
ietekmēt	ietekmēju	ietekmēju	II	4
ietilpināt	ietilpinu	ietilpināju	III	1
ietilpt	ietilpstu, ietilpsti	ietilpu	I	5
ievietot	ievietoju	ievietoju	II	2

NeNOTEIKSME	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
iezt	iežu	iezu	I	4
ieželināt	ieželinu	ieželināju	III	1
ignorēt	ignorēju	ignorēju	II	4
īgt	īgstu, īgsti	īgu	I	5
ildzināt	ildzinu	ildzināju	III	1
ilgoties	ilgojos	ilgojos	II	2
ilgt	ilgstu, ilgsti	ilgu	I	5
ilustrēt	ilustrēju	ilustrēju	II	4
imitēt	imitēju	imitēju	II	4
importēt	importēju	importēju	II	4
impregnēt	impregnēju	impregnēju	II	4
improvizēt	improvizēju	improvizēju	II	4
indēt	indēju	indēju	II	4
individualizēt	individualizēju	individualizēju	II	4
industrializēt	industrializēju	industrializēju	II	4
inficēt	inficēju	inficēju	II	4
informēt	informēju	informēju	II	4
injicēt	injicēju	injicēju	II	4
inkriminēt	inkriminēju	inkriminēju	II	4
inscenēt	inscenēju	inscenēju	II	4
inspicēt	inspicēju	inspicēju	II	4
instruēt	instruēju	instruēju	II	4
instrumentēt	instrumentēju	instrumentēju	II	4
integrēt	integrēju	integrēju	II	4
intensificēt	intensificēju	intensificēju	II	4
interesēt	interesēju	interesēju	II	4
interpretēt	interpretēju	interpretēju	II	4
intervēt	intervēju	intervēju	II	4
intrigēt	intrigēju	intrigēju	II	4
inventarizēt	inventarizēju	inventarizēju	II	4
irdināt	irdinu	irdināju	III	1
irdzēt	irdzu	irdzēju	III	3
irēt	irēju	irēju	II	4
irgt	irdzu	irdzu	I	4
ironizēt	ironizēju	ironizēju	II	4
irt ¹	irstu, irsti	iru (vīle irst)	I	5
irt ²	iru	īru (irt laivu)	I	4
īsināt	īsinu	īsināju	I	1
īstenot	īstenoju	īstenoju	II	2
izbrīnīt	izbrīnu vai izbrīniju	izbrīniju	III, II	2, 3
izbrīvēt	izbrīvēju	izbrīvēju	II	4
izdabāt	izdabāju	izdabāju	II	1
izdaiļot	izdaiļoju	izdaiļoju	II	2
izglītot	izglītoju	izglītoju	II	2
izgulsnēt	izgulsnēju	izgulsnēju	II	4
izklaidēt	izklaidēju	izklaidēju	II	4
izlept	izlepu	izlepu	I	1
izmist	izmistu, izmisti	izmisu	I	5
iznīcināt	iznīcinu	iznīcināju	III	1
izolēt	izolēju	izolēju	II	4
izplatīt	izplatu	izplatīju	III	2

Nonoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
jādelēt	jādelēju	jādelēju	II	4
jādināt	jādinu	jādināju	III	1
jāt	jāju	jāju	I	4
jaudāt	jaudāju	jaudāju	II	1
jaukt	jaucu	jaucu	I	4
jaunot	jaunoju	jaunoju	II	2
jaust	jaušu	jautu	I	4
jaut	jauju	jāvu	I	4
jautāt	jautāju	jautāju	II	1
jautrināt	jautrinu	jautrināju	III	1
jēgt	jēdzu	jēdzu	I	4
jokot	jokoju	jokoju	II	2
joņot	joņoju	joņoju	II	2
jozt	jožu	jozu	I	4
jūgt	jūdzu	jūdzu	I	4
jukt	jūku	juku	I	3
jumt	jumju	jūmu vai jumu	I	4
jundīt	jundu vai jundīju	jundīju	III, II	2, 3
jūsmināt	jūsminu	jūsmināju	III	1
just	jūtu, jūti	jutu	I	3
kabināt	kabinu	kabināju	III	1
kairināt	kairinu	kairināju	III	1
kaisīt	kaisu	kaisīju	III	2
kaist ¹	kaistu, kaisti	kaisu	I	5
(dusmās)				
kaist ² (ogles kaist)	kaistu, kaisti	kaitu	I	5
kaitēt ¹ (mums nekas nekait)	3. p. kait vai kaiš	kaitēja	III	3
kaitēt ² (darīt jaunu)	kaitēju	kaitēju	II	4
kaitēt ³ (karsēt)	kaitēju	kaitēju	II	4
kaitināt	kaitīnu	kaitināju	III	1
kaldināt	kaldīnu	kaldināju	III	1
kalkulēt	kalkulēju	kalkulēju	II	4
kalpināt	kalpinu	kalpināju	III	1
kalpot	kalpoju	kalpoju	II	2
kalst	kalstu, kalsti	kaltu	I	5
kalt	kaļu	kalu	I	4
kaltēt	kaltēju	kaltēju	II	4
kaļķot	kaļķoju	kaļķoju	II	2
kampt	kampju	kampu	I	4
kandidēt	kandidēju	kandidēju	II	4
kapāt	kapāju	kapāju	II	1
kāpelēt	kāpelēju	kāpelēju	II	4
kāpināt	kāpinu	kāpināju	III	1
kapitulēt	kapitulēju	kapitulēju	II	4
kaplēt	kaplēju	kaplēju	II	4
kāpt	kāpju	kāpu	I	4

Neoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
karāties	karājos	karājos	II	1
kārdināt	kārdīnu	kārdināju	III	1
kariķēt	kariķēju	kariķēju	II	4
karināt	karīnu	karināju	III	1
karogot	karogojū	karogojū	II	2
karot	karojū	karojū	II	2
kārot	kārojū	kārojū	II	2
kārpīt	kārpju	kārpīju	III	2
karsēt	karsēju	karsēju	II	4
karst	karstu, karsti	karsu	I	5
kārst	kāršu	kārsu	I	4
kārstīt	kārstu	kārstīju	III	2
kārt	karu	kāru	I	4
kārtāt	kārtāju	kārtāju	II	1
kārtot	kārtoju	kārtoju	II	2
kasēt	kasēju	kasēju	II	4
kāsēt	kāsēju	kāsēju	II	4
kasīt	kasu	kasīju	III	2
kast	kašu	kasīju	I	4
kāst	kāšu	kāsu	I	4
kastrēt	kastrēju	kastrēju	II	4
kašāt	kašāju	kašāju	II	1
kašķēties	kašķējos	kašķējos	II	4
kašņāt	kašņāju	kašņāju	II	1
kaukt	kaucu	kaucu	I	4
kaunēties	kaunos	kaunējos	III	3
kaunināt	kaunīnu	kaunināju	III	1
kausēt	kausēju	kausēju	II	4
kaustīt	kaustu	kaustīju	III	2
kaut	kauju	kāvu	I	4
kautrēties	kautrējos	kautrējos	II	4
kavēt	kavēju	kavēju	II	4
kinoficēt	kinoficēju	kinoficēju	II	4
klabēt	klabu	klabēju	III	3
klabināt	klabinu	klabināju	III	1
kladzināt	kladzīnu	kladzināju	III	1
klaigāt	klaigāju	klaigāju	II	1
klaīņot	klaīņojū	klaīņojū	II	2
klakšķēt	klakšķju	klakšķēju	III	3
klakšķīnāt	klakšķīnu	klakšķīnāju	III	1
klanīt	klanu	klanīju	III	2
klasificēt	klasificēju	klasificēju	II	4
klāstīt	klāstu	klāstīju	III	2
klāt	klāju	klāju	I	4
klaudzēt	klaudzu	klaudzēju	III	3
klaudzināt	klaudzīnu	klaudzināju	III	1
klausīt	klausu	klausīju	III	2
klausīnāt	klausīnu	klausīnāju	III	1
klauvēt	klauvēju	klauvēju	II	4
klejot	klejojū	klejojū	II	2
klepot	klepojū	klepojū	II	2
klibot	klibojū	klibojū	II	2

Neoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
klīdināt	klīdinu	klīdināju	III	1
klīdēt	klīdēju	klīdēju	II	4
kliegt	kliedzu	kliedzu	I	4
klīmst	klīmstu, klīmsti	klīmtu	I	5
klīst	klīstu, klīsti	klīdu	I	5
klukstēt	klukstu	klukstēju	III	3
klunkšķēt	klunkšķu	klunkšķēju	III	3
klunkšķināt	klunkšķīnu	klunkšķīnāju	III	1
klūpt	klūpu, klūpi	klupu	I	3
klusēt	klusēju	klusēju	II	4
klusināt	klusīnu	klusīnāju	III	1
klaut	klāju	klāvu	I	4
klūdiēties	klūdos	klūdiējos	III	2
klūt	klūstu, klūsti	klūvu	I	5
knābāt	knābāju	knābāju	II	1
knābt	knābju	knābu	I	4
knaibīt	knaibu	knaibiju	III	2
knakstīties	knakstos	knakstījos	III	2
knakšķēt	knakšķu	knakšķēju	III	3
knakšķināt	knakšķīnu	knakšķīnāju	III	1
knibināt	knibīnu	knibīnāju	III	1
kniebt	kniebju	kniebu	I	4
kniedēt	kniedēju	kniedēju	II	4
kniest	kniesu	kniesu	I	4
knikšķēt	knikšķu	knikšķēju	III	3
knikšķināt	knikšķīnu	knikšķīnāju	III	1
knist	knītu, knīti	knītu	I	3
knosities	knosos	knosījos	III	2
knubināt	knubīnu	knubināju	III	1
knupt	knūpu, knūpi	knupu	I	3
kņudēt	kņudu	kņudēju	III	3
kņudināt	kņudinū	kņudināju	III	1
kņupt	kņūpu, kņūpi	kņupu	I	3
kodēt	kodēju	kodēju	II	4
kodificēt	kodificēju	kodificēju	II	4
kodināt	kodīnu	kodināju	III	1
kodīt	kodu	kodiju	III	2
koklēt	koklēju	koklēju	II	4
koķetēt	koķetēju	koķetēju	II	4
kolekcionēt	kolekcionēju	kolekcionēju	II	4
kolektivizēt	kolektivizēju	kolektivizēju	II	4
kolonizēt	kolonizēju	kolonizēju	II	4
komandēt	komandēju	komandēju	II	4
kombinēt	kombinēju	kombinēju	II	4
komentēt	komentēju	komentēju	II	4
kompensēt	kompensēju	kompensēju	II	4
komplektēt	komplektēju	komplektēju	II	4
komponēt	komponēju	komponēju	II	4
kompostēt	kompostēju	kompostēju	II	4
kompostrēt	kompostreju	kompostreju	II	4
kompromitēt	kompromitēju	kompromitēju	II	4
koncentrēt	koncentreju	koncentreju	II	4

Neenoteksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
koncertēt	koncertēju	koncertēju	II	4
konfiscēt	konfiscēju	konfiscēju	II	4
konfrontēt	konfrontēju	konfrontēju	II	4
konjugēt	konjugēju	konjugēju	II	4
konkretizēt	konkretizēju	konkretizēju	II	4
konkurēt	konkurēju	konkurēju	II	4
konservēt	konservēju	konservēju	II	4
konsolidēt	konsolidēju	konsolidēju	II	4
konspektēt	konspektēju	konspektēju	II	4
konspirēt	konspirēju	konspirēju	II	4
konstatēt	konstatēju	konstatēju	II	4
konstruēt	konstruēju	konstruēju	II	4
konsultēt	konsultēju	konsultēju	II	4
kontrastēt	kontrastēju	kontrastēju	II	4
kontrolēt	kontrolēju	kontrolēju	II	4
konvertēt	konvertēju	konvertēju	II	4
kooperēt	kooperēju	kooperēju	II	4
koopēt	koopēju	koopēju	II	4
koordinēt	koordinēju	koordinēju	II	4
kopēt	kopēju	kopēju	II	4
kopot	kopoju	kopoju	II	2
kopt	kopju	kopu	I	4
korespondēt	korespondēju	korespondēju	II	4
koriģēt	koriģēju	koriģēju	II	4
kost	kožu	kodu	I	4
košlāt	košļaju	košļaju	II	1
krakšķēt	krakšķū	krakšķēju	III	3
krakšķināt	krakšķīnu	krakšķīnāju	III	1
krākt	krācu	krācu	I	4
krampēt	krampēju	krampēju	II	4
krāpt	krāpju	krāpu	I	4
krāsot	krāsoju	krāsoju	II	2
krāt	krāju	krāju	I	4
kratīt	kratu	kratīju	III	2
kraukāt	kraukāju	kraukāju	II	1
kraukšķēt	kraukšķū	kraukšķēju	III	3
kraukšķināt	kraukšķīnu	kraukšķīnāju	III	1
kraukt	kraucu	kraucu	I	4
kraut	krauju	krāvu	I	4
kravāt	kravāju	kravāju	II	1
kreditēt	kreditēju	kreditēju	II	4
krejot	krejoju	krejoju	II	2
kreķšķēt	kreķšķū	kreķšķēju	III	3
kreķšķināt	kreķšķīnu	kreķšķīnāju	III	1
krēpot	krēpoju	krēpoju	II	2
krēslo	krēsloju	krēsloju	II	2
krīmt	krīmtu	krīmtu	I	2
krist	krītu, krīti	krītu	I	3
kristalizēt	kristalizēju	kristalizēju	II	4
kristīt	kristīju	kristīju	II	3
kritizēt	kritizēju	kritizēju	II	4
krokot	krokoju	krokoju	II	2

Neenotelsme	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
kronēt	kronēju	kronēju	II	4
kropļot	kropļoju	kropļoju	II	2
krunkot	krunkoju	krunkoju	II	2
krustīties	krustos	krustijos	III	2
krustot	krustoju	krustoju	II	2
kūdit	kūdu	kūdiju	III	2
kuģot	kuģoju	kuģoju	II	2
kūkot	kūkoju	kūkoju	II	2
kukuļot	kukuļoju	kukuļoju	II	2
kūleņot	kūleņoju	kūleņoju	II	2
kulstīt	kulstu	kulstiju	III	2
kult	kuju	kūlu	I	4
kultivēt	kultivēju	kultivēju	II	4
kunkstēt	kunkstu	kunkstēju	III	3
kūņoties	kūņojos	kūņojos	II	2
kūpēt	kūpu	kūpēju	III	3
kūpināt	kūpinu	kūpināju	III	1
kuplināt	kuplinu	kuplināju	III	1
kuplot	kuploju	kuploju	II	2
kurēties	kuros	kurējos	III	3
kurināt	kurinu	kurināju	III	1
kurkstēt	kurkstu	kurkstēju	III	3
kurkšķēt	kurkšķu	kurkšķēju	III	3
kurkt	kurcu	kurcu	I	4
kurnēt	kurnu	kurnēju	III	3
kursēt	kursēju	kursēju	II	4
kurt	kuru	kūru	I	4
kurtēt	kurtēju	kurtēju	II	4
kūsāt	kūsāju	kūsāju	II	1
kust	kūstu, kūsti	kusu	I	5
kustēt	kustu	kustēju	III	3
kustināt	kustinu	kustināju	III	1
kutēt	3. p. kut	kutēja	III	3
kutināt	kutinu	kutināju	III	1
kvalificēt	kvalificēju	kvalificēju	II	4
kveldēt	kveldēju	kveldēju	II	4
kveldināt	kveldinu	kveldināju	III	1
kvēlot	kvēloju	kvēloju	II	2
kvēpināt	kvēpinu	kvēpināju	III	1
kvēpt	kvēpstu, kvēpsti	kvēpu	I	5
kviekt	kviecu	kviecu	I	4
ķēdēt	ķēdēju	ķēdēju	II	4
ķeksēt	ķeksēju	ķeksēju	II	4
ķemmēt	ķemmēju	ķemmēju	II	4
ķēmoties	ķēmojos	ķēmojos	II	2
ķengāt	ķengāju	ķengāju	II	1
ķēpāt	ķēpāju	ķēpāju	II	1
ķēpēt	ķēpēju	ķēpēju	II	4
ķēpināt	ķēpinu	ķēpināju	III	1
ķept	ķepu	ķepu	I	1
ķepuroties	ķepurojos	ķepurojos	II	2
ķērkstēt	ķērkstu	ķērkstēju	III	3

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
ķerkt	ķercu	ķercu	I	4
ķerstīt	ķerstu	ķerstiju	III	2
ķert	ķeru	ķeru	I	4
ķēzīt	ķēziju	ķēziju	II	3
ķidāt	ķidāju	ķidāju	II	1
ķilāt	ķilāju	ķilāju	II	1
ķildoties	ķildojos	ķildojos	II	2
ķilēt	ķilēju	ķilēju	II	4
ķimizēt	ķimizēju	ķimizēju	II	4
ķircināt	ķircinu	ķircināju	III	1
ķivēties	ķivējos	ķivējos	II	4
labināt	labinu	labināju	III	1
labot	laboju	laboju	II	2
lāčot	lāčoju	lāčoju	II	2
lādēt ¹ (lamāt)	lādu	lādēju	III	3
lādēt ² (lādēt šauteni)	lādēju	lādēju	II	4
lāgot	lāgoju	lāgoju	II	2
laidelēties	laidelējos	laidelējos	II	4
laidināt	laidinu	laidināju	III	1
laimēt	laimēju	laimēju	II	4
laipot	laipoju	laipoju	II	2
laist	laižu	laidu	I	4
laisties	laižos	laidos	I	4
laistīt	laistu	laistīju	III	2
laizīt	laizu	laiziju	III	2
lakot	lakoju	lakoju	II	2
lakstoties	lakstojos	lakstojos	II	2
lakt	loku	laku	I	3
lamāt	lamāju	lamāju	II	1
lāpit	lāpu	lāpīju	III	2
lapot	lapoju	lapoju	II	2
lasīt	lasu	lasīju	III	2
lāsmot	lāsmoju	lāsmoju	II	2
lāsot	lāsoju	lāsoju	II	2
latviskot	latviskoju	latviskoju	II	2
laulāt	laulāju	laulāju	II	1
laupīt	laupu	laupīju	III	2
lauzit	lauzu	lauzīju	III	2
lauzt	laužu	lauzu	I	4
lavēt	lavēju	lavēju	II	4
lavīties	lavos	lavījos	III	2
lecināt	lecinu	lecināju	III	1
ledot	ledoju	ledoju	II	2
legalizēt	legalizēju	legalizēju	II	4
lēkāt	lēkāju	lēkāju	II	1
lēkšot	lēkšoju	lēkšoju	II	2
lēkt	lecu	lēcu	I	4
lemt	lemju	lēmu	I	4
lēnināt	lēninu	lēnināju	III	1
lenkt	lencu	lencu	I	4
lepoties	lepojos	lepojos	II	2

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
lēst	lēšu	lēsu	I	4
liberalizēt	liberalizēju	liberalizēju	II	4
lidināt	lidinu	lidināju	III	1
lidot	lidoju	lidoju	II	2
līdzēt	līdzu	līdzēju	III	3
līdzināt	līdzinu	līdzināju	III	1
līdzsvarot	līdzsvaruju	līdzsvaruju	II	2
liecināt	liecinu	liecināju	III	1
liedēt	liedēju	liedēju	II	4
liedināt	liedinu	liedināju	III	1
liegt	liedzu	liedzu	I	4
liekt	liecu	liecu	I	4
lieku ot	lieku oju	lieku oju	II	2
lielīt	lielū	lielīju	III	2
liesēt	liesēju	liesēju	II	4
liesmot	liesmoju	liesmoju	II	2
liet	leju	lēju	I	1
lietot	lietoju	lietoju	II	2
līgot	līgoju	līgoju	II	2
līgt	līgstu, līgsti	līgu	I	5
līgzdot	līgzdoju	līgzdoju	II	2
likņāt	likņāju	likņāju	II	1
liksmot	liksmoju	liksmoju	II	2
likt	lieku	liku	I	2
likt	likstu, liksti	liku	I	5
likumot	likumoju	likumoju	II	2
likvidēt	likvidēju	likvideju	II	4
līmēt	līmēju	līmēju	II	4
limitēt	limiteju	limiteju	II	4
linčot	linčoju	linčoju	II	2
linijot	linijoju	linijoju	II	2
līņāt	līņāju	līņāju	II	1
lipināt	lipīnu	lipināju	III	1
lipt	lipu, lipi	lipu	I	3
list ¹	lienu	līdu	I	3
list ² (list lidumu)	ližu	līdu	I	4
lišķēt	lišķēju	lišķēju	II	4
līt	līstu, līsti	liju	I	5
lobīt	lobu	lobīju	III	2
lobt	lobju	lobu	I	4
locīt	loku, loki, loka	locīju	III	2
lodāt	lodāju	lodāju	II	1
lodēt	lodēju	lodēju	II	4
logaritmēt	logaritmēju	logaritmēju	II	4
lokalizēt	lokalizēju	lokalizēju	II	4
lolot	loloju	loloju	II	2
lozēt	lozēju	lozēju	II	4
ložņāt	ložņāju	ložņāju	II	1
lūgt	lūdzu	lūdzu	I	4
lūkot	lūkoju	lūkoju	II	2
luncināt	luncīnu	luncināju	III	1

Neenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
lupināt	lupinu	lupināju	III	1
lupt	lūpu, lūpi	lupu	I	3
lutināt	lutinu	lutināju	III	1
lūzt	lūstu, lūsti	lūzu	I	5
ļautoties	ļauņojos	ļauņojos	II	2
ļaut	ļaju	ļāvu	I	4
ļimt	ļimstu, ļimsti	ļimu	I	5
ļodzīt	ļogu, ļogi, ļoga	ļodzīju	III	2
ļumēt	ļumu	ļumēju	III	3
ļumt	ļumstu, ļumsti	ļumu	I	5
mācēt	māku	mācēju	III	3
mācīt	mācu	mācīju	III	2
magnetizēt	magnetizēju	magnetizēju	II	4
maidzīt	maidzīju	maidzīju	II	3
mainīt	mainu	mainīju	III	2
maisīt	maisu	maisīju	III	2
maitāt	maitāju	maitāju	II	1
mājojot	mājoju	mājoju	II	2
maksāt	maksāju	maksāju	II	1
mākslot	māksloju	māksloju	II	2
māksķerēt	māksķerēju	māksķerēju	II	4
mākt	mācu	mācu	I	4
maldināt	maldīnu	maldīnāju	III	1
maldīties	maldos	maldījos	III	2
malkot	malkoju	malkoju	II	2
malīt	maļu	malu	I	4
manevrēt	manevrēju	manevrēju	II	4
manīkirēt	manīkirēju	manīkirēju	II	4
manīpulēt	manīpulēju	manīpulēju	II	4
manīt	manu	manīju	III	2
mānīt	mānu	mānīju	III	2
mantot	mantuju	mantuju	II	2
margot	margoju	margoju	II	2
marīnēt	marīneju	marīneju	II	4
maršēt	maršēju	maršēju	II	4
masēt	masēju	masēju	II	4
maskēt	maskēju	maskēju	II	4
mašīnīzēt	mašīnīzēju	mašīnīzēju	II	4
māt	māju	māju	I	4
materialīzēt	materialīzēju	materialīzēju	II	4
maukt	maucu	maucu	I	4
maurot	mauroju	mauroju	II	2
maut	mauju	māvu	I	4
mazgāt	mazgāju	mazgāju	II	1
mazīnāt	mazīnu	mazīnāju	III	1
māžoties	māžojos	māžojos	II	2
mēbeļēt	mēbeļēju	mēbeļēju	II	4
medīt	medīju	medīju	II	3
mēdīt	mēdu	mēdīju	III	2
medītēt	medītēju	medītēju	II	4
medot	medoju	medoju	II	2
mēgt	mēdzu	mēdzu	I	4

Neoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
mēģināt	mēģinu	mēģināju	III	1
mehanizēt	mehanizēju	mehanizēju	II	4
meklēt	meklēju	meklēju	II	4
meliorēt	meliorēju	meliorēju	II	4
melnēt	melnēju	melnēju	II	4
melnot	melnoju	melnoju	II	2
melot	meļoju	meļoju	II	2
melst	meļšu	meļšu	I	4
mēļot	mēļoju	mēļoju	II	2
mērcēt	mērcēju	mērcēju	II	4
mērdēt	mērdēju	mērdēju	II	4
mērīt	mērīju vai mēru	mērīju	II, III	3, 2
mērkt	mērcu	mērcu	I	4
mērķēt	mērķēju	mērķēju	II	4
mērot	mēroju	mēroju	II	2
mēslo	mēsloju	mēsloju	II	2
mest	metu	metu	I	1
mēt	mēju	mēju	I	4
mētāt	mētāju	mētāju	II	1
metināt	metinu	metināju	III	1
mezglot	mezglāju	mezglāju	II	2
mēzt	mēžu	mēžu	I	4
mežģīt	mežģīju	mežģīju	II	3
mīcīt	mīcu	mīcīju	III	2
mičot	mičuju	mičuju	II	2
mīdīt	mīdu	mīdīju	III	2
midzināt	midzinu	midzināju	III	1
miecēt	miecēju	miecēju	II	4
miegt	miedzu	miedzu	I	4
miekšķēt	miekšķēju	miekšķēju	II	4
mielot	mieloju	mieloju	II	2
mierināt	mierinu	mierināju	III	1
miet	mienu	mēju	I	3
miglot	migloju	migloju	II	2
migrēt	migrēju	migrēju	II	4
migot	miegu	migu	I	2
mikstināt	mikstinu	mikstināju	III	1
milēt	milu	milēju	III	3
militarizēt	militarizēju	militarizēju	II	4
milzt	milstu, milsti	milzu	I	5
miļot	miļoju	miļoju	II	2
minēt	minu	minēju	III	3
minēt	minēju	minēju	II	4
minstināties	minstinos	minstinājos	III	1
miņāt	miņāju	miņāju	II	1
mirdzēt	mirdzu	mirdzēju	III	3
mirgot	mirgoju	mirgoju	II	2
mirguļot	mirguļoju	mirguļoju	II	2
mirkšķināt	mirkšķinu	mirkšķināju	III	1
mirkēt	mirkstu, mirksti	mirkstu	I	5
mirt	mirstu, mirsti	miru	I	5
misēties	3. p. misējas	misējās	II	4

NeNOTEIKSME	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
mist	mītu, mīti	mitu	I	3
mīstīt	mīstu	mīstiju	III	2
mistrot	mistroju	mistroju	II	2
mīt ¹ (mainīt)	miju	miju	I	1
mīt ² (mīt zāli)	minu	minu	I	1
mitēties	mitējos	mitējos	II	4
mitināt	mitinu	mitināju	III	1
mizot	mizoju	mizoju	II	2
mobilizēt	mobilizēju	mobilizēju	II	4
mocīt	moku, moki, moka	mociju	III	2
modelēt	modelēju	modelēju	II	4
modernizēt	modernizēju	modernizēju	II	4
modināt	modinu	modināju	III	1
montēt	montēju	montēju	II	4
mosties	mostos, mosties	modos	I	5
motivēt	motivēju	motivēju	II	4
mudināt	mudinu	mudināju	III	1
mudžēt	mudžu	mudžēju	III	3
mudžināt	mudžinu	mudžināju	III	1
muitot	muitoju	muitoju	II	2
mukt	mūku	muku	I	3
mulsināt	mulsinu	mulsināju	III	1
mulst	mulstu, mulsti	mulsu	I	5
mulķot	mulķoju	mulķoju	II	2
mundrināt	mundrinu	mundrināju	III	1
murcīt	murku, murki, murka	murciju	III	2
murdēt	murdu	murdēju	III	3
mūrēt	mūrēju	mūrēju	II	4
murgot	murgoju	murgoju	II	2
murmināt	murminu	murmināju	III	1
musināt	musinu	musināju	III	1
mutuļot	mutuļoju	mutuļoju	II	2
muzicēt	muzicēju	muzicēju	II	4
nabagot	nabagoju	nabagoju	II	2
nacionalizēt	nacionalizēju	nacionalizēju	II	4
naglot	nagloju	nagloju	II	2
naidoties	naidojos	naidojos	II	2
nakšņot	nakšņoju	nakšņoju	II	2
nākt	nāku	nācu	I	1
nākties	3. p. nākas	nācās	I	1
nārstot	nārstoju	nārstoju	II	2
nāvēt	nāvēju	nāvēju	II	4
nebūt	neesmu, neesi, nav	nebiju	ne- kārtns	
nērst	nēršu	nērsu	I	4
nervozēt	nervozēju	nervozēju	II	4
nēsāt	nēsāju	nēsāju	II	1
nest	nesu	nesu	I	1
nevīžot	nevīžoju	nevīžoju	II	2
nicināt	nicinu	nicināju	III	1

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
nīcināt	nīcinu	nīcināju	III	1
nīdēt	nīdēju	nīdēju	II	4
niekot	niekoju	niekoju	II	2
nievāt	nievāju	nievāju	II	1
niezēt	3. p. niez	niezēja	III	3
niknot	niknoju	niknoju	II	2
nikt	nikstu, niksti	niku	I	5
nikuļot	nikuļoju	nikuļoju	II	2
niķoties	niķojos	niķojos	II	2
nirt	nirstu, nirsti	niru	I	5
nīst	nīstu, nīsti	nīdu	I	5
nītīt	nītiju	nītiju	II	3
nivelēt	nivelēju	nivelēju	II	4
nocenot	nocenoju	nocenoju	II	2
nogalināt	nogalinu	nogalināju	III	1
nokautēt	nokautēju	nokautēju	II	4
nomāt	nomāju	nomāju	II	1
normalizēt	normalizēju	normalizēju	II	4
normēt	normēju	normēju	II	4
nosebot	noseboju	noseboju	II	2
notrulināt	notrulinu	notrulināju	III	1
novadēties	novadējos	novadējos	II	4
novēlot	novēloju	novēloju	II	2
novietot	novietoju	novietoju	II	2
noziegties	noziedzos	noziedzos	I	4
numurēt	numurēju	numurēju	II	4
ņaudēt	ņaudu	ņaudēju	III	3
ņemt	ņemu	ņemu	I	1
ņirbēt	ņirbu	ņirbēju	III	3
ņirbināt	ņirbinu	ņirbināju	III	1
ņirbt	ņirbu	ņirbu	I	1
ņirgāties	ņirgājos	ņirgājos	II	1
ņirgt	ņirdzu	ņirdzu	I	4
ņudzēt	ņudzu	ņudzēju	III	3
ņurcīt	ņurku, ņurki, ņurka	ņurciju	III	2
ņurdēt	ņurdu	ņurdēju	III	3
ņurrāt	ņurrāju	ņurrāju	II	1
ogot	ogoju	ogoju	II	2
okupēt	okupēju	okupēju	II	4
operēt	operēju	operēju	II	4
oponēt	oponēju	oponēju	II	4
organizēt	organizēju	organizēju	II	4
orientēt	orientēju	orientēju	II	4
ost	ožu	odu	I	4
ostīt	ostu	ostiju	III	2
ošņāt	ošņāju	ošņāju	II	1
paātrināt	paātrinu	paātrināju	III	1
paaugstināt	paaugstinu	paaugstināju	III	1
padārdzināt	padārdzinu	padārdzināju	III	1
padziļināt	padziļinu	padziļināju	III	1
pagarināt	pagarinu	pagarināju	III	1

Nenoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
paijāt	paijāju	paijāju	II	1
paistīt	paistu	paistīju	III	2
paist	paistu, paisti	paistu	I	5
palētināt	palētinu	palētināju	III	1
palīdzēt	palīdzu	palīdzēju	III	3
palielināt	palielinu	palielināju	III	1
palikt	palieku	paliku	I	2
palsot	palsoju	palsoju	II	2
paļāt	paļāju	paļāju	II	1
pamatot	pamatoju	pamatoju	II	2
pampt	pampstu, pampsti	pampu	I	5
papildināt	papildīnu	papildināju	III	1
paplašināt	paplašīnu	paplašināju	III	1
pārakmeņot	pārakmeņoju	pārakmeņoju	II	2
paralizēt	paralizēju	paralizēju	II	4
parast	parodu, parodi	paradu	I	3
parazitēt	parazitēju	parazitēju	II	4
pārbaudīt	pārbaudu	pārbaudīju	III	2
pārdot	pārdodu, pārdod, pārdod	pārdevu	ne- kārtns	
pareģot	pareģoju	pareģoju	II	2
pārkrievot	pārkrievoju	pārkrievoju	II	2
pārlatvināt	pārlatvīnu	pārlatvīnāju	III	1
parodēt	parodēju	parodēju	II	4
pārot	pāroju	pāroju	II	2
pārpūlēt	pārpūlēju	pārpūlēju	II	4
pārpurvot	pārpurvoju	pārpurvoju	II	2
pārslot	pārsloju	pārsloju	II	2
pārspilēt	pārspilēju	pārspilēju	II	4
pārvācot	pārvācoju	pārvācoju	II	2
pārvietot	pārvietoju	pārvietoju	II	2
pasliktināt	pasliktīnu	pasliktināju	III	1
pasterizēt	pasterizēju	pasterizēju	II	4
patentēt	patentēju	patentēju	II	4
patērēt	patērēju	patērēju	II	4
patikt	patīku	patīku	I	3
patrulēt	patrulēju	patrulēju	II	4
paust	paužu	paudu	I	4
pavēlēt	pavēlu	pavēlēju	III	3
pazemināt	pazeminu	pazemināju	III	1
pazemot	pazemoju	pazemoju	II	2
pazīt	pazīstu, pazīsti	pazīnu	I	5
pazudināt	pazudinū	pazudināju	III	1
pēkšķēt	pēkšķu	pēkšķēju	III	3
peldēt	peldu	peldēju	III	3
peldināt	peldīnu	peldināju	III	1
pelēt	pelēju vai pelu	pelēju	II, III	4, 3
pelnīt	pelnu vai pelnīju	pelnīju	III, II	2, 3
pelt	peļu	peļu	I	4

Nenoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
perēt	perēju	perēju	II	4
perināt	perinu	perināju	III	1
pērt	peru	pēru	I	4
pestīt	pestīju	pestīju	II	3
pētīt	pētīju vai pētu	pētīju	II, III	3, 2
piedalīties	piedalos	piedalījos	III	2
piederēt	piederu	piederēju	III	3
piedot	piedodu, piedod, piedod	piedevu	ne- kārtns	
piedzīvot	piedzīvoju	piedzīvoju	II	2
piekrist	piekritu, piekriti	piekritu	I	3
pielāgot	pielāgoju	pielāgoju	II	2
piemetināt	piemetinu	piemetināju	III	1
piesārņot	piesārņoju	piesārņoju	II	2
piesātināt	piesātinu	piesātināju	III	1
piesavināties	piesavinos	piesavinājos	III	1
piesūcināt	piesūcinu	piesūcināju	III	1
piezemēt	piezemēju	piezemēju	II	4
pikēt	pikēju	pikēju	II	4
piketēt	piketēju	piketēju	II	4
pikoties	pikojos	pikojos	II	2
pikstēt	pikstu	pikstēju	III	3
pikstināt	pikstinu	pikstināju	III	1
pikt	pikstu, piksti	pīku	I	5
piktoties	piktojos	piktojos	II	2
piķēt	piķēju	piķēju	II	4
pildīt	pildu	pildīju	III	2
pilēt	pilu	pilēju	III	3
pilināt	pilinu	pilināju	III	1
pilnīgot	pilnīgoju	pilnīgoju	II	2
pilnvarot	pilnvaroju	pilnvaroju	II	2
pilotēt	pilotēju	pilotēju	II	4
pīpēt	pīpēju	pīpēju	II	4
pirkt	pīrku	pīrku	I	2
pīt	pinu	pinu	I	1
placināt	placinu	placināju	III	1
plaiksnīt	plaiksnu	plaiksnīju	III	2
plaisāt	plaisāju	plaisāju	II	1
plakt	ploku	plaku	I	3
plandēt	plandu	plandēju	III	3
plandīt	plandu	plandīju	III	2
planēt	planēju	planēju	II	4
plānot	plānoju	plānoju	II	2
plāt	plāju	plāju	I	4
plātīt	plātu	plātīju	III	2
plaucēt	plaucēju	plaucēju	II	4
plaukšķināt	plaukšķinu	plaukšķināju	III	1
plaukt	plaukstu, plauksti	plauku	I	5
plēnēt	plēnu vai plēnēju	plēnēju	III, II	3, 4

Nonoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
plest	plešu	pletu vai plētu	I	4
plēst	plēšu	plēsu	I	4
plīcināt	plīcinu	plīcināju	III	1
plīķēt	plīķēju	plīķēju	II	4
plīst	plīstu, plīsti	plīsu	I	5
plīties	plījos	plījos	I	1
plivināt	plivinu	plivināju	III	1
plīvot	plīvoju	plīvoju	II	2
plombēt	plombēju	plombēju	II	4
plosīt	plosu	plosiju	III	2
plostot	plostoju	plostoju	II	2
plucināt	plucinu	plucināju	III	1
pludināt	pludinu	pludināju	III	1
plūdināt	plūdinu	plūdināju	III	1
pludot	pludoju	pludoju	II	2
pluinīt	pluinu	pluiniju	III	2
plūkāt	plūkāju	plūkāju	II	1
plukt	plūku	pluku	I	3
plūkt	plūcu	plūcu	I	4
plunkšķēt	plunkšķu	plunkšķēju	III	3
plunkšķināt	plunkšķinu	plunkšķināju	III	1
plūst	plūstu, plūsti	plūdu	I	5
plāpāt	plāpāju	plāpāju	II	1
plaukāt	plaukāju	plaukāju	II	1
plaut	plauju	plāvu	I	4
pogāt	pogāju	pogāju	II	1
pogot	pogoju	pogoju	II	2
polemizēt	polemizēju	polemizēju	II	4
politizēt	politizēju	politizēju	II	4
popularizēt	popularizēju	popularizēju	II	4
post	pošu	posu	I	4
postīt	postu	postiju	III	2
potēt	potēju	potēju	II	4
praktizēt	praktizēju	praktizēju	II	4
prasīt	prasu	prasiju	III	2
prast	protu, proti	ratu	I	3
pratināt	pratinu	pratināju	III	1
prātot	prātoju	prātoju	II	2
praviētot	praviētoju	praviētoju	II	2
precēt	precu	precēju	III	3
precizēt	precizēju	precizēju	II	4
prēmēt	prēmēju	prēmēju	II	4
preparēt	preparēju	preparēju	II	4
presēt	presēju	presēju	II	4
pretendēt	pretendēju	pretendēju	II	4
pretoties	pretojos	pretojos	II	2
priecāties	priecājos	priecājos	II	1
priecēt	priecēju	priecēju	II	4
priecināt	priecinu	priecināju	III	1
producēt	producēju	producēju	II	4
prognozēt	prognozēju	prognozēju	II	4
programmēt	programmēju	programmēju	II	4

NeNOTEIKSME	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
progresēt	progresēju	progresēju	II	4
projektēt	projektēju	projektēju	II	4
projicēt	projicēju	projicēju	II	4
proklamēt	proklamēju	proklamēju	II	4
propagandēt	propagandēju	propagandēju	II	4
proponēt	proponēju	proponēju	II	4
protestēt	protestēju	protestēju	II	4
protezēt	protezēju	protezēju	II	4
protežēt	protežēju	protežēju	II	4
protokolēt	protokolēju	protokolēju	II	4
provocēt	provocēju	provocēju	II	4
publicēt	publicēju	publicēju	II	4
pūderēt	pūderēju	pūderēju	II	4
pūdēt	pūdēju	pūdēju	II	4
pukoties	pukojos	pukojos	II	2
pukstēt	pukstu	pukstēju	III	3
pulcēt	pulcēju	pulcēju	II	4
pulcināt	pulcinu	pulcināju	III	1
pulēt	pulēju	pulēju	II	4
pūlēties	pūlos	pūlējos	III	3
pulgot	pulgoju	pulgoju	II	2
pulsēt	pulsēju	pulsēju	II	4
purināt	purinu	purināju	III	1
pusdienot	pusdienoju	pusdienoju	II	2
pūst	pūšu	pūtu	I	4
pušķot	pušķoju	pušķoju	II	2
pūšlot	pūšloju	pūšloju	II	2
pūt	pūstu, pūsti	puvu	I	5
puteņot	puteņoju	puteņoju	II	2
putēt	putu	putēju	III	3
putināt	putinu	putināju	III	1
pūtināt	pūtinu	pūtināju	III	1
putot	putoju	putoju	II	2
pūžņot	pūžņoju	pūžņoju	II	2
racionalizēt	racionalizēju	racionalizēju	II	4
radināt	radinu	radināju	III	1
radioficēt	radioficēju	radioficēju	II	4
radīt	radu	radiju	III	2
rādīt	rādu	rādiju	III	2
radoties	radojos	radojos	II	2
raidīt	raidu	raidiju	III	2
raisīt	raisu	raisiju	III	2
raizēties	raizējos	raizējos	II	4
rakņāt	rakņāju	rakņāju	II	1
rakstīt	rakstu	rakstiju	III	2
raksturot	raksturoju	raksturoju	II	2
rakt	roku	raku	I	3
rāpot	rāpoju	rāpoju	II	2
rāpties	rāpjos	rāpos	I	4
rasēt	rasēju	rasēju	II	4
rasināt	rasinu	rasināju	III	1
rasot	rasoju	rasoju	II	2

Neoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
rast	rodu, rodi	radu	I	3
rāt	rāju	rāju	I	4
ratificēt	ratificēju	ratificēju	II	4
raudāt	raudu	raudāju	III	3
raudināt	raudinu	raudināju	III	1
raudzēt	raudzēju	raudzēju	II	4
raudzīt	raugu	raudzīju	III	2
raukt	raucu	raucu	I	4
raust	rausu	rausu	I	4
raustīt	raustu	raustīju	III	2
raut	rauju	rāvu	I	4
ravēt	ravēju	ravēju	II	4
ražot	ražoju	ražoju	II	2
reaģēt	reaģēju	reaģēju	II	4
realizēt	realizēju	realizēju	II	4
reanimēt	reanimēju	reanimēju	II	4
recenzēt	recenzēju	recenzēju	II	4
recēt	recu vai recēju	recēju	III, II	3, 4
redīgēt	redīgēju	redīgēju	II	4
reducēt	reducēju	reducēju	II	4
redzēt	redzu	redzēju	III	3
referēt	referēju	referēju	II	4
reformēt	reformēju	reformēju	II	4
reglamentēt	reglamentēju	reglamentēju	II	4
rēgoties	rēgojos	rēgojos	II	2
regresēt	regresēju	regresēju	II	4
regulēt	regulēju	regulēju	II	4
reģistrēt	reģistrēju	reģistrēju	II	4
rehabilitēt	rehabilitēju	rehabilitēju	II	4
reibināt	reibinu	reibināju	III	1
reibt	reibstu, reibsti	reibu	I	5
reizināt	reizinu	reizināju	III	1
reklamēt	reklamēju	reklamēju	II	4
rekomendēt	rekomendēju	rekomendēju	II	4
rekonstruēt	rekonstrēju	rekonstrēju	II	4
rēkt	rēcu	rēcu	I	4
rekvizēt	rekvizēju	rekvizēju	II	4
rēķināt	rēķinu	rēķināju	III	1
remdēt	remdēju	remdēju	II	4
remdināt	remdinu	remdināju	III	1
remontēt	remontēju	remontēju	II	4
rentēt	rentēju	rentēju	II	4
repatriēt	repatriēju	repatriēju	II	4
repēt	repēju	repēju	II	4
represēt	represēju	represēju	II	4
reprezentēt	reprezentēju	reprezentēju	II	4
reproducēt	reproducēju	reproducēju	II	4
respektēt	respektēju	respektēju	II	4
restaurēt	restaurēju	restaurēju	II	4
retināt	retinu	retināju	III	1
retušēt	retušēju	retušēju	II	4
revanšēties	revanšējos	revanšējos	II	4

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
rēvēt	rēvēju	rēvēju	II	4
revidēt	revidēju	revidēju	II	4
revolucionizēt	revolucionizēju	revolucionizēju	II	4
rezervēt	rezervēju	rezervēju	II	4
rezonēt	rezonēju	rezonēju	II	4
rezumēt	rezumēju	rezumēju	II	4
režģīt	režģīju	režģīju	II	3
rībēt	ribu	rībēju	III	3
rībināt	rībinu	rībināju	III	1
rīdīt	rīdu	rīdīju	III	2
riebt	riebju	riebru	I	4
riekstot	riekstoju	riekstoju	II	2
riest	riestu	riestu	I	4
riet	reju	rēju	I	1
rietēt	rietu	rietēju	III	3
rievot	rievoju	rievoju	II	2
riezt	riežu	riežu	I	4
rikot	rikoju	rikoju	II	2
rikšot	rikšoju	rikšoju	II	2
rimt	rimstu, rimsti	rimu	I	5
rindot	rindoju	rindoju	II	2
riņķot	riņķoju	riņķoju	II	2
ripināt	ripinu	ripināju	III	1
ripot	ripoju	ripoju	II	2
risēt	risu	risēju	III	3
risināt	risinu	risināju	III	1
riskēt	riskēju	riskēju	II	4
rist	risu	risu	I	1
ristīties	ristos	ristījos	III	2
rīt	riju	riju	I	1
ritēt	ritu	ritēju	III	3
ritināt	ritinu	ritināju	III	1
rīvēt	rīvēju	rīvēju	II	4
robežot	robežoju	robežoju	II	2
robīt	robīju	robīju	II	3
robot	roboju	roboju	II	2
robotizēt	robotizēju	robotizēju	II	4
rosināt	rosinu	rosināju	III	1
rosities	rosos	rosījos	III	2
rotalāties	rotalājos	rotalājos	II	1
rotāt	rotāju	rotāju	II	1
rotēt	rotēju	rotēju	II	4
rotīt	rotu vai rotīju	rotīju	III, II	2, 3
rūdīt	rūdu	rūdīju	III	2
rūgt	rūgstu, rūgsti	rūgu	I	5
rūgtināt	rūgtinu	rūgtināju	III	1
rukšķēt	rukšķu	rukšķēju	III	3
rukt	rūku	ruku	I	3
rūkt	rūcu	rūcu	I	4
rullēt	rullēju	rullēju	II	4
rumulēt	rumulēju	rumulēju	II	4
runāt	runāju	runāju	II	1

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
rūpēt	rūpu	rūpēju	III	3
rūpēties	rūpējos	rūpējos	II	4
rūsēt	rūsēju vai rūsu	rūsēju	II, III	4, 3
rusificēt	rusificēju	rusificēju	II	4
rušināt	rušinu	rušināju	III	1
sabotēt	sabotēju	sabotēju	II	4
sacerēt	saceru	sacerēju	III	3
sacīt	saku, saki, saka	sacīju	III	2
saderināties	saderinos	saderinājos	III	1
saimniekot	saimniekoju	saimniekoju	II	2
saiņot	saiņoju	saiņoju	II	2
saistīt	saistu	saistīju	III	2
saitēt	saitēju	saitēju	II	4
sakņoties	sakņojos	sakņojos	II	2
sākt	sāku	sāku	I	1
salabt	salabstu, salabsti	salabu	I	5
saldēt	saldēju	saldēju	II	4
saldināt	saldinu	saldināju	III	1
salīdzināt	salīdzinu	salīdzināju	III	1
sālit	sālu	sāliju	III	2
salkt	salkstu, salksti	salku	I	5
salt	salstu, salsti	salu	I	5
salutēt	salutēju	salutēju	II	4
sanēt ¹ (bites san)	sanu	sanēju	III	3
sanēt ² (sanēt mutes dobumu)	sanēju	sanēju	II	4
sankcionēt	sankcionēju	sankcionēju	II	4
sāpēt	3. p. sāp	sāpēja	III	3
sāpināt	sāpinu	sāpināju	III	1
sapņot	sapņoju	sapņoju	II	2
sargāt	sargāju vai sargu	sargāju	II, III	1, 3
sarkt	sarkstu, sarksti	sarku	I	5
sarmot	sarmoju	sarmoju	II	2
sārtināt	sārtinu	sārtināju	III	1
sārtot	sārtoju	sārtoju	II	2
saslimt	saslimstu, saslimsti	saslimu	I	5
sastapt	sastopu, sastopi	sastapu	I	3
sašaurināt	sašaurinu	sašaurināju	III	1
sašust	sašūtu, sašūti	sašutu	I	3
saudzēt	saudzēju	saudzēju	II	4
saukt	saucu	saucu	I	4
sauļot	sauļoju	sauļoju	II	2
sausēt	sauseju	sausēju	II	4
sausināt	sausinu	sausināju	III	1
sautēt	sautēju	sautēju	II	4
savrupināt	savrupinu	savrupināju	III	1
sazināties	sazinōs	sazinājos	III	1

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
secēt	secēju	secēju	II	4
secināt	secinu	secināju	III	1
sēdēt	sēžu vai sēdu	sēdēju	III	3
sēdināt	sēdinu	sēdināju	III	1
seglot	segloju	segloju	II	2
segmentēt	segmentēju	segmentēju	II	4
segt	sedzu	sedzu	I	4
sekmēt	sekmēju	sekmēju	II	4
sekot	sekoju	sekoju	II	2
sēkt	sēcu	sēcu	I	4
sekties	3. p. sokas	secās	I	3
selekcionēt	selekcionēju	selekcionēju	II	4
sēņot	sēņoju	sēņoju	II	2
sērēt	sērēju	sērēju	II	4
sērot	sēroju	sēroju	II	2
sērst	sēršu	sērsu	I	4
sērt	seru	sēru	I	4
servēt	servēju	servēju	II	4
sēsties	sēžos vai sēstos	sēdos	I	4, 5
sēt	sēju	sēju	I	4
shematizēt	shematizēju	shematizēju	II	4
siet	sienu	sēju	I	3
signalizēt	signalizēju	signalizēju	II	4
sijāt	sijāju	sijāju	II	1
sīkt ¹	sīkstu, sīksti	sīku	I	5
sīkt ²	sīcu	sīcu	I	4
sildīt	sildu	sildīju	III	2
silt	silstu, silsti	silu	I	5
simbolizēt	simbolizēju	simbolizēju	II	4
simpatizēt	simpatizēju	simpatizēju	II	4
simulēt	simulēju	simulēju	II	4
sintezēt	sintezēju	sintezēju	II	4
sirdīties	sirdos	sirdījos	III	2
sirgt	sirgstu, sirgsti	sirgu	I	5
sirmot	sirmoju	sirmoju	II	2
sirot	siroju	siroju	II	2
sisināt	sisinu	sisināju	III	1
sist	situ	situ	I	1
sistemizēt	sistemizēju	sistemizēju	II	4
skābēt	skābēju	skābēju	II	4
skābt	skābstu, skābsti	skābu	I	5
skaidrot	skaidroju	skaidroju	II	2
skaisties	skaišos vai skaistos	skaitos	I	4, 5
skaitīt	skaitu	skaitīju	III	2
skaitļot	skaitloju	skaitloju	II	2
skaldīt	skaldu	skaldīju	III	2
skalināt	skalinu	skalināju	III	1
skalot	skaloju	skaloju	II	2
skandināt	skandinu	skandināju	III	1
skanēt	skanu	skanēju	III	3
skaņot	skaņoju	skaņoju	II	2

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
skapstēt	skapstu	skapstēju	III	3
skārst	skārstu, skārsti vai skāršu	skārta	I	5, 4
skart	skaru	skāru	I	4
skatīt	skatu	skatīju	III	2
skaut	skaužu	skaudu	I	4
skaut	skauju	skāvu	I	4
skicēt	skicēju	skicēju	II	4
skolot	skoloju	skoloju	II	2
skopoties	skopojos	skopojos	II	2
skraidelēt	skraidelēju	skraidelēju	II	4
skraidīt	skraidu	skraidīju	III	2
skrambāt	skrambāju	skrambāju	II	1
skrāpēt	skrāpēju	skrāpēju	II	4
skriet	skrienu vai skreju	skrēju	I	3, 4
skrūvēt	skrūvēju	skrūvēju	II	4
skubināt	skubinu	skubināju	III	1
skumdināt	skumdinu	skumdināju	III	1
skumt	skumstu, skumsti	skumu	I	5
skūpstīt	skūpstu	skūpstīju	III	2
skurbināt	skurbinu	skurbināju	III	1
skurbt	skurbstu, skurbsti	skurbu	I	5
skūt	skuju	skuvu	I	4
slābt	slābstu, slābsti	slābu	I	5
slacināt	slacinu	slacināju	III	1
slacīt	slaku, slaki, slaka	slacīju	III	2
slaištīt	slaištu	slaištīju	III	2
slānīt	slānu	slānīju	III	2
slāņot	slāņoju	slāņoju	II	2
slāpēt	slāpēju	slāpēju	II	4
slāpēt	slāpēju	slāpēju	II	4
slāpināt	slāpinu	slāpināju	III	1
slapstīties	slapstos	slapstījos	III	2
slāpt	slāpstu, slāpsti	slāpu	I	5
slāt	slāju	slāju	I	4
slaucīt	slauku	slaucīju	III	2
slaukt	slaucu	slaucu	I	4
slavēt	slavēju	slavēju	II	4
slavināt	slavinu	slavināju	III	1
slēgt	slēdzu	slēdzu	I	4
slepšovot	slepšovuju	slepšovuju	II	2
slēpot	slēpoju	slēpoju	II	2
slēpt	slēpju	slēpu	I	4
slīcināt	slīcinu	slīcināju	III	1
slīdēt	slīdu	slīdēju	III	3
slīdināties	slīdinos	slīdinājos	III	1
slidot	slidoju	slidoju	II	2
sliekties	sliecos	sliecos	I	4

Nenoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
slīet	slīenu vai sleju	slēju	I	3, 4
slīgt	slīgstu, slīgsti	slīgu	I	5
slīkt	slīkstu, slīksti	slīku	I	5
slīmot	slīmoju	slīmoju	II	2
slīnkot	slīnkoju	slīnkoju	II	2
slīpēt	slīpēju	slīpēju	II	4
slodzīt	slogu, slogi, sloga	slodzīju	III	2
slogot	slogoju	slogoju	II	2
sludināt	sludīnu	sludināju	III	1
smacēt	smacēju	smacēju	II	4
smaidīt	smaidu	smaidīju	III	2
smailināt	smailīnu	smailināju	III	1
smailot	smailoju	smailoju	II	2
smakot	smakoju	smakoju	II	2
smakt	smoku	smaku	I	3
smalcināt	smalcinu	smalcināju	III	1
smalstīt	smalstu	smalstīju	III	2
smaržot	smaržoju	smaržoju	II	2
smēķēt	smēķēju	smēķēju	II	4
smelgt	smeldzu	smeldzu	I	4
smelt	smēju	smēlu	I	4
smīdināt	smīdinu	smīdināju	III	1
smidzināt	smidzinu	smidzināju	III	1
smiet	smeju	smēju	I	1
smilkstēt	smilkstu	smilkstēju	III	3
smīnēt	smīnu	smīnēju	III	3
smirdēt	smirdu	smirdēju	III	3
smirdināt	smirdīnu	smirdināju	III	1
snaicīt	snaiku, snaiki, snaika	snaicīju	III	2
snaikstīt	snaikstu	snaikstīju	III	2
snaust	snaužu	snaudu	I	4
sniegt	sniedzu	sniedzu	I	4
snigt	sniegu	snigu	I	2
socializēt	socializēju	socializēju	II	4
sodīt	sodu	sodīju	III	2
solidarizēties	solidarizējos	solidarizējos	II	4
solīt	solu	solīju	III	2
soļot	soļoju	soļoju	II	2
spaidīt	spaidu	spaidīju	III	2
spārdīt	spārdu	spārdīju	III	2
specializēt	specializēju	specializēju	II	4
spēcināt	spēcinu	spēcināju	III	1
spēkoties	spēkojos	spēkojos	II	2
spekulēt	spekulēju	spekulēju	II	4
spēlēt	spēlēju	spēlēju	II	4
spert	speru	spēru	I	4
spēt	spēju	spēju	I	4
spīdēt	spīdu	spīdēju	III	3
spīdināt	spīdinu	spīdināju	III	1
spīdzināt	spīdzinu	spīdzināju	III	1

Nenoteksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
spiegot	spiegoju	spiegoju	II	2
spiegt	spiedzu	spiedzu	I	4
spiest	spiežu	spiedu	I	4
spietot	spietoju	spietoju	II	2
spīgot	spīgoju	spīgoju	II	2
spīguļot	spīguļoju	spīguļoju	II	2
spilēt	spilēju	spilēju	II	4
spindzēt	spindzu	spindzēju	III	3
spiningot	spiningoju	spiningoju	II	2
spridzināt	spridzinu	spridzināju	III	1
spirgt	spirgstu, spirgsti	spirgu	I	5
spītēt	spītēju	spītēju	II	4
splaudīt	splaudu	splaudīju	III	2
splaut	splauju	splāvu	I	4
spodrināt	spodrinu	spodrināju	III	1
spoguļoties	spoguļojos	spoguļojos	II	2
spokoties	spokojos	spokojos	II	2
spolēt	spolēju	spolēju	II	4
sportot	sportoju	sportoju	II	2
sprādzēt	sprādzēju	sprādzēju	II	4
sprāgt	sprāgstu, sprāgsti	sprāgu	I	5
sprakšķēt	sprakšķu	sprakšķēju	III	3
spraudīt	spraudu	spraudīju	III	2
spraukt	spraucu	spraucu	I	4
sprauslāt	sprauslāju	sprauslāju	II	1
spraust	spraužu	spraudu	I	4
spreidīkot	spreidīkoju	spreidīkoju	II	2
sprēgāt	sprēgāju	sprēgāju	II	1
spridzēt	spridzu	spridzēju	III	3
spridzināt	spridzinu	spridzināju	III	1
spriegt	spriedzu	spriedzu	I	4
spriest	spriežu	spriedu	I	4
spriekstēt	spriekstu	spriekstēju	III	3
springt	springstu, springsti	springu	I	5
sprogot	sprogoju	sprogoju	II	2
sprostot	sprostoju	sprostoju	II	2
sprukt	sprūku	spruku	I	3
sprūst	sprūstu, sprūsti	sprūdu	I	5
spulgot	spulgoju	spulgoju	II	2
spundēt	spundēju	spundēju	II	4
spurgt	spurdzu	spurdzu	I	4
spuroties	spurojos	spurojos	II	2
stabilizēt	stabilizēju	stabilizēju	II	4
stabulēt	stabulēju	stabulēju	II	4
stādināt	stādinu	stādināju	III	1
stādīt	stādu	stādīju	III	2
staigāt	staigāju	staigāju	II	1
staipt	staipu	staiptāju	III	2
standartizēt	standartizēju	standartizēju	II	4
starot	staroju	staroju	II	2

NeNOTEIKSME	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
startēt	startēju	startēju	II	4
stāstīt	stāstu	stāstīju	III	2
stāt	stāju	stāju	I	4
statīt	statu	statīju	III	2
stāvēt	stāvu	stāvēju	III	3
stažēties	stažējos	stažējos	II	4
steidzināt	steidzinu	steidzināju	III	1
steigt	steidzu	steidzu	I	4
stenēt	stenu	stenēju	III	3
stenografēt	stenografēju	stenografēju	II	4
stepēt	stepēju	stepēju	II	4
sterilizēt	sterilizēju	sterilizēju	II	4
stīdzēt	stīdzu	stīdzēju	III	3
stiebrot	stiebroju	stiebroju	II	2
stiept	stiepu	stiepu	I	4
stīgot	stīgoju	stīgoju	II	2
stīgot	stīgoju	stīgoju	II	2
stīgt	stiegu	stīgu	I	2
stiklot	stikloju	stikloju	II	2
stimulēt	stimulēju	stimulēju	II	4
stindzināt	stindzinu	stindzināju	III	1
stingt	stingstu, stingsti	stingu	I	5
stīpot	stīpoju	stīpoju	II	2
stiprināt	stiprinu	stiprināju	III	1
stīrpot	stīrpoju	stīrpoju	II	2
stīvēt	stīvēju	stīvēju	II	4
stīvināt	stīvinu	stīvināju	III	1
stomities	stomos	stomījos	III	2
stostīties	stostos	stostījos	III	2
strādāt	strādāju	strādāju	II	1
strādināt	strādinu	strādināju	III	1
strāvot	strāvoju	strāvoju	II	2
strēbt	strēbju	strēbu	I	4
strēgt	strēdzu	strēdzu	I	4
streikot	streikoju	streikoju	II	2
streipulojot	streipuloju	streipuloju	II	2
strīdēties	strīdos	strīdējos	III	3
strīgt	strīgu	strīgu	I	2
strīnkšķēt	strīnkšķu	strīnkšķēju	III	3
strīnkšķināt	strīnkšķīnu	strīnkšķīnāju	III	1
strostēt	strostēju	strostēju	II	4
strūklot	strūkloju	strūkloju	II	2
strupināt	strupīnu	strupīnāju	III	1
strutot	strutoju	strutoju	II	2
studēt	studēju	studēju	II	4
stulbt	stulbstu, stulbsti	stulbu	I	5
stumdit	stumdu	stumdīju	III	2
stumt	stumju	stūmu	I	4
stūrēt	stūrēju	stūrēju	II	4
sūbēt	sūbu vai sūbēju	sūbēju	III, II	3, 4
subsīdēt	subsīdēju	subsīdēju	II	4
sudrabot	sudraboju	sudraboju	II	2

Neoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
sūdzēt	sūdzi	sūdzēju	III	3
sūflēt	sūflēju	sūflēju	II	4
sūgestēt	sūgestēju	sūgestēju	II	4
sūkāt	sūkāju	sūkāju	II	1
sūkāt	sūkāju	sūkāju	II	1
sūknēt	sūknēju	sūknēju	II	4
sūkstīties	sūkstos	sūkstījos	III	2
sūkt	sūcu	sūcu	I	4
sūlot	sūloju	sūloju	II	2
sumināt	suminu	sumināju	III	1
summēt	summēju	summēju	II	4
sunīt	sunīju	sunīju	II	3
sūnot	sūnoju	sūnoju	II	2
sūroties	sūrojos	sūrojos	II	2
sūrstēt	3. p. sūrst	sūrstēja	III	3
susēt	susu	susēju	III	3
susināt	susinu	susināju	III	1
sust	sūtu, sūti	sutu	I	3
sutināt	sutinu	sutināju	III	1
sūtīt	sūtu	sūtīju	III	2
svaidīt	svaidu	svaidīju	III	2
svārstīt	svārstu	svārstīju	III	2
sveicināt	sveicinu	sveicināju	III	1
sveikt	sveicu	sveicu	I	4
svelmēt	svelmēju	svelmēju	II	4
svelpt	svelpju	svelpu	I	4
svepstēt	svepstu	svepstēju	III	3
svērt	sveru	svēru	I	4
svētīt	svētīju	svētīju	II	3
sviedrēt	sviedrēju	sviedrēju	II	4
sviest	sviežu	sviedu	I	4
svilināt	svilinu	svilināju	III	1
svilpot	svilpoju	svilpoju	II	2
svilpt	svilpju	svilpu	I	4
svīlt	svīlstu, svīlsti	svīlu	I	5
svinēt	svinu	svinēju	III	3
svīst	svīstu, svīsti	svīdu	I	5
svītrot	svītroju	svītroju	II	2
šalkot	šalkoju	šalkoju	II	2
šalkt	šalcu	šalcu	I	4
šantažēt	šantažēju	šantažēju	II	4
šaubīties	šaubos	šaubījos	III	2
šaudīt	šaudu	šaudīju	III	2
šausmināt	šausminu	šausmināju	III	1
šaut	šaušu	šautu	I	4
šautīt	šautu	šautīju	III	2
šaut	šāju	šāvu	I	4
šifrēt	šifrēju	šifrēju	II	2
šķaidīt	šķaidu	šķaidīju	III	2
šķaudīt	šķaudu	šķaudīju	III	2
šķēbināt	šķēbinu	šķēbināju	III	1
šķelt	šķēlu	šķēļu	I	4

Neoteiksmes	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
šķērdēt	šķērdēju	šķērdēju	II	4
šķērēt	šķērēju	šķērēju	II	4
šķērsot	šķērsoju	šķērsoju	II	2
šķērst	šķēržu	šķērdu	I	4
šķeterēt	šķeterēju	šķeterēju	II	4
šķetināt	šķetinu	šķetināju	III	1
šķibīt	šķibiju	šķibiju	II	3
šķīdināt	šķīdinu	šķīdināju	III	1
šķiebt	šķiebjū	šķiebu	I	4
šķielēt	šķielēju	šķielēju	II	4
šķiest	šķiežu	šķiedu	I	4
šķilt	šķiļu	šķīlu	I	4
šķindēt	šķindu	šķindēju	III	3
šķindināt	šķindinu	šķindināju	III	1
šķirot	šķiroju	šķiroju	II	2
šķirstīt	šķirstu	šķirstiju	III	2
šķirt	šķiru	šķīru	I	4
šķist	šķietu, šķieti	šķītu	I	2
šķīst	šķīstu, šķīsti	šķīdu	I	5
šķīstīt	šķīstiju	šķīstiju	II	3
šķīt	šķinu	šķīnu	I	1
šķīvo	šķīvoju	šķīvoju	II	2
šķobīt	šķobu	šķobiju	III	2
šļakstēt	šļakstu	šļakstēju	III	3
šļakstināt	šļakstinu	šļakstināju	III	1
šļakstīt	šļakstu	šļakstiju	III	2
šļakt	šļācu	šļācu	I	4
šļaupt	šļauptu	šļauptu	I	4
šļircināt	šļircinu	šļircināju	III	1
šļūkāt	šļūkāju	šļūkāju	II	1
šļukt	šļūku	šļuku	I	3
šļūkt	šļūcu	šļūcu	I	4
šļupstēt	šļupstu	šļupstēju	III	3
šļaukstēt	šļaukstīnu	šļaukstīnāju	III	1
šmīkstēt	šmīkstu	šmīkstēju	III	3
šmīkstīnāt	šmīkstīnu	šmīkstīnāju	III	1
šņakstēt	šņakstu	šņakstēju	III	3
šņakstīnāt	šņakstīnu	šņakstīnāju	III	1
šņakt	šņācu	šņācu	I	4
šņaukāt	šņaukāju	šņaukāju	II	1
šņaukt	šņaucu	šņaucu	I	4
šņukstēt	šņukstu	šņukstēju	III	3
štancēt	štancēju	štancēju	II	4
šūdināt	šūdinu	šūdināju	III	1
šūpot	šūpoju	šūpoju	II	2
šūstīt	šūstu	šūstiju	III	2
šūt	šuju	šuvu	I	4
švīkāt	švīkāju	švīkāju	II	1
švīkstēt	švīkstu	švīkstēju	III	3
švīkstīnāt	švīkstīnu	švīkstīnāju	III	1
švirkstēt	švirkstu	švirkstēju	III	3
švirkstīnāt	švirkstīnu	švirkstīnāju	III	1

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
taisīt	taisu	taisiju	III	2
taisnot	taisnoju	taisnoju	II	2
taksēt	taksēju	taksēju	II	4
taktēt	taktēju	taktēju	II	4
tamborēt	tamborēju	tamborēju	II	4
tapināt	tapinu	tapināju	III	1
tapsēt	tapsēju	tapsēju	II	4
tapt	topu, topi	tapu	I	3
tarificēt	tarificēju	tarificēju	II	4
tarkšķēt	tarkšķu	tarkšķēju	III	3
tarkšķināt	tarkšķinu	tarkšķināju	III	1
tašķīt	tašķiju vai tašķu	tašķiju	II, III	3, 2
taujāt	taujāju	taujāju	II	1
taukot	taukoju	taukoju	II	2
taukšķēt	taukšķēju	taukšķēju	II	4
taupīt	taupu	taupiju	III	2
taurēt	taurēju	taurēju	II	4
taustīt	taustu	taustiju	III	2
tecēt	teku	tecēju	III	3
tecināt	tecinu	tecināju	III	1
teikt	teicu	teicu	I	4
telefonēt	telefonēju	telefonēju	II	4
telefonizēt	telefonizēju	telefonizēju	II	4
telegrafēt	telegrafēju	telegrafēju	II	4
tēlot	tēloju	tēloju	II	2
tēmēt	tēmēju	tēmēju	II	4
tempt	tempju	tempju	I	4
tencināt	tencinu	tencināju	III	1
tenkot	tenkoju	tenkoju	II	2
tepēt	tepēju	tepēju	II	4
tērēt	tērēju	tērēju	II	4
terorizēt	terorizēju	terorizēju	II	4
tērpēt	tērpju	tērpju	I	4
tērzēt	tērzēju	tērzēju	II	4
tēst	tēšu	tēšu	I	4
tetovēt	tetovēju	tetovēju	II	4
ticēt	ticu	ticēju	III	3
tiecties	tiectos	tiectos	I	4
tielēties	tielējos	tielējos	II	4
tiepties	tiepos	tiepos	I	4
tiesāt	tiesāju	tiesāju	II	1
tievināt	tievinu	tievināju	III	1
tikot	tikoju	tikoju	II	2
tiksmināt	tiksminu	tiksmināju	III	1
tikšķēt	tikšķu	tikšķēju	III	3
tikt ¹	tieku	tiku	I	3
tikt ²	tiku	tiku	I	3
tilināt	tilinu	tilināju	III	1
tilpt	tilpstu, tilpsti	tilpu	I	5
tincināt	tincinu	tincināju	III	1
tipināt	tipinu	tipināju	III	1
tipizēt	tipizēju	tipizēju	II	4

Neoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
tiranizēt	tiranizēju	tiranizēju	II	4
tiražēt	tiražēju	tiražēju	II	4
tirdīt	tirdū	tirdīju	III	2
tirgot	tirgoju	tirgoju	II	2
tirit	tīru	tīriju	III	2
tirpt	tirpstu, tirpsti	tirpu	I	5
tīstīt	tīstu	tīstīju	III	2
tīt	tinu	tinu	I	1
tonizēt	tonizēju	tonizēju	II	4
torpedēt	torpedēju	torpedēju	II	4
tracināt	tracinu	tracināju	III	1
traipīt	traipu	traipīju	III	2
trakot	trakoju	trakoju	II	2
traktēt	traktēju	traktēju	II	4
tralēt	tralēju	tralēju	II	4
trallināt	trallinu	trallināju	III	1
tramdīt	tramdu	tramdīju	III	2
translēt	translēju	translēju	II	4
transportēt	transportēju	transportēju	II	4
trāpīt	trāpu	trāpīju	III	2
traucēt	traucēju	traucēju	II	4
traukt	traucu	traucu	I	4
traumēt	traumēju	traumēju	II	4
traust	traušu	trausu	I	4
trenēt	trenēju	trenēju	II	4
trenkāt	trenkāju	trenkāju	II	1
trenkt	trencu	trencu	I	4
trīcēt	trīcu	trīcēju	III	3
tricināt	trīcinu	trīcināju	III	1
tricināt	trīcinu	trīcināju	III	1
triekt	triecu	triecu	I	4
triept	triepju	triepu	I	4
trinkšķināt	trinkšķinu	trinkšķināju	III	1
trīsēt	trīsu	trīsēju	III	3
trīt	trīnu	trīnu	I	1
triumfēt	triumfēju	triumfēju	II	4
trokšņot	trokšņoju	trokšņoju	II	2
trūdēt	trūdu	trūdēju	III	3
trūkt	trūkstu, trūksti	trūku	I	5
trunēt	trunu	trunēju	III	3
trupēt	trupu	trupēju	III	3
tukšot	tukšoju	tukšoju	II	2
tūkt	tūkstu, tūksti	tūku	I	5
tulkot	tulkoju	tulkoju	II	2
tūlāties	tūlājos	tūlājos	II	1
tumēt	tumēju	tumēju	II	4
tumst	tumstu, tumsti	tumsu	I	5
tupēt	tupu	tupēju	III	3
tupt	tupstu, tupsti	tupu	I	5
turēt	туру	turēju	III	3
turpināt	turpinu	turpināju	III	1
tusnīt	tusniju	tusniju	II	3

Neenoteksmē	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
tušēt	tušēju	tušēju	II	4
tuvināt	tuvinu	tuvināju	III	1
tuvoities	tuvojos	tuvojos	II	2
tvaicēt	tvaicēju	tvaicēju	II	4
tvaikot	tvaikoju	tvaikoju	II	2
tvanēt	tvanu	tvanēju	III	3
tvarstīt	tvarstu	tvarstīju	III	2
tveicēt	tveicēju	tveicēju	II	4
tvert	tveru	tvēru	I	4
tvīkt	tvīkstu, tvīksti	tvīku	I	5
ubagot	ubagoju	ubagoju	II	2
ugunot	ugunoju	ugunoju	II	2
ūjināt	ūjinu	ūjināju	III	1
unificēt	unificēju	unificēju	II	4
untumoties	untumojos	untumojos	II	2
upurēt	upurēju	upurēju	II	4
urbanizēt	urbanizēju	urbanizēju	II	4
urbināt	urbinu	urbināju	III	1
urbt	urbju	urbu	I	4
urdīt	urdu	urdīju	III	2
urdzēt	urdzu	urdzēju	III	3
urgt	urdzu	urdzu	I	4
urinēt	urinēju	urinēju	II	4
urkšķēt	urkšķu	urkšķēju	III	3
urrāt	urrāju	urrāju	II	1
utilizēt	utilizēju	utilizēju	II	4
ūtrupēt	ūtrupēju	ūtrupēju	II	4
uzbudināt	uzbudīnu	uzbudināju	III	1
uzkundzēties	uzkundzējos	uzkundzējos	II	4
uzurpēt	uzurpēju	uzurpēju	II	4
uzvarēt	uzvaru	uzvarēju	III	3
vadāt	vadāju	vadāju	II	1
vadīt	vadu	vadīju	III	2
vagot	vagoju	vagoju	II	2
vaibstīt	vaibstu	vaibstīju	III	2
vaicāt	vaicāju	vaicāju	II	1
vaidēt	vaidu	vaidēju	III	3
vaiksnīt	vaiksnīju	vaiksnīju	II	3
vaimanāt	vaimanāju	vaimanāju	II	1
vainagot	vainagoju	vainagoju	II	2
vainot	vainoju	vainoju	II	2
vairīt	vairu	vairīju	III	2
vairot	vairoju	vairoju	II	2
vajadzēt	3. p. vajag	vajadzēja	III	3
vajāt	vajāju	vajāju	II	1
vājēt	vājēju	vājēju	II	4
vājināt	vājinu	vājināju	III	1
vakariņot	vakariņoju	vakariņoju	II	2
vakcinēt	vakcinēju	vakcinēju	II	4
vākot	vākoju	vākoju	II	2
vākt	vācu	vācu	I	4
valbīt	valbu	valbīju	III	2

Nenoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
valcēt	valcēju	valcēju	II	4
valdīt	valdu	valdīju	III	2
valdzināt	valdzinu	valdzināju	III	1
vālēt	vālēju	vālēju	II	4
valkā	valkāju	valkāju	II	1
valstīt	valstu	valstīju	III	2
vājāt	vājāju	vājāju	II	1
vandīt	vandu	vandīju	III	2
vannot	vannoju	vannoju	II	2
vāpēt	vāpēju	vāpēju	II	4
vārdot	vārdoju	vārdoju	II	2
vārdzināt	vārdzinu	vārdzināju	III	1
varēt	varu	varēju	III	3
vārēt	vārēju	vārēju	II	4
vārgt	vārgstu, vārgsti	vārgu	I	5
vārguļot	vārguļoju	vārguļoju	II	2
variēt	variēju	variēju	II	4
vārit	vāru	vāriju	III	2
vārpot	vārpoju	vārpoju	II	2
vārsmot	vārsmoju	vārsmoju	II	2
vārstīt	vārstu	vārstīju	III	2
vārtīt	vārtu	vārtīju	III	2
vaskot	vaskoju	vaskoju	II	2
vatēt	vatēju	vatēju	II	4
vaukšķēt	vaukšķū	vaukšķēju	III	3
vazāt	vazāju	vazāju	II	1
vāzt	vāžu	vāžu	I	4
vecināt	vecinu	vecināju	III	1
vēcināt	vēcinu	vēcināju	III	1
vecot	vecoju	vecoju	II	2
vedināt	vedinu	vedināju	III	1
vēdināt	vēdinu	vēdināju	III	1
vēdīt	vēdīju	vēdīju	II	3
veģētēt	veģetēju	veģetēju	II	4
veicināt	veicinu	veicināju	III	1
veidot	veidoju	veidoju	II	2
veikt	veicu	veicu	I	4
vējot	vējoju	vējoju	II	2
vēkšķēt	vēkšķū	vēkšķēju	III	3
velcēt	velcēju	velcēju	II	4
veldrēt	veldrēju	veldrēju	II	4
veldzēt	veldzēju	veldzēju	II	4
velēt	velēju	velēju	II	4
vēlēt ¹ (vēlēt amatpersonu)	vēlēju	vēlēju	II	4
vēlēt ² (vēlēt laimi)	vēlu	vēlēju	III	3
vēlēties	vēlos	vēlējos	III	3
velmēt	velmēju	velmēju	II	4
velt	veju	vēlu	I	4
veltīt	veltīju vai veltu	veltīju	II, III	3, 2
veltnēt	veltnēju	veltnēju	II	4

Nenoteiksme	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
velvēt	velvēju	velvēju	II	4
vemt	vemju	vēmu	I	4
ventilēt	ventilēju	ventilēju	II	4
verdzināt	verdzinu	verdzināju	III	1
vergot	vergoju	vergoju	II	2
verificēt	verificēju	verificēju	II	4
vērot	vēroju	vēroju	II	2
vērpēt	vērpju	vērpju	I	4
vērsmot	vērsmoju	vērsmoju	II	2
vērst ¹ (vērst uzmanību)	vēršu, vērs, vērš	vērsu	I	4
vērst ² (pārveidot)	vēršu, vērt, vērš	vērtu	I	4
vērt	veru	vēru	I	4
vērtēt	vērtēju	vērtēju	II	4
vervēt	vervēju	vervēju	II	4
veseļoties	veseļojos	veseļojos	II	2
vēsināt	vēsinu	vēsināju	III	1
vēsmot	vēsmoju	vēsmoju	II	2
vest	vedu	vedu	I	1
vēst	vēstu, vēsti	vēsu	I	5
vēstīt	vēstīju vai vēstu	vēstīju	II, III	3, 2
vētīt	vētīju vai vētu	vētīju	II, III	3, 2
vēzēt	vēzēju	vēzēju	II	4
vēžot	vēžoju	vēžoju	II	2
vibrēt	vibrēju	vibrēju	II	4
vicināt	vicinu	vicināju	III	1
vīcot	vīcoju	vīcoju	II	2
vidžināt	vidžinu	vidžināju	III	1
viebt	viebju	viebu	I	4
vienādot	vienādoju	vienādoju	II	2
vienkāršot	vienkāršoju	vienkāršoju	II	2
vienot	vienoju	vienoju	II	2
viesoties	viesojos	viesojos	II	2
viest	viesu	viesu	I	4
vīlcināt	vīlcinu	vīlcināju	III	1
vīlēt	vīlēju	vīlēju	II	4
vīlināt	vīlinu	vīlināju	III	1
vīlkt	velku	vilku	I	2
vīlnīt	vīlnīju	vīlnīju	II	3
vīlt	vīlu	vīlu	I	4
vīltot	vīltoju	vīltoju	II	2
vīļāt	vīļāju	vīļāju	II	1
vīļņot	vīļņoju	vīļņoju	II	2
vingrināt	vingrinu	vingrināju	III	1
vingrot	vingroju	vingroju	II	2
vīpsnāt	vīpsnāju	vīpsnāju	II	1
vircot	vircoju	vircoju	II	2
virināt	virīnu	virināju	III	1
virknēt	virknēju	virknēju	II	4
virmot	virmoju	virmoju	II	2
virpot	virpoju	virpoju	II	2

Nenoteiksmē	Tagadne	Pagātne	Konjugācija	Konjugācijas grupa
virpuļot	virpuļoju	virpuļoju	II	2
virt	viru	viru	I	4
virzīt	virzu	virziju	III	2
vispārināt	vispārinu	vispārināju	III	1
vīst	vīstu, vīsti	vītu	I	5
vīstīt	vīstu	vīstiju	III	2
vīt	viju	viju	I	1
vitaminizēt	vitaminizēju	vitaminizēju	II	4
vīterot	vīteroju	vīteroju	II	2
viņot	viņoju	viņoju	II	2
vizēt ¹	vizu	vizēju	III	3
(mirdzēt)				
vizēt ² (vizēt dokumentus)	vizēju	vizēju	II	4
vizināt	vizinu	vizināju	III	1
vizmot	vizmoju	vizmoju	II	2
vizuļot	vizuļoju	vizuļoju	II	2
vižot	vižoju	vižoju	II	2
vulgarizēt	vulgarizēju	vulgarizēju	II	4
vulkanizēt	vulkanizēju	vulkanizēju	II	4
zagt	zogu, zodz	zagu	I	3
zāģēt	zāģēju	zāģēju	II	4
zaigot	zaigoju	zaigoju	II	2
zaimot	zaimoju	zaimoju	II	2
zākāt	zākāju	zākāju	II	1
zalgot	zalgoju	zalgoju	II	2
zaļot	zaļoju	zaļoju	II	2
zāļot	zāļoju	zāļoju	II	2
zārdot	zārdoju	zārdoju	II	2
zarot	zaroju	zaroju	II	2
zaudēt	zaudēju	zaudēju	II	4
zelēt	zelēju	zelēju	II	4
zelt	zeļu	zēlu	I	4
zeltīt	zeltiju	zeltiju	II	3
zemēt	zemēju	zemēju	II	4
zemoties	zemojos	zemojos	II	2
zibeņot	zibeņoju	zibeņoju	II	2
zibēt	zibu	zibēju	III	3
zibināt	zibinu	zibināju	III	1
zibsniēt	zibsniju	zibsniju	II	3
zīdīt	zīdu	zīdiju	III	2
ziedēt	ziedu	ziedēju	III	3
ziedot	ziedoju	ziedoju	II	2
ziemot	ziemoju	ziemoju	II	2
ziepēt	ziepēju	ziepēju	II	4
ziest	ziežu	ziedu	I	4
zilēt	zilēju	zilēju	II	4
zilēt	zilēju	zilēju	II	4
zilināt	zilinu	zilināju	III	1
zīmēt	zīmēju	zīmēju	II	4
zīmogot	zīmogoju	zīmogoju	II	2
zināt	zinu	zināju	III	1

Nenotelksme	Tagadne	Pagātne	Konju- gācija	Konju- gācijas grupa
ziņot	ziņoju	ziņoju	II	2
zīst	zīžu	zīdu	I	4
zobot	zoboju	zoboju	II	2
zondēt	zondēju	zondēju	II	4
zūdities	zūdos	zūdijos	III	2
zust	zūdu, zūdi	zudu	I	3
zuzēt	zuzu	zuzēju	III	3
zvalstīt	zvalstu	zvalstīju	III	2
zvanīt	zvanu	zvanīju	III	2
zvejoj	zvejoju	zvejoju	II	2
zvelt	zveļu	zvēlu	I	4
zvērēt	zvēru	zvērēju	III	3
zvērināt	zvērinu	zvērināju	III	1
zvērot	zvēroju	zvēroju	II	2
zviegt	zvedzu	zvedzu	I	4
zvīlnēt	zvīlņu	zvīlnēju	III	3
zviļot	zviļoju	zviļoju	II	2
žvadzināt	žvadzinu	žvadzināju	III	1
žagoties	žagojos	žagojos	II	2
žaut	žauju	žāvu	I	4
žāvāties	žāvājos	žāvājos	II	1
žāvēt	žāvēju	žāvēju	II	4
želot	želoju	žēloju	II	2
žestikulēt	žestikulēju	žestikulēju	II	4
žibulēt	žibulēju	žibulēju	II	4
žilbināt	žilbinu	žilbināju	III	1
žilbt	žilbstu, žilbsti	žilbu	I	5
žirgt	žirgstu, žirgsti	žirgu	I	5
žmiegt	žmiedzu	žmiedzu	I	4
žņaudzīt	žņaugu, žņaugi, žņauga	žņaudzīju	III	2
žņaugt	žņaudzu	žņaudzu	I	4
žogot	žogoju	žogoju	II	2
žonglēt	žonglēju	žonglēju	II	4
žuburot	žuburoju	žuburoju	II	2
žulgt	žulgstu, žulgsti	žulgu	I	5
žūpot	žūpoju	žūpoju	II	2
žūt	žūstu, žūsti	žuvu	I	5
žūžot	žūžoju	žūžoju	II	2
žvadzēt	žvadzu	žvadzēju	III	3
žvadzināt	žvadzinu	žvadzināju	III	1
žvikstēt	žvikstu	žvikstēju	III	3

ALFABĒTISKAIS RĀDĪTĀJS

- Absolūtais (patstāvīgais) datīvs 132
Adjektivācija 7
Adjektīvs 8
Adresāts 16
Adverbiālā attieksme 126
Adverbiālā vārdkopa 169
Adverbiāls izteicējs 135
Adverbivācija 8
Adverbs 8
Akuzatīvs 13, 16
Apgalvojuma partikulas 114
Apgalvojuma teikums 165
Apostrofs 175
Apstāklis 141
Apstākļa vārda nozīmes 95, 97
Apstākļa vārds 95
Apstākļa vārdu darināšana 98
Apstākļa vārdu pareizrakstība 99
Apstākļu palīgteikumi 155
Apšaubāmības partikulas 114
Apzīmētāja palīgteikums 154
Apzīmētāja un apzīmējamā vārda saskaņojums 141
Apzīmētājs 139
Aspekts (darbības vārdam) 65
Atgriezeniskais vietniekvārds 58
Atgriezeniskie darbības vārdi 64
Atgriezeniskie lietvārdi 23
Atkārtoti teikuma locekļi 131
Atkārtots noliegums 166
Atributīvā attieksme 126
Atribūts 122
Atstāstījuma izteiksme 71
Attieksmes īpašības vārds 38
Attieksmes pamatkonstrukcija 120
Attieksmes vietniekvārdi 58
Atvasināšana 7
Bezkopas teikums 129
Bezsaikļu saistījums 148
Blīvējums 169
Celmi (darbības vārdam) 72
Celms 6
Cēloņa apstāklis 143
Cēloņa apstākļa palīgteikums 156
Cēloņa apstākļa vārdi 97
Cēloņa attieksme 126
Cēloņa instrumentālis 17
Cēloņa lokatīvs 17
Cēloņa saikļi 110
Ciešamā kārta 69
Citāts 167
Citvalodu cilmes īpašības vārdu izskaņas 46
Citvalodu cilmes īpašības vārdu piedēkļi 48
Citvalodu cilmes lietvārdu izskaņas 32
Dalāmais ģenitīvs 14
Daļējs noliegums 165
Daļskaitļi 53
Darāmā kārta 69
Darbības nozīme 62
Darbības vārda atvasināšana 63
Darbības vārda konjugācijas 73
Darbības vārda pamatformas 72
Darbības vārda pareizrakstība 94
Darbības vārds 62
Datīvs 13, 15
Daudzpunkte 174
Daudzskaitlinieki 13

- Defise 175
 Deklinācija 9
 Divdabis 89
 Divdabja teiciens 132
 Divkāršie saikļi 107
 Divkāršojums 169
 Divkopu teikums 128
 Divpunktē 174
 Domuzīme 172
 Dubultloeklis 145
 Dzimte (īpašības vārdam) 38
 Dzimte (lietvārdam) 11
 Dzimte (skaitļa vārdam) 51
 Dzimte (vietniekvārdam) 59
 Eksistences pamatkonstrukcija 121
 Fināle 6
 Galotne 6
 Galvenais loeklis 136
 Gramatika 5
 Gramatiskais centrs 118
 Ģenitīvenis 36
 Ģenitīvs 14
 Iekavas 174
 Ierobežojuma lokatīvs 17
 Ierobežojuma partikulas 113
 Ierobežotājs 144
 Iespraudums 145
 Iestarpinājums 146
 Imperatīvie darbības vārdi 65
 Interjekcija 8
 Instrumentālis 13, 16
 Īpašības ģenitīvs 14
 Īpašības instrumentālis 16
 Īpašības vārda aizstājējs 134
 Īpašības vārda deklinācija 41
 Īpašības vārda nozīmē tuvās izskaņas 44
 Īpašības vārds 37
 Īpašības vārdu atvasināšana ar izskaņām 43
 Īpašības vārdu atvasināšana ar piedēkļiem un puspidēkļiem 47
 Īpašības vārdu darināšana 43
 Īpašvārds 10
 Istenības izteiksme 70
 Izplatījuma akuzatīvs 16
 Izskaņa 6
 Izsaukmes vārds 115
 Izsaukuma teikums 163
 Izsaukuma zīme 170
 Izteicēja palīgteikums 153
 Izteicēja un teikuma priekšmeta sašķaņojums 135
 Izteicējs 134
 Izteiksme (darbības vārdam) 70
 Jaukts salikts teikums 160
 Jautājuma partikula 114
 Jautājuma teikums 164
 Jautājuma zīme 170
 Jautājamie vietniekvārdi 58
 Kādības īpašības vārds 38
 Kārta (darbības vārdam) 69
 Kārtas skaitļa vārdi 49
 Klasifikācijas pamatkonstrukcija 121
 Kols 173
 Komats 171
 Komunikatīvā modalitāte 161
 Konjugācija 73
 Konjunkcija 8
 Konstrukcija ar precizējamo vārdu 131
 Konstrukcija ar vispārinošo vārdu 131
 Konversija 7
 Kopa 128
 Kopdzimtes lietvārdi 12
 Kvalitātes pamatkonstrukcija 119
 Kvalitatīvie apstākļa vārdi 96
 Laika akuzatīvs 16
 Laika apstāklis 142
 Laika apstākļa palīgteikums 156
 Laika apstākļa vārdi 97
 Laika attieksme 126, 149
 Laika instrumentālis 17
 Laika lokatīvs 17
 Laika saikļi 109
 Laiks (darbības vārdam) 67
 Līdzekļa instrumentālis 16

- Lielais sākumburts 10
 Lietvārda aizstājējs 118
 Lietvārda deklinācija: normu jautājumi 22
 Lietvārda deklinācijas 17
 Lietvārds 9
 Lietvārdu atvasināšana ar izskaņām 24
 Lietvārdu atvasināšana ar priedēkļiem un puspriedēkļiem 34
 Lietvārdu atvasināšana ar sufiksālajām galotnēm 33
 Lietvārdu (nozīmē, skaņu sastāvā) tuvās izskaņas 30
 Locījumi (lietvārdiem) 13
 Locīšana 9
 Loģiskā modalitāte 165
 Lokatīvs 13, 17
 Mēra apstāklis 143
 Mēra apstākļa palīgteikums 156
 Mēra apstākļa vārdi 96
 Modālās partikulas 113
 Modalitāte 119, 161
 Mods (darbības vārdam) 70
 Morfēma 6
 Morfoloģija 5, 6
 Nedalāms vārdu savienojums 129
 Nekārtnie darbības vārdi 74, 85
 Nelokāmie lietvārdi 23
 Nenoteiksme 64
 Nenoteiksmes celms 72
 Nenoteiktā galotne (īpašības vārdam) 38
 Nenoteiktības partikulas 113
 Nenoteiktie vietniekvārdi 58
 Nepabeigtā veida darbības vārdi 65
 Nepārejošie darbības vārdi 65
 Netiešā runa 167
 Nevienlīdzīgi palīgteikumi 160
 Nevienlīdzīgi teikuma locekļi 130
 Niansētājas partikulas 113
 Noderības ģenitīvs 14
 Nogiedamā runa 167
 Nolieguma partikulas 114
 Nolieguma teikums 165
 Nolūka apstāklis 143
 Nolūka apstākļa palīgteikums 157
 Nolūka apstākļa vārdi 97
 Nolūka attieksme 126
 Nolūka lokatīvs 17
 Nolūka saiklis 110
 Nomens 8
 Nominālā vārdkopa 169
 Nomināls izteicējs 134
 Nomināls papildinātājs 138
 Nominatīvs 13
 Norādāmie vietniekvārdi 58
 Norises kvalifikācijas pamatkonstrukcija 120
 Norises pamatkonstrukcija 120
 Nosacījuma apstākļa palīgteikums 157
 Nosacījuma saiklis 110
 Nosaucošā pamatkonstrukcija 121
 Noteicamais vietniekvārds 59
 Noteiktā galotne (īpašības vārdam) 38
 Numerālis 8
 Objekta akuzatīvs 16
 Objekta attieksme 126
 Objekta datīvs 15
 Objekta ģenitīvs 14
 Objekta pamatkonstrukcija 120
 Objekts 126
 Pabeigtā veida darbības vārdi 65
 Pagātnes celms 73
 Pakāpenisks palīgteikumu pakārtojums 160
 Pakārtojumā saistītu vārdu savienojums 168
 Pakārtojuma saikļi 109
 Pakārtojums 124
 Palīga darbības vārdi 65
 Palīglocekļi 132
 Palīgteikuma novietojums 152
 Palīgteikuma nozīme 152

- Palīgteikuma saistījums ar virstei-
 kumu 151
 Palīgteikums 151
 Palīgvārdi 8
 Pamata pakāpe (apstākļa vārdam)
 98
 Pamata pakāpe (īpšības vārdam) 41
 Pamata skaitļa vārdi 49
 Pamatformas (darbības vārdam) 73,
 175
 Pamatkonstrukcija 119
 Pamatkonstrukciju pārveidojumi 121
 Pamatojuma palīgteikums 158
 Pamatojuma saiklis 110
 Papildinātāja palīgteikums 153
 Papildinātājs 136
 Pārākā pakāpe (apstākļa vārdam)
 98
 Pārākā pakāpe (īpašības vārdam)
 41
 Pārejošie darbības vārdi 65
 Particips 89
 Partikula 112
 Partikulu kopas 112
 Partikulu novietojums 114
 Partikulu nozīmes 112
 Partikulu pareizrakstība 115
 Pārvaldījums 125
 Paskaidrojuma saiklis 109
 Pastiprinājuma ģenitīvs 14
 Pastiprinājuma partikulas 113
 Pasugas ģenitīvs 14
 Patstāvīgais (absolūtais) datīvs 132
 Patstāvīgie darbības vārdi 66
 Patstāvīgie vārdi 8
 Pavadapstāklis 143
 Pavadoņa instrumentālis 16
 Pavājinājuma partikulas 113
 Pavēles izteiksme 70
 Pazīmes instrumentālis 16
 Pēdiņas 174
 Perfektīvie darbības vārdi 65
 Persona (darbības vārdam) 67
 Persona (vietniekvārdam) 59
 Personu vietniekvārdi 58
 Piebilde 166
 Piedēklis 6
 Piederības ģenitīvs 14
 Piederības pamatkonstrukcija 120
 Piederības vietniekvārdi 58
 Piekļāvums 125
 Pielikuma ģenitīvs 14
 Pielikuma palīgteikums 155
 Pielikums 144
 Pieļāvuma palīgteikums 158
 Pieļāvuma saikļi 110
 Pieverba ģenitīvs 15
 Pievienojuma attieksme 126, 149
 Pievilks 125
 Pilnīgs noliegums 165
 Precizējama vārds 131
 Predikatīvā attieksme 126
 Predikativitāte 118
 Predikāts 118
 Prefikss 6
 Prepozīcija 8
 Prepozicionāls savienojums 100
 Pretstatījuma attieksme 126
 Pretstatījuma saikļi 108
 Priedēklis 6
 Priekšmetiskuma nozīme 9
 Priekšmets 9
 Prievārdisks savienojums 100
 Prievārds 100
 Prievārdu novietojums 101
 Prievārdu nozīmes 101
 Prievārdu saistījums ar locījumu for-
 mām 101
 Pronomens 8
 Punkts 169
 Pusiekava 175
 Puspriedēklis 34, 47
 Pusprievārds 100
 Refleksīvie darbības vārdi 64
 Relatīvais palīgteikums 159
 Retoriskais jautājuma teikums 165
 Retoriskais rosinājuma teikums 163
 Rezultāta lokatīvs 17

- Rosinājuma partikulas 112
 Rosinājuma teikums 162
 Runas un domu atveidojums 166
 Saiklis 106
 Saikļu lietošana (īpaši gadījumi) 111
 Saikļu nozīmes 107
 Saikļu pareizrakstība 111
 Saikļu saistījums 148
 Saikļu uzbūve 107
 Saistītālvārds 123
 Saitiņa 130
 Sakārtojuma saikļi 107
 Sakārtojumā saistītu vārdu savienojums 169
 Sakārtojums 124
 Sakne 6
 Salīdzinājuma attieksme 126
 Salīdzinājuma palīgteikums 158
 Salīdzinājuma saikļi 110
 Salīdzinājums 132
 Salīdzināmās pakāpes (apstākļa vārdam) 98
 Salīdzināmās pakāpes (īpašības vārdam) 41
 Saliktā nākotne 68
 Saliktā pagātne 68
 Saliktā tagadne 68
 Salikta teikuma sastāvdaļa 148
 Saliktenis 7
 Salikteņu veidošana 7
 Saliktie lietvārdi 37
 Saliktie īpašības vārdi 48
 Saliktie saikļi 107
 Saliktie skaitļa vārdi 50
 Salikts pakārtots teikums 147, 151
 Salikts sakārtots teikums 147, 148
 Salikts teikums 147
 Saskaņojums 124
 Satura akuzatīvs 16
 Satura lokatīvs 17
 Savrupinājums 131
 Savstarpējais atkarīgums 124
 Savstarpēji atkarīgu vārdu savienojums 168
 Seku attieksme 127, 149
 Seku palīgteikums 157
 Seku saikļi 110
 Semikols 174
 Sintakse 118
 Sintaktiskais saistījums 122
 Sintaktiskā pamatkonstrukcija 119
 Sintaktiskās attieksmes 125
 Sintaktiskie sakari 122
 Sintaktisko sakaru izteikšanas līdzekļi 123
 Sintaktisko sakaru veidi 124
 Skaitlis (darbības vārdam) 66
 Skaitlis (īpašības vārdam) 38
 Skaitlis (lietvārdam) 12
 Skaitlis (skaitļa vārdam) 52
 Skaitlis (vietniekvārdam) 59
 Skaitļa vārda deklinācija 52
 Skaitļa vārdi savienojumā ar lietvārdu 53
 Skaitļa vārds 48
 Skaitļa vārda salikteņi 50
 Skaitļa vārda sastāvs 50
 Skaitļa vārdu savienojumi 49
 Skaņu mija 8, 18, 19, 20
 Stāstījuma teikums 161
 Stāvokļa apstākļa vārdi 97
 Stāvokļa pamatkonstrukcija 120
 Subjekta attieksme 127
 Subjekta datīvs 15
 Subjekta ģenitīvs 14
 Subjekts 118
 Substantīvācija 7
 Substantīvs 8
 Sufiksālā galotne 33
 Sufikss 6, 33
 Sugasvārds 9
 Šķiruma attieksme 127, 150
 Šķiruma saikļi 109
 Tagadnes celms 72
 Tāpatības pamatkonstrukcija 121

- Teikuma gramatiskais centrs 118
 Teikuma gramatiskā uzbūve 119
 Teikuma loceklis 129
 Teikuma modalitāte 161
 Teikuma palīgloceklis 132
 Teikuma priekšmeta palīgteikums 152
 Teikuma priekšmeta un izteicēja sa-
 skaņojums 135
 Teikuma priekšmets 133
 Teikuma saturs 118
 Teikuma virsloceklis 132
 Teikums 118
 Teikums ar atkārtotu noliegumu 166
 Teikums ar daļēju noliegumu 165
 Teikums ar pilnīgu noliegumu 165
 Tiešā runa 166
 Tiešie darbības vārdi 64
 Tiešs palīgteikumu pakārtojums 159
 Trīskāršojums 169
Uzruna 146
 Vajadzības izteiksme 71
 Vajadzības pamatkonstrukcija 120
 Vārda sastāvs 6
 Vārddarināšana 7
 Vārddarināšanas līdzekļi 7
 Vārddarināšanas paņēmieni 7
 Vārdkopa 168
 Vādrinda 169
 Vārdšķiras 8
 Vārdšķiras maiņa 7
 Vārdu savienojumi 168
 Vārdu secība 146
 Veida apstākļi 142
 Veida apstākļa palīgteikums 156
 Veida apstākļa vārdi 96
 Veida instrumentālis 17
 Veida lokatīvs 17
 Veids (darbības vārdam) 65
 Vēlējuma izteiksme 71
 Vēlējuma partikulas 114
 Vēlējuma teikums 163
 Verbālā vārdkopa 168
 Verbāls izteicējs 134
 Verbāls papildinātājs 139
 Verbs 8
 Vielas ģenitīvs 14
 Vienkāršā nākotne 68
 Vienkāršā pagātne 68
 Vienkāršās partikulas 112
 Vienkāršā tagadne 67
 Vienkārša teikuma uzbūves varianti
 127
 Vienkāršie saikļi 107
 Vienkāršie skaitļa vārdi 50
 Vienkāršs teikums 127
 Vienkopas teikums 128
 Vienlīdzīgi palīgteikumi 159
 Vienlīdzīgi teikuma locekļi 130
 Vienojuma attieksme 127
 Vienojuma saikļi 108
 Vienpēdīņas 175
 Vienskaitlinieki 12
 Vietas akuzatīvs 16
 Vietas apstākļi 142
 Vietas apstākļa palīgteikums 155
 Vietas apstākļa vārdi 96
 Vietas lokatīvs 17
 Vietniekvārds 58
 Vietniekvārdu lietošanas nosacījumi
 60
 Vietniekvārdu locīšana 60
 Virsloceklis 132
 Virsteikums 151
 Vispārākā pakāpe (apstākļa vār-
 dam) 98
 Vispārākā pakāpe (īpašības vārdam)
 41
 Vispārinājuma partikula 113
 Vispārināmie vietniekvārdi 59
 Vispārinošais vārds 131
 Vokatīvs 13, 17

SATURS

Priekšvārds	3
Jēdziens par gramatiku	5
Morfoloģija	6
Vārddarināšana	6
Vārda sastāvs	6
Vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi	7
Vārdšķiras	8
Lietvārds	9
Sugasvārdi un īpašvārdi	9
Lietvārda dzimte	11
Lietvārda skaitlis	12
Lietvārda locījumi	13
Locījumu nosaukumi	13
Locījumu nozīmes	13
Lietvārda deklinācijas	17
Atgriezeniskie lietvārdi	23
Nelokāmie lietvārdi	23
Lietvārdu darināšana	24
Lietvārdu atvasināšana ar izskaņām	24
Lietvārdu atvasināšana ar sufiksālajām galotnēm	33
Lietvārdu atvasināšana ar piedēkļiem un puspriedēkļiem	34
Saliktie lietvārdi	37
Ipašības vārds	37
Kādības un attieksmes īpašības vārdi	38
Ipašības vārda dzimte un skaitlis	38
Ipašības vārda nenoteiktā un noteiktā galotne	38
Ipašības vārda deklinācija	41
Ipašības vārda salīdzināmās pakāpes	41
Ipašības vārdu darināšana	43
Ipašības vārdu atvasināšana ar izskaņām	43
Raksturīgākās citvalodu cilmes īpašības vārdu izskaņas (fināles)	46
Ipašības vārdu atvasināšana ar piedēkļiem un puspriedēkļiem	47
Raksturīgākie citvalodu cilmes īpašības vārdu piedēkļi	48
Saliktie īpašības vārdi	48

Skaitļa vārds	48
Pamata un kārtas skaitļa vārdi	49
Skaitļa vārda sastāvs	50
Pārskats par pamata un kārtas skaitļa vārdiem	50
Skaitļa vārda dzimte	51
Skaitļa vārda skaitlis	52
Skaitļa vārda deklinācija	52
Daļskaitļu nosaukumi	53
Skaitļa vārdi savienojumā ar lietvārdu	53
Skaitļa vārdu locīšanas paraugi	54
Vietniekvārds	58
Vietniekvārda nozīmes	58
Vietniekvārda dzimte	59
Vietniekvārda skaitlis	59
Vietniekvārda persona	59
Vietniekvārdu locīšana	59
Svarīgākie nosaukumi dažu vietniekvārdu lietošanā	60
Darbības vārds	62
Darbības vārda darināšana	63
Darbības vārda nenoteiksme	64
Tiešie un atgriezeniskie darbības vārdi	64
Pārejošie un nepārejošie darbības vārdi	65
Nepabeigtā un pabeigtā veida darbības vārdi	65
Patstāvīgie un palīga darbības vārdi	66
Darbības vārda skaitlis	66
Darbības vārda persona	67
Darbības vārda laiki	67
Darbības vārda kārtā	69
Darbības vārda izteiksmes	70
Darbības vārda celmi un pamatformas	72
Darbības vārda konjugācijas	73
Pirmā konjugācija	74
Otrā konjugācija	75
Trešā konjugācija	75
Darbības vārdu konjugācijas paraugi	76
Divdabis	89
Darbības vārda pareizrakstība	94
Apstākļa vārds	95
Apstākļa vārda leksisko nozīmju tipi	95
Kvalitatīvie apstākļa vārdi	96
Mēra apstākļa vārdi	96
Veida apstākļa vārdi	96
Vietas apstākļa vārdi	96
Laika apstākļa vārdi	97

Cēloņa un nolūka apstākļa vārdi	97
Stāvokļa apstākļa vārdi	97
Apstākļa vārdu daudznozīmība	97
Apstākļa vārda salīdzināmās pakāpes	98
Apstākļa vārdu darināšana	98
Apstākļa vārdu pareizrakstība	99
Prievārds	100
Prievārdu novietojums	101
Prievārdu saistījums ar locījumu formām	101
Prievārdu nozīmes	101
Saiklis	106
Saikļu uzbūve	107
Saikļu nozīmes	107
Sakārtojuma saikļi	107
Pakārtojuma saikļi	109
Saikļu pareizrakstība	111
Daži saikļu lietošanas gadījumi	111
Partikula	112
Partikulu uzbūve	112
Partikulu nozīmes	112
Niansētājas partikulas	113
Modālās partikulas	113
Partikulu novietojums	114
Partikulu pareizrakstība	115
Izsauksmes vārds	115
Izsauksmes vārdu cilme	115
Izsauksmes vārdi, kas izsaka sajūtas un jūtas	116
Izsauksmes vārdi, kas izsaka gribu	116
Izsauksmes vārdi, kas atdarina skaņas	117
Sintakse	118
Jēdziens par teikumu	118
Sintaktiskās pamatkonstrukcijas	119
Sintaktiskais saistījums	122
Sintaktiskie sakari	122
Sintaktisko sakaru izteikšanas līdzekļi	123
Sintaktisko sakaru veidi	124
Savstarpējais atkarīgums	124
Sakārtojums	124
Pakārtojums	124
Sintaktiskās attieksmes	125
Vienkāršs teikums	127
Vienkārša teikuma vispārīgs raksturojums	127
Teikuma locekļi	129
Teikuma locekļu vispārīgs raksturojums	129

Teikuma priekšmets	133
Izteicējs	134
Galvenais loceklis	136
Papildinātājs	136
Apzīmētājs	139
Apstāklis	141
Vietas apstāklis	142
Laika apstāklis	142
Veida apstāklis	142
Mēra apstāklis	143
Cēloņa apstāklis	143
Nolūka apstāklis	143
Pavadapstāklis	143
Pielikums	144
Ierobežotājs	144
Dubultloceklis	145
Iespraudumi un iestarpinājumi	145
Uzruna	146
Vārdu secība	146
Salikts teikums	147
Salikta teikuma vispārīgs raksturojums	147
Salikti sakārtoti teikumi	148
Salikti sakārtoti teikumi ar divām sastāvdaļām	148
Salikti sakārtoti teikumi ar trim vai varākām sastāvdaļām	151
Salikti pakārtoti teikumi	151
Salikti pakārtoti teikumi ar divām sastāvdaļām	151
Teikuma priekšmeta palīgteikums	152
Izteicēja palīgteikums	153
Papildinātāja palīgteikums	153
Apzīmētāja palīgteikums	154
Pielikuma palīgteikums	155
Apstākļu palīgteikumi	155
Seku palīgteikums	157
Salīdzinājuma palīgteikums	158
Pieļāvuma palīgteikums	158
Pamatojuma palīgteikums	158
Relatīvais palīgteikums	159
Divi vai vairāki palīgteikumi saliktā pakārtotā teikumā	159
Jaukts salikts teikums	160
Teikuma modalitāte	161
Komunikatīvā modalitāte	161
Stāstījuma teikums	161
Rosinājuma teikums	162
Vēlējuma teikums	163

Izsaukuma teikums	163
Jautājuma teikums	164
Loģiskā modalitāte	165
Apgalvojuma teikums	165
Nolieguma teikums	165
Runas un domu atveidojums	166
Tiešā runa	166
Citāts	167
Netiešā runa	167
Noģiedamā runa	167
Pielikums	168
Vārdu savienojumi	168
Galvenie pieturzīmju lietošanas noteikumi	169
Darbības vārdu pamatformas	175
Alfabētiskais rādītājs	222

Brigita Ceplīte, Laimdots Ceplītis

LATVIEŠU VALODAS PRAKTISKĀ GRAMATIKA

Redaktore G. Lejniece
 Māksl. redaktore M. Alševska
 Tehn. redaktore E. Vilka
 Korektore Z. Stikute

Apgāds «Zvaigzne ABC», SIA, K. Valdemāra ielā 105,
 Rīgā, LV-1013. Reģistr. nr. 2-1060. Red. nr. L-347.
 Formāts 64×84/16. A/S «Preses nams» tipogrāfija,
 Balasta dambī 3, Rīgā, LV-1081. Pasūt. nr. 1075.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

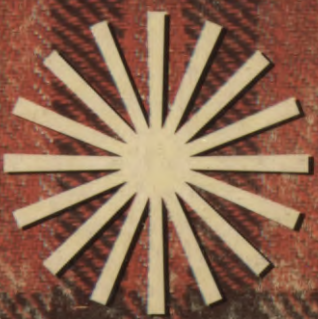

0302042038

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻARS**

Ls. 2. —

98-3
L.146

ZVAICZNE ABC

ISBN-9984-04-641-9